

ЖЭНЭ КЪЫРЫМЫЗ

ШАПСЫГЪЭХЪАБЛЭ
КЪЫШЫХЪУГЪЭХЭР

УБ

ШКОЛА

Ж Э Н Э
КЪЫРЫМЫЗ

ШАПСЫГЪЭХЪАБЛЭ КЪЫЩЫХЪУГЪЭХЭР

*Р а с с к а з х э р,
х ъ у г ъ э - ш а г ъ а х э р,
г ъ э с е л а т х ы д а х э р*

Краснодарскэ
тхылътедзапӀэм
и Адыгэ отделение

Мыкъуапэ—1977

Жанэ К. Х.
Ж 32 Аул Шапсуг и его окрестности. Рассказы. На
адыг. яз. Майкоп, отд. кн. изд., 1977.
256 с.

ВЛКСМ-м и Краснодарскэ крайком ипремнеу Николай
Островскэм ыцлэкIэ шытым илауреатэу поэту Жанэ Къыры-
мыэ мыр проэзжIэ иятIонэрэ тхылъ.

Тхылъым къыдахьэхэрэр джырэ тищIэныгъэ къыхэхыгъэ
рассказы, хьугъэ-шагъэх, гъэсэпэтхыдэх. Ахэм публицисти-
кэ ишажэ зийэхэри, сэмэркъыу шыабэ зыкIэлъхэри, сатира
пхъэшагъэр къызхэщхэри ахэтых, ау зекIэми советскэ шытIэ-
кIэ-псаулэм ищытху къалуатэ, тилъэхъанэ емыпэсыгъэ ша-
ныжъхэр аумысых, шагъэзыех. Рассказхэм ащыщхэр урысыб-
зекIэ московскэ журнацихэм, альманахэу «Кубань» къыхауты-
гъэх.

Ж 70 303—20 — 40 — 77
М 146 (03) — 77

© Краснодарскэ тхылъ тедзапэм и Адыгэ отделение, 1977

Алэджыкьо игъэсэпэтхыд

Шапсыгъэ къуаджэм дэт еджапIэм илIыкIохэр илъэ-
сыбэрэ колхозым шылэжьыгъэ МэщышIэкьо Алэджыкьо
дэжь зы мафэ къэкIуагъэх. Алэджыкьо зыгорэм
еупхъоу Iэгум дэтыгъ, еджэкIо купыр къызелъэгъум,
къафэцэфэу къапэгъокIыгъ.

— Шьукъеблагъэх, шьукъеблагъэх, ныбжьыкIэ нас-
пышIохэр! Сыд шьуилъэгъун? Зыгорэ шьузгъэгумэкIырэ
щыIа?

Анахь нэутхалоу еджакIомэ ахэтыгъэм джэуап къы-
тыжьыгъ:

— Ащ фэдизэу тызгъэгумэкIырэ щыIап, ау зы лъэлу
пфытI. КъэкIорэ бэрскэшко мафэм еджапIэм чIэскхэм
урагъеблагъэмэ ашIоигъу.

— Сыд ащ шысшIэнэу ара, сыхъатыхъух? — къэул-
чIагъ Алэджыкьо.

— О тилэжьэкIо анахыжьымэ уащыш. Тикъуаджэ
колхозэу зызэхэхэм, оры апэрэу тракторым тетIысхъа-
гъэр, оры апэрэ орденыр къызфагъэшъошагъэри. Тикъ-
джэ музей усурэтэу чIэтым ахэр кIэтхагъэх. Пфыхъээ-
хахъэу тилэщтым уедгъеблагъэмэ тшIоигъу, ащ укы-
шыгушыIэнэу тыфай, тыолъэлу, — зым къыIорэм адрэм
къыхигъэхъожьызэ, еджакIохэм Алэджыкьо къаукухъа-
гъэу, джэуапэу къытыжьыщтым ежэщтыгъэх.

— Шьо слъэгъухэрэр, шьуилъэлу шьуфэсымыгъэца-
кIэу шьукъысшIокIыщтэп. Ащ фэдизэу шьукъысфаемэ,
бэу сыкъэкIон. «Къуаджэрэм дэжь кIо», — цIыфмэ
алуагъ.

ЕджапIэм илIыкIохэр Алэджыкьо ыгъэкIотэжьыгъэх.
Ащ лъыпытэу иштъхагъусэ ныо къеджи рIуагъ: «Гошэ-
мыд, зекIэ IэпIэсэныгъэу уиIэр ехьылIи, уеплъымэ
шIупс къыригъачъэу шыабэу, фыжьэу, нэгуштъхаплъэу
хьалыгъу хьурае сфэгъажь, бэрскэшко мафэм ехьулIэу».

ЛIыжьым унашъоу къышыгъэр Гошэмьдэ зыфихьын
ышIагъэл: унэм ренэу хьалыгъу гъэжъзгъакIэ илъ зэ-
пыхт, Iум иткIухъэу шыабэ. Сыда лIыжьым хьалыгъу пса-

ум ришлэшттыр? Джэгу горэм ыхышт ылонти, джырэ пэсыфэклэ лымэ ащ фэдэ ашлэу ылэгъугъэл. Квалэм загъорэ кло хьуми, хьалыгъу зыдихъэу ихабзэп, ащ хьалыгъур диз.

Алэджыкыо илалъмэкъ зыдылыгъэу зыфалогъэ мафэми уахътэми ехъуллэу еджаплэм къэсыгъ. Кълэзегъаджэхэри еджаклохэри лъэшэу къыфэчэфхэу къыпэгъокхи рагъэблэгъагъ. Классымэ анахъ иным еджаклохэр члнзэу члэсыгъ. Еджаплэм идиректор къызфызэулкагъэхэр къылуагъ, еджакломэ рагъэблэгъэгъэ Мэщыншэкыо Алэджыкыо шьтхъу гъогоу къыклогъэр къафилотагъ. Алэджыкыо колхозым иапэрэ жьогъэ бзыгъэхэр апэрэ тракторэу хабзэм къаритыгъэмккэ зэрижъуагъэхэм имызакъоу шлушлэгъабэ ил. Пэналъэхэу зишуагъэ къэмыклоштыгъэ чыгухэр Алэджыкыо ипэщэныгъэккэ жьоклуплэ аригъэшлыгъ, лэжыгъэ лъэпкъыккэхэу фэдэ ии къэсытхэри, пынджыр зэрахэтэу, колхозым ылэжынкхэмккэ ииэу ишуагъэ къыгъэклуагъ. Ащ пае къэралыгъом орденхэри медальхэри къыфигъэшшоагъэх, Москва шылэ выставкэшхом мызэу-мытлоу агъэкуагъ. Отечественнэ зэошхом илэхъани теклоныгъэм икыдэхын зилахъ хэзышыхьагъэми ащыщ.

— Гуцылэр Алэджыкыо етэты! — директорым къылуагъ.

Еджаклохэм зэредэлунхэу зыкъагъэпсыгъ, анэ шыклогухэр къыхъудэдыккэу Алэджыкыо езэрэгъэллэхэу аублагъ. Алэджыкыо хьыжъэщтыгъэл, илалъмэкъ илэбэжыи, лэплэккэ фыжыбзэм зэрэклоцлыщыхьагъэу хьалыгъур къырихи, столым къытырилъхьагъ. Ар фэсакъыпзэе къызэкклоцыхыгъ, пэтэуми алыгъунэу стол гупчэм къытыригъэтгысхьагъ. Ар фыжыи, лэшъхьал мыжъом фэдиз иинагъ, узытефабэккэ зэхэхэ, плэ къызтепхыжккэ шыдыбжыым фэдэу къызэлэккыжыи. Арэу шъабэ. Ыккылуи нэгущъхьаплъ. Хьалыгъум ымэ лэшлу-лэшлоу классым къиуцуагъ. Зы еджэккэ кулыр зэлущэшъэжыи, адрэ кулыр къыгъэм фэдэу зы цыси ажэ къыдамыгъэккэу цысых. Алэджыкыо зэ ынэгу клаплэх, зэ хьалыгъу дэхэхоу столым къытыригъэтгысхьагъэм еллыхэнгъ, гупсыр адыры.

Ыпаккэхэм ялэжыи, ымаккэ тлэккэу ылэккыхьажыи, Алэджыкыо къыригъэжъагъ:

— Силшъэшъэ хъупхъэхэмрэ сишъэожъыи чанхэмрэ, непэ гъэтхэ маф. Гъатхэм чыгур къегъэгъушылэ,

алуагъ шыфмэ. Ар шыпккэ, кымафэм чымегъэ чыгум гъатхэм пэе къыпэккэжыи, удыхэр къэккых, чыгыгъхэр къэтлэмых, мэзыи ишъуаши зыщеллэ, огури нахъ къаргъо мэхъу, гъатхэм цыфымэ агу шлу къегъэккы. Зэкккэ дэгъу пэтэури гъатхэм къэккы. Гъатхэм пфорэр мэхъу алошь, пэтэуми насыпышло шъухъунэу, псауныгъэ пытэ шъуилэнэу, еджэгъэшхоу, юфшлэ дэгъоу, шъуикхэгъэгу шлу фэшъушлэн шъултэккы шъухъунэу сышъуфэ-лъяло.

Еджаклохэр лъэшэу лэгу тезэрэгъэуагъэх, зэрэхбатыжхэм, хьаккэми игушылэ къыпидзэжыгъ:

— Зэккэ мы сапашхъэ исхэр сикхъорэлъфмэ, скъо-хэм акъожхэм шъурялэгъу. Сышъопллымэ, къэгъагъэм шъуфэдэу шъудэхэ бын, лъаппи пилани шъухэтэп, зэккэми шъуишлугъо, шыгъынккэ сыдккэ шъутегъэлсы-хьагъ. Шъунеджаплэ фэдэр зырыз, ины, нефыи, шъуиккэлэзегъаджэхэр плоншъ, ухагъэллэхъэ, зэрифэшъуа-шэу гъэсагъэх, егугъухэу, яшыпккэу шъурагъаджэ, хэгъэгум епэсыгъэу цыф дэгъу шъухъуным фэбанэх, шъуитхылтхэр зыпштэккэ, ахэмэ анахъ дэгъу дунаим тэтэл... Ар шъори дэгъоу шъошлэн фае, ау зэ джыри шъу-гу къэзгъэккыжыи сшлонгъуагъ. А зэпэтэуми адэ яккэкуаплэр шъошлэ? Юфшлэныр, лэжып-пэуныр ары. «Мажъэмэ, лыжъ пшхын» ало адыгэмэ. «Умылажъэмэ, лажъэ улулэн» ало цыфмэ. Джы мы хьалыгъу шлагъоу непэ шъуапашхъэ илыр мафэ къэс зэккэми тэгъэфедэ, гъомылэ тфэхъу. Хьалыгъур ашэу ланэм къытырагъэуцо, аужэу тырахыжыи. Ккэлаккэ нэжэ-лужэи хьалыгъу ымышхэу бэ ыккыдын ылэккышлэп. Хьалыгъум ымэ унэм имыу хъумэ, бэрэчэтыгъэ илыжыкырэн, хьалыгъум цыфхэр рызэхачэ, нысащэхэр рашы... Губгъом итэу пхъэрэми, рабочэу шломыккыр къычлэзыхырэми, дзаклоу къулыккыр зыхырэми, еджаклоу гъэсэнныгъэм илэуащэ теуцуагъэми, сымаджэу плэм хэлтыми — зэккэми хьалы-гъур ашкы. Нахъ ккэклэу къэллон хъумэ, хьалыгъум цыфыр шегъалэ. Ащ фэдиз шуагъэ зыпылтым лъапсэу илэр — лэжыныр, юфшлэныр ары. Ащ зэккэми сэ иккы-ккэ шъуналэ тешъудзэмэ, лъэшэу шъуегупшысэмэ сшло-нгъу. Мы хьалыгъу дэхэхор зылэп, итлэп, шлэп ыккэ илэлэ зилэшлагъэр. Ар лэ минмэ, лэжыккэ минмэ яшлу-шлагъ! Ар тэрээп зыми ылон ылэккышлэп. Хьалыгъур шыхашыккырэ коцым ичылапхъэ фэсаккыхъэе къагъэ-гъунэ, ащ зи зэрэхэмыккыдыккыным нэбгырабэ пылэ,

лэплэ. Ар зыхальхьашт чыгури ыпэрапшэу ажэ, аулэшэу, чыгыэшэу хальхэ... Игэо кэсми лэжэклэ лэпэлэсэхэу, механизатор шлагэомэ а лэжыгыэр зэрэбэ-гэонэу дэгэу апхы... етлэнэ игэо охуфэ мышьхьахэу дэлажэ. Аплэ, самолеткэ уц хакэ, хьамылухэмрэ уцэжэжэ ашаушэу. Иугэоижыгыэо кэсми, иожыгыэо хьуми, ахьаджы фаеми, агэжээнэу фежэжэми — бэ аш чыфэу пьлыр, лэжэаклоу кыпеклокыри кы-деклокыри. Сэ етлэни аш кыхэзгэахэомэ шлоигэор хьалыгыэу зыхашыкырэ лэжыгыэр кызэрагэкли зэ-раугэоижы машинэхэу зэрэщитхэр ары. Ахэр зилэшлагээхэр тирабоч ткэошхэр, тирабоч шлагэохэр ары. Ау зыхыкэ, ахэми хьалыгыэу шэбэ фыжэу тикласэр ялэшлагэ. Шэолэгыэуба джы мы хьалыгыэу шэуапашхэ илэым зылэ мафэ хэлэ цыф пчэагыэр.

Алэджыкэо кьэдэлурэ еджаклохэм ащышхэр ажэ дыкылухэр лузыжыгыэу шысыгэ. Лэжэклэ анахыжымы кылохэрэр ыпэклэ ныбжы зэхамыгыгэм фэдэу агу раубытэщыгыэ. Калэмэ ахапль-ахапльи, Алэджыкэо кылуагыэм джыри кыхыгыэхэуагы:

— Адэ аш фэдиз цыфыр зэдэлэжызэ тилэнэ кытыралхээрэ хьалыгыэр икыкэ тэгэлэпала тэмыгэлэпала? Гукэау щыт нахь мышлэми, икыкэ дгэлэпалэрэп, аш икыкэ уасэ фэзымышырэ зырызхэр кытхэ-кых. Зы мафэ шээжыбитлу хьалыгыэу такырхэр лэгуа-ом фэдэу зэфадзхэу, аш риджэгухэу слэгыгыэ. Ахэмэ салэжы шэхаем, саклэхэагыэп. Сэ ахэр шлэжыгыэп, саклэхэагыэмэ, ашлэрэ шылэмэ кыязгэлотэщыгыэ. А шээжыбитлур мыхамелэм зэрэдэеклуагыэхэр емы-кылушху, ямыкэо-мышлагэ сыгу пкэнтлэр кытыригэ-клагэ, сыкэагыэсымэджагы. Зыбгээшхэкыгыэмэ, хьалы-гыэр джэгуалэ умышы, зы лулхэм зы цэ цыкылум фикыжэу кэугыуай. Хьалыгыэр боу былымышху! Зы-бгээшхэкыгыэмэ, кыошыжыгыгэ хьалыгыэр лэгуклэ-тын умышлэу чэтымэ, бзымэ ят. Хьалыгыэр пелэн ды-шэ гуас! Зыбгээшхэкыгыэмэ, хьалыгыэр ипхэах-итэ-кыу умышы, ар огэпыутымэ, пшомыбылымэмэ, ашы-гыум лэжэаклоу ыгу хэогэкли, уишьхэанэклигыэ кэо-гэлэагыэ. Хьалыгыэр шылэныгэм ылэапс! Ар зышы-мыгыэгыуш!

А клэлитумэ хьалыгыэу такырэу кыалыжыгыэу зэ-радээщыгыгэм чышлэ хьылэ горэ сыгу кыгыэкыжы-гыэш, кышэуфэслотэн. Отечествэнэ зэошхом илэ-

хэанэ фашизмэ Ленинград аубытын агу хэлэу кэанэ-рэ шымылэу кэадзыхэагы. А лээхээнэ кыным тисо-ветскэ дэаклохэм гэомылапхэклэ лэф тыхэтыгы. Тшхы-щтыр кытфэзыщхэрэм пыр пэрыохэу афэхуштыгы. Хьалыгыэр тимэклэ дэдагы, шхын стыр кызытлумыфа-гыэр мээх фэдиз хуыгагыэ. Шэо бгырыпхыхэмрэ шэо лалэмэкыхэмрэ тыупклатэхэмэ, дгэажэохэу мафэ кы-тэклугэ. Картошкэ шэуамплэр тилусэу, аш нахь кытлу-мыфэу мафэ пчэагыэ кыхэклигы. Мафэ горэм сэ сызи-гыусэхэм хьалыгыэу хэурэ псау пым кычырагыэна-гыэу чылэм ыгыэштыжыгыэу оконым кыдагыотагы. Тызэрэгушыагыэр кэслонэу шлэрэп. Ар зэфэди-зэу такыр-такыр цыкылу тыбзи зыфэдгошын тихи-сапэу тыкэзэрэугэоигэ. Мыщ дэжымы зы бзыл-фыгыэ клэзэгэадыэ ягысэу еджэклэ куп кыздикы-гыэр тымышлэу чым кычлэклигыгэхэм фэдэу тэдэжэ кылухэагыэ. Ахэр шхэн фалэхэти, замышлэжэу хьа-лыгыэу тэ зэфэдгошын тихысапыгэм тезэрэгэбанэхи ашхэотагы. Сабыйхэм зы ятуагыэп: гьаблэм зэригбаллэ-хэрэм тышыгыэзагы. Джауштэу тэ тилэс кыфечэагыэу, тыгу лэшлу-лэшлоу хэлэгыгэ хьалыгыэури кытлуфэнэу

хуыгэп. Хьалыгыэу за-кэом Ленинград икэ-лэцыкылумэ кыарыу кыарытыгы, а фыгуклэр, адыгэмэ ялуагыэу, лэ-кэпалэ афэхугы. Мы шысэмкэ джыри зэ кыжыгуырызгаломэ шлоигэор, сицыкы-жымык, хьалыгыэр, мы-хамелэр жэугэлэп-лэныр, ар ным ибы-дзыщэ фэдэш, тыгэ кыуачлэ хэлэмыш, уасэ фэшгушыныр ары.

Хьалыгыэр пхэтэ-лэмыкы шымышы, ар зышлэрэ шулыгыгэ-гэми фэшшумид! Хьа-лыгыум риджэгурэм шэушьхэамысэу хьам-пшич эжыгыэуб, аш

фэдэм шьулукиэмэ, лэжьакиом ыгу зэрэхигьэкIырэр гу-
рыжьугьау. Гьомлапхьэр зэрэхьойм ыгьэутэшьуа-
гьэм, ыгьэбэскьагьэм хьалыгьур ритэжьухьэу шьулгьэ-
гьумэ, шьужэхэхь, фэшьумьд. Джащыгьум лэжьакиом
игуапэ шьошIэ, шьолсэу кьышьуишотт. Хьалыгьур кьы-
зымыдзэрэм, мыр хьалыгьу такьыр нылэп зьIорэм пэ-
кIэлуантIэ ежьугьашI. Хьалыгьур зиньут шьтэури —
нэпэтэх. Ар шьори жьугьэльэпIэнэу, зыгьэльэпIэрэмц
шьуригьусэнэу сышьоджэ!

Алэджыкьо игушыIэ кьызеухым, кIэлэеджакIохэри
кIэлэегьаджэхэри бэрэ Iэгу тезэрэгьэуагьэх. Нэужым
хьалыгьу фыжьышхоу столым телыгьэр Алэджыкьо
дэхэ-дахэу кьыбзи кIалэмэ аритыгь.

Лыхьузанэ тхьакиумашIо зэрэхьужьыгьэр

Ильэсих фэдиз хьугьэ Лыхьузанэ шапсыгьэ колхо-
зым ибжьаIо кьызибгынагьэр. Джьури бжьаIом Iутышт-
гьагьэ: хэшыкI ин фьуриI, ыIэхэри екIу, ау ытхьаки-
мэхэр жьажьэу хьугьэ, ащ ыуж убжьэхьо дэгьун лльэ-
кIыжьыштэп.

Лыхьузанэ эи ышIахэрэл Iомэ, ухэукьошт. Егьа-
шIэм ишыIэныгьэ зэлхыгьэгьэ бжьэ хьуныр ыгьэIы-
лтын ыIэхьIырэп, ищагу бжьэ мэтэ заулэ шьIыгь. Ащ
изэц тырегьэу.

Зьгорэ шьоу фаеу кьакиомэ, лыжьым игуап. Ежь
дэгущэ, хэт шагум кьыдэхьагьэми льэшэу дэгущыIэ,
кьытекуохэзэ, ежьури джэуап кьыратыжьы, нахьыбэр
IэутIэкIэ зэхьурагьэшIыкIы. Ащ фэлэзэ дэдэр Лыхьу-
занэ ишьхьагьусэ ньоу Гошэунай ары.

Шьфмэ аIорэр зэрээхимыхьэрэм Лыхьузанэ ыгьэ-
гумэкIыштыгьэ, ау анахь льэшэу ар ыгьукIэ зыгьалэшт-
тыгьэр, шIу ыIээгьурэ пщынэо Iазэу Хьагьэудж Мыхьа-
мэт изэфакIохэу Адыгэ радиомкIэ кьатыхэрэр ежь зэ-
рэфаем фэдэу зэхихьн зэримыIэкIыштыгьэр ары. Ра-
диом ордэ макьэ кьыIуки шIошIы хьумэ, ытхьакиумэ-
хэр рихьылэшттыгьэ. Ар ньыо кьызилгьэбьукIэ цIэцIэ-
ныр кьыригьажьэшттыгьэ: «Арэл, о лыжьыр, радиом
ыкIоцI унхьащта сэлэ, ыIэс тIокIищырэ пшыкIутфы-

рэм унэсыгьэу сабий щыкIу пIонэу птхьакиумэ нэIус
радиом еолулIышт, улгьэубабэу улут?»

Ньом ыIорэм пае Лыхьузанэ радиом едэлун кьы-
гьанэшттыгьэл, амал зэриIэкIэ нахь льэшы ышIышты-
гьэ, ытхьакиуми нахь благьэу рихьылэшттыгьэ.

Мафэ горэм Лыхьузанэ бжьаIом кIуи, ычIыпIэ ихьэ-
гьэ кIалэм еIэлуи ипхьорэльфэу Москва щеджэрэм
письмэ фьуригьэтхыгь Мары а письмэм итыгьэр: «А
сикIал, письмэу кьытфэбгьахьхэрэр кьытIокIэх. Лгьэ-
шэу тигуапэ дэгьоу уиIофхэр зэрэкIохэрэр. Нахь баIорэ
кьытфатхэзэ шIы, тызыщымыгьэгьупш. Зы мафэ нэгьунд-
джэу кьысфябгьахьыгьэри кьысIукиагь. ЗэкIэри дэ-
гьоу сэлээгьу, ащкIэ тхьауегьэпсэу осэлэ, улгьэхьупхь.
Джьури зы лгьэлу пфьсиI. БэмышIэу кьалэм ськIуи, док-
тор горэ стхьакиумэхэм кьязгьэпIыгьэти, моуштэу кьы-
сиIуагь: «Нэгьунджэмэ ахэтэу лгьэшэу рызэхэпхьнэу,
ытхьакиумэ кьыщыкIагьэмэ апае дэлэIтэ аппарат Мо-
сква щыбгьотын пльэкIышт. Москва кIорэмэ ащыц
горэм кьыздегьахь!» Арыти, а кьэлэшхом сэ сипхьо-
рэльф дэсэу щеджэ зысэлэ, врачым мы тхьылгьэу пись-
мэм кIыгьур кьыситыгь. Арышт, сихьатэхьу, нэгьунд-
жэ шагьоу кьысфябгьахьыгьэм фэдэм хэтэу а дэлэуалгьэу
щыфмэ кьаIорэр зэхэозгьэхьыштыр кьысфэгьоти, кьы-
сIэкIэгьахь. Сэ а дэлэуалгьэр зызгьотыкIэ, сьзэкIалэм
фэдэу тхьакиумашIо сыхьужьыгьэу сльытэшт. ИкIунба
щыфхэм кьысаIорэр зэхэсымыхэу нэбэ-набэу сьзэрэп-
лыгьэр. Зэхэоха, сихьатэхьу, псынкIэу кьягьахь, сь-
кьыуажэ. Сэлэм зэкIэми кьыуахьыжьы. Лыхьузанэ».

— Анасын, — Лыхьузанэ ыгьукIэ зэриIожьышттыгьэ,
— а дэлэIтэ аппаратыр зэ кьысIэкIахьэу тиньы цIацIэ
хьумэ кьыIохэрэр зэхэсхьыжьыгьэмэ нахьыбэ сыфэя-
гьэп..

Мафэ горэ кIэлэитIу щыIэмэ анахь тхьагьор сыда
аIуи яшьыпкьэу зэнэкьокьугьэх. Зым ыIорэр адырэм
риутыжьышттыгьэ, хэти ежь шIошIырэр ыIошттыгьэ.
«Хьуцэп мыр, тыкIони Лыхьузанэ щыIэмэ анахь тхьа-
гьомкIэ теупчIын», — аIуи кIэлэитIур ягьунэгьу лыжьым
дэжь зэрэщагьэх.

Лыхьузанэ кIалэхэр текуохэзэ еупчIыгьэх:

— А Лыхьузанэ, сыда щыIэмэ анахь тхьагьор?

КIалэмэ яупчIэ зыфэдэр Лыхьузанэ зэхихьыгьэ, зы-
фэхэр кьыгурыIуагь. Такьикь заулэр кIалэмэ кьяпль-
кьяпIыи, ышьхьэ риуфэхыгь:

— А сиклалэх, шьослоныр ары,— кырыгъэжыагъ Лыхъузанэ игушыа,— нэбгырэ пэпчъ ежъ ыгъэшлагъэм, ынбыжым елвытыгъэу зыгорэ шлотхъагъу. Сэрыклэ лыхъ дэгур кысамыложьэу, стхъаклумхэр чанэу хъужыгъэхэмэ, ащ нахъ тхъагъо сыфзеныеп. Хэти ежъ нуз ары ыбзэгу телгыр. Ащ блэкIэу етлани сэдт уфай алоу кысэупчIыгъэхэмэ, зы мазэ нахъ сымыгъэшлэжы-штми, сиклалэу сыкычъыжыгъэмэ, сэрыклэ дунаем ащ нахъ тхъагъо темытэу слытэни. Ау клэр жъы мэху нахъ, жъыр ныбжыи клэ хъужыгъэу алтэгъугъэп. Арыба сэри загъорэ клалэмэ зыкIаслорэр: «А сиклалэх, шъушылэмэ шъо шъукыскIэхъажыи, ау сэ сышъукIэхъажыи. КIэлэгъум нахъ тхъагъо шылэпышъ, шъосэ-лю, ар шъуиупчIэ иджэуап. Шылэмэ анахъ шъошэ да-хэр— уныбжыкIэныр ары. ШъуиыбжыкIэгъу уасэ фэшъушI, жъугъэлъалэ, уныбжыкIэу умыгъахъэрэр, жъы ухъумэ пфэгъэхъэжышътэп, уныбжыкIэ кIуачIэ, ащ машIоу хэлтыр IофшIэнымрэ еджэнымрэ уклалэзэ афэгъаз. Цыфмэ шъуишIуагъэ зэрэжъугъэкIыштым, шъуныбжыкIэзэ шъузэралытэштым шъуналэ тежъу-гъэт.

ТхэмэфитIу нахъ темышIагъэу Лыхъузанэ посыл-кэ цыкIу кыфахыгъ. ГуIэзэ зэтыричи, дэлтыр кы-дихыгъ. Посылкэм кыдэкIыгъэр ежъ инэгъунджэшхоу зэрихъэрэм фэдагъ, ау кьопс фыжъ цыкIу плъэгъу кьо-дыеу иIагъ.

Лыхъузанэ нэгъунджэу кIэлтым фэшъхъафэу джыри зы ыгъэчэрэзэу ыIыгъэу Гошъунае кылытэгъугъ. Нэгъун-джэжъыр зыкIихи клэр зыкIилъхъи, ныом ылъэныкьо-кIэ лыхъыр плъагъэ. Ныор шхыгъэ, лыхъыр кIэнэ-кIалтэ ышIэу кыIуагъ: «Лыхъ дэгур делэ шъыпкъэ хъугъэкIэ сенэгъуе. Зыр имыкьоу джыри ятIонэрэ нэгъун-джэр къаригъахыгъ».

Лыхъузанэ ыIупшIэхэр зэтэхъажыштыгъэп: зэкIэ ныом кыIуагъэхэр зэхихыгъэ, етлани ар чыжъэу шът. ГушIуаши Лыхъузанэ ынэлсыхэр кышIокIуагъэх. ЫгукIэ ежъ-ежырэу зэриIожыгъэ: «ЗыщIа, Лыхъу-зан, зыщIа. А опсэужъ ар къэзыгулшысыгъэр, кысфяз-гъэхыгъэри. КIэрыкIэу сыкъэхъужыгъэ фэд...»

Лыхъым ынэгъу гушIор кыкIихэу ыIупшIэхэр зэрэ-зэтемыхъажъэрэр ныом зельэгъум, зи зыфигъэзэн ышIа-гъэп. «Ярэби, лыхъым ышъхъэ зыгорэ кышъышIыгъэн шъуIуа?» — тIэкIу къэштэуIугъэу зэупчIыжыгъэ.

Лыхъузанэ зыкъаримыгъашIэу бынымы цыфыми ежъ пае аIорэм ядэлунэу морад ышIыгъ.

Унагъор шэмбэт мафэ горэм Адыгэ радиом кыты-рэмэ ядэлэу шысыгъ. Ащ Хъагъэуджым изэфэкIо дахэу блэр гъуанэм кызышъырэр кыIуукIыштыгъэ. Мыщ фэдэ уахътэм Лыхъузанэ радиоприемникым ипшыхъаным фэдагъ, джы чыжъэу шысэу Хъагъэуджым изэфакIо едэ-луштыгъэ, макIэу зыми кырымыгъэлтэгъоу, шысэу стол чIэгъым ылъакъохэр шигъэуджыштыгъэх.

— Арэп, о лыхъыр, приемникым нахъ пэблагъэ зы-къэшIыба, уикIэсэ орэдыр кырегаIо,— зэ-тIо IэугIэ-хэр дишIызэ нныо кырыIуагъ, ау Лыхъузанэ хъыа-гъэп, сысыгъэп. Лыхъым ышъхъэ зыгорэ кышъышIыгъэ шъыпкIэ ыIуи, ыгу изыгъэу ныор адрэ унэм чIэхъа-жыгъ. Лыхъузанэ ыгукIэ тхъэштыгъэ: «Сэ зэкIэри зэрэзэхэсхъэрэр шъушIагъэмэ, сенэгъуе шъо слъэгъухэрэр нэмыкI орэд къежъугъэIоннекIэ!»

Лыхъузанэ унэм изэгъэжыштыгъэп, зэкIэри ылъэ-гъумэ шIонгъуагъ, пстэуми аIорэр зэхихыми, ихъау иIа-гъэп. Урамым чыжъэу кырыкIозэ, ибэщ къэгъэщыгъи ыIыгъэу лшъэшъитIу кыблэкIыгъ. Язырэр адырэм еуп-чыгъ: «Хэт мы лыхъэу блэкIыгъэр!» «Мыра зыфа-пIорэр? Мыр Лыхъузанэ дэгу зыфаIоу бжъэхъо шIэры-Iоу тIагъэр арыба!»

Лыхъузанэ чыжъэ хъазырэу блэкIыгъэ пэтээ, а гу-шыIэхэр кызэхихыгъ, лыхъ дэгу къэзылогъэ лшъа-шъэм бэщыр фигъэсысыгъ. Пшъашъэри плыхъыбзэ хъужыи, ыгу хэлэжыгъэу кыIуагъ: «Губгъэн къэс-хыгъ, лыхъым ыгу хэзгъэкIыгъ. Ал, дэгу алоштыгъэба, хъужыгъэштын, зэкIэ тIуагъэр чыжъэу шът пэтээ зэх-ихыгъэ».

Тхъамафэ фэдизрэ Лыхъузанэ зыкъаримыгъашIэу зэкIэ ыкIыбыкIэ шалохэрэр зэхихэу, ежыри ар шIогъэ-шIэгъонэу хэтыгъ. Бэри къамышIэнгъэкIи мэху, ау Москва ипхъорэлъф кыраригъэхыгъэ письмор Лыхъу-занэ унэм имысэу зэтырачи еджагъэх. Ащ итхэгъагъ: «А тэтэжъ, дэлэIэ аппаратэу нэгъунджэм хэшIыхъа-гъэр кыпIукаIагъа? Ар дэгъуа, зэкIэри джы зэхэхъыба?»

Ащ ыуж Лыхъузанэ зэхихэу зэрэхъужыгъэмкIи лшъэшэу фэгъушIуагъэх, унагъом исхэми имысхэми ыпа-шъхъэ шалощтхэмкIэ егуишысэхэу зыфэсакъыжъхэу ау-благъ. Ныор ары пстэуми анахъ гуIэу, чыпIэ имыз-гъэу къэзычыхъэштыгъэр. Лыхъузанэ ащ еупчыгъ:

— О нюр, кыдохулаагээр сшэрэп нахь пшгэшьэ ягьэщэным фэдэу огэчээ-льаачэ?

— Зэхэпхын плэклэу узэрэхужыгыгэм пае лэшэу сэгүшл... Ау сызэрэолгэлурэр мыхьун ладжхэри о кынохьылааггэу кысфэклэуаггэмэ, кысфэггэггэу...

А гушыгэхэм ауж Лыхьузанэ нюр тэклу ыггэгүлэ-нэу ыгу кьэклыг.

— Ары фэггэггун! О сэ сыдэгү поээ, кыстебггэ-хьыкыгыггэри кысэллуаггэри, зэхэсымых пшлэшлэу о кысэллоллэггэе заулэр гьунэггү ныхохэри лыжхэри сыуггонни ясотэшт! Сызэклалэм «Лыхьузан — сыпсэ-зан» плоти, дахэу укыздэгущыггэщтыггэ. Джы сэрыклэ убзэгү щэнаут телтым фэд, сэ непэ зэ укысэмьылаацлэ-мэ, утхэрэл. Ары сэло...

Лыхьузанэ игушыгэхэм нюр кьаггэтхыуагг, иллыжэ зыфиггэзи ельэлугг:

— Кю сымыуати, суаггэ шыгэм кысфэггэггун, тхьачэт хужьыр фэсукукыни лыжхэри уиггусэу шьу-схьаклэжыи.

— Арэу оломэ сыкьезэггы, — ыгуклэ ном дэхьашхы-зэ Лыхьузанэ кылуагг.

Гьунэггү лыжхэм анэмьклэу гушлуакло ежэ фэдэу дэгү горэ кьуаджэм дэсыггэти, ари Лыхьузанэ дэжэ луфэфыклэу кьэсыгг. Тэклурэ щыси, Лыхьузанэ тхьа-кшумашло зэрэхужыгыгэм икьэбари кьыриггэлотагг. Лыжэ дэггю Лыхьузанэ кьыфэклуаггээр ежэжыи зэхьум кылуагг: «Лыхьузан, дэлуалгээр зыхэт нэггун-джэр чэщ-зымафэ сьыггынэу, табыумэ, хьафэу кысэгг. Тиньо саклыб щилорэ заулэр зыфэдэр сэри зэггэщлэшт. Ау ащ фэдэ уипхорэлггфэу Москва дэсын сэри сфелгэ-луи кысфэггэхьыба?

Лыхьузанэ зышломьдэггю инэггунджэ ямышыккэ кьычлэлгызэ ыпашхьэ ит лыжыи рилуагг:

— Арэл, лыжэ дэгү горэ тикьуаджэ дэсын фаеба сэло, ы?

Гумыпсэф

Чэщныккэ хьунклэ кьэнаггээр мэклаггэ. Ыщыпэ уубы-тымэ удэкшоеным фэдэу сыхьат заулэ хьуггэу шыблэ гьуаггэ хэггэу кьэщхыщтыггэ. Зыгголгыжыгыггэхэр сы-

хьат зы-тлу хьуггэ нахь мышлэми, хэчтыен ымылгэклэу зызэлпэриггэзэмэ — зызэриггээккэу Шэрэлгыккэ Мэ-джыдэ плэм хэлгыгг.

— Сыда шьулуа мы лыр зымыггэчгыерэр, е гьое-шая е нэмькл илажэ? — ылуи ишхьэггусэ зыфиггэ-зэн ымышлэу бэрэ егупшысагг, етланэ фэмьшыггэу адрэ унэм кьычлэджыкыгг:

— Сыда о лыр узымыггэчгыерэр сэло? Сепдымэ упшыггэу укыхэккыжыгг, уилалэмэккэ изэу газети, журналы, письми зыемэ яптыжыгг, зилэгү непэ удэмы-хьаггэу кьуаджэм цыф кьыдэнаггэл. Зыгорэ уилажэ?

Чыен ымылгэккэу шылыггэ лыр плэклорыггум кьытгысхы кылуагг:

— Письмэхэр, газетхэр зыемэ ястыжыи зэхьум сы-кьыдыреккэ-сыдыреккэжыи гьоггггунггэ фэдизырэ Шьэошлүмэ яныоу Гещэфыжэ дэжэ сылухьагг шхьаем, зи яунэ псыггэл. Ащ ипхурэлггфэу Советскэ Армием шыггэм мэзищ хьуггэу иписьмэ ежэщтыггэ, сыблэклэ кьэс «ипхурэлггфым зи кьысфитхыггэба?» — ылоти кьы-счупшыщтыгг. Ащ иписьмэ кьэклуаггэу силалэмэккэ илг. Ар непэ лэклэггэхьажыгыггэпышэ, рэхьатэу сычыен слгэккырэп.

— Адэ неущ ептыжыиба, яунэ имысэу зыгорэм клуаггэмэ иписьмэ зэремытыжыгыггэм пае умычгыежыи-нэу ара? — кылуагг ишхьаггусэ.

Письмэзэхьэм зифапэзэ, ишхьэггусэ рилуагг:

— О угу егупшысэжэ. Бэрэ уежаггэу письмэ кьыуа-гыжыккэ угушлэштба! Угушлэшт! Адэ онц фэдэжэбаз, а иписьмэр кьызэфхыггэ ньори. Ар ипхурэлггф иписьмэ ежэжэ, нычэпэ нахь рэхьатэу, нахь тхэжэу чыен-ба. Етлани письмэм бэрэ зэрэжаггээр зыщымыггэггунш.

Кьызэрешхырэм пае кьымыггэанэу Мэджыдэ шалг-мэккэ кьыдэнэггэ иписьмэр ибггэджыккэ рилгыи икыгг.

Письмэзэхьэм клэлгыплггээ, ишхьаггусэ бзылггы-ггээр егупшысэггтыггэ: «Цыф мыгупсэфггэу кьэхьуггэмэ ашыщ, сыдэу пшын, ары ишэн, юфыр гьунэм нимыггэ-сэу гупсэф зыфалорэр ышлэрэл, ежыри чыенггэл, чы-лори ыггэгггыештэл...»

Сыхьат фэдиз шлаггэу ошхыпсыр пыжэжыоу Мэ-джыдэ ялэжэ кьыхьажыгг. Унэм зеккыи фэмьдэггю лжы ынэггү чэфыр кьыккэхы, гушлэпсыри ылушлэмэ атеккырэп.

— Ы, непэ яунэ имыгготаггээр чэщныккэ ужым

ядэжь псыгъа? — къэудчлагъ псымзэхьэм ягуащэ.

— Ары, къылуагъ, — ищыгъын ушыныгъэхэр зыщыхжыбзэ псымзэхьэм, — къалэм къыкыжыгъэ къодыуеу яунэ ихъажыбзэ, сьтэфы, псымэр слэшъхьытуклэ естыжыгъ. Шухъафтын лъалэ горэ естыгъэкли, а ныор ащ фэдизэу гушлоньеп.

— Арэп а псымэр зыер мафэм тю-щэ узылохьэм имысыгъэмэ, ягъунэгъумэ ащыщ епты хъуштыгъэба? Япчъашъхъэ дэбгъанэ хъуштыгъэба? — псымзэхьэм ишъхъагъусэ къэулчлагъ.

А упчлэм Мэджыдэ къызэкыгъэнагъ.

— Илъэс тЮклым къехъугъэщъ сэ псымзэхьэу Юф зысшлэрэр, ащ фэдэ сшлагъэп. Псымэр къызыфэклуагъэм ежъ ептыжыны фэе. Зым иписьмэ зыгорэм сфетыжъ сЮу естымэ шыгъушшэн е чинэнккы мэхъуба. Хъау, а делагъэр щылэп, ауштгэу Юф сшлэу сыхабзэп, сэ псымэр къызыфэклуагъэм есымытыжыбзэ, рэхъаты сыхъуштэп.

Зэрэписьмзэхьэ дэгъум пае Шэрэлыкъо Мэджыдэ цыфмэ шлу альэгъу.

Мы мафэхэм ащ гъэлсэф илэп, уцуи ышлэрэп. Москви, Краснодарн, Мыекъуапн къащыдэккырэ газетхэр игъом губгъом шылажъэхэрэми, былымэхъо фермэм алугъэми афэккыгъэхъэ, тамэ готым фэдэу гушлюу цыккун ини апэгъоккы. Ежыри ащ фэдэу къыпэгъоккыжыбх.

Елмызэ ибзыухэр

Чэщ реным ос къэсыгъ. Нэф къызэштым, чыг къутамэхэм бзыушыф къящэккыгъэм фэдэу осыр аписызгъ, бгъагъэхэм атизызгъ. Елмызэ лэщым ккун былымэмэ Юс къызаретым, лалэмэкъ горэ къышти, хъалыгъу шкъоуеу ыгъотыгъэр зэккэ ритэкъуагъ. Ар римыгъэкъоу гъэжъо лэбжыб заули, натрыф зэтэгъапхыгъи, чэбэчи хигъэхъуагъэх. Зифэпахи унэм зыщиккыным лыжыбым ишъхъагъусэу Коккой ыпэккэ къэккыгъ:

— Тыдэ уежъагъа, лыжъ, мы бэлахьыем. Сеплтымэ, осыр-осышху, гъогуи щылэп.

— Къылбышхо мэзым сыклошт.

— Сыда ащ уилофэу шылэр! Пхъэу кымафэм дгъэсты икъун ттл. шакло уклон слонти, унэмэ къызашыклагъэм шыублагъэу уишхончыжыи уипхъорэлъф ептыжыгъ.

— Плэгъурэба, ныо бетэмал, мы осышхоу къэсыгъэр!

— Бэу сэлъэгъу, лыжъ, осышхо къызэресыгъэр, сыда етланэ сэлъэгъумэ?

— Къыблэ хэгъэгу лъэныкъохэм мыбыбыжыгъэу бзыу ладжи мэзым къыхэнагъ. Бэу ос къызэресыгъэм нягъэккэ ахэмэ ягъабл, зы фыгуцэри ахэмккэ лъаллэ, шхэфэ-пыдзэфэ заулэ сьугъонгъэщъ, бзыумэ Юс афэхъунэу мэзым схьынэу сэлэ.

— Псапэ пшлэшт арыба, лыжы!

— Псапэу ар хъунми сшлэрэп, ау бзыумэ Юс дэгъу афэхъушт...

— Зыфэсакъыжъ, шъхъарыхъонри тэрэзэу пшъхъэ техъу, птхъаккымэхэр чылэм лэбгъэжыккыон, — ылозэ, лалэмэкъ ушъагъэ зылыгъ лыжъэу унэм иккыгъэм ныор ккэлъыджэжыгъ.

Елмызэ мэзым къэсыфэ сэхъыр ынапцэми ыпэккэ-жаккэми атыришлыхъагъ, умышлэрэмэ лыжъ цтыргъуккы пшлэштыгъэ. Чыгы инэу ыпэ къифэрэм члэуцомэ лъэубабзэ, осыр ыубэти, ащ бзыумэ апае лэбжыб заулэ Юсэу цыритэкъуштыгъэ. Тлэккы зылыккыуатэккэ, къызэллэккыти, Юсэу ыгъэтллыгъэм къепллыштыгъэ. Чылэмрэ гъаблэмрэ рагъэзыгъэ бзыухэу чыгымэ къябыбэхыгъэхэр тезэрэгъэбэнагъэхэу зэрашхырэр зилэгъуккэ, «шъуикхалэл, сицкыккыжыбх!» — ылотти, етлани ыпэ ригъэхъуштыгъэ.

Джауштэу пчэдыжыбым щегъэжыагъэу пчыхъэ нэсыфэккэ Елмызэ мэзым зыщынэмысыгъэ чыпкэ къыгъэнагъэп пшлэшынэу бзыумэ Юс афыритэкъузэ, ккыккыуагъ.

Елмызэ лыжыбым осыбэ къызэсыккэ бзыумэ мэзым Юс афихыбзэ зэригъашхэхэрэм икъэбар зэккэм чылэм хъутысагъэ хъугъэ. Ежъ иныбджэгъумэ ащыщ горэм ар анахъ ыгъэшлэгъуагъ, Елмызэ зыккылуигъаккыи къытегыныхъагъ:

— Елмыз, уижышъхъэм тлэккы фэделашъоу ухъужыгъэккэ сенэгъуе. Хэта бзыумэ мэзым Юс афихыбзэ зыгъашхэу плэгъугъэр? Ощ нэмыккы ар ышлэу сэ сэлэ-

гьугъеп. Бзыухэр тыдэ шылэхэми кымафэрэ хэкижы-
хэу хабзэ.

Ар кьэзыуагъэм Елмызэ зыфыричэу дэгушылагъ:

— О сыоплэмэ уин дэд. Етлани о фэпщэрхьэхэштъ
уагъашхэ, унэ фабэми о ланэ кыпфырахъэ. Бзыу цы-
кыу чьылэм ригъэзыгъэмэ лус тлэкыу афэсхьыгъэмэ, ар
емыкыуа, егъэзыгъэм цыфхэр лэпылэхэу хабзэ. Аужып-
кьэрашхьэм ныбжьи умыдэщтыми дунаир о кьызэрэб-
гъэдахэрэм нахьи, а бзыу цыкылухэм кьагъэдахэ, кьагъэ-
кыракы. Ары пакыопыштъ, оц нахьыби фэдэ кьахьы.

Дахэу орд кьызэрапорэм имызакъоу зыгъэ кьэкпорэ
хьэцлэ-плэцлаби а бзыу цыкылухэм агъэклоды. Сьд
фэдэу гохьа, гьэтхэлэ дахэу уцыр зышыкъашхьоу, мэ-
зыр зышышхьуантлэм бзыумэ уядэлуыр! Ахэмэ ячэчэ
макьэ тхьакыумэр егъатхъэ, узы уилэмэ пщегъэгъуопшэ.
Дунаим о зыгорэ хэопшыкышъ ара! Зысэмыгъэлъэгъоу
зылуегъэхи нахьышлу!

Хэт сьд ылуагъэки Елмызэ ежь иморад текыгъеп.
Кымафэр текыфэ Кьылбышхо мэз кызэ, бзыухэм лус
афихь зэпытыгъ. Хэт ышлэра ащ бзыупчъагъэ лус пае
лэщтыгъэу кьыгъэнэжыгъэнки мэхъу.

Джы тикъуаджэ шыщхэр мэзым сьдигъо кыуагъэхэ-
ми бзыу цыкылухэу мышлэр кьызыпшыкылэхэрэм яплъы-
хэштъ кьало: «Елмызэ ибзыухэм ягушлогъошху!». Ахэм
ащыщхэм орд кьызэрапорэм уишыпкыуэ бэрэ укыдэ-
лукымэ, «Елмызэ ты-рий!», «Елмызэ тырибзыу!», «Ел-
мызэ тыфэраз» кьало фэдэу кыпщэхъу.

Зэпсгэуми анахь гушлуагъор кымафэ кьэсымэ Ел-
мызэ, шысэ тырахызэ лыжъ зытлуи кылэ купышлуи
бзыумэ апае лусхэр мэзым ахьынхэр шэны зэрафэхъу-
гъэр ары.

Е пшлэу шлу ушымыгъ

Ицыкылугъом кьыщегъэжыагъэу Зэрамыкыо Тлалэ мэ-
зыр шлу елъэгъу, чэщи мафи кыкылухьанэу хьазыр, чы-
гъэу хэгхэр, кьэгъагъэу апытхэр, хьалухэу кьачлакылэхэ-
рэр кыпллхьыанхэр иклас. Зэмызэщхэрэр бзыумэ
яцыр-щыр макъэу мэзым кьыхэлукырэр ары. Ар илгэс
тлоскынтлум кьэхьугъэштъ мэзылэс, джыри ащ фэдизырэ
пэсынуэ хьазыр.

— Мэзым идэхагъэрэ, жьы кьабзэу шызэрхьэрэмрэ
зэхапшлэ пшлэгъомэ,— бэрэ кылоу зэхэпхьыт Зэра-
мыкыо Тлалэ,— нэфшъагъом е пчыкхьэштхьапэм дэжъ
хахьи зыщыпллхьы. Гьатхэу е гьэмафэу оцхь шъабэ
кьызыпхьырэ нэуж мэзым ухэтынкылэ зымыуасэ шылэп.
Чыгъ тхьапэхэу— чыгъмэ атхьакыумэмэ, уц кьэгъагъэмэ
оцхь тлоспыхэу атэхьуагъэхэр псэ апытым фэдэу нэ
мынкылэ кыоплхьы. Етлани ахэр шыгъыжыэхэу е апыч

кьутафэхэу шьо зэфэшъхьафхэр зиГэхэм афэдэу зэлэ-
жьыужьых. Ошх ткюпсыхэм тыггэм инэбзыйхэр кьыза-
лътэсыхэкIэ, налмэс-налкьутэм ышьо атештэу зэлэ-
лдыжьых, ары, бэу гуIэтыпI, тхьагьо мэзыр...

Кьуаджэм кьиклыгъэ кIэлэеджакIохэм кIэлэегъа-
джэр ягъусэу мэзым зыщаллгьыханэу, зыщаггэпсэфы-
нэу зы мафэ кьэкиуаггэх. Ахэмэ мэзлэсым апэу зылуа-
ггэклагъ, улчIэ зэфэшъхьафхэри ратыггэх. ТIалэ игуа-
пэу ахэмэ джэуап кьаритыжьыгъ, ишгьыпкьэу кьари-
луагъ:

— А, сикIалэх, непэ мэзым чьыггэу хэтхэр зыфэдэхэр
шьозггэлъэггуггэх. Ащ пхьэшъаби, тфэикIэ заджэхи,
псэий, чьыгаий, хэшъанй — бэ кьыхакIэрэр. Ахэр зэкIэ
лъэуцэцымэ якIуапIэхэу, бзымэ ятIысыпIэхэу зэрэщы-
тым имызакъоуи цIыфхэм лъэшэу ашъхьапэ мэхъух:
псэолъалхъэхэм пкьыгъуабэхэр ахашIыкIы... Ащ имы-
закъоу мэзым жьыбггэр еубыты, шынэгъакIэр чIым
кьыхегъанэ, псыхьохэр имыггукIэу кьызэтырегъанэх.
Мэзыр цIыфымкIэ гуIэтыпI, цIыфыр ащ еггэлэсэ, ары
жым IэшугъакIэ кьезытыри... Мэзыр мыхъуггэмэ чIы-
гур пIанэу кьэнэштыггэ...

Арышъ, сикIэлэцIыкIух, сыдигъуи тыдэ шьушыIэми
мэзыр шьуухъумэ. Шъхьадж ежь кьыггэшIэщтым иIэгу
имызакъоу мэзым чьыгитфым кьышымкIэу щерэггэ-
тIысхь. Джашыггум ори мы чIыгоу тызтетыр зыггэкIэ-
рэкIаггэмэ ащыщ ухъушт, цIыфми ягу кьыдеIэу олсэу
кьыуаIощт, пытэу пIанэ кьаубытышт.

Мэзлэсыр кIэлэеджакIохэм задэгущыIахэм, зы лег-
ковой машинэ горэ пкIатэмэ-лъатэзэ мэзым хэлъадэу
ылъэггугъ. «Сыд шьулуа а машинэр голэн IофыкIэ мэ-
зым ыгузэгъу хэхьаггэу зыкIачьэрэр? Зыггэпсэфын зно-
морадэу кьакIохэрэм яггьогон а машинэр зытехьаггэр.
АлътIплъэггэн фае», — ыгукIэ зэриIожьыгъ мэзлэсым.

Машинэр чьыжьэу адырэ кьуапэм нэсэу кIуаггэтI,
мэзлэсым хьазырэу кьэггьотыггэуае фэхъугъ, сыхьатитIум
ехъу тыриггэкIодагъ. Машинэм чьыг цIыкIухэу шъэны-
кьо фэдиз рикIыкIыггэу кьылъытагъ. ТIалэ чьыг цIынэ
цIыкIу икIыкIыггэу ылъэггурэм кьэс ышъхьэ лъыр
кьеоти, лъэшэу ыгу хэкIэу бэ кьыIощтыггэр: «Аяна-
сын, а насын, мыр изыкIыкIыггэм ытхьцIэ бэшыкIэ
еуапхьн, мыщ ашIаггэр, мыщ ашIаггэр! Сыдэу губггэ-
нн укIыти ямыI, чьыг цIыкIоу аггэтIысхьаггэхэу мэзыр

кьээггэшъорышIэхэрэм апсэ Iузыхыггэмэ... Зэ, зэ, сэ
шьуадэжь сыкьызысырэр зэфытипIалъ...»

Мэзлэсым пкIантIэр кьыпызэу, губжыггэу мээггэ-
хъунэм ит легкой машинэм кьылухьагъ. КIэлэкIэ
кул езэрэггэшъуаггэу мышIэр апышIыкIэу щысых, бэ-
шэрэб унэкIыггэхэр окIэ-мыкIэ адзыггэхэу лулъ. Маши-
нэм дэжь пчэггухэр чIэсаггэх, чьыг цIыкIу ипкIы-
ггэ заулэ щылъ.

— Хэта мы чьыг цIыкIухэр изыупкIыггэхэр, сыда
афышъуихьысапыри? — ымакгэ Iэтыггэ хьазырэу кьэуп-
чIагъ мэзлэсыр.

Джэуап мэзлэсым зэхидыггэп. ЕтIани нахь лъэ-
шэу кьылуагъ:

— Арэп сызэрэшъоупчIырэр зэхэшъухырэба? Дэгу
шьухъуггэ, хьауми мыгушыIэ шьукъыздешиIа?

Купымэ ежь анахьыжь адэгущыIэ Iлоу пшIэщты-
ггэп, зэрэггэшIыщтыггэх, нахь лъэшэу мыгушыIэныр
алозэ зэнэкъокъуггэхэм фэдэу куоштыггэх.

Мэзлэсым ишхончитIу зэбггулъ кьызыкъуини, гыны-
кIэ ушъэггэ патронхэмкIэ музэндигъ. Яшани машинэм
дэжь щысхэу ешгьорэхьакъум хэтхэм зыгорэхэр арилуагъ.
ау зи джэуап кьызырамытыжьым, ишхонч кьыкIали,
яшъхьэлэуагъ. Ешъоным зыпицаггэхэр кьэштэулуггэх,
зыкъашIэжьыгъ, ащыщи голэным хэтэу кьылуагъ:

— Ей, пшIэрэр сыда? ТыуукIын угу хэлъа?

— Зи шьо слъэггуггэхэр аукIырэм шьуфэд!

— Сыд лэе, сыда ащ фэдизэу мыхъунэу тшIаггэр?

— Ащ шьукъыкIэупчIэжьы ара, ар шьо зыдэшъушIэ-
жьырэба! — губжыггэу кьыIощтыггэ мэзлэсым, — чылэр
зэрыкIорэ гьогум шьурымкIоу шьудэхи, чьыг цIыкIу
шъэныкьом ехъу ишгукIыкIыгъ. А мыхъо-мышIаггэм
шьукъышымыудоу джыри чьыг пчъаггэ IаплI заулэ
хъунэу ишъуупкIыгъ.

— Чыл цIыкIу тшIын тыгу хэлъыгъ, — мэзлэсым кьы-
пеуагъ щысыггэмэ ашыц.

— Зымын о гушыIэ кьыуитыггэп, — ипсалгэ кьыды-
жьыгъ мэзлэсым, — чыл сыда зыкIэлпшIыщтыр чьыг
жьау узфаем фэдиз мэзым хэтымэ. Хэта изын кьышъо-
зытыггэр чьыг цIыкIухэр ишгьуупкIынэу, шьумыупчIэ-
жьэу, шьумыусэжьэу шьузфаер шъошIэшъ шьухэт. Зы-
ми зышъумыггэпсэф, тхьаумэфэ мафэу мэзым шьумыкIу
шорэп. Ау цIыфыггэ зекIуакIэу узекIоныр зыщымыггэ-
ггупш. Шьо шьузэрзекIорэр емыкIу, губггэн: мээ

хьушт чыг цыкхуэр ишгоупкы. Ар бэеджыгъэ, ащ зыкн шьукынгъэдахэрэп. Цыфымэ ало: «Е пшэу шлу ущымыгугъ». Шьори дэу шьушлагъэмкIэ шлу шьушчымыгугъу. Шьуадэжь ськызылохъэм, пчъагъэрэ упчIэ зышъосэтым, шьуащыц къэтэдджыгъэл, джэуап кытыжыныр зэрипэсыжыгъэп. Сиххонч къэсэгъэфэ цыфэу шьуадэжь кылухъагъэм нэклэ шьуеплгыгъэп. Тьтхъагъ шьулоу шьукуозэ шьуешъоштыгъэ. ШьутхъэгъэнкIэ мэхъу, ау шьутхыгъэр зыпэкIэ кырафыжырэм шьуфэд. ШьумышIэмэ сшIэрэп нахъ, мы мээу шьузыщыхъотIэ-бжъэтIагъэр кьэралыгъом имэз. Ар къэшъуухъумэным ычIыпIэкIэ шьо лые ешъохы, ащ пае лшъэдэкижъ зэрэшъозгъэхьыштыр шьосэло, шьуимашинэ инюмери стхыгъэ, джы шьуулъэкьуацIэхэр кысапшъулох.

ГушыIэу «пшъэдэкижъ» зыфиIорэр зызэхыхым, зыбгъэ кыизгъэпшыштыгъэхэр нахъ шьабэ хьугъэх, тIэкIу нахъ зыкьашIэжыгъ. Зэклэ чыг цыкхуэм лые языкыгъэхэм зырызэу аэгу кIаплъээ, мээпэсым ыгу кыдеIэу ариIоштыгъэ:

— Шьуащыц кыгъэшIагъэм зы чыг зэримыгъэтIысхъагъэм сышыгъуаз, ылэшъхьитIукIэ чыг зыгъэтIысхъагъэр шьош фэдэу ныбжыи зекIоштIэп. Мэзым зышъужьугъэпсэфыныр шлу шьолъэгъу, ащ ичыг жьаухэм шьуачIэсыныр, ижъ гохъ зылушъуцэныр шьуикIас, ау шьуедэхэшIэныр, къэшъуухъумэныр шьуиджагъо. Шьузэрыс машинэу шьузэрэкъэирэм хэлъ пхъэм шыщмы мэзым кыхашыгъэнкIэ мэхъу. Ари зышышъумыгъэгъуш. Iэнэшыгъэ дахэу пхъэм хэшIыкыгъэу шьуимашинэ кышъухыгъэу шьузыкIэрысыри мы мэзым кыхэкIыгъэнри Iофым шыщ. Шьош фэдэу мэзым кьакIорэпэлч цыфыгъэнчъэу чыгымэ адзекIоштIэмэ, бэрэ лэмытэу мээу шыIэр чым текIодыкIын. ТалэкIэ непэ шьузэрэзекIуагъэм фэдэу шьумызекIожьмэ, зэрэнахышIур шьосэло.

Мээпэсым пхэнджэу зекIогъэ купым тэ тькIожьын аригъалоу бэрэ пхъашэу адэгушыIагъ, ариIуагъэр бэ.

Мэфэ зышыллI тешиIагъэу машинэм исыгъэхэм мээпэсым тхылъэу атыришIыхъагъэр яIошIаплэхэм анэсыгъ.

Пшъэшъэжыые хьупхъ

Пшъэшъэжыыеу Чабэ шэхъу Мэлахъукъомэ зи цыкIу яIэп. Ащ зэклэ унагъом исыр кыдекиокIы, зэклэ ыIорэр фашиIэ, зыфаер кыфагъоты. Зым шьхъатехъо дахэ, адырэм дэнэ шьхъэхалэ кыфешэфы, ящэнэрэм нысхъэпэ кьезжъэгъакIэхэу ямышIыкIэу фэпагъэм фэдэ кыыреты...

А пстэури имыкыоу ягъунэгъу ныоу Лашыиэ Чабэ цыкIу блэгъэшхо кыишIыгъэшъ, ащ дахэу кыыриIорэр бэ. Шьэлэмэ шьабэ ыгъажъэми, кьурамбий IэнIу ышIыми, Чабэ хэны ышIырэп. «А сипшъэшъэ дэхэ цыкIу, сибзыу кIэракI»,— Лашыиэ джауштэу Чабэ кьеджээ, зы мафи шьо зэфшъхъафхэр эиIэ кьэлэм пшIыкIуIу зыдэлъ кьэмлапэ сурэтхэр зытыришIыхъащт тхылъыпIэ IужIухэри кыгъоу кыыритыгъэх. Ягъунэгъу ныоу Лашыиэ непэ зэ нэмыIэми Чабэ зытемыплъэкIэ, ыгу разэ хьурэп. Ньор изакъошъ мээшчы. Ау Чабэ ыпэ кызыифэ-кIэ е ядэжъ кIуагъэ зыхьукIэ, Лашыиэ мэгушIо. Пшысэ цыкIуэхэм арегъэдэIу, ежъ зэцIыкIум шхэнэу кьехъу-лэгъагъэхэм ащышхэр кыфешэфыгъэ.

— Сэ оц сыфэди зэу, слъэгъуанджэ зэриным шьхъэ зетым,— кыыриIотатъ Лашыиэ зы мафэ Чабэ,— тикъуаджэ джэгушхо горэ шашIыгъагъ. Ащ сыздищэнэу шышъухъу анахыжыым селъэIуи шьхъаеи, зыкIэ ытхъакIум ригъэхъэгъагъэп. УцIыкIуш, ины ухъумэ, еIанэ джэгум ушъэщт кысылогъагъ. Ар сымыдэу шьхъакIо сшIэ, зыгъэбылIы, зы хатэм сыдэкиымэ адрэ хатэм сыдахъээ, джэгу макъэр кызидиIукIырэ лъэныкыомкIэ сежъагъ. Тьогум ыныкыо скIугъэиба зышыслоным, ошIэ-дэмышIэу ошхышхо кыублагъ, шыблэр мэгуагъо, пчыкIэр мэшIэты... Сэри зыгорэм иIэгу дэт кьакъырыжыым сычIэ-лъэдагъэшъ, сыгу кIодыгъэу, сыштагъэу сэгъы. Сигъ макъэ зы ныо горэ кьекIуи, кысэубзээ ядэжъ сицагъ. Шыгъын цыиэу сыгыгъхэр сшыхыи, Iэ фабэм сыхыгъэгъолъхъагъ. Сиджанэ ыгыкIэ, ут кытыридзэжыгъ, ошхыр зэуцужьым, еIапэ ыIыгъэу тадэжъ ськыищэжыгъ. Ар кызысэхъулаIагъэм щегъэжъагъэу сэц нахъыжъмэ сямьдэIоу зы лъэбэкъуи сидзырэп.

— Джыри, нэнэжъ (пшъэшъэжыыер джауштэу Лашыиэ еджэ) уицIыкIугъом кыохъулаIагъэмэ ащышхэр кысэфэIуат,— Чабэ бэрэ лъалоу зэхэлхышт.

Ары Лашынэ зыфаери. Ицлыклогьом кьехьулэгьэ-
гьэ хьугьэ-шлагьэхэр кьегьэуатэри, шьоу емыгьэшх
фаеми.

Мафэ горэм ошлэ-дэмышлэу Лашынэ сьмаджэ хьу-
гьэ. Ар апэу зышлагьэр шьэшэжьые цлыклогу Чаб ары.
Ымышлэ хьуна мэфэ реным унэм кьиклыгьэп. Пшьэ-
шьэжьыер ишьыпкьэу зэдалом, лчьем кьурт-щырт ма-
кьэ кьыпылукыгь. Ар нэнэжьэу плэм хэлъыр ибэшкьлэ
лчьем кьеоти ары макьэр кьызыпылукыщтыгьэр.
Псынкьлэу Чэбэ цлыклу унэм ихьагь. Плэмэ, инэнэжь
благьэ плэм ынэхэр чэрээу хэлъ.

— Кьакло, кьакло, силубыжьый, ситыгьэнэбзый, кьа-
кло, — кьыуагь Лашынэ.

— Сыда, нэнэжь, усымаджа? — гулээ еклолагь Ча-
бэ.

— Чэщныкьом кьыщыублагьэу чьылэ сэлэ, сшъхы
мэузы, тьхьагьуклэ сенэгуе. Мыдэ псы тас горэ кьысэт.

Чэбэ цлыклу нэнэжьыр псы ригьэшьуагь. Ащ нэу-
жым джэхашьом сапэ кьимыкыным пае фэсакьызэ,
псы тыриутхи, кьыпхэанкыгь, пхэнтлэклум теуцуи,
шьхьангьулчьэр луихи, унэм жьы кьабзэ кьыригьэ-
хьагь. Унэм зыщэупхьуахэм кьикли, чэтэщым ишьхьа-
гьэ чэтхэр кьыригьэкли, лус аритыгь. Етланэ ядэжэ кло-
жы, янэ ыгьэхьазырыгьэ стьрыпсым шыши хьалыгу
шьаби ньо сьмаджэм кьыфихьыгьэх.

Пшьэшэжьые цлыклогу Чэбэ зэрэгулэрэр ошлэ-дэ-
мышлэу сьмаджэ хьугьэ Лашынэ зельэгьум, гушлогьэ-
щэн фае, ынэпсыхэр кьышлоклуагьэх.

— Сыда, нэнэжь, лфэсшлэнэу узыфаер? — Пшьэ-
шьэжьыер еупчлыгь.

— Кьин пшымыхьуштмэ, ситхьаркьо цлыклу, кьоджэ
врачым сызэрэсымаджэмкьлэ макьэ егьэлу.

Чэбэ цлыклу шлэхэу врачыр кьыгьэсыгь, врачым уц-
хэр кьыритхыкыгьэх.

— Зы тхьамафэрэ мы уцхэм уяшьон фае, етланэ
ухьужьышт, — джары врачым нэнэжь кьыриуагьэу
Чэбэ цлыклу зэхихыгьэр.

Тхьамафэм кьыклоу ятэ-янэхэм яшлэ хэлъэу гьунэ-
гьу ньом ифэлэ-фашлэхэр Чэбэ фигьэпеклагьэх. Ишы-
кьлагьэмэ, псы кьыфихыгь, фаемэ, щай фигьэжьуагь,
чэтхэри, лэгуи дэлъ хьэ цлыклури ыгьэшхагьэх, ренэу
унэр дахэу, кьабзэу физэлыхыгь.

Чэбэ цлыклу гу льити цыфыгьэ кьызэрэзыхыгьэфа-

гьэм, ягьунэгьу ньо охьужьыфэ зэрэлъыплъагьэм пае
ежь илахьылхэм ямызакьоу зеклэ гьунэгьухэми аферым,
упшьэшэжьые хьупхь кьырауагь.

Мэджыкьом инэчыхьэ тхыкI

Гьэшлэгьоныбэ дунаим шэхьу. Ахэмэ ащыщэу зы
тэ игугьу кьэтшымэ тшлөгьу. Шэдэжэгоуж хьугьэу
цыплэ чьжьэ хьазыр кьикли, зы лы хэклогагьэ горэ
тикьуаджэ кьыдэхьагь. Автобусым ежэхэу щытыгьэмэ
ащыщ еклуали, ильэгьун зыфэдэр риуагь. Хьаклэм
зыщлэ кьырилогьэ лым иунэ зьдэшытыр ригьэлъэгьу-
нэу клалэ горэ гьусэ фашлыгь. Хьаклэр тлэклурэ кьуа-
гьэу гьусэ кьыфашлыгьэ клалэм еупчлыгь:

— А сиклэлэхьу, Мэджыкьо Мухьдинэ иунэ тыдэ
щыт-слуи сызклэупчлэм, сыд пае ефэндым илэгу мы хьа-
клэм егьэлъэгьу кьыуауагьа? Шьуйкьуаджэмэ ар
ефэндыш ара? Сэ сшлэрэ Мэджыкьо Мухьдинэ егьа-
шлэми кьурлани чэтани еджагьэп, медрыси кьыухь-
гьэуи сшлэрэп, ыланэ ерэгьэ-псэрагьэу клидзэжьынау
ышлэщтыгьэ нылэп.

— А тят, сьэфэнд ылоу, ефэндьклэ еджэхэу тикьуа-
джэ дэсыр зы нэбгрэ нылэп, Мэджыкьо Мухьдинэу зы-
дэжэ усцэрэр ары.

Хьаклэр лъэс гьогуи тетыфэ егупшысагь: «Тыдэ
Мэджыкьор ефэнд зыщыхьугьэр? Сыд гьэшлэгьона зэ-
хэхьыер! Сэ саужым зы еджэплэшхо горэм члахьэу,
кьыухьыжьыгьэмэ шлэ. Ар сэлэ шьхьаклэ джы тэ тилъэ-
хьанэ зыфэдэ мыхьурэ шылэп, зы хьарыфи тэрээу
ымышлэу, зызгьэефэндэу, ар фэдэ хэклиплэ лэнатлэклэ
хэзыхыгьэ зэе-тлуаехэр непэ адыгэ шьолъырым уапэ
кьышефэх».

Хьаклэр Мэджыкьо Мухьдинэ илэгу кьынагьэси,
унэм рагьэблэгьагь. Мэджыкьори хьаклэри зэрээрэлъэ-
гьугьэхэм лыпытэу, ильэс тлэклэ фэдизрэ зэлумыкьлагьэ-
хэ нахь мышлэми, зэрэшлэжьыгьэх, зэфэчэфэу зэлэгьо-
кыгьэх, пытэуи алапэхэр зэрагьэубытыгьэх.

Тлэклурэ хьаклэр шысыгьэу фэмышьлэу ишьэогьу-
жьэу бэшлагьэу ымылэгьугьэм еупчлыгь:

— Арэл, синьбджэгъу, цыфмэ агорэр шыпкэ сэлэ, ефэнд ухъугъа?

— Кю, джы кьапорэр сшлэрэп ори, сиблагъэжъ, сыдэуштэу ефэнд сэ сыхъуна? Селжагъэл, селцагъэл. Цу зимылэм шккэ клешлэ алоу зэхэпхыгъэба? Къулфыолахъ езбырэу кьэслонэу сыщыкюу сятэжъ сиргъэшлэгъагъэти, къуаджэм нэжъ-лужъэу дэсымэ ефэнд тыфай, ефэнд тичыклагъ ало зэпыт зэхъум, сэри йы сгуагъэп... Амдэз штэккэ тлэкюри зэзгъэшлагъэ, къурланжъые гори тигъу-дэгъу ньомэ ащыщ кьыситыжъыгъэти, ащи кышъо пы-тэ фязгъэшлыжы, дэнэ пльыжъ дахэ тырзэгъэбзэжъы-гъэу слыгъ. Тэри юфшлэн кьыттемыфэжъэу лыжъылэм титысхъэжъыгъэу тызщысккэ, зэщым тимукуныным пае, кю, лэлхъэмдулилахъ тэлэшъ тыхэт. Ошлэ тэри тыщылэ тшлэонгъу, сшлэватин тлэкюу кьысфыхэккы. Етланэ тихабзи уфаемэ дин умылэжъы ыгорэп...

— Адэ сыдэуштэу нэбгырэ зэе-тлуасхэу дыухъэ фаехэу кьыуикъыллэрэмэ афэлтхыра? Сепльымэ, къурланккэ убзэко хъурай,— хьаккэу кьэккюагъэр Мэджыкьом еупчыгъ.

— Кю, орырэ сэрырэ шъэфырэ мылуатэрэ тазыфагу илгъэпышъ, сидухъэ тхыккы нэлүасэ уфэсшлэи,— тхьа-гъэпшыгъэ хэлъэу Мэджыкьом джэуап кьытыжъышты-гъэ,— тьянэжъ иплэшъхьагъ бэцлагъэу члэлъыгъэу ды-хъэ тхыгъэжъ горэ кьэзгъэотыжъыгъ. Ащ дэгъоу тестхы-ккынуэ зэзгъэшлагъэ. Зыгу уаи, зышъхъэ онтэгъуи а зыр ары афэстхырэр.

— Ащыгъум о слъэгъурэр уефэнд ныкьоба, хъау, нахъ тэрэзыр — уефэнд мыджырыба...

Хьаккэу кьэккюагъэмрэ Мэджыкьомрэ яккэлэгъум бэрэ зэгъусагъэх, мызэу-мытлоу джэгуми псэлъыхъуи зэ-дэккюагъэх, шъэф ладжи зэдырял, мыхъун ашлэмэ хьап-сым зэдычладзэхэуи кьыхэккыгъ. Ау тэ нахъ тэрэзылоу, игъэккютыгъэу нэлүасэ шъузыфэтшыштыр Мэджыкьо ефэндыр ары.

Ищыккюгъом кьыщегъэжъагъэу непэ кьызнэсыгъэм пккантиэ кьызэригъэхэу зы мафэ Мэджыкьом юф ышлэ-гъэп. Шыхъафышхо шылоу зэрэчылэ хэлажъэмэ, игъом ккюагъэу зы цыф ылгъэгъугъэп. Шыпккэ, шыхъафыр ыккэм фэккюагъэу, ланэхэр кьызыщырахъыжъэщтым те-фэу цыфмэ кьахъэжъы, юф ин дэдэ горэм кьыгъэна-гъэу зэккэми арело, нахъыбэми ашлэшъ мэхъу. Шыхъа-

фым хэлэжъагъэхэр ланэм пэттысхъэмэ, алахъэм ыцлэ-ккэ ылозэ, ладгъэхэр кьэзыушгъэрэ бзыльфыгъэ пщэры-хъэмэ анэсыжъэу гущылэккэ егъэккых.

Мэджыкьом ежъ илажъэккэ бжъыгъэ ладжи зыфи-шлыжыгъ. Иккэлэгъоу, ихъотлэ-бжъэтлэгъум кьоджэ гъунэгъум итучан кьытлэккыгъэу кьаубытэу кьыхэккыгъ. Тихэгъэгу фашистхэр заоккэ кьызтебанэхэми ккэху-ккэчъ ешлагъ. Ылэ мастэ хилужыи, зигъэлэблэсысэу те-ккюныгъэр тихэгъэгу кьыдехыфэ шъузабэмэ яунэ. Ккэ-шъомэ атэсыгъ, яхатэхэм зигъэнэгъуаджэу ахэсыгъ. Джы олгъэгъушъ чэтыу хьаджэ зишлыгъэу, Чечэным кьыраригъэхыгъэ пэлэ хьаплышшор зэндэ-зандэу шы-гъэу зэгъэефэндэ. «Тхьам ылуагъэр хъун, тхьам ышлэрэр шлэпхъ», — елошъ хэт.

Сыд фэдиз гумэккэ цыфмэ ялэми Мэджыкьом акьы-лыгъэ фырилэу ыгъэфедэн ылгъэккэу зыригъэсагъ. Мафэ горэм хьэблэ нъуиш зылуагъаккы, Мэджыкьом ралуагъ:

— Ефэндэ, зы юф горэ тилэшъ, табыумэ укьытэдэлэ тшлэонгъу.

— Сыда, тьянэ дышъэхэр, шъуагъэгумэккырэр кьа-щыло. Узгъэгумэккырым утегушылэ алуагъ,— зигъэгъу-шлубзыоу ефэндым джэуап кьытыжъыгъ.

— Ори ущымыгъуазэу щытэп, тызгъэгумэккырэр бэ-шлагъэу ошкы кьызэремышхырэр ары. Тиккэлэхэмрэ тиньысэхэмрэ загъэлэжъэу хатэмэ ащашлэгъэ помидор-хэр мэккюдых... Зыгорэм егушшысэгъэн фае...

Ньомэ ягушылэ кьамухызэ, зыфаехэр ефэндым кьышлагъ ыккыи зигъэжашлоу арилуагъ:

— Тхьалгъэлэу тшынуэ шъуфай, арыба? Адэ аш сыд едгъэлэон. Мэфишккэ, бэрскэшхо мафэм щэджагъом чылэ гъунэм Хъаные мэккэ заджэщтыгъэхэм дэжъ чыг ини-щэу лутым шъукъеккюаллэх. Ащ ищыкклагъэр шъо шъо-шлэ.

Ефэндым «ащ ищыкклагъэр шъо шъошлэ» зелом кьы-ригъэккыгъэр кьэшлэгъуаеп. Тхъэ елгъэлэушт ньохэм чэт гъэжъагъэхэр, дэгъэрыжъэ ыккыи псыжъо хьалыжъохэр, имыккэ хъун-шхынхэр ефэндым зыфилогъэ члэпкэм кьырахъыллэнхэ фязгъэ. Етлани бэрскэшхо мафэм Мэ-джыкьом зыккытыригъэфагъэм зы шъэф хэлъыгъ: а мафэр сыбыслъымэн зыгорэмэ языгъэпсэфыгъо маф, ра-диом кьызэрилуагъэмккэ, мэфишккэ, бэрскэшхо пчыхъэ уж нэс кьэщхын фязгъэ. Ащ имызаккюуи кьэщхыштыми

кьемышчыштми кьээгьэлъэгьорэ приборыри Мэджыкьомэ яунэ итышь, ащи дэгьоу рэгьуазэ.

Бэрскэшо мафэм щэджагьом дэжь тхьалъэу шыузхэр кьэээрэугьоиэгьэх, Іанэри пшупс кьыфигьачъэу кьагьэхьазырыгь. Сыхьатым ехьу ефэндыр тхьэ елъэлугь, цыфмэ «амин» аюзэ, кьыблэмкІэ агу гьэзагьэу шысыгьэх. Нэужым анахь шхын кьабзэу кьырахьылІагьэм шыщ ефэндым ыпашьхьэ кьырагьэуцауагь. Зежъэжьи-ми, мэтэшхо из гьомылапхьэ ыуж итэу фырагьахьыгь.

Чэщым барометрэм кьызэригьэлъагьощтыгьэу, кьещыгь. Ныохэм ефэндым шытхьоу фалонэу кьагьэнагьэ шыІэл.

Зэлстэуми анахь гьэшлэгьоныр идыхьэ тхькІ ары. Ыпэрапшлэу хьаблэм нэжъ-Іужъэу, сьмаджэу хэсхэм яуз зыфэдэр зэрэгьашлэшгь, еІанэ а узыр зыгьэхьужьышт удыхэр (порошок зэфэшъхьафхэр) кьалэм макІошъ, анахь аптекэ иным кьыщещэфышь, иджыбачІэ регьэкІух. Нэужым анахь ищыхьэ зытелъ лыжьым е ньом дэжь (остыгьэ хэгьэнэжьигьом) сьмэджаплэ зырегьахьышь, гушылэным хэьэ. Зышъхьэ узырэ цыфэу дин зылэжьырэм цыкІу-щыкІоу дыхьэм, дыхьа-псым яугугьа фыхегьэпсы. Сьмэджэ пстэури згьэхьужьынба зыфаер, ефэндым идыхьапс кьызэхьышъхьанэу елъэлу.

Мэджыкьор гушлэзэ Іофым ыуж ехьэ. Зышъхьэ узырэм дыхьапсэу фызэхьышъхьагьэм шъхьауз уцэу кьалэм дэт аптекэм кьыщещэфыгьэр убкІыгьахэу, остыгьэр егьэкІуасэшъ, шъэф-шъэфэу зыгорэхэр кьыпчъызэ хетакьо. Сьмаджэр ащ зешьокІэ, ишъхьауз хэжьукІы, чэфы хьугьэу ефэндым кьыдэгущыІэ.

— А опсэужь, ефэнды, сишъхьауз нахь макІэ хьугьэ, хэшлъкІыпэу хэжьукІыгь. Сыдэуштэу остыгьэр хэмыгьэнагьэу мэзахэм дыхьапсыр зэхэпшлъхьашъугьа? Ар сэлэ шъхьаем, Іазэм мэзахэ иІэл цыфмэ аІо.

Зызгьэефэндырэр зэлэзэгьэ ньом итхьачэтмэ анахь пшэрыр нэужырэ мафэм Мэджыкьом иІанэ кьытехьэ.

Аузэ ефэндыр нэжъ-Іужъэу зэлэзагьэхэм ищытхьу кьуаджэм щалуатэу рагьажьэ: «Мы тэ тиефэнд фэдэ зы-ми иІэн фаер, узьбэ нэрэ-Іэрэ азфагу егьэхьужьы, сэгугьэ ефэндымкІэ тытефагьэкІэ!»

Мафэ горэм ефэнд ІэнатІэр ашлэзыубытыгьэ Мэджыкьо Мухьдинэ нэхэ хьазырэу, ынэгуй чэфыгьо гори кІэмылъагьоу урамым рыкІозэ, кьалэм кьыкІыгьэ

ишъэогьужьэу Хьарунэ ІуупІагь. Хьарунэ сэлэм кьы-хи кьэупчІагь:

— О слъэгьурэ Мэджыкьор, сыдэу пшэо пычъыгьа, хьэдагьэ горэм ухэтыгьа сэлэ?

— Сыд хьэдагьа сэлэ зигугьэу кьэпшІырэр. Илъэс хьугьэ мы кьуаджэм зы нэбгрэ горэми дунаир зыщымы-хьожьыгьэр.

— Ар гушІуагьоба, хьарышхоба, зиунагьу, кьуаджэм кьин кьыфэмыкІоу зэкІэ дэсыр бэгьашлэу, гьэшлэ кьы-хьэу, псэ пытэ яІэу зэрэхьугьэр. Ащ ошІа, синьбджэгьу, бэ мыхьанэу иІэр. ШыІакІэр нахь дэгьоу, ялыеу нахь дахэу зэрэхьугьэр джыри ащ зэу кьеушыхьаты.

— Ары шъхьакІэ ошІэба о,—ерэгьэ дэдэу ІушІыкІ-ІумышІыкІэу кьыхидзагь. Мэджыкьом, — ІошІэн хьатэ имылэ хьумэ, ефэндыри мээщы.

— Ы-ы, удэ-удэ ащ зыдикьудырэр! КьэсшІагь, кьэ-сшІагь джы кьаплэмэ пшлонгьор. Кьуаджэм илъэс пса-ум джыназэ кьыдэмыхьомэ, ефэндым игьот кьыщэкІэ, иджыбэ кьыхьэрэр нахь макІэ мэхьу Іолъ...

— Ар дэдэуи сэ слорэл, ау... — макІэ-макІэу кьыупсэ-лъыгь Мэджыкьом,—хэтыми, ефэндыр зэрэхэгьэу, иІоф шъыпкьэ ымыгьэцакІэмэ, ышІэрэ тІэкІури шэгьупшэ-жьи.

— Адэ нэчыхьэ тхьнкІи уІазэу аІуагь, нысакІэ зилэ-хэр мы кьуаджэм дэсых. Ахэмэ макІэ ябгьэлурэба, е кьыуагьэлурэба?

— Кьысагьэлуйи кьысамыгьэлуйи фэд.

— Адэ сыда узажэрэр?

— Кьэзыщагьэхэр Советым шыдатхэхэмэ, сэ еІанэ янэчыхьэ стхьным сьфезьэшт.

— Кьэээрэщагьэхэр Советым датхэхэмэ имыкьоу о сыда еІани, ахэмэ янэчыхьэ зыкІэптхьыын фаер? Ащ шъэф горэ о пшІэу хэлъа?

— КьэээрэщэгьакІэхэр Советым дамытхагьэхэу ыпэ-рапшлэу янэчыхьэ зыптхькІэ, ащ Іоф кьыкІынкІи мэхьу. Советым дэтхагьэхэмэ зи Іоф шыІэжьэп. Советым ипе-чать зытедзэгьэ тхьылэу, хьунэу ыштагьэм сэри силъэ-Іуй гьусэ фэсэшлъжьи кІэ, ар сыдыкІэ емькІу хьун. Нэчыхьэ тхьным ахьщэу кьыкІакІорэр зэрэмымакІэм удеплъын фае.

— ЗэрэпІорэмкІэ, сиблэгьэжъ, нэчыхьэ афэптхы фэ-дэу пшІыни, ахьщэ хьуцэ пкІэнчьыкІэ кьэулэжьышт.

Арыба? Ары, цыфхэм пцэрыхьакло одырэ ефэнд делэрэ хьурэл алуагь. Ошла о адэ бэшлагьэу цыфмэ аусыгьэ орэдэу «Цыртым» зыфилорэм гуцылэу хэлхэр, сишьэогьужь?

— Сьд фэдэ гуцылэха? Ошлэмэ тегьэдэу, шлүмэ ар о угу кьэклыныгьэпи.

— Кьедэлу! — Хьарунэ ынэхэр тыримыхэу Мэджыкьом еплгьызэ кьылуагь: — Молэ мыхьухэр — Гэнэ хьуниклэх, ефэндыр ацлэу, пцыхэр аусэу, хьем епых, хьайт лори шымэ яу, ащ нэмыклин кьыкьоклышті!

Ащ Мэджыкьом зи кьырымьлуалэу пыф-сыф ригьалуи, шлэхэу зыбгьуклэ ышгьхэ лунхыгь.

Джыри игугьу кьэтымышыгьэу Мэджыкьо Мухьдинэ диныр зышлэш хьугьэу зылуатэу хэтым шэн хьалэмэт горэ хэлъ. Ешхэ-ешьо горэ кьэхьухэштмэ, ащ ымэ шлэхэу кьеу, бэджэжыем фэдэу клэушыкьлэу зырегьахьыш, пцэрыхьакло бзыльфыгьэхэр инэплэгьу кьыридэу мэтлысы. Ганэхэр зерахьэхэу аублэмэ, хэпскэулу-кызэ, мактэ кьегьэу, тхьэлтэлум ретлупцы. Мэджыкьор зыфаер бэмэ ашлэ хьужыгьэ, Ганэр шыгьэу, рикьыкьлэхэу кьыфахы. Ащ тас цыкьлурі псы емьлычыр игьэхьуагьэу тет. Ефэндым псы фыжь пытэр зерикласэр, ар кьытезгьэушуагьэм ашлэ, ау зи афорэп, агуклэ кьыдэхьащхыхэшъ ежьэжыых. Ежьыри псы ашлунгьэшлэу, кьурх-сырх ригьалоу, аркьыр зэрыт тасыр зылуимыхэу ешьошъ, шлоу зекьузы, дин ылэжыгьэ фэдэу тэджыжызэ кьело: «Алахьым дулилахь, алахьымкклэ шыкур».

Джары ефэнд кьэжьэгьаклэмэ ащыцэу Мэджыкьо Мухьдинэ идыхьэ зэхэшыхьаклин инэчыхэ тхьклин. Ащ фэдэ ефэнд зи шыуапэ кьыфагьэба?

Бирамкьулэрэ пцлэшхьо цыкьлүмрэ

Гьатхэр кьызщыхьаным механизатормэ яунэу губгьом итыр зи еплолэн умылтэкьынэу агьэцэклэжыгь: ыкьыби ыкьлоцли дахэу агьэлагь, ылэгуи клэраклэу пхьэмбгьу радзагь, пчэ-шъхьангьупчэхэм яупхьужыгьэх. Ахэмэ ямызакьоу механизаторхэм зыщагьэ-псэфышт унэ шъхьафым бзэхэр арытэу плэктор дэгьу-

хэр арагьэуцуагьэх, ахэм ошэкур шъабэхэр, кьазып шъхьашгэхэр, плэгехьо фыжыбзэхэр аралъхьагьэх. Унэ джэхашьоми алырэгьухэр арыдзагьэх, дэпкьымэ сурэт дахэхэр ялулыгьэх. Юфшлэгьу уахьтэр гьэшлэгьонэу, мызэщыгьоу зыщагьэклэшт краснэ уголокыри ищыкла-гьэхэмкклэ зэтрагьэпсыхьагьэ. Газетхэр, журналхэр тхьылхэр столгышхьэхэм ателгыых, радиоприемникыри зыщыфаем кьэбгьэлонэу хьазыр.

А зэпстэумэ механизаторхэм яунэ икьэрэгьулэу Бирамкьулэ зяплткьлэ, ыгуклэ кьэчэфыштыгьэ, ежь-ежьырэу зэриложьыштыгьэ: «Титхэматэ молодецыжьэу кьычлэжыгь, механизаторхэм яунэу губгьом итыр кьоджэ унэмэ анахь мыдэу гьатхэм ехьуллэу зэтырад-гьэгьэпсыхьашт кьысилогьагьэти, игушылэ кьыгьэшъ-плэжьыгь. Цыфыр игушылэ емьпцыжыымэ сиклас. Джы механизаторхэм ащыцэу тэ зи кьытпыльэп, кьытэгугьухэрэп зылоштыгьэхэм ятхьаусыхэ гьунэ фэхьугь.

Бирамкьулэ ащ фэдиэу ыгуклэ зыкьлэгушлэщтыгьэм зы шъэф хэлъ: кьуаджэм илхьашлэхэм ахэтэу ылэш-хьитлуклэ механизаторхэм яунэ ылтэкл кьымыгьанэу адигьэцэклэжыгь. Бзыльфыгьэхэм унэ кьыбхэмрэ унэ клэцлэхэмрэ аихэ зэхьум, псэу ятлэм хаклагьэр, нэмыкьлэу ящыкьлэгьэштхэр кьэзгьэоллагьэхэри Бирамкьул ары.

Механизаторхэм ягьэмэфэ пшыплэ еклужыныхэмкклэ тхьамэфитлү фэдиз щылагь. Арыти, унэм идэпкьхэр нахь дэгьоу гьушыных, жьы кьабзэ ихьэми нахьышлү, нахь псынкьлэуи краскамэри икьын алуи, ипчэ-шъхьангьупчэхэр луаубгьукьыгьэх. Ар пцлэшхьоу кьэбыбыжыгь-гьэмэ ащыщ кьызфигьэфеди, ыгу кьызэрэкьыгьэри о кьашлэ, шъхьангьупчэ лухыгьэмкклэ ибыбзэ, краснэ уголокым икьлэшъ бгыкьунтлүмэ азыфагу набгьо щышыгь. Бирамкьулэ механизаторхэм яунэ пцлэшхьом апэу унэ цышлынэу зырегьажьэм ылтэгьугь, ау зи рилуагьэп. «Ущ фэдиэу гулэу, гьэшлэгьонэу набгьо зышлүрэм, мылгьахэу зышгьхэ фэлэжьэжырэм пэрыо-хьу уфэхьуныр емькьлү», — ыгуклэ зыфилэжыштыгьэ. Етлани Бирамкьулэ джы зэрэллэжыым фэдэу мыллыжьэу, зэцкьлүм янэжъ кьырилогьагьэр ыгу кьэклыжыгь: «Пцлэшхьомэ унэ клэцлым набгьо щашыме шлү, дэгьу, ар гушлуагьом, гьэбэжыум инэшан».

Мафэ горэм Бирамкьулэ рэхьатэу щысэу пцлэшхьом шунэ зэришлүрэм еплгыгьагь. Нэфыль кьызэрэкличы-

гъэм лъыпытэу пцлэшхъо цыкълум илофшлэн регъажъэ.
Клэм етлэ цынар ыжэ цыкълу дэлъэу кырихыти, нэб-
гъо цаклэм фэкълулаеу луйгъапклэштыгъэ, гъогогуищэ
етлэ цыне кыхымыэ япланэрэм ар зэрищхэшт цы е
орзэ нэлъэ кыхыштыгъэ. Ыцапэклэ фэкълулаеу, гъуклэ
лазэм фэдэу набгъом хэулаштыгъэ, етлэ такыр цыкълу-
жыехэр зэщизы ышыштыгъэх. Сыхбатым кыкълуцл
гъогогуу пшлэкутло пцлэшхъо цыкълур унэм ибыбыкълы-
ти, хын ыцапэ дэлъэу къэбыбыжыштыгъэ.

Мэфищым кыкълуцл набгъом ызыныкълэ нахыбэ
пцлэшхъом ышыгъ. Тлэку шлэ кълэми инэбгъо ны-
кълешл итълэсхэти, зэрэхурэм еплыштыгъэ, икгуагъэ,
уисынклэ гулсэфымэ-мыгулсэфымэ ыуплэкълуштыгъэ.
Набгъор ыухы зэхум, пцлэшхъо цыкълум кълэмэйхэр,
нэмыкъл пкыгъо шыабэхэр цапэклэ кыхыхэти, нуначлэ
ригъэкълуштыгъэх.

Пцлэшхъом илофшлэклэ Бирамкълулэ ынэ тыримыхэу
еплгы шлошлызэ, гулшысэмэ зэлъаштагъэ: «Ярэби, мы
пцлэшхъо цыкълур сыдэу ишыпкълэу лажьэра шъуу.
Джащ фэдэу хэти, нэбгырэ пэлчьи ыгу кыделэу,
мышъыхахэу пшъэрылгъэу фашырэу ыгъэаклэштыгъэ-
мэ, шылаклар джы зэрэшлум нахы бэклэ нахышлу ху-
ныгы, кълэпэтемынэу тичлыгухэр зэфэдэу бэгъоны-
гъэх».

Тхьамафэ фэдиз тешлагъэу пцлэшхъо цыкълум инаб-
гъо ыухи, итълэсхажыгъ. Ыгуклэ зэрэчэфыр хэлшыкълэу
ынэ цыкълухэр жысоу ыгъэтлэпцлэу оред кылоштыгъэ.
Пцлэшхъом норэд макълэ мыщ фэдэ гушылэхэр хэлъхэм
фэдагъ:

Зысымыгъээщ,
Пшымэр зэкълэсэщ,
Сыпцлэшхъо клэтларкълу,
Джыдэдэм сизакълу,
Ау шлэхэу кълэсшышт,
Пцлэшхъо бьи сыхъушт.

Бирамкълулэ пцлэшхъо клэтларкълэу кыушхъуха-
гъэм фэдэу норэд жынчэу едэлуштыгъэ, ежыри, гуры-
луагъэм фэдэу псэушхъэ цыкълум дэгущылаштыгъэ:
«Унунэ зэрэуухыгъэмклэ сыпфэгущло, дунаир бгъэклэ-
ракълэу упсаоу, утхэжъэу уцэл. Нэбгъо мафэ тиунэ
щыош!»

Пцлэшхъо цыкълум инабгъо ишын зыщухыгъэм
кышчыублагъэу Бирамкълулэ ыгуклэ лъэшэу зыгорэм

егъэгумэкълэ. Ар набгъом икълэухумэн ары. Пшлэна зы-
горэклэ клэлэжъэмэ ащыщ бзэджагъэклэ нэсэу, набгъор
унэ клоцлым зэригъор ыгу темыфэу кыриутэхыкълэмэ.
Механизаторхэм яунэ шъхъангъупчъэхэр мафэрэ лухы-
гъэхэу пчыхъэрэ зырагъэтыжыхэклэ Бирамкълулэ шъхъан-
гъупчъэмэ ащышэу набгъом нахь пэблагъэм ифорточкэ
ренэу лухыгъэу кълэганэ. Ащ ежы ышъхъэклэ ыналэ ты-
регъэтзэпыт. Шъхъангъупчъэжыкълэ лухыгъэу кызыфи-
гъанэрэр пцлэшхъо цыкълум пай.

Механизаторхэр яунэу губгъом итым кызыекълужыкълэ,
пцлэшхъом ащ набгъо зэрэщишыгъэр бэрэ агъэшлэ-
гуагъ. Анахъэу бэрэ рыгушылагъэр механизаторхэр зы-
гъэшхэрэ бзылфыгъэ пшэрыхыакълэу Кълантат ары.

— А пцлэшхъо цыкълум цыфхэр шлу елъэгъунхэ
фае, — ылоштыгъэ Кълантатэ, — ар зигъусэ пцлэшхъомэ
тлэку анахь лушылонклэ сенэгъуе: армырмэ ащ унэ клоцл
шыпкълэм набгъо шишыныр сыдым ыгу кыгъэкълыни.
Зы пшыплэ иным ыкълуцл пшыплэ цыкълу ит хъугъэ.

— Арэу оломэ, Кълантат, ори, сэри, пстэжъэмэ пцлэш-
хъо цыкълуми, ащ инабгъуи тыналэ атэгъухыгъэгъэт, —
кылуагъ кълэрэгъулэ ллэжъэу Бирамкълулэ.

Мафэм механизаторхэм шэджэгъуашхэ ашлыгъэу за-
гъэпсэфыштыгъэ: зы купыр газет еджэштыгъэ, адырэ
купыр клэн ешлэштыгъэ, ящэнэрэ купыр зыгорэм рыгу-
шылэу унэ пчълупэм лут чыгъ жълэу члэсыгъ. Механиза-
тормэ ащышэу клэлэ шъхъэлэе хъазырэу Хъамылыхъу
зыфалорэр ыжаклэ ыупсынэу тлысыгъэ кълэдыеу пцлэш-
хъом ыжэ дэлъ хъамлыу цыкълэу кыхыхэр кылэпызи,
ылэ кытефагъ. Ащ Хъамылыхъу кыгъэгубжи гъумы-
тлымыгъэ, гушылэ мышыухэр ышыгъэх, кълэгуым бэщэу
кълэлыр кыкълэуи, пцлэшхъо набгъом еуи, ыцакълэ
кыгуунутыгъ. Пцлэшхъо цыкълэу ащ исыгъэри тхыуи
сыгу-сыбгъэ ылозэ, шъхъангъупчъэмклэ ытамэ щихъоу
псынклэу ибыбыкълыгъ. Ар кълэзылгъэгъугъэ пшэрыхыкълэ
бзылфыгъэу Кълантатэ Хъамылыхъу текууагъ:

— Пшлэрэр сыд, зиклалэм фэбэгъон, уцлыфба? Сыда
пцлэшхъо цыкълум инабгъо узыкълышыхыагъэр, джыдэ-
дэм елъэгъузэ гъэтлэ а бэщыр! О инышор бзыу пъл-
кълум кълэчлэ узэрэфэхурэр пшоллыгъэу инабгъо лые
еохы арыба! Цыфы налэ зымыл, ори о! Зэ Бирамкълулэ
кълэуаджэу тугыныхъэ кълэуагъэш, ар кълэгъэкълэжы. О
бзыу цыкълум инабгъо ешлагъэр ылъэгъумэ, а бэщыр
кыптырикълэу тэнклэ усэгъэгугъэ.

Куо-хьау макъэм механизаторэу зызгъэпсэфыхэрэр къеклугъэх. Сыд хьугъэ-къэхъужьыгъ алуи къэзэрэгъэу-пчлагъэх.

— Мы кълэжъ дахэу плъэгъурэм пцлэшхъо набгъорыкьтэнэу фежъагъ, — къылуагъ пцэрхъэкло бзылфыгъэу Къантата.

— Скъутэн адэ, сыд пае сымыкьутэна, — ылуи Хьамылыху зыгорэхэр къыпчынэу къыригъэжъагъ шъхьакло, псынклэу ыжэ зэтырырагъэлъхьагъ. Пстэури зыжэ-хахъэхэм, зиушъэфи, ышъхъэ суфэхыгъэу иклыгъ.

Механизаторхэм къуаджэм тутыныхъэ афэклогъэгъэ Бирамкъулэ къызэсыжым, джырэ нэсыфэ зэрэмыгубжыгъэу губжыгъэ. Ынапцэхэр пыжым панэу тетым фэдэу къэтэджыгъэх, ыпаклэ хъублаблэщтыгъэ, ымакъэ умышлэжынынэу лъэшэу цлацлэщтыгъэ.

— А!-анасын ари! Тыдэ щыла а делэшхоу набгъом зылэ тезыщэягъэр? Цыфын фаеп, хъайуанын фае ар къызыхэклыгъэр! Цыф афэдэ ауштэу зеклуагъэп ыкли зеклоштэп. Цыф пчъагъэр имыкьу зэхъум, къэхъугъэмэ ащыщ. Сэ ащ снлуклэщтмэ, мы бэшыр тескъутэн, ыкли ахымэ агъэыллэу сшлын. Ауштэу бзыу цыклым пэгъоклыгъэр хьаклэ-къуаклэм нахъ дэижъ, ащ ышлэрэн фаеп пцлэшхъо цыклым набгъом ишлын къарыуби, къини, уахъти зэрэтыригъэклодагъэр. А иман зимылэм ылъэклы-мэ цунтлу ахъун уц къыгъэклыштэп, етлани сыцлыф ыло-ни гушылэшт...

Бирамкъулэ лъэшэу зэрэгубжыгъэр Хьамылыху ра-луагъ, мэфэ зы-тлушым ыпэ зыкъыримыгъэфэнэу фэгъэ-пытагъ. Ащ пае исменнэ ыухымэ Хьамылыху къуаджэм кложьыщтыгъэ. Аузэ тхьамафэ фэдиз тешлагъэу хэку ра-дионом илофышлэу къуаджэм къеклуагъэр игъусэу Хьамы-лыху механизатормэ яунэ къыхыи, Бирамкъулэ пэчы-натлэу тлысыгъэ. Бирамкъулэ ышъо зэоклыгъэ, къэуп-натлэу тлысыгъэ, бэшэу ылыгъыр пытэу ыфызыгъ, ау хьаклэу къеклуагъэм пае къыгъэнэгъэн фае, зи къылуагъэп.

— Бирамкъул, мы хьаклэр хэку радиом къыклыгъ, оры илъэгъуаныр. Зы урыс ллы горэм Москва щыщэу, Отечественнэ зэошхом илъэхъанэ къыбдзэзогъагъэу уиадрес фаеу радиомклэ къыпллэхъу, — ылуагъ Хьамы-лыху.

Хэку радиом къыклыгъэмрэ Бирамкъулэрэ бэрэ зэдэ-гушылэгъэх. Нэужым радиом илофышлэ зехъэжым Бирамкъулэ джи Хьамылыху къыригъэгъази рилуагъ:

— О уинасыпкклэ хьаклэр пклыгъоу услъэгъугъэ нахъ, убзэдэжэ шлагъэ пае бэшыр птхьыцлэшъо щызгъэ-джэгущтыгъэ. Сыдэуштэу унэ къаплэу, угу емыгъоу пцлэшхъо набгъом унэсышъугъа? О пшъхъэкклэ къин дэ-пхъоу унэ пшыгъэу, ащ къеклуалэхэу ышъхъэ тырачы-мэ уигопэщта? Уигопэщтэп. Джащ фэд, пцлэшхъо цы-клым узэрэпэгъоклыгъэр гуапэ шыхъун фаеп. Ар гушылэ-щтыгъэмэ, о къыуилоштыгъэр ошла?

— Сыда? — къэупчлагъ Хьамылыху.

— Унэхэм хъашъо аклэбзагъ къыуилоштыгъэ, угу-мыжъо хъурай къыуилоштыгъэ, цыф пчъагъэр имыкьу зэхъум къэхъугъэмэ уащыщ къыуилоштыгъэ...

Ымакъэ ыгъэлъэшымзэ, Бирамкъулэ ишъыпккэу Хьамылыху рилоштыгъэ:

— Чыгымэ, псыхъомэ афэдэу бзыуми дунаир къа-гъэклэракклэ. Тхьаркъом фэдэу пцлэшхъори мамыр бзыу. Ащ ишлуагъэ нэмыкклэ зи изэрар къаклорэп. О уинагъэр уинагъэу кълэцлыккы ымышлэн ишлагъэ. Пцлэшхъо цыклым тышлоцлыфэу лажыла благъэ тишлынэу тиунэ набгъо къызырешлынхэм, о ар пкъутэн плуи уфежъагъ. Ар хъуштэп. Бзыур ишу умылзэгъоу цыфхэри ишу плъэгъуштхэп. Сыгу къэлщэфыжыи пшлонгъомэ, цы-фыкклэ услыгътэнэу уфаемэ, непэрэзымафэм набгъом ыпа-клэу луутыгъэр плэшъхытлукклэ луежъ. Ощ фэдэкъабзэу, а пцлэшхъо цыккыр тхъэжъэу дунаим тет шлонгъу.

Хьамылыху фай-фэмыемни пцлэшхъо набгъор псын-клэу ыгъэцэкклэжыгъ. Шъыпккэ, мышкклэ пцэрхъэ бзылфыгъэу Къантати лэпылэгъу фэхъугъ.

Тхьамафэклэ узэклэлэбэжымэ пцлэшхъо цыккыу щти лэзылэжыгъагъэмэ къыгъэзэжыгъ. Мэзитлу тешла-гъэу шырхэр бгъодэсэу, инабгъо исэу дунаир фэмыхъу-жъэу цыфэу унэм исхэм къахаллэщтыгъэр. Пцлэшхъо цыккым инэпллэгъу дахи, иорэди анахыбэрэ зыфигъэ-жъуашэщтыгъэр Бирамкъулэ лыжъэу ныбджэгъу бла-гъэ фэхъугъэр арыгъэ.

Лалыху курортим зэрэщылагъэр

Къуаджэм игушлогъошхуагъ: ар темэнылгэм къыккы-жыи, нахъ чыплэ лъэгаплэм, псыхъо нэшхъо дахэм дэжъ къызытлысыжыгъэр илэсишъэ зэрэхъугъэр цыккыу ина агъэмэфэклэщтыгъэ.

Къуаджэм имэфэки ехылыгъэ гушлогъо зэукIэм хьэкиэ лъапIэу къырагъэблэгъагъэмэ агосэу Лалыхъу президиумым хэсыгъ. Ар къуаджэм дэс анахъ лIыжъ цIэрыIоу, лъытэныгъэ зыфаширэмэ ащыщ. Лалыхъу пенсием окIофэ, колхозым имэлэхъуагъ, ащ пае медали къыратыгъ, мывэу-мытIоу щытхъу тхылъхэри къыфагъэшъошагъэх. Москва выставкэшхоу щыIэмэ колхозым ицIыф перытмэ ягъусэу агъэкIуагъ. Непи Лалыхъу ащыгъупшагъэп: къуаджэм илэжъэкIо анахъжъхэм. шу-хъафтынхэр аратыхэ зэхъум, илэгъумэ анахъ къахагъэ-щэу дахэкIэ ицIэ къыраIуагъ, ыпкIэ хэмылъэу курорт-тым кIонэуи путевкэ конвертым дэлъэу къыратыгъ.

«Ярэби, мы тишылакIэ гъэшIэгъоны! Олажъэ аIошъ, ыпкIэ дэгъоу къыуаты, ар имыкъоу етIани шухъафтын-хэр къыпфагъэшъуашэх, уагъашIо, цIыфмэ аIэгъу ура-гъэтIысхъаным фэдэу шу уалъэгъу. Мары джыри курорт-тым кIо аIуи, ыпкIи ышъхьи хэмылъэу путевкэ къысатыгъ. Мы тыхабзэ дышъи!»

ЗэукIэ ужым ядэжъ къэсыжьи, Лалыхъу шагум къыздэхъажьым, унэшхом имыхъэу ныор зыщыщэры-хьэрэ кухнэм зыригъэхъыгъ.

— Сыда, о лIыжъыр, зы цIыпIэ узизэгъэжьи умы-лъэкIэу улъэубабэу садэжъ узыкIыщытыр? А уздэщыIа-гъэм тIэкIу укышырагъэшъуагъэмэ сшIэрэп нахъ, чэ-фым узэрехъэ. — Гоцнагъо сэмэркъэушхо зыригъэщIэу Лалыхъу къеупчIыгъ. ИлIыжъ курортым агъэклонэу пу-тевкэ къызэрэратыгъэм икъэбар зэришIэрэр къызхимы-гъэшъу лIыжъым етхъагъэпчIэкIыгъ.

— Курортым сыклонэу ыпкIи ышъхьи хэмылъэу со-мишъэрэ шъэныкъорэ ехъу зыосэ путевкэ къысфагъэ-шъошагъ.

— О курортым уамыгъаIомэ, агъэклон агъотыгъэ-ба? Сыдэушътэу унэ нэкиым сизакъоу сибгъэсын уихьи-сап? — Гоцнагъо губжыгъашъо къызтыригъэуагъ.

КIо, ащыгъум путевкэр схъыжьи ястыжьи! Сэ а зы мазэм сымылъэгъумэ, ори нахъ зыбгъэпсэфыи, сэри-жьи тIэкIу къыслухъан слогъагъэ, армырми сыдым къыб-гъэкIыми, мафэ къэс тIо-щэ укысэддыргъы.

— КIо, хъугъэ, къэбгъэшIагъэм курорт укIуагъэп, къаплъэ.

Ныор лIыжъым фэгыкIагъ, щыгъынэу зыдиштэщтхэм

ут афытыридзагъ, гъоугъомылэхэри фигъэхъазырыгъ.

Лалыхъу къоджэ тхэматэм и «Волгэкиэ» къалэм нэс ащи, мэшIокум рагъэтIысхъагъ, изакъоу гъоугум зыте-хъэм, тIэкIу гумэкIым зэльыштагъэ: «Сэ урысыбзэ хъати сшIэрэп, сыдэушътэу урысыбзэ хъыцу-мыщукIэ цIыф гъэсагъэмэ садэгъушыIэщта? КIо, тинасыл, урысыбзэкIэ къысаIорэм шыщ тIэкIу къызэрэзгурыIорэр».

МэшIокум исэу гушпысэмэ ахэтэз, ышхыгъи щыIэп. Щыгъынхэр зыдэлъ чемоданым фэшъхъафэу Iалъмэкъ ушъагъэу ныом къыIэкиилъхъагъэм илъ гъомлапхъэм инахъыбэри мэшIокум нэIуасэ къыщыфэхъугъэ лIыжъ горэм елъэIуэе къыздыригъэшхыгъ: Лалыхъу зыгорэ Iанэм дылумысэу изакъоу шхэ есагъэп.

МэшIокум къызэрикIыгъэм лъыпытэу хылыгъэхъэ-хэр ыдэжъ. къыIухъэхи, ичемодан Iахыи къыIэныIэных залом, ыдагъэп, «сама, сам, спасибо» ариIуагъ. Иджыбэ иIэбэжи путевкэр къырихи, апэ зыукIэгъэ милиционе-рым ригъэлъэгъугъ. Ар Лалыхъу ынэ нуцуи, курортэу къыздэкIуагъэм къыкIыгъэ автобусым рищэлIагъ.

Лалыхъу зэрыс автобусыр шагу зэтэгъэпсыхъагъэу къабзэу зэIыхыгъэм дэлъэдагъ. Халат фыжъхэр зыщыгъ бзылъфыгъэхэр автобусым къыкIыгъэхэм къапэгъокIы-гъэх. Бзылъфыгъэ нашхъо горэ Лалыхъу дэжъ къыIу-хьи, къыфэчэфэу егъашIэм инэIосагъэм фэдэу сэлам къырихи, унэ зэтет дэхэшхом ригъэблэгъагъ. Путевкэр Лалыхъу Iихи, унэ шъхъаф зэрысщтыр къыриIуагъ, ащ иIункIыбзи къыритыгъ.

Чэщым дэгъоу Лалыхъу чыягъэ. Пчэдыжъым къы-зэтэдджыжъым, коридорым къытехъагъэу ежъ фэдэ чэчэн лIыжъ горэ зэригъунэгъур зельэгъум, лъэшэу гушIуа-гъэ: «Сэ симызакъомэ Iофэп», — ыIуагъ.

Пчэдыжъышхэ зешIым Лалыхъу врачхэр къеплъын-хэу зы кабинет къыращымэ адрэ кабинет ращэзэ, къы-ращэкIэу фежъагъэх. Апэрэ кабинетэу зэрашагъэм исы-гъэ бзылъфыгъэ цIыкIум къыриIуагъ:

— Убги нэсы зытIэкI!

Лалыхъу ныбжи врач дэжъ чIахъэу къызэригъэ-плъыгъэп. Арыти, рипэсын ымышIэу шIонагъ. «Бзылъ-фыгъэ цIыкIум ыпашъхъэкIэ емыкIуба, сыдэушътэу зыс-тIэкIын!...»

— А тят, укыздэкIуагъэр курорт, мыщ къыщыIэ-хъэхэм фэши, уипсауныгъэ изытет зэдгъэшIэн фае. Врач ичъагъэ къыоплъыщI. ФэIуагъэ щыIэп, зытIэкI!

«Кло, дэгъу, кысэплъ, лыжъ плъэгъужыгъаклэмэ», — ыгуклэ зериложьызе, ыбгы нэс зитлэкыгъ. Врачым трубкаер ытхаклүмэ луилъхы, лыжыер ыгъэхалщээ, ыбгъэ къедэлугъ. Трубкаер зегъэылъыжым, гъучл бэщ фыжъ къэгъэщыгъэ цыкгур кышти, лыжым ыбзэгуклэ чыгъэлъадагъ, ар нмыкбоу ычый ащклэ шыабэу нэсыгъ. Ащ Лалыху ынэпсыхэр кыгъэклуагъэх.

— Ничего, ничего, отец, — ыуагъ врачым.

— Ничемэ пшлэнцэ гъучл бэщыр птыкыи кызгъэджэгухагъэмэ, — ыгуклэ Лалыху зериложьы, — зи Юф сиёу сыккъэклуагъэп...

— Джы зыфэпэжъ, нэмык кабинет уклон фае.

— О укысэплъыгъэмэ икыуштба сэлэ? — Лалыху фэежыгъэп.

— Палъакъохэми убгы кыплъыштыр нэмык врач.

Зичэзыу кабинетым Лалыху зехъэм, хульфыгъэ хэклотагъэ горэ кыфэчэфэу кыпэгъокли ыгъэтлысыгъ. Врачыр зэрэхульфыгъэм пае Лалыху гушуагъэ.

Курорт тхылъ цыклоу Лалыху кыратыгъэр зэпыритъазэмэ-кысэпыритгъээжызе, врачыр еплъи, кышуагъ:

— Адыгэ хэкум ушыщ, арыба? Дэгъу, дэгъу. Сэри ащ пэмычыжъэу зы станицэ горэм сыккъыщыхугъ, Кубань сыккъекы.

А гушылэхэм Лалыху кызэрагъэчэфыгъэр кэплон плъэкыштэп. А врачыр ежъ якъоджэ шыпккэ щыщ фэдэу ылытагъ.

Врачыр Лалыху кэплъи кыриуагъ:

— Уллыжъ пыт джыри о, джы узэрэджыгытым нахъ уджыгытэу удгъэкложьышт. Къещхыи хъумэ плэкълъэпкхэр мезуых, арыба? Нарзанклэ уагъэпскызе тыолэзэшт.

Ящэнэрэ мафэм Лалыху ыцлэ кыралуи, пэхъэ тлэклу кызэрихырэ кабинетым рацагъ. Лыжым зитлэкыи, ваннэм хэгъолъхъанэу кырилуи, врач бзыльфыгъэр луклыжыгъ.

«Бзыльфыгъэм сыкъимылъэгъоу псынклэу сыхэгъолъхъан» — ылуи Лалыху гулээ зитлэкли, ваннэм зыхидзагъ. Макъэу кълугъэр шломытэрэзу, а бзыльфыгъэ дэдэр Лалыху зыхэлъ ваннэм кылухъагъ. Лыжым ынэхэр ыплыцагъэу пцэжъые улагъ плонэу хэллыгъ. Маклэу ынэхэр кызэкклихи кызэпллэм, сыхатыр ылыгъэу минутхэр зылытэрэ бзыльфыгъэр ыпашъкэ итэу кыллэгъугъ. «Мыхэр сьд бзыльфыгъэх шыу! Укытэ горэ анэгу клэдыхэпн. Дэгъоу кысщышыгъ. Сифэшъуаш. Сьд сикурортыгъ... Емынэм сыккыфыгъэ нахъ. Ащ нахышлугъ тпунэжъ сисэу, ныом зыфэгъэгусэмэ, чэтщыпс сшхэу сыщысыгъэмэ. Ныбжыи сьги сятэжъи курорт зыфалорэр зыфэдэр ашлагъэп, нэцэс тлэклиплэ зырыз агъэшлагъэ нахъ. Сэ курортым сыккъэклуагъэба...»

Онлэ-дэмышлэу одыджыи макъэ кълугъ. Лалыху кыралуагъэр ыгу кълэжыи, псынклэу ваннэм кыыхэшкыи, зифэпэжыгъ...

Джарэуштэу кыфазэхэзе, зы тхъамафэ нахъ блэмы-

кыгыгъу Лалыхъу якъуаджэ ыгу къэкыгъ. Игъунэгъу лыжъхъу сэмэркъуэ зыдышыхъэрэм лъэшэу афэзэшэу хъугъэ. Нэшхъэй хъазырэу чэчэн лыжъым коридорым шыуагъ.

— Ыхы, адыгэ лыжъыр, сыдэу юфхэр шытха? Озэщын фае, арыба?

— Ары, къытебгъэфагъ.

— Мыдэ садэжъ кыхъ, тэклэ къырахъакырэ радио-приемник цыкыу селэшъ, уезгъэдэлъушт. Непэ шэмбэт маф. Мыекьопэ радиом адыгэ оредхэр къытыштых, шыуадыгэ оредхэр сикласэх...

— Бэу дэгъу, уирадиуи тедэлун, — ыуагъ Лалыхъу. Лыжъитур зэбгъодэсэу шысхэзэ, Мыекьопэ радиом ымакъэ приемник цыкыу кыридыгъ. Гъэшлэгъоныба чыжъэу ушыгъэу узышты хэкум ирадио макъэ зэхэпхы-мэ, угу зыгорэу мэхъу, огушо. А дэдэр Лалыхъуи къе-хъуагъ. Хэку къэбархэр радиом къытыхэ зэхъум, ежъ якъуаджи игугъу къышыгъэти, Лалыхъу гушлопагъэ. Зэклэ илахылыхэри инэлъасэхэри, якъоджэ цыкыу псы-хъом лусыри ынэгъу къыкыуагъэх. Адыгэ къэшэ оред-дахэхэр приемник цыкыу кыридыгъэ зэхъум, Лалы-хъу якъоджэ джэгъу горэм хэт фэдэу къышыгъу.

Лалыхъу ядэжъ писъмэ аригъэтхынэу санаториер зы-чэт унэм хэт почтэ цыкыу екыуали, конверти тхылы-ли къыщэфыгъэх. Ащ тес бзылфыгъэ хэклотэгъэ хъа-зырым зи ымышлэу шысыгъ, почтэри зэгъокыгъэ. Зэтло Лалыхъу клэрыхыи кылуагъыгъ. Лыжъым зыгорэ кыло зэрэшлэгъом бзылфыгъэм гу къылыти, зыфа-емклэ къеупчыгъ. Ащ писъмэ къуаджэм ытхы зэрэшло-игъор рилуагъ. Бзылфыгъэр лыжъым къеплъ-къеплъи, адыгабзэклэ къыдэгъушылагъ.

— Бэу пфэстхын, тят, ар юфэл, сыд едгъэлэн.

Лалыхъу къыгъэм фэдэу тэклурэ шыти, адыгабзэклэ къэгъушыгъэ бзылфыгъэм зэхэпхы къодыу «о уады-га?» ылуи еупчыгъ.

— Хъау, — бзылфыгъэм джэуап къытыжыгъ, — сыурыс, ау адыгабзэ сэшлэ. Зеошхом илэхъанэ сы-пшэшгъэжыне цыкыу ибэу сыкъани адыгэ унагъо го-рэм Энем сышпшлужыгъ.

Мэфипшым кыкыу Лалыхъу адыгабзэклэ зэрэм-гушылагъэр кыригъэхъакыжыгъ. Лалыхъу кылуа-гъэр зэклэ зы гушыли химыгъэзэу бзылфыгъэм писъ-мэм ритхагъ. «Апэрэмклэ, зэклэ дигъунэгъу лыжъым»

сакыкыуагъ. Сэлам ясэтыжы. Джэнэт шылахэмэ, сыздэщылэр джэнэт. Зы докторым тэ къысшефэ, адрэм нарзаклэ сэгъапкы, яшэнэрэр сэт келазэ, нэбгырэ зы-хыбл сэт зызакъом аналэ къыстет. Хъун-шхын зыфап-рэр лэкэлпхъ, тхъум къышегъэжыагъэу шъоум нэсыжъэу селанэ тет зэпыт. Ялэс тэшлэ, яторт дэгъу, ялыгъэ-жыагъи гохы, яхъалыгъу фэдэр зырыз, япкышхъэ-мышъхъэхэри тум еткыуэх. Ау зи зыхамышыкырэ чэтэр ары. Шыпсыр афэшлырэл, чэтэр пкырыпкъэу о зэрэшлырэм фэдэу амышлэу, обзэгъуклэ еохэшъ, кы-зэрэлэклэхъэу аупклатэ, ащ сэт сыгу елурэл. Сыд пае ягонахъ сштен, лъэшэу дэгъоу тагъашхэ. Чэщырэ тызэ-рэтчыерэр имыкыоу, мафэри жыы къабзэм тыхэлъэу та-гъэчыне. Унэу тызэрысым псы фаби хъамами зэклэ хэт. Чыжъэу укложыштэп. Тызэрыс унэхэр алрэгъуклэ пкы-гъэх, къэгъагъэхэри арыт. Сэлоба, сыкъызхэфагъэр джэнэт. Алахъэм ащ фэдэ къыует. Арэуштэу сарэлыгъи, илэхышъэр сыд, шъэрэ шъэныкыори згъэшлэн. Сибгыу-зи тхъамафэклэ агъэхъужыгъ. Зи пчыхъэ джэгъу гъэ-шлэгъон тилагъ. Шъхъаджи ежъ илфлэпкъ къашъо-клэ къэшъагъ. Сэри «зэ ори пльэгъу тыкыгъапль» алуи, лъэшэу къысэлэлэгъэхэти, осетинэ бзылфыгъэ горэм зэфаклэ сыкъыдэшъагъ, ныу, а сыхъатым о сыплгъ-гъуэгъэм, орырэ сэрырэ тыныбжыкыу апэу тыкъызэрэ-зэдэшъагъэр угу кэкыжыныи. Докторэу къысэлэзэрэм тапеклэ зымы сыгу хыгъэкыи мыхъунэу къысылуагъ. Арышъ, ныу, сыдым кыбгъэкыи, сызэрэзэшылфы-штыгъэм гъунэ фэпшын фае. Кю, сыкъэкложыме, арачхэм зэсшлэфыжыи фаеу къысагуагъэхэм нахъ тэ-рэзылоу ащыгуазэ усшыи. Хъяркы, Лалыхъу!»

Лалыхъу писъмэу къытхыгъэм икыбар хъаблэм хэс-хэр зэклэ рыгушылагъэх. Ныор ежъ-ежырэу ыгуклэ егушысагъ:

«Силыжъ гъэсэхъуае ашыгъэу къызыкложыкы, хъэр лэащэ тигъэшэнэу ежъшт, ау сэри ащ сыфыри-кыушт».

Мыдыкы Лалыхъу санаториэу зыдэщылэр иунэм фэ-лу хъужыгъэ. Шхалэм апэу мыкыу пстэуми ауж зы-кыригъанэщтыгъ... Ежъ танэм къыдылусхэм шанбжэ стакан зырыз рашъумэ, Лалыхъу шай стаканищ земы-шлэклэ, сыд ышхыгъэми кыфилэштыгъэл. Игъусэмэ амылэгъоу анахыбэ шае зэрэшоным пылгыгъ.

Къежъэжыи зэхъум зэклэ санаториэм нэлъасэ кы-

щыфэхъугъэхэм алапэ кыубытыжыгъ, почтэм члэс бзылфыгъэмрэ Іанэр кыфэзышыщтыгъэ официант-кэмрэ дух апч зырыз кыафищэфыгъ.

Гъусэ кыфашіи, легковой машинэ дахэкІэ мэшл-кум кыращэлІэжыгъ, вагон шыабэм кырагъэтІысхъа-жыи кыращэжъэжыгъ. Лалыхъу ущ фэдиз шыфыр мэ-зэ псаум кызэрэдэулэугъэр, гүфэбэныгъэ кыфырлэу ятупсэ шыпкъэм фэдэу кызэрэлэгъокІыгъэхэм иту-шысэ Іэшлүмэ ахэтэу Іушъашъэзэ, ежъ ышъхъэ фило-жыщтыгъэ: «Нэжъ-Іужъ насыпышлэ тыхъугъ».

Лахъушыккыо иккъэбарич

Кымэфагъ. Къоджэ клубым чІээрэмыгъафэу цы-фыр чІызыгъ. Зепстэуми зэлъашІэрэ лектор цІэрывлэ гор-рэ къалэм кыкІынуэ ежэщтыгъэх. Кызышынысын фэе-гъэ уахътэри хъазырэу блэкІыгъ, ау цыфхэр зэбгыры-мыкІыжхъэу шысыгъэх: зэкІэхэри зыщытхъухэрэ лекто-рым кылощтым лъэшэу едэлүхэмэ ашІонгъуагъ. ОшІэ-дэмышІэу кІэлэ шъхъабылацэ горэ клубым кычІэлъа-ди, зепстэуми зэхэхэу кылуагъ:

— Мо джы дэдэм телефонкІэ кытеуагъэх, лекторэу зыфауагъэр неушы нэсы къэкІоштэп: гъунэгъу кыуа-джэм дэххэр къэлъэлухи, джыри лекцие заулэ кыафе-джэнэу кыагъэуцугъ.

Чылэр зэбгырыкІыжынуэ ежъагъэу, комсомольскэ организациейем исекретарэу Бэчмыккыо ТІахырэ кы-луагъ:

— КІалэхэр, зэ шыккыуцунгохэу сышъолъэлү, нып-чыхъэ хъэолыу тымыгъэкІоным пае, зепстэуми анахы-жъэу ныпчыхъэ кытхэс Лахъушыккыо Ерстэмы гушыІэ заулэ кытилонэу телъэлү. Ащ тэ 'бэу кытшъхъэпэн ешІэ, зеп-тІоп акылэгъу кызэрэтфэхъугъэри, инэу ишІуагъэ кызэрэтгъэкІыгъэри.

— Дэгъу! Тырыраз! Лахъушыккыо Ерстэм, тыодэлү!— алуи ныбжыккыо макъэхэр пэкІэ-пакІэу зедырагъаштэу кыхэлүкыгъэх.

Ибэщ шъхъакъутымэ къэгъэщыгъэу зыдыІыгъ зэпы-тыр зыкІыгъакъуи Лахъушыккыо къэтэджыгъ. Ынэгу зэ-

лъагъэ нтІоу кыхэжъыукІырэр Іушэу кыюплъыщты-гъэх, ыпэкІэ-жакІэхэу чъеп зытехагъэм фэдэхэм зы шу-цІэ налти зэрахэмытыжыым, а лІым ыныбжъ зэрэмыма-кІэри кылуатэщтыгъэ. Лахъушыккыо зыгорэ кылонэу зигъэхъазыры зыхъукІэ сыдигъуи ынаплэхэр илыагъэу унІаплэхэу аублэщтыгъэ. Ныпчыхыи ар нэфэ шыпкъэу олъэгъу.

— Сэ ащ фэдизэу зи гъэшІэгъон хъатэ шысІонэу сшІэрэп, — кыригъэжъагъ Лахъушыккыо, — уахъти зы-шыуиІэкІэ иягъэ кышышомыкІынуэ къэбар заулэ кы-шыуфэсІотэн.

Сиалэрэ къэбар.

Лы горэ тикъуаджэ дэсыгъ Нэкъар ыцІэу. Ар гъое-щае хъоу мэфэ зы-тІо нахъ шымыллыгъэми хъульфыгъи бзылфыгъи сымэджаплтэ кыфакІоштыгъэр бэ, зэкІэм чылэр къэуккыоштыгъ, цыфымэ «сыд илажъ», «сыд кыеузырэ?», «сыд шылуа ышхынкІэ анахъ икІасэр?» — джахэр алоштыгъ. Ар Нэкъарэ гъунэгъоу иІэгъэ Кыты-жыккыом ыгъэшІагъоштыгъ: «Арэп сыд сэлэ къэхъула-гъэр, сыда мыщ фэдизэу Нэкъарэ сымаджэ зэрэхъугъэм лыпытэу мы чылэр зэрэпсэуу зыкІыгъэгумэкІырэр? Сэ илъэс реным сызыщэлъым садэжъ нэбгыритІу кыхъа-гъэми бэ дэд. ГъэшІэгъона Нэкъарэ сымаджэ хъугъэ-мэ».

Нэкъарэ гъое-щае хъоу мэфэ зы-тІо цылымы зэрэ-чылэу ашІэнэу зыкІэхъуштыгъэм ыкІи цыфхэр зыкІы-гъэгумэкІыштыгъэм ишъэф ышъхъэ кысхын, сикІалэ-хэр. Мафэм кыкІоцІ, а лІыр пкІэнчъэу, зыгорэм ишІуа-гъэ римыгъэкІэу шысын ылъэкІыштыгъэп. Ежъ гъэшІэ сэнэхъатыр хэлъыти, шызабэм ичэупчъэ кытагъэу ылъэгъумэ, екІоллэни ыгъэцэкІэжыштыгъ, е ипчъэ-шъхъангъупчъэ шыкІагъэ горэ иІэмэ, ащ еулхъу-щтыгъ. Зыгорэм унэ ешІымэ, ащ кІони дэлэлэщтыгъэ, зэмкІэ нэжъ-Іужъэу чылэм дэххэм пхъэ афикъутэу е яунашъхъэ афибгъэу плъэгъуштыгъэ. ЕтІани ащ пае зы-ми ыпкІэ кылихыштыгъэп, къезытынуэ фежъэрэми фэ-губжыштыгъэ. Анахъ шэн гъэшІэгъонэу Нэкъарэ хэлъы-гъэмэ ащыщыр, зэрэхалэлэгъэр, иІэ тІэкІур шъхамы-гъэу гъунэгъуи шызогъуи зерадигоштыштыгъэр ары. Ежъ кызщыгъэкІэни узфэныккыо шыІэмэ зэуи шымыхъоу кыуитыштыгъэ. «Былымыр осэпсым фэд, къакІо-мэкІо-жыи, ар сэ джыри сыпсаумэ згъотыжыштыгъ», — бэрэ ащ ылоу зэхэнхыштыгъэ. Зы лъэхъанэ горэм тучаным шызо-

жъыр алофтэгъагъэу къэкложьызэ; лъауи шъоушы-
гъоу къыщэфыгъэр ритэкъугъ, стаканэу ылыгыгъэхэри
лэпызыки, къутагъэх. Шъэожъыем ышъо пыхъыгъэу елэ-
гъогъохэу шытэу Нэкъарэ къаклуи къылухъагъ. Хъугъэр
зелъэгъум, ыгъази клалэр игъусэу тучапым даклуи ежъ
нахъщэкъэ зэкъэри къыфищэфыжъыки, ядэжъ ыгъэклотэ-
жыгъ. Шъэожъыеу ар къызэхъуллагъэр ины хъуи, лы-
кум зеуцом Нэкъарэ шлоу къыфишлагъэр шыгъупша-
гъэп. Сэ сшъхъэкъэ зы къымафэ былымлусэу силэр зыс-
фемыкъум ащ имэкъу шыщ пкъэ хэмылгъэу къыситы-
гъагъ. Сичэм закъуи хысигъэшыжыгъагъ.

Ащ фэдизэу а лым икъэбар зыкызгъэу кылыжыгъэр,
сиклалэх, зы гушылэжъ шъуналэ тешъозгъадзэ сшлои-
гъошъ ары. А гушылэжъыр «шлу шли нсым хадз» зыфа-
лорэр ары. Сыдигъокли, тэдэ ушылэми, сыд фэдэ куп
ухэфагъэми уишлуагъэ къызэрэбгъэклоштым пылъ, ащ
егупшыс, цыфым игуапэ зэрэпшлэштэм, лэпылэгъу уэ-
рэфэхъуштым намад еус... Ар шъо чэщи мафи шъушы-
мыгъупшэ зыкысшлоигъэр, шлу зышлэрэм шлу фышы-
лэшыш ары, шлу зыгу илгъым шлу къыдэхъушъ ары. Цы-
фэу шлу зышлэу зихабзэр ары апэу сымаджэ хъуми е
нэмыкъи кыи къекълуми, цыфхэр зылъылэсышхэр, цыф-
хэр къыздеклокъышхэр, гушлуагъэ къехъулэми цыф-
мэ, ар ежъ къехъулэгъэ шъыпкъэм фэдэу зыкылашъытэ-
штыр.

Ау, сиклалэхэр, цыфышъо зигъэу, ау зыныбэрэ зи-
джыбэрэ щэхурэ къэрар зимылэр, ежъ илэмыкъи, ежъ
ышъхъэ фэшъхъаф зымы ымыгъэгумэкълырэр цыфмэ
къырадзэштэп. Ащ фэдэм кыи къыфакълуми далэты-
штэп, ары паклошъ гушлуагъэ илэми дагошъыштэп.

Джы чэзыур зынысыгъэр, сиклалэхэр, ятлонэрэ къэ-
барыр ары. Ащи шъукъедэлэу. Зы мафэ клэлитлу мото-
циклэм тесхэу мыхъэр апыхыкълэу къуладжэм къыдэ-
лэдагъэх, — къыригъэжыагъ Лакъушыкълэу. — Анахъ
чыплэ дахэу агу зэлугъэм къышыуцухи, ешхагъэх
ешъуагъэх. Псым хакъэхэи загъэлкыгъ. Нэужым апч
пэкълыхэр агъэжыажъи псыхъом хадзагъэх, зыгорэ алэ-
кълэкълутахыгъ, ари псыхъо нэлкъым гуадзэжыгъ. Мэл-
хэр зыгъэхъоу шыт лыжъым клалэмэ ашлэрэр зелъэ-
гъум, мырэуштэу ариуагъ:

— А, сиклалэх, а псыхъом шъош нэмыкълэи хэхъа-
жышхт, шъори неущ шъукъэкълонкълэи мэхъу, апчыр хэ-

шгъумыз, зыгорэ теуцони ылъакъо булэн, псыхъор хэкъл
итэкълуплэн.

Язырэр тлэкълу укълэтэжыгъэн фае, ащ зи къымылоу
ышъхъэ риуфэхыгъ, ятлонэрэр мэкъэхъу-мэкъэхъоу лы-
жъым къыфигъази къыриуагъ:

— Мэлхэр огъэхъумэ рэхъатэу апэт, уилоф зыхэмы-
лым уибэлагъ хэмылгъы!

— Сыд плуагъи, клэлэ шъхъапай, силоф хэмылгъэм
озгъэшлэн! — ылуи мэлэхъор губжыгъэу бэщышхор
ылыгъэу къежъи шъхъае, улгъэсэу мотоциклэм укълэхъана,
кълэлитлумэ клатхъужыгъ. Пчыхъэшъхъэ-хъазыр хъугъэу
кълэлитлумэ язэу лыжыгъэр зэцлэцлэгъагъэм къыгъэзэ-
жыгъэу, зэшбогъагъэри клэкълыжыгъэу а лухъэплэ дэ-
дэр зэпкълуахызыз, зыгорэм лгъэхъу. Етланэ зитлэкълэи
псыхъом хэхъан мурад ышлыгъэу клэзэ, ылъакъо зыго-
рэ къыхауи лгъэшэу ыгъэпцымэмагъ, щэлузэ къыгъэ-
глысыгъ.

— А апчы мыгъу! Сыд емынэм сапэ укълыригъафи! —
къылуагъ. Непэ игъусэрэ ежъырырэ езэрэгъашъохи, апч
псауи, къутагъи псыхъом зэрэхатэкълуагъэхэр, ар ежъы-
мэ зэрэлэшлагъэр шыгъупшэжыгъэн фае а клалэм.

Клалэм ылъэкъо улагъэ лэпэлэплэкълымкълэ пытэу
ыпхи, етланэ псыхъом хакъэмэ зычлыгъаозэ зыгорэм
лгъыхъоу ыублагъ.

— Мы псыхъор щэнджы, мыщ фэдизэу мыр чыжъэу
ыхыгъэна шъу! — ыцэхэр зэутэкълызэ клалэм къыло-
штыгъэ.

— Сыда мы псыхъом хэкълодагъэу чэщ хъужыгъэу
узылгъыхурэр сэлэ! — къэупчлагъ шым тесэу блэкълырэ
чэщ къэрэгъулэу губгъом клорэр.

— Ашъуу мы псыхъом непэ зы клалэрэ сэрэрэ зы-
зыщытэгъэпкълым сшыгъупши сисыхъат слэ нсымыхэу
сыхэхэгъагъ. Ащ сыхъатыпсэу илгъэр жъы хъазырти
зэуцълным зэпычи изи псым хэфагъ. Джы згъотыжымыэ
сэлэшъ сылтэхъу. Сыхъат дэгъугъ, сыгу къео.

Ар клалэм къыло пэтызэ, етлани къэпцлэгъу: — О уи-
уиу слъакъо слозэ, слэ джыри апч горэм къыулагъ. — «А
ухэзыдзагъэм!» — ылонэ гушылэ мышъухэр къышлын
ылуи шъхъае. ыбзэгупэ ецэкъэжыгъ. Исыхъати ымыгъо-
тыжъэу, ыли ылъакълэуи ежъырырэ игъусэрэ хадзэгъэ
апчым къаулагъэу ядэжъ къэкълэжыгъ.

А хъугъэ-шлагъэм, сиклалэх, гушылэжъэу «Е пшлэу

шү ушмыгугь» зыфилорэр угу кьагьэкы. Шыфыбэмэ алуагьэм шлокыпнэ илэн, ар шьыпкьэу агьэунэфыгь.

А псыхьоу клалэхэм апы кьутафэхэр зыхадзагьэхэр гушылэн ыльэкыштыгьэмэ, бэу а нэгыритүмэ кьагыныгыи: «Сэ чыр згьэдэхэнэу, цыфхэр згьэтхэнхэу, бзыун-лэуцэцн згьэрэзэнэу дунаем сьтет. Шьо сышьюушлоннэу шьупылъ. Шьо шгьулы шьымыщ кьызыафэклэ зэрэузырэм фэдэу сэри сшымыщ кьысхадзэмэ сьл мэузы, сичьн, сителпн, силэшлугьн кьыцагьаклэ, сэри цыфым фэдэу сыдахи, сыкьабзи шлоигьу. Сэри зыклэ дунаер зыгьэклараклэмэ сашыщ. Сыпсыхьоу сымыгушылэрэмн сьбгьэлъапнэмэ — узгьэлъапнэжыштыгь.

— Аужырэ яшэнэрэ кьэбарэу сэ сшъхьэклэ кьысэхуулагьэр кьышьюфэслотэни, ашыклэ сигушылэ сыулын, — ымакьэ ыльэкыхьяжызыэ, Лахушыкьо клэлаклэмэ гушлээ кьахэплъагь.

— Нахьыби кьало, Лахушыкьу, тыозэшыщтэл, — клалэхэм зэдырагьаштэу кьызэдалуагь.

— Кьышьюфэслотэшттым тешлагьэр илъэс шьэныкьо нахь маклэп, ащ нахьымыбэмэ. Ськьлэлэ закьоу, ибэу сыкьэнагьэу гьаблэ симыгьэллэным пае чырэу сыклоштыгьэ. Сятэ кьыкьлэныжыгьэ шырыкьуишлур слъакьомэ апылыгь, цыдженэжъ горэ скышью кьэдакьэу сшыгыгь. Непэ сызгьашхэрэм юф фасшлэштыгьэ, епхэ фэскьутэшттыгь, е мэлахьо сыфаклоштыгь. Гьэмафэу симэлэхьонэу зы бай горэм дэжъ сылухьягьэу сылутыгь. Мазэрэ мэлхэр хьуакло дэсфыгьэхэу ятлонэрэ мазэм ежыагьэу згьэхьухээ, мафэ горэм шэджагьо хьугьэ. Тыгьэри лъэшэу цакьэти мэлхэр чыгь жьаум члэзгьэхьягьэх, сэри уцы кьашхьом сикьэптаныжъ тесыди, зызгьэлпсэфынэу сыгьолыгь. Чэщэу блэкыгьэм аргьоймэ сыларэ сыналэрэ зэтеслхьанэу амал кьысатыгьэлпн, сызэрэгьолъэу пытэу сыхэчьягь.

Бэрэ сычьегьэн фае. Ськьызушыжыым пчыхэ хьугьэагагьэ, тыгьэм ышыпэ слэгьэуэ, кьохьяжыгь. Бэрэ сызэрэчьягьэр юфыгьэл, зэлпстэуми анахьэу сызгьэгумэкыштыгьэр мэл лэхьогьоу сызэлптыр зэрэсымылэгьужыштыгьэр ары. Лэхьогьур ежъ-ежырэу кложыгьэмэ дэгьу, ау мыкложыгьэмэ ашыгьум занклэу клори хьапсым члэтгысхь. Сыгу цапклэ сьыгьэу цыкьлуцыкьлоу чэунзымэ зьастыэ, кьуаджэм сыкьыдэхьяжыи, мэлхэр зьегьэ баим илэгу сьдэплъагь. А мэлхэр лэгу

зыдэсэлыагьом сэ сызэрэгуишлугьэр кьэслонэу сшлэрэп, сянэ кьэхьужыгь, сшлшлыгь. Гушлом сыхэт сшлшлызэ, чы цынэ клэхь мэлхэр зьем кьыслгырихьяжыи сшгьо ыгьэплтыгь, мыушлудл кьысхэмынэу укыкьлаеу сиукыгь. Мэфишэ ахь-ох слоу сызыкьлэмылэжьэу сыщылыгь. Ылгьэгьоу зы псы кьамылыбжыи кьысфырахагьэп, зы хьалыгьу цэклэ гьугьн кьысаригьэтыгьэл. Мэлэхьуахьэхэм лусэу афыратэктурэм шыщ а мафэхэм лусэу сфэхьугьэхэр. «Уш фэдэ хьайуапыр ара мэлахьоу аубытырэр, силэхьогьу тыгьужыымэ аригьэшхыгьэмэ сьд у джашьом кьышлэжыштыгьэр?» — Джахэр ары мэлхэр зье байжъ нэе-псыем ылоштыгьэхэр. Ськьызэнэхьэжыым сыгу-сыбгьэ слозэ, псэр сыхьяфэу чыжьэу кьыспышлхьягьэ горэ тигьунэгьу кьуаджэм дэсти, ащ дэжъ секлужыгьагь.

Сикьлэлэгьум а сэ сшъхьэклэ кьысэхуулагьэу сшэчыгьэм шыщ кьэбар шьо ныбжыкьлэхэм кьызыкьышьюслотагьэр, непэрэ шылэклэ дахэу шьузыхэтым нахь унэ ащ фышьюиштыгьэл, дженэт шылэмэ ащ шьо шьузэрисыр шьосэло. Джы Совет хабзэм илэхьанэ клэи жьыгьн фэхьугьэшхо ял. Клэлакьлэхэм ягьогу шьуамбгьоу лухыгь, юфшлэн зытемыфэжьхэрэми яжышхьэ мафэ хьужыгьэ. Непэ зышпыпкьэу лажьэрэр Тахьынчэ хьурэп. Илэурэ шылэкьэжъ дьджым илэхьанэ кьэзылгьэгьужыгьэхэклэ пкьэнтлэпс-нэпсы шьугьэр еткыштыгьэ, лыпысыр кьытлуафыштыгьэ, цуитлу тыряшэу, тетыгьор ылыгьыгьэхэр ттыкьыны члэлхэу хьэр псашью тагьашштыгьэ. Чыгу бзыхьяфэу кьытапырэм тецэгьу зэпытэу, ежъ кьытэмыгугьужыхьээ бэрэ кьэтхыгь.

А, сикьлэлэ, мы кьышьюфэслуатэхэрэр шьо зэхэшьюмыхыгьэхэу слорэл. Ау тэ жьыхэмкьлэ кьинэу тхьугьэр зэ тьысыгьокли элотэгьукли пфэхушщтэл. Бэ шьуатломэ тшлонгьор. Нахьыпэмн тыгьэ кьепсыштыгьэ, ау джырэ фэлэу дахэу тыгьэ кьытфепсыштыгьэл, илэурэ зэмаными псыхьохэр джырэ фэдэу чьэштыгьэх, ау амакьэ гохьыми зэхатшлэштыгьэл, блэкыгьэ лэхьаньыми джырэ фэдэу бзыми оред кьалоштыгьэ, ау ахэмэ тьэдлунэу уахьтэ тилагьэл, ащ амэкьэ гохь гу лыттэнэу чьыллэ титыгьэл. Кьынымрэ хьэзаб мухыжыымрэ дунаем идахе тшлуагьэбыллыштыгь.

Джы тэ тилэхьэнэ шлагьо уашьом икьэргьуагыи, кьэзгьагьэм идахи ащ ымэ лэшлун гу алгыттэн тлэкьлэу

щыІәкІәкІәм тишІыгъ. Непэ хьалэлэу лажьэрэм насыпыр кьэтэкьохы, ащ щытхури ыдэжъ; лъытэныгъэри ифэшъуаш. Шъуеплъ зэ непэ губгъом щыбатырым, завод-фабрикхэм ащыпэрытхэм яунэхэр зэрэзетегъэпсы-хьагъэм, ахэмэ унэгъо Іәплэ къабзэхэу арыІәкІагъэхэм, шъуяплъ мыдэ зэ тилэжьақІохэр зэрэзекІохэр машинэ-хэм, ахэмэ данэмрэ щыуахьымрэ ящыгъыренэу зэрэхъу-гъэм, шъуяплъ мыдэ тыжьын ыкІи дышъэ сыхъатыр аІапшъэхэм зэрашыжьыурэм. А зәпстәури зыпллэгъукІә хъяр оІо, гушлуагъом узэлъештэ. Шъуеплъ мыдэ тиньб-жьыкІэхэр гъэсэнэгъэм наныхъ лъэуенэ чыжьэм зэрэдэ-кІуаехэрэм. Шъуеплъ мыдэ шъо шъузэрэшъуашом, шъузэрэчэфым, шъузэрэдахэм. А зәпстәур зыпллэгъукІә, гушлуагъом узэлъештэ, зәнымыоу угукІә ордэ чәф кьэ-оІо. Нахьыпэм кьалэм тызыкІокІә, ащ кыщытлэгъу-рэр тшогъэшлэгъоныгъ, джы кьалэр кьуаджэм кьыдэ-хьагъ: электросветымэ дэт, радиор шәжьынчы, телеви-зорхэр унагъомэ арыолъагъо, телефонхэри унэгъуабэмэ арашагъ, узыфаем дэгущыІ. Унунэ уисэу телевизоркІә Москва шыхъурэм уеплы, дунаем щызэлъашлэрэ орэ-дыІохэмрэ пщынаохэмрэ кьыІохъэхэшъ, угу рихьыи закІ кьалорэр, непэ рены уяпльыгъэкІи уезэшыщтәп. Техъа-гъу, шьорәкІы зыфәпләщт узхәу нахьыпэм цыфхәр зы-щыщынәщтыгъэхәр джы агъәкІодыгъап. Джы пшъхъэ зәрәузәу, ар зыгъәхъужьыщтыр кьыуаты. Егъашлэм ку-рорт щыІәми тшләгъәп, джы ащ илгъәс кьәс ләжьәкІо пчәагъә агъакІо. Уасә фәшъушІ, сикІаләх, жьугъәлгъа-плә щыІакІәу жьугъотыгъәр. Ар ежъ-ежьыруи уашъом кьәфәхыгъәп, зыми иләмыркІә хъугъәп. Ащ кьәкІоллә закъоу иІәр — тищыІакІә, тихәбзә дышъәу, тихәбзә шәф.

УсакІом зәриІуагъәу:

Джы тищыІакІә,
Сыдыр кьыфәт!
Тә тиләжьақІә
Фәдә огъот!

Лаукъанрэ Лашынэрэ. Бә а нәбгыритум къяпІоллән плгъәкыщтыр: ныбжьыкІә дәдәхәу шлу зәрәлгъәгъухи кьәзәрәцагъәх, зәдәкІәлагъәх, тлурыси зәдәхъугъәх. Тлуми анәгу кІәкІыгъәри алгъәгъугъәри макІәп. Амылгъә-гъу хъуна зәшъхъыгъусәхәу зызәкІыгъухәр илгъәс шгъә-ныкІо Іәлпәцыпәм нәсыгъәмә. Акъомә шгъаохәр кьәфәхъу-жыгъәх, апхъухәми пхъухәр яІә хъужьыгъәх. Джы кьә-гъаз-гъәзәжъ, ежъ нәбгыритлур ары унәм исыр: акъохәр унэгъо шгъафхәу мәлсәух, апхъухәр кьоджә зәфәшъ-хәфхәм ащынысәх. Лаукъан ныбжьыкІә Іофшлән те-мыфәжъәу пенсием агъәкІотәжьыфә нәс пхъэшлә брига-дәм хәтәу Іоф ышләгъ. Ащ ыІәпә-цыпә нәмысыгъәу зы псәуалгъә мы аужьырә илгъәс тІокІитлум колхоз кьуаджәм цагъәпсыгъәп пләми ухәукъоштәп. Лаукъан ипчәә-шгъхангъупчәә шыкІ, Лаукъан иджәхәшъо идзакІ ари-гъәІуагъ. Джыдәдәм чыләр зыгъәгумәкІырәм егъәгумә-кІы, шыхъаф ашымы, нәмыкІырә Іофтхәабзә горә зә-шлуахымы ишъыпкьәу ахәлажъә.

Лашын зыпкІә, ари ІофшләнмыкІә ишъхъагъусә Лаукъанә муж кынагъ аІоу зыми зәхихыгъәп. Унэгъо хьызмәтхәр псынкІәу зәшлуихыхәти, хәтәрыкІхәр зылә-жьырә бригадәм фәпщәрыгъханым пәе игъом мыгужъоу зынигъәсыщтыгъә. Илгъәс пчәагъә хъугъә Лашынә а бригадәм зыфәмыпщәрыхъажьырәр, ау непә кьызнәсы-гъәм игъомыләпхәә зәхъакІә ащыгъуишәжьырәп.

Зәшъхъагъусәхәу Лаукъанрэ Лашынэрә мафә кьәс яуни яІәгуи щашләрәр макІәп, ау щытми мәзәшых. Ар кьызыхәкІырәкІә енәгуягъор илгъәсыбәрә зәрәсагъәхәу цыф жьугъәмә ахәтхәу Іоф зәрәмышләжьырәр ары. Адә илгъәсыбәрә умыуцухәу узәсәгъә ыкІи кьыдәсәгъә цыфхәм хъат-сат пләу, уІәо-лгъәо зәпытәу уахәтыгъәу, ахәр кьәубгынәжъхәу утгысыжъмә, ухәтми урәхъатыщ-тәп, угу псәфыщтәп. Ар хәти ежъ ышъхъә, ыгу егуишы-сәжъмә, дәгъоу кьыгурыІәщт.

Лаукъанрэ Лашынэрә пчыхъә горәм шае ешъохәу щысыхәу хәку радиом кьыІорәм едәлуцтыгъәх. Адыгә ордә заулә кьызет нәужым радиор кьуаджә горәм ииәжъ-Іужъ чанхәу звенә шгъаф зашлыгъәу илгъәс кьәс натрыф бәгъуагъә. кьәзыхъыжъхәрәм кьәтегушыІагъ. Лгъәшәуи кьәщытхъугъ.

— Джәхәр ары лыжъхәмә — лыжъхәр, лыжъхәп,

лы шыпкыгъэх, — кылуагъ Лашынэ, — яныохэм апа-
нхъхэ, тьопчэжъхэу имысхэу яшуагъэ къагъако, чылэ
Тоффыми ахэлажъхэ.

— ЗэрэлорэмкIэ, ныу, ахэр лыжъ джыгытых, —
къэпсэллагъ Лаукъан.

— Тэ жьы тыхъугъ алоу джэныкто пашъхэм дэми-
тысхъажъхэу джащ фэдэу жьы зыкIэт жъыхэр пахьы-
бэрэ шылэщтых, — ымакIэ нахъ зыригъэлэтэ, кылуагъ
Лашынэ.

— Сэри гу сшIэу серажьы, а шытхъупсым дырагъэ-
хьыегъэ натрыфлэжъ лыжъымэ зыкIи ауж сыкIинэ-
щтэл, ныу!

— ПIорэр сшIэрэл, силIы хэфэжъ, о гъакъ еогъало
нахъ, пфэшIэжышъуни шымыI, адэ уилыжъыпIэ рэ-
хъатэу уисэу, уинью зыгорэ кышылымэ, ар гухахъокIэ
пшхэу шысыри нахышIу. Ора джы узнэсыгъэм упсы-
гъэу зыгорэм енэкъокъужьыщтыр?! Сыкъэмыгъапи на-
хышIу!

Лашынэ игушыIэхэу дысыгъэ зыхэлъхэр Лаукъанэ
зыкIи ыгу рихыгъэхэл, кызэкIагъэнпагъ.

— Теплын арымэ сэ зыгорэм джы сенэкъокъуштыи
семьнэкъокъуштыи, — ахэр губжыгъэ хъазырэу Лау-
къанэ кыIохи, псынIкIэу зифапи икIыгъ, конторым
ылъэныкIокIэ кIуагъэ.

Тхъамафэ фэдиз тешIагъэу Лаукъанэ ежъ илэгъу
лIыжъ куп игъусэу губгъом дэкIыгъ. Мэз пырыпыдум
дэжъ псыхъом пэблагъэу, а купым натрыф шалэжыныу,
хъасэ къащыфылаупкIыгъ. А къэбарыр Лашынэ зызэ-
хехым, ежъ-ежырэу ыгукIэ зэриIожьыгъэ: «Тысэрмэ-
къэу тшIошIызэ, мы тилыжъырэ ащ игъусэхэмрэ нат-
рыф бэгъуагъэ къагъэкIымэ, шхэн плъэгъугъи... Ащы-
гъым лIыжъым тыкынгъэгущыIэжъыщтэл, ари уухыгъэ».

Гъатхэм рагъажьы удуи тIыси ямыIэу Лаукъан япа-
щэу лIыжъ купым натрыф гектар 20 алэжыгъ. Меха-
низаторхэр къадэлэзэ, халъхъагъ, кызыхэкIыхэм
ишъомбгъуагъэкIи икIахыгъэкIи зэ-тIо культиватор-
хэр дагъэкIыгъэх. Ащ нэужым натрыф хъасэм шIонашъ-
хъэр хамыхэу дэлэжъагъэх. «Зэ пкIэмэ зышъхъэ тIо
пкIэмэ шъхытIу», — аIомэ зэнэкъокъузэ, зы уц шIой
гори кыххэмынэу шэ-плIэ фэдизырэ хэт ежъ ихъасэу
фэгъэзагъэр ыпкIагъ. ЛIыжъхэмэ яджыгытыгъэ яныо-
хэри кыгъэчэфыгъэхэу хъун-шхынкIи нахъ ягугъушты-
гъэх. Загъорэ ялIыжъхэм акIыгъухэу губгъом кыдэкI-

хэти, хъасэхэм япкIэнкIи IэпыIэгъу афэхъуштыгъэх.
Лаукъан пчэ-шъхъаузыI (ае горэ кылукиI тхъэмафэрэ
щылъын фаеу зэхъум, Лашынэ лIыжъым ихъасэ уцым
ригъахыгъэп. Егугъоу ыпкIагъ ыкIи натрыфы гуакIэ-
хэр гуичыгъэх. Лаукъанэ хъужьы инатрыф хъасэ дэла-
жъэу зырегъэжъыным игъусэ лIыжъхэм сэмэркъэу зы-
рагъэшIэу къыраIоштыгъэ:

— Лаукъан, о тлъэгъурэр ныо дэгъу дэдэ уилэ нахъ
уинатрыф хъасэ уцым ыхынкIэ макIэ илэжыгъэр. Зи
о Лашынэ уимыгъусэмэ пкIэ уилэп. Уинасынмэ, а ныор
бэрэ кыбдыщылэн.

Сыдигъо унэм кыхъажьыгъэми, тыдэ тIысыгъэми,
сид фэдэ Iофыгъо тегушыIагъэми Лаукъанэ зэпыу имы-
Iэу зигугъу ышIыштыгъэр инатрыф хъасэу зыфэгъэза-
гъэр ары. Лашынэ ишыпкыгъэу Лаукъан ыIорэм едэлъ-
штыгъэ: ишъхъагъусэ ыгу хигъэкIынэу фэгъэп. Ау ежъ
Лашынэ егупшысэщтыгъэ: «Мы натрыфым нэмыкI Iоф
зи мы лIыжъым ышъхъэ илэжъэп, ащ шэхъу къэбар
ымышIэу тыригъэудэгугъах. Адэ арыба цыфыр зэрэ-
гъэпсыгъэр — ежъ IофыкIэ зыпылъыр ренэу ыжэ дэ-
лъыщт, аужыпкъэрашъхъэм ыгу имыкIэуи пкIыхы лъэ-
гу фэхъужьы».

Натрыфым игъо хъуи заугноижьым, Лаукъан ихъасэ
анахыбэ кыкIыгъ, кызалытэм, зы гектарэу ылэжы-
гъэм утыжыгъэу центнер 75-рэ кырихыжыгъэ. Апэрэ
чыпIэр зэриубытыгъэм пае ыцIэ тетхагъэу тыжыын сы-
хъат кыфагъэшъошагъ. Ащ нэуж газетым иIофышIэхэ-
ри мызэу-мыIоу Лаукъанэ дэжъ къэкIуагъэх, кыфэгу-
шIуагъэх, тапэкIэ имурадхэр зыфэдэхэри къырагъэ-
Iуагъ.

— ТыIсаумэ къэкIорэгъым натрыф гектарырэ ны-
кIорэ сылэжыын сыхысап, гектар телъытэу утыжы-
гъэу центнер 80-м нэсэу кысхыжыщт, джары симурад
зыфэдэр, — пстэуми ариIоштыгъэ Лаукъан.

— О, лIыжъ, лIыжъ, сэри къэкIорэгъым натрыф лэ-
жынынкIэ сыонэкъокъунэу сэлэ, — Лашынэ ишып-
кыгъэу Лаукъанэ рIуагъ. — Сэри зы гектар колхозым
натрыфэу фэсылэжыщт, шъо кыишъухыжыгъэ луд
пчъагъэу шъузэрэкъэйрэми есымыгъэхумэ кышчыз-
гъэкIэнэл.

Лашынэ ыIорэр шIомыштыпкыгъэу, ар ежъ лIыжъым
ыгу хэуIэным пае кызэхилъхъагъэу Лаукъанэ кышчы-
хъуштыгъэ. Ау гъатхэр кызэсым, Лашынэ ежъ фэдэ

ныомэ адэгушыи, ахэр губгьом зыдешыкэм, Лаукьянэ ыбзэгу ецэкъэжыгь.

Лаукьянрэ Лашынэрэ яжышъхьэм клэрыклэу лэжъэным яшыпкъэу зэрэфежъэжыгьгэхэм икъэбар районым имызакъоу хэкуми, крайми анэсыгь. Ары паклошь Москва кышчыдэклирэ мэкъу-мэщ газетым кыридагъэу алуагь.

— Бжыхьэр къэсэу лэжыгьгэхэр тыгъгонжыкхэмэ, хэти нгушылэ зыфэдэр къэлъэгъошт, — Лаукьянэ ылоштыгьэ.

— Зи а бжыхьэр къэсыми, шьо лыжъхэм шыуауж тыкызыэрымнэщтыр сипалуи ешлэ, — Лашынэ пигъодзыжыкысэ, Лаукьянэ рилоштыгьэ.

Бжыхьэри къэси хэти ихьасэ кырихыжыгьгэр зыфэдизыр кьалытагь. Гъэшлэгъоным игъэшлэгъоныхьыр Лаукьянрэ Лашынэрэ яхьасэхэм кьарахыжыгьгэр зыфэдизыр кызалытэм, япчъагъэхэр зэтефагъэх, гектар лэлчъ утыжыгьгэу центнер 78-рэ зырыз кьугъэ.

— Е, Лаукьян, Лаукьян, кыохъулагъгэр гъэшлэгъоным, о гектарым натрыфэу кыпхыжыгьгэм фэдиэ кьабзэ уиныуи ыугъонжыгь. Уиныо хъупкъэу кычлэклигь. Къэкьорэгъым кыптекьонкли тенэгуе, — ишъо-гъухэм ащышхэм сэмэркъэу фэдэу, ау шыпкъэр нахь кыдебекьлэу. Лаукьянэ кыралуагь. Ахэмэ Лаукьянэ нэбэ-набэу яплыштыгьэ нахь, зи арилоштыгьэп, ау ыгуклэ шъэф-шъэфэу зыфиложыштыгьэ: «А тиныоу сэ сыэхэплъагъгэр тысэрмэкъэу тшлэшлэсэ, кыптекьонлыгь, къэкьорэгъым ащ сэщ нахьи нахьыбэ натрыф кызырихыжыкьлэ, пшъхьэ ехыжъэжь. Ежыыр Гофа, чылэми мыскъарэ ташышт, быракъэу тырахыжъэшт..»

Бжыхьэ кьахэ хъугъэу колхоз кьуаджэм хьэр зэлу-кьэшхо илагь. Ар колхоз кьуаджэм лэжыгьгэмэ яугъонжыкхын гъэхъагъэ илэу зэрээшлуахыгьгэм, кьэралыгъом ыпашъхьэкьлэ пшъэрылэу ялэхэр ипалъэм кышэу шытхъу хэлъэу зэрагъэцкьлагъгэм афэгъэхыгьгагь. Ащ цыф пэрытхэр бэу кырагъэблэгъагъэх, анахыбэ лэжыкыгьэ къэзыкыжыгьгэхэм ацлэхэр кьаралозэ, президиумым тырагъэтшыхьэштыгьэх. Президиумым апэклэ агъэтшысыгьгэхэм Лашынэрэ Лаукьянрэ ащыштыгьэх. Ахэмэ цыфхэр афэгушлэхэу бэрэ лэгу афытеуагъэх. Ежхэми ар зэрагуапэр анэгухэмкьлэ кьапшлэштыгьэ. Лаукьянэ зещалэми, Лашынэ ылушлэхэр зэтэхъажы-

штыгьгэхэп, шхылцл гохь дахэр кьачъагъэу шытыгь. «Сыдэу шлу пшлэу, ащ лэе цыфмэ уалытэныр, уидахэ алоныр насыпыгъа», — ежъ-ежырэу агуклэ Лашынэрэ Лаукьянрэ алоштыгьгэнкли мэхъу.

Хьатыу кIэрыкIэу кызырэхъужыгъэр

Ар тэ тигъунэгъу лыжъэу Хьатыу упэкIырыплъымэ, нэрылтэгъу кыпфэхъушт.

Хьатыу апэрэ атакъэхэм къадэтэджыжы, къуаджэм дэс илэгъу пстэуми анахыжъэу урамым кытехъэ. КIалэ горэ жъэу IофышIэ кIоны фаеу хэчыягъэмэ, ыдэжъ Iохъэшъ къегъэушы, сымаджэ хъугъэу ищыкIэгъэщтыр езыхыллэн шымылэмэ, Iэпылэгъу фэхъу. ЕтIани а зэ-пстэумэ ежъ ышъхъэ иIофи адигъэцэкIэжыи елъэкIы.

Анахъэу Хьатыу икIасэр сабий цыкIухъэу ыпэ кып-фэхэрэм сэмэркъэуэхэр адишIынхэр, ыпакIэхэр афигъэу-шъуашъозэ, нэшIэ-гушIэу зафишIызэ, ыгъэщхынхэр ары.

Къоджэ лыжъ нахыбэмэ ялүлэхэр загъэылтыжы-гъэр хъазыр шIагъэ. Ахэр джы зашъохэрэр папирос, си-гарет. Хьатыу бэшIагъэу тутын емышъожымы, ичысэ зыдныгъ зэпыт. Ащ сырныки, лэныстэ цыкIуи, чан-жъыи, гъунджэ ныкIо цыкIуи илтых. Лыжъым ахэр гъэшIэгъонэу шъхъапэ кызфегъэхъух.

Зэптэуми анахъ шэн хьалэмэтэу Хьатыу хэлтыр сыдигъокIи блэнагъэм тегушылэныр, узы цыкIу-шъо-кIухэр илэми, кызхимыгъэщэу лыгъэм зыригъахы-ныр ары. Мыр мэузы, ур мэузы зылорэ илэгъу лыжъ-хэм акIэнакIэ. Зымафэ Хьатыу иныбджэгъу лыжъ гор-эм чэщи мафи шъхъэ узым ыгъалIэу ыIоу зэхихыгъэ. Ащ Хьатыу мары рилуагъэр: «Арэп а зы шъхъэр зэблэ-мыхъоу илъэс тIокIиллIэ зепхъэмэ, узынкIэ гъэшIэгъо-на сэлэ...»

Пчэдыжъ горэм Хьатыу яшагъу къыдэкIыгъэп. Ар цыкIуи ини агъэшIэгъуагъ: «Ар Хьатыу ихабзэп, сыда шъулуа къехъулIагъэр».

Нэфшъэгъо дахэу кызыщытэджы хабзэм Хьатыу ыпкъ кытIысхъан зелом, ышъхъэ къэузыгъ. «ТIэкIу хэжъукIыфэ сыпэллэн», — ыгукIэ зэриIожыгъэ. Сы-хьатныкIуи сыхъати блэкIыгъ, ау лыжъым зыкыи-гъэ-сысыштыгъэп. Хьатыу иныо гүмэкIэу ыублагъ: «Мы тилыжъ сызыкIыгъур илъэс шъэныкIо хъугъэшъ, зы пчэдыжъ закъуи мыш фэдизрэ шылыгъэу къэсшIэ-жырэп, зэ ыдэжъ сылухъани къэзгъэушын».

— А лыжъ, зэхэоха? ЫпэкIэ уимыхэбэзгъахэу ныл-чэдыжъ сыдэу бэрэ ушылтыра? Зылорэ уилажъэмэ шIэ?

А упчIэхэм яджэуап кытыжыным ычIыпIэкIэ ма-кIэу лыжъыр кыхэщэлукIыгъ.

— ЗэрэхъурэмкIэ, сымаджэ ухъугъ, лыжъ. Мыдэ докторым макъэ езгъэлунI кыязгъэшэн.

— Хъау, хъау, — зэхэпх къодыеу зышъо пыччыгъэу пIэм хэлъ лыжъым кылуагъ, — хэжъукIышт ар. Зы-ми зи еслогъагъэп нахъ, илэуми джауштэу хъугъагъэ-Сыныбыджылэ иджабгъу кыхэуIоу мэузы...

Мэфэ реным зы Iулъхыи афыримыгъэхэу жэкъоу Хьатыу шылыгъ. Мыщ дэжъым къуаджэм дэс Iазэр ятIонэрэу кыфащэнэу зыраIом къафидагъэп:

— КIоцIыуэ цыкIу паекIэ врачыр бгъэгүмэкIы хъу-на, чылэшхор кыздэжъугъэхъашхынэу шъуфая?

Чэщыгу хъугъэу Хьатыу чыIалIэ къэхъугъ, ыныба-чIи лъэшэу кыфыригъашIэу къэузыгъ. ПсынкIэу вра-чыр къагъэсынэу ежъ-ежырэу Хьатыу къалъэлугъ.

Врачыр къагъэси Хьатыу ыбзэгү еплъыгъ, ыгу кы-зэрэтеорэр ыуплэкIугъ, температурэри ышыгъ. Лы-жъыр зэлыригъазэмэ зэригъээкIызэ трубкакIэ едэлугъ, IэкIэ ыбгъапи ыныби ыуплэшэшыгъэх. ЕтIанэ кылуагъ: «О тят, кIэтIэй нэшъур къэбырысырыгъ. Ар елбэтэу пхыхын фае. Армырмэ ар аджал пфэхъуи кIэ шынагъо».

А гушыIэхэр Хьатыу зыкIи ыгу рихыгъэхэл, кы-хезгъэхыгъапэр кIэтIэй нэшъум иугъу врачым кызе-шIыр ары. КIэтIэй нэшъу цыкIоу зылэхъуамбэм нахъ мынным ащ фэдиз кыи цыфым кыфехымыи джырэ нэсыфэ Хьатыу ышIагъэп.

— КIэтIэй нэшъур зыхязгъэхын фае Iолъ. Ар джы-ри хэжъукIынкIи мэхъу, тIэкIу горэм тыпэжъугъаплъэ-гу, — Iазэу къэлуагъэм еплъызэ, Хьатыу кыуупсэ-лбыгъ.

— О уиIоф зытетымкIэ зы сыхъатыри хэгъэкIи зы такыкыыри башэ. ПсынкIэу операцие уашIын фае. ЕтIани район хирургыр курсым кIуагъэшъ, о операцие уашIыным пачэ, къалэм узэдгъэсын фае. Ащ уахътэу ыхыштыр макIэп, — врачым джэуап кытыжыгъ.

— КIо, арэу Iофыр шIонэгъалэу шытымэ сыздашъу-щэ шъушIонгъо шъыпкъэм сышъуш! — Хьатыу ымакъэ зазэу кылуагъ.

Хьатыу къэлэ сымэджышым кызагъэсым, хъазырэу чэщыр хэкIотэгъагъ. Делэхэзэ псынкIэу сымаджэхэр зэрээрращэрэ машинэм кырагъэкIи, унэ шъхъаф ра-

шагъ. Ищыгынхэр шахыхи, бэ рамыгъэкъудыеу агъеп-скыгъ, сымэджэ щыгын Іепс-лъепсыхэр щалъагъэх. Нэужым етіани нэмыкІ унэ раши, зыщабзэхэр стол фыжыбзэм тырагъэгъолъхьагъ. КІэтІэй нэшъур нахъ зыдыхэлъэу хабзэм ичІынатІэу заулэрэ мастэхэр халу-гъэх. Мэстэ кІыхъэу учыпсыр кызырычтырэр халуэрэм къэс Хьатыу кыфыригъашІэу ыл узыщтыгъэ нахъ мы-шІэми, шәлуштыгъэп. «Мы лыжыр цыхэ дэд язгәло-нәп», — ыгукІэ ыІоти, пытәу ыцэхэр зетырикъузэщты-гъэх.

— Тыбзышт чІыпІэр чыІэм уколкІэ едгъэгъэутәб-жъэшт. Ащ ыужым тыфәжъэшт. Ау кІэтІэй нэшъур псынкІэу къэтымыгъотәу, тымыгъэузын фаер зыгорәкІэ дгъэузәу, ори шәлагъэ зымыгъаләу, уІәо-л҃ао хъумә, удгъэмәхышт, — Хьатыу ынәгу кІалл҃взәз, хирургым кыІуагъ.

— Шьузфәс шьыпкър кысашъушІ, шьукъэсымы-гъэукІыгъэжыныәу гушыІә шьосәты. Ау табыумә жьугъэ-псынкІә, скІоцІ ипәурәм нахы бәкІә нахъ узы хъу-гъэ, — кыгъэжъэу Хьатыу кыІуагъ.

Остыгъэхэр нахъ ләшәу кызыекІагъәнәнәу хирур-гым унашәо ытыгъ. Шьхьадж ичІыпІә ушугъэ, зым ма-стәр, адырәм ләныстәр, ящәнәрәм дәкъацәр алыгъ.

Такыкъ заулә тешІагъәу Хьатыу абзи, икІәтІәй нә-шъу лыхъухәу аублагъ. МинутипшІ фәдизрә лыхъу-гъэх, ау кьагъотыгъәп. Джьдәдәм лыжыр кьәшәлоу ыгу жьы тІәкІу дигъәкІынкІә ышІәмә, дунаим зыпә кы-мыштән тетәп, ау ухъульфыгъэ зыхъукІә, лыгъэ зыхәб-гъәл҃ын фае.

— Джьдәдәм а кІәтІәй нэшъур кьәдгъотышт, пшә-Іәнәу кьәнәжыгъәр бәп, зыгъәлІ, ят, зыгъәлІ, — хи-рургым кьәю. Ащ ыплІәлу зәфәдәу кІантІәм зәлыгъә-шъугъэ. Сыхьатныкыо фәдиз тешІагъәу хирургым пстә-уми зәхәхәу кыІуагъ: «Мары а емынә нәшәоу битәмал хъуныр кьәдгъотыгы! Ользәгъуа мы кІәтІәй нэшъур нә иІәм фәдәу чыжъәу зыдәкІуагъәр, ныбжы а чыпІәм щыль Іоу сшІәныеп».

«Кьәдгъотыгъ» зыфилорә гушыІәр ары ныІәп Хьа-тыу зәхихыгъәр, а гушыІәм ыгу нахъ кыгъэчәфы-жыгъ: «КІо, зә емынә нәшъур кьагъотыгъәмә ары».

Хьатыу апә ышъхъә кызыәузым псынкІәу врачымә макъә зәраримыгъәлугъәм иегъәшхо кьәкІуагъ: кІәтІәй нәшъур ныкыозәІәутәу кычІәкІыгъ, ыкІоцІ гьолс онтә-

гъубә ригъәуцуагъ. Ари хьашъохәмкІә кыщыжыгъә-ным сымаджәм макІәп кынәу ригъәхъурәр.

Чәщыгу хьазыр хъугъәу Хьатыу ралуагъ: «Джы зә-кІәри тыухыгъә пІоми хъушт. Ау мәфихә зы Іулъхъә пшхыныр хәгъәкІи, зы псы гъуаткІуи ебгъәхынәу амал зымыІ. ШупшІәхәр бгъәушынә, макІәу ужә псы чыІә дәбгъәчыхъә хъушт. Сыгу мапә пІоу, гъәбылдыгъәкІә псы узешъокІә, зәкІә отшІагъәри кынәу пхъугъәри хьәолл҃е хъушт, — ор-орәу зәрар ин уилсауныгъә епхы-жышт». Врачымә Хьатыу унашәоу кыфашІырәм зи ымылоу едәлуштыгъә: «Шьо шьуихъытыу сызшъуубы-тәгъахәкІә, сә шьулорәм седәлушт. Сыдәу адә мы кІә-тІәй нәшъу цыжІум Іофышхо кыпагъәкІыгъа!»

Фагъәнәфәгъә палатәм кьащәжыи Хьатыу ипІә зәрә-хагъәгъолъхьагъәм тетәу, агъәчъыенәу укол ратыгъ, та-кыкъ заулә нахъ темышІәуи хәчъыягъ. Ыпашъхә псы бәшәрәбәу итхәр Іуахыхи, псы гьоткІо заулә стаканы-чІәр ыгъәбыл҃әу кырагъахъуи, тумбочкәм кыфыты-рагъәуцуагъ.

ТІәкІу шІә кьәс медсестрар Хьатыу дәжә кыІухъә-ти кыльыпләштыгъә, тәрәзәу жьы кьәщәмә, грелкә чыІәр абзагъәм ыбгъукІә щыльымә-щымыльымә ыуп-л҃әкІуштыгъә. «Мардж хъужыи, псы!» — Хьатыу кы-зиІокІә, псымс фыжъ гъәуцІыныгъәр ылупшІәмә макІәу анагъәсыштыгъә. Абзагъәр нахъ кьәузы зыхъукІә, па-латәм илыхәм зәхаримыгъәхәу Хьатыу макІәу шәлу-штыгъә, узыр тІәкІу зыхәжъукІыкІә, хәпшІыкІәу нахъ кьәчәфыжыштыгъә. Аузә нәф шьыгъә. Хьатыу зыдә-щыль шьхьангъупчъәм дәжә Іут чыгым бзыужыме те-сыгъ. Ащ «Вот тебе, кІәтІәй нәшъу, Хьатыу» кыІорәм фәдагъ.

Пчәдыжым сымаджәхәр кыкІухъәзә, врачыр Хьа-тыу дәжә кьәсыгъ.

— Сыдәу щыта Іофхәр, лыжъ джыгыт? — кьәуп-чыгъ врачыр.

— Дәел ыкІи дәгъоп, уәчәгышт. Абзагъәр игъоры-гъокІә ләшәу мәузы, кьәным фәдәу еІуи гьукІәгъәзә-пыт. Ау а сшәлагъәм нахыбә хъуштәп ар, гур сәгъә-пытә.

— О уилоф зәрәзәшІокІыгъәмкІә уипаІо дәудзыен фае. Тыбгъәштәжыгъагъ, — кыІоштыгъә врачым, — кІәтІәй нәшъур хәбгъәужыныхьагъәу щытыти, ар ны-кыозәІәут хъугъагъә, ыкІоцІ ызыщанә фәдиз хьазыр

лгы бзаджем зэлкыгугьагъэ. Ащ тэкы нэмылэми теб-гъэшлэжыгъэмэ юфым зыфэмыуагъэ кыкыштыгъэ, лъэкъо лъэныкъоклэ бэным удэуцогъэхагъ. Тыбзыгъэ клэтлэирн ащ нэмыкырэ чыплэхэри кыпфырагъашэу узыштых. Мызэу-мытлюу укол кынкыльхашт. А пэтэурн ищэлэн фэе. Амал илэу псы емыгъэх, зэрэтуагъэу плу укълэпмэ чэсэй фыжь гъэуцлныгъэклэ лъэкызэ шы, е ужэ псы дэгъэчтыхь. Пэгум ор-орэу укытлысхъэ хъумэ, луб-лубэу псы уедгъашъоу тыублэшт, ащ нэсыфэклэ уитемператури нахь кыкычышт.

— Мэфэ тхьапш зытешлэклэ лэпс-жъопсымэ сяшъоны фиты сыхъушт? — еупчыгъ лыжъыр врачым.

— Мэфи 5—6, — клэкы джэуап кытыгъ врачым.

Хьатыу ащ фэдиз мэфэ пчъагъэм мыхьамелэ риныгъэхэу зэрэщылъыштым тэкы ыгу кыгъэклодыгъ: «Мафэм зэ нэмылэми ягъом тиньо тызимыгъашэклэ, тынэгу кызэхаштыгъэ, зы тхьамафэм кыкылоцл лульхъэ етымыгъэхэу тыщылъыштымэ тылэлэн.»

Пчэдыжым врачым сымаджэхэр кызызэлепплъахыхэм, унашъо ытыгъ: «Непэ тыгъэпсэу хъушт, лэгур тэкы къэскыуахыи, жым сыхэхьан зылохэрэмэ пэрыохъу зи афэрэмыхъу». Хьатыу палатэм кыдылгъэр цыкы-цыкылоу елъэщаохэзэ, тэджыхи, лэгум икыгъэх. Ахэмэ Хьатыу аклэлъыплъ-аклэлъыплъи егупшысагъ: «Цыфы псаум зыдишлэжырэп нахь, ащ нахь тхьэрэ зи дунаим тетэп. Сымысымэдженклэ сэрэшлэри чэци мафи юф сшэн. Арарыба цыфымэ гушылэжыкыкыкылахэлъыр «Дунаим зынахь лъаплэ темытыр псауныгъ. Ар уилэмэ — зэклэри уи!».

Къэлэ сымэджэщым Хьатыу зэрэчлэфагъэм ыкыи ащ клэтлэй нэшъу ныкъозэлэутыр зэрэхыхыгъэм икыбар зэфэдэу къуаджэр кыбыбыхьагъ. Илахьылхэр зым зыр ыуж итэу кызэрэфыжыагъэх, шъхьадж Хьатыу ежъ гъомлапхъэу анахь ыгу рихьырэм щыц илалъмэкъ илэу кызыдырихьыжыагъ. Ау сымэджэщым зэрэнэсыгъэхэм лыпытэу ахэр нэо-пао хъуштыгъэх: Хьатыу тхьамафэ фэдизрэ агъэшхэштэп, псы нэмыкы рагъашъорэп.

Хьатыу гъомлапхъэу кыфахыгъэм щыц кылихи, ар зышхын зылгъыныу палатэм илэмэ арнти, адырэ кортыр кызэкыгъэкложыгъ.

Иныо цыкылоу мэфищым зэ кыкылорэм илалъмэкъ бжыныфклэ шыугъэ чэт гъэжыагъи, къое шъэбэ лэ-

шлуи ыкыи нэмыкыхэри илгъызэпытыгъэх. Ащ игъомыл ары лыжъыр операцияе зашы нэужым апэу луфагъэри. Блэкыгъэ мафэхэм ялытыгъэмэ Хьатыу бэклэ нахь ишлуго хъужыгъэ: агъашхэу аублагъ, лэгум кырагъэкышъ зырагъэплыхьэ, чэцы-зымафэм мастэ зэрэхауштыгъэм пбагъи кыщагъэкылагъ, пчыхъэшъхьапэм температурэ тэкы нылэп илэжыри.

— Узыфаем фэдиз псы уешъон уфит, — врачым кызырилуагъэм шегъэжыагъэу ыгукы ыгъатхъэу псы лэшлу чылэ зэфэшъхьафхэм яшъо, парзани боржоми лъэхэт. Ау анахъэу ыгукы зыкылэпсэу зылуб нэмылэми зашъомэ шлоитгор якъоджэ псынэкычъ, чылэу псыхъо нэпкъ чалэм кыкылэчъырэм щыц. Ар лэзэгыу фэхъунэу, лъэшэу ишлуагъэ кыкылынеу кыщыхъуштыгъэ. Сид умыломи а псынэ чылэм илгъэс 60-м кыехъугъ зешъорэр. Зы мафэ къуаджэм кыкылыгъэхэм сид уфай, сид лшлоигъу, сид кыпфэтхышты алуи Хьатыу кызыу-пчыхэм гушлэзэ арилуагъ: «Мардж, тикъуаджэ илсынэкычъ шышъэу зы бэшэрэб нэмылэми кысфэшъухъ».

Ятлонэрэ мафэм Хьатыу икыоджэ псынэкычъэу ыгу кыкылыгъэм щыщыпс термосым итэу зэрэчылэу кыфагъэсыгъ. Хьатыу сабыр зэрэмыгушлонэу гушлуагъэ. Псынэкычъ чылэм щыц ынатлэ щифагъ, ыгъапэ илгъэсыгъ, етланэ луб зытлуц ригъэхыгъ. Мыщ дэжым лыжым ыгу щиз кыхэхъуагъэм фэдагъ. Псынэкычъыпс луб заулэу ригъэхыгъэр зэкы уцэу зэшъуагъэмэ анахь лэзэгыоу кыщыхъугъ. Адэ джары, о узышты лъэныкъо гупсэм ижыи ипсы сидыгъокыи анахь лшлолэшлушт, анахь шъоуипсэуи кыпшыхъушт.

— Сшы сылъымыплэмэ емыкы, ащ операцияе хылгъэ хъазыр клэхэжыгъ, — ылуи ышыпхъу къоджэ чыжъэ горэм кыкыи Хьатыу дэжъ сымэджэщым кыкылуагъ. Ащ Хьатыу икылэсэ шхыныгъо пчъагъэ кыфыхыгъ. Ар ежъэжыгъэ къодыеу ыпхъу лалъмэкъ ушъагъэ ылыгъэу сымэджэщ пчъэлум кынэсыгъ. Ятэ икылэсэ мэлл гъэжъэгъэ шъабэр, къуае зыдэлъ хьалыжъо лэшлэхэр ары ащ кыздихыгъэхэр. Хьатыу шхыныгъо зэфэшъхьафэу кыфахыгъэхэм яплъ-яплъи ежъ-ежырэу ыгукы зэриложыгъэ: «Цыфхэр гъэшлэгъонэу гъэпыгъэх. Сымаджэ укыумэ шхыныгъо зэфэшъхьафэу уикласэхэр шлэхэу кыпфахыштыгъ. Ау упсаоу; ахэр угу ыхыхэу пшхын плгъэкы хъумэ, хьатэу кысогугъу хэрэп, кыппылгъхэп. Сысымаджэу сыгу рихьырэ шхы-

ным лЫгьэкIэ сахIэны нахы сыпсаоу сшхыныр нахь кьесэгьэкIу, ащ нахь фашIэ иIэу хьушт».

Зы мафэ Хьатыу иIахьылхэу кьэкIуагьэхэм Iальмэкъ зы-щыплI арыз шхын кьыздахьыгъ. Ахэр лЫжъ сьмаджэм ыпашъхэ ралъхэхи рауагъ:

— Хьатыу, мыхэр о уикIэсэ шхынхэр арых.

Iахьылэу кьызэлукIагьэмэ Хьатыу яплъ-яплъи кьариуагъ:

— ШьосIуагьэбэ ащ нахьыбэ гьомлапхэ кьысфэшьюмыхьыжынэу, кьысфяшъумыгъахьынэуи, мыщ сэ сшхын икьун кьысэлыжъэу кьыщысаты, сызыхъужьыкIэ джа сикIэсэ шхынхэр нахьыбэрэ кьысфэшъухьызэ шъушы.

Сьмаджэм кьыратырэ гьомлапхэр макIэу зэришхырэр зэрэмытэрэзыр ыкIи шхын стырхэр нахь кьыригъэбэкIыныхэ зэрэфаер дежурнэ врачым зы мафэ Хьатыу кьыриуагьэх. «Къуаджэм кьыпфырахьэрэ шхынхэри кIэщыгъокIэ дэгъух, ау о уиузыкIэ джы дэдэм ахэр нахь кьэбгьэмэкIэкIын фае. Шьобжьый стыр зыхэлъыхэу кьыпфахьыхэрэр умышхыгу», — джарых анахь кьыхыгъэшэу дежурнэ врачым кьыуагьэхэр.

Зы мафэ сьмэджэш Iэгум дэт беседжэ цыкIум Хьатыуи иIахьылхэри зэдытесыхэу сьмэджэшым зэрэчIатхьыкIыжыщтым, иуз хьазырэу кьызэрэзэринэкIыгьэм рыгушыIэщтыгъэх.

— Ары, усьмэджэныр лъэшэу Iофы ыкIи кьин, — кьыIощтыгъэ Хьатыу, — ар хэти ешIэн фае. Ау хафэм фабэ иIэжъеп аIощ, ухэтми сьмаджэ узыхъукIэ лЫгъэ кьызхэбгъэфэн фае. Угу бгъэкIодымэ узыр кьылтекIо аIо цыфмэ. Ау угу бгъэпытэу, батыр шыкIэу лЫгъэ пхэлъэу узым упэгьокIымэ теклоньгъэр кьыдIпхынымкIэ ишIогъэшхо кьэкIощт. ПсынкIэу ухъужьыныр врачымэ ямызакъоу ежъ зэлэзэхэрэми ялбытыгъ. ШэIагьэ уиIэмэ узыр нахь зэкIакIо, нахь псынкIэу охъужьы. Арарыба гушыIэжъыкIи цыфмэ зыкIахэлъыр: «Къэрабгъэр чыпэм еукIы, лыхъужьыр чаным IэлэкIы».

Палатэм Хьатыу кьыхьажьы иIэ зекIужьым ичысэ кьышти кьытIэтагъ. Ащ гьунджэр кьырихи ыпашъхэригъэуцуагъ. Назужым лэныстэ цыкIоу илъыр. кьырихп ыпакIэмэ апыупхъухъэу тIысыгъэ. Мыщ дэжыым ишгъхангъуапчэ дэжъ Iут чыгым бзыу цыкIоу тесым оред кьыIощтыгъэ, ащ ымакьи форточкэмкIэ кьыридзэщтыгъэ. Хьатыу нэшIо-гушIоу бзыум еплъыщтыгъэ,

ишгъыпкъэуи едэлущтыгъэ. УкIэдэлукIыпэмэ бзыум оредэу кьыIорэм мыщ фэдэ гушыIэхэр хэлъыхэм фэдагъ: «Зэлэшэу охъужь, Хьатыу!» «Узи бзаджи кьыорэмыкIужь, Хьатыу».

— О сльэгъурэр шIэхэу мы сьмэджэшым учIатхыкIыжыщт, арыба?! — Хьатыу палатэм кьыдилъмэ ащыщ кьеупчIыгъ.

МакIэу шхыпци зылъэ теуцожьыгъэ Хьатыу джэуап кьытыжыгъ:

— Ары, тыпсаумэ неущ сежъэжынэу ары.

Къэлэ сьмэджэшым кьычIэкIыжьи Хьатыу ядэжъ кьызэкIожьым бэ жьы кIи гушIуакIо кьыфэкуагьэр. «Шуфежъэжь, лъэлэ мафэ еохьыжъэжъ! Ащ нахь уз кьылфэрэмыкIожь!» — зыфэпIоным фэдэ гушыIэхэр ыIапэ къаубытызэ кьыраIощтыгъэ.

ГушIуакIо кьыфэкуагьэ лЫжъмэ ащыщ Хьатыу кьеупчIыгъ:

— Уабзи кIэтIэй нэшъур пхакы зэхъум лъэшэу кьин унгъэхъугъэ алуагъ, ар пхакыныр ащ фэдизэу кьина сэIо?

IэкIурэ Хьатыу егупшыс-егупшысы джэуап кьытыжыгъ:

— Сэ кьысэлэзэгъэ врачыхэр анахь Iазэхэу зигугъу ашIыхэрэмэ ащыщых. Ахэмэ кьызэрэзгурагъэIуагьэмкIэ операцие IэшIэх хъуреп, мэтэ цыкIу кьыпхалуми ул мэузы, сьд Iо фаеми шгъэжъыер кьыпхалэныр IэшIэхеп. Игьом кIэтIэй нэшъур хябгъэхымэ нахь кьыпфэпсынкIэщт: узэрэшигъэлъыщтыри кьинэу пхъуштыри нахь макI. Ау ар игьом хямыгъэхэу, ушгъагъу зэфэшъхьафхэр ишIэу зегъэукIыхъэу, хэбгъэужъынахьыжьымэ, операциер нахь хьылъэ хъушт. О кьин мыгъуае зэрэпхъурэм имызакъоу врачхэу операцие узышIыхэрэри Iоф хэодзэ. Ар сэ сшгъэхькIэ згъэунэфыгъэ. Аужыпкъэрашъхэм игьом хямыгъэхьыгъэ кIэтIэй нэшъур ыужыкIэ аджал пфэхъоу кьыхэкIы. Сэ кIэтIэй нэшъур сшIомыIофэу, ар игьом сахыным сьзэрэпымылбыгьэм нягъэкIэ операцие сашы зэхъум сшIэрэр кьысыгъэIо-тагъ. ЕтIани тхьамафэм ычIыпIэкIэ мазэрэ сьмэджэшым сьчIэлъын фаеу хъугъэ. Ухэыми пкIапцIэ кьызыузыкIэ, ащ мэфэI темьгъашиIэу врачымэ адэжъ укIон фае.

Хьатыу сьмэджэшым кьызэрикIыжыгьэм ыкIи операцие хьылъэм ыуж псаоу-зэлэшэу кьызэрэнэжыгьэм

пае бынмэ зыпчыхэ ешхэ-ешгэ игъэкIотыгъэ фашIыгъ. Ащ бжъэу кыщадэтыгъэмэ бэу хъохъубжъэ ащыраIо-
лагъ. Хъатыу чэзыур кызынэсым маы кылуагъэр:

— Цыфыр алчым фэд. Ащ непэ кьехъулэщтыри
неущ кыщышIыщтыри кьэшIэгъуае. Ау сьд тэ кытэ-
хъулагъэми, сьд фэдэ уз кытэолIагъэми апэу зынэ-
шлу кытщыфэхэрэр тиврач шIагъохэр, тимедицинскэ
IофышIэхэр ары. Ахэмэ цыфым ипсауныгъэ зыпкъ ра-
гъэуцожьы, иуз агъэкIодыным намал пстэухэри зерахъэ.
Ахэмэ яшлуагъэкIэ сэри кIэрыкIэу ськъэхъужьыгъ.
Сшыпхъухэм, сшыхэм фэдэу врачыхэр кыспэгъокIы-
гъэх, зи аIэ илгъэу кысфашIэнэу кьагъэнагъэ шыIэп.
Джащ фэдэу сымэджэ пстэухэми апэгъокIых. Непи ны-
чэпи ямыIэу цыфым ипсауныгъэ икъэхъумэн пылъ ти-
советскэ врач пстэумэ япсауныгъэ пае мы бжъэр шгуIэ-
тынэу игъо сэлгъэгу: тисоветскэ врач шIагъохэм щыт-
хъур адэжъ!

Мэкъэгъэлу

Шэн гъэшIэгъон хэлъ Шапсыгъэхъаблэ анахыжъэу
дэсмэ ащыщэу ШэбатныкIо Амзанэ: ащ сьдэу ышI-
кышIыжъми, непэ зы нэбгырэ е тIу зыгорэкIэ ымыгъэ-
гушIонэу, ишлуагъэ римыгъэкIынэу амал иIэп. Нэжъ-
Iужъхэу шъхъээкIо-лгъэкIуитIоу кьэнагъэхэу яхъаблэ
хэххэм пхъэ е псыкIэ адэлэпыIэшт, сьмаджэ горэ кьуа-
джэм дэлъмэ, ащ ыдэжъ кIони иуз щигъэгъупшэным пае
зыгорэхэр рIозэ ыгу кыIэтыщт, цыфэу гъогу тыхъа-
гъэм гушIоу пэгъокIыщт, делэщт, кьуаджэм хъакIэ кы-
дэхъагъэмэ апэу нэсыщт, иунэ фэчэфэу ригъэблэгъэщт.
Ар щыкIуи ини Амзанэ дашIэжъыгъэшъ, залгъэбгукIэ
кыфэнэгушIохэу кыпэгъокIых.

Кьуаджэм дэс цыфхэр тыдэ шыIэхэми, Iоф ашIэу
зэхэтхэми, хъяр яIэу ахэмэ яджэгуми, загъэпсэфэу клу-
бым чIэхсхэми с нэмыкI чыпIэ цызэлукIагъэхэмэ Ам-
занэ зы щхэн кьехъулагъэу кьэбар хъугъэу кьаIотэ-
жъэу зэхэпхыщт. Анахъэу а кьэбарыр кьоджэлэсхэм зэ-
Iэпахызэ ызэраIотэжъырэр ТекIоныгъэм и Мафэу Ма-
им и 9-р кызысыкIэ ары.

Сьд фэда а хъугъэ-шIэгъэ щхэнэу Амзанэ ехыла-
гъэу цыфмэ кьаIотэжъырэр?

Ары сэ зэрэзэхэсхыгъэу кышгуфэсIотэжъыщтыр.
Гъэтхагъэ. «Уцыр кьашхъо, мэзыр шхъуантIэ»,— цыф-
мэ зыфалорэ лгъэхъаныгъ, уцы кьэгъагъхэри кьэкIыгъэ-
хэу зэрэхъунэу хъугъэхагъэх. Бзыухэм яIупчъэпчъэ ма-
къэ агъэлгъэшыгъэу гъатхэм ежъыуштыгъэх. Сьдыми
дунаир дэхагъэ. Ау дунаир зэрэкIэракIэм, чIым гъатхэм
тетыгъор зэрэщиубытыгъэм ащ фэдизэу цыфмэ гу лгъа-
тэщтыгъэп,— сьда пIомэ Отечественнэ зэошхор кIощты-
гъэ, ар хъазырэу ыкIэм факIощтыгъэ нахъ мышIэми,
унэгъуабэхэр джыри гумэкIым хэтыгъэх. Ахэмэ арыкIы-
хи заом кIуагъэхэм ащыщхэр зэрэщымыIэжъымыкIэ шы-
гъо тхылтхэр кьаIощтыгъэ. «Адэ гуцэ зэошIурэ дэо-
шIурэ хъурэп»,— хэцэтыкIыхэу цыфымэ аIощтыгъэ.
Хъульфыгъэхэм янахыбэхэр фронтым шыIэхэу фашист
хъункIаIохэм зэрязохэрэм кыхэкIэу кьуаджэм дэс
бзыльфыгъэхэм хылытIу ателгыгъ: унэгъо хъызмэт-
хэм адакIоу хъульфыгъэ IэнатIэхэри губгъоми былымэ-
хъо фермэхэми ащагъэацIэщтыгъэх, жъоштыгъэх, пхъэ-
щтыгъэх, мэкъур аупкIэщтыгъэ ыкIи кыращыжъыщты-
гъэ. Амзанэ фэдэу лIыжъ зытIу горэ, заом сэкъат хэ-
хъуахыгъэхэу нэбгырэ заулэ ныIэп паIо щыгъэу кьуа-
джэм дэпIыагъоштыгъэр.

А лгъэхъаным Амзанэ ныбжъэу иIэмкIэ IофшIэн те-
мыфэжъыщтыгъэ нахъ мышIэми, ылгъэкIырэр ышIэу,
жъы кIэтэу цыфымэ ахэтыгъ, пыихэр тихэгъэгу шIэхэу
ти Советскэ Армие рифыжъынхи, текIоныгъэр кызэрэ-
дэтхыщтыр цыкIуи ини ариIощтыгъэ. УмышIэрэмэ изе-
кIо-шыкIэхэмкIэ уполномоченнэ инэу кьагъэкIуагъэм
фэдэу кыппыщыуштыгъэ.

Анахыбэу Амзанэ зыдэщыIагъэр, кIуапIэу иIагъэр
кьоджэ Советыр зычIэт унэр ары. Совет тхъаматэми
ащ изаместители Амзанэ непэ замылгъэбгукIэ зыгорэ
кьашыкIэрэм фэдэу кьашыхъуштыгъэ. Ар яIупчIэжъэ-
гъугъ, яакъылэгъугъ, ищыкIагъэ хъуми кIэлэцIыкIум
фэдэу зи ымыIоу игуапэу заригъэIофытэщтыгъэ. Iофы
иIэу Советым цыфэу кьаIохэрэм Амзанэ тхъаматэхэм
адэжъ цыIэу зэралгъэгузэпытыщтыгъэм пае, ар тхъэ-
мэтэ гуадзэу цыфмэ хадзыгъэ фэдэу кьашыхъушты-
гъэ. ЫкIи ар пшIошIы умыгъэхъун пIгъэкIыщтыгъэп.
ТекIоныгъэм ифонд хэхъаным фэшиI цыфмэ лэжыгъэу
кьахыжъыгъэм щыц аугъон зэхъум анахыбэ кьэзы-

шәләгъәр, шысә кьезгьәлгьәгуагъәр Амзан ары. Теклоньгъәм ифонд хәхьанәу нахьыбә ләжыгъәрә ахьщәрә кьуаджәм шаугьонным анахь пәщәныгъә дэгъу дьезы-хьагъәми Амзанә ащыщ. Ащ пае ищытхъу хәку газетым кьыридагъ.

Щәбатныкьо Амзанә Отечественнә зәошком илгъә-хьан анахьәу йофыкьлә зыпылгыгъәр ыкьин ләшәу игуа-пәу ыгъәцакьләщыгъәр кьәбар гушлуагъо шылә хьумә цыфмә ар псынкләу алыгъәләсыныр ары. «Мы ти Амза-нә умыгъашхә фаеми зы кьәбар гушлуагъо горә цыфмә арилотәнәу ерәшли,—аоти кьоджәдәсхәр рыгушыләщты-гъәх. Адә шыпкьәмкьлә кьәбар гушлуагъо цыфмә алыгъәләсыныр, ашкьлә агу кьәпәләтыныр сыда зымыуа-сәр! Ар шыпкьә умылон пләкьләщтәп. Тидзә лыхъу-жхәм Москва дәжә фашистхәм утыкышко зәрашара-хыгъәм, тисоветскә дзаклохәм Киев пым кьызәрәтыра-хыжыгъәм икьәбар телефонкьлә Советым итхәматә кьы-зыралом, а кьәбарыр ащ лыпытәу кьуаджәм хәзгъәу-тысагъәр Амзан ары. Кьәбар гушлуагъо горә шыләу зыхьукьлә пәтәуми апәу Амзанә айдәжә кьлөщтыгъәхәр зиунә радио имытыгохәу, зыкьохәмрә зилыхәмрә фронтым шыләхәр ары. Шьугу шьумыгъәкьлөды, кьинәу шьущәләнәу кьәнәжыгъәр ащ фәдизәу бәп, шьугухәр жьугъәпытә,—зилахьылхәр заом шыләхәм кьәбар гу-шлуагъом кьыгъоу арилоштыгъә.

Амзанә йугушлукьләу урамым рыкьлө зыхьукьлә цыф-мә «мәкьәгъәлур» кьәжыагъ, ащ зы кьәбар дэгъу горә кьытльыгъәләсыщт,—алоштыгъә.

Мафә горәм Амзанә Совет ләнныкьомкьлә кьлөзә бзы-лфьыгъә горәм кьылоу зәхихыгъә: «Заор аухыгъ шлоу апә макьә кьысәзыгъәлурәм тхьачәтәу снләмә анахь пщәрыр фәсыукьләщт!» А гушыләхәр Амзанә зызәхехым, ыгукьлә зәриложыгъә: «Ащыгъум, о бысымгуащәр, а тхьачәтыр сә сиекьлә лытә».

1945-рә илгъәсым майм иапәрә мафәхәр итыгъәх. Ам-занә чәщи мафи кьоджә Советыр зычләт унәм щыплгъә-гъуштыгъә. Ти Советскә Армене гъәхьагъә иләу тапәкьлә зәрәлыкьуатәрәм ыкьин ащ нәлат зәрахыгъә пьижьыр зәрәзехикьутәрәм икьәбарәу телефонкьлә кьатыхәрәр, ащ лыпытәу Амзанә кьуаджәм хизы ышлыщтыгъә.

1945-рә илгъәсым майм и 8-м мәфә реным кьәбар шлагъоу шыләхәр кьуаджәр кьыкьлүхьәзә Амзанә цыф-мә арилогагъ. Ишхьагъәсә бзылфьыгъә джыри мыгъо-

лгыжыгъәу зыгорәхәр ыдыхәу шысыгъ. Ащ унәм кьы-хьажыгъә Амзанә рилуагъ:

— О лыр, кьулыкьушхо зышләрәм фәдәу чәщи ма-фи умылоу Советым ушы. Совет тхьәмәтә йәнатләм уенә-цлы кьыуалон. Джыдәдәм уежьәжыштым фәдә зпы-тәу узәкьлөщыпхагъәу ухәтын нахьы, цыф афәдәу, моу тәрәз-тәрәзәу зыптләкьләу плә ухәлгъәу учьерәп.

— Сыды чьый а хәбгъәзыхьагъәр! Джырә фәдә лә-хьаным мәчъеахә? — Амзанә ишхьагъәсә нмо рилош-тыгъә,—нәпә-неущәу заор аухыщт, а мәфә хьярәу цыф-хәр бәрә зәжагъәхәр кьәсыщт, а фашист хьәкьлә-кьуа-кьләхәм ежә ябы шыпкьә тидзәхәр нәсыгъәхәу ыпсә шы-хахы пәт.

— Сәшлә, сыщыгъуаз, ащ о уимызакьоу зәрәдунаеу ежә. Мыдә зытләкьләри дэгъоу неущы нәс чьые, — кьыло-жыгъә Амзанә ишхьагъәсә.

Амзанә зи ымылоу, ежыри ләшәу пшгыгъәти, гьо-ллы шлоу чьыагъә. Топ бгъәуагъәкьин кьәбгъәушын умы-лгәкьләнәу Амзанә чьые пьрхьым еоу щылыгъ, кьәу-шын йоф иләгъәп.

Нәф кьызыщышынным дәжә Советым ителефон ыгъә-жәу кьытеуагъ ыкьин шхьаукьәу шысыгъә Совет тхьә-матәм ар кьышти, едәлүгъ.

— Теклоныгъәр тиеу заор ухыгъә хьугъә! — телефон трубкам зәхәпхәу кьилукьләщтыгъә.

— Амзан! — ылуи, ләшәу Советым итхьәматә джа-гъә, ау Амзанә ышхьә кьәлгъәгъоныр хәгъәкьин, ымакьә кьәлүгъәп.

— Амзанә тыгъуасә ядәжә зәрәкьлөжыгъ, джыри мә-чьыен фае, — джәуап кьытыжыгъ Советым чләс дежур-нә кьаләм.

— Ашыгъум, о кьаләр, — ылуагъ Совет тхьәматәм, — мыдә сип тетльыкьыи, елбәтәу Амзанә дәжә кьлуи, теклоны-гъәр тиеу заор зәрәтыухыгъәр елу. А кьәбарыр зызәхих-кьлә, ышләщтыр гьәнәфагъә.

Кьлә йофтабгәу кьоджә Советым чләсыр псынкләу Амзанә дәжә нәсыгъ, кьәбарәу шыләр зыфәдәр кьыри-луагъ.

Амзанә зәхихыгъә кьәбарым зә шхьәе кьыгъәкьыгъ, ыгукьлә зәриложыгъ: «Мы зәхәсхьрәр нәфаплә, хьауми пкьлхьа?»

— О лыжьыр, делә ухьугъа сәло, шләхәу зыфапи,

къэбарэу шыэр цыфмэ алтыгъэ Исба?! ПкIэнчъэу умэ-къэгъэ Луа? Орыба мы чылэмэ гъооу ялэр!

ГоIэным хэтэу Амзанэ зефалэ ылозэ, а зы гъончэдж лъапэм ылъэкъуитIу риунэу фежыагъ, ащ нягъэкIэ лъэ-пэуагъэ, етIанэ зы лъакъор гъончэдж лъэпэ лъэныкъом риугъэу зышхъэ унэзагъэм фэдэу зегъэчэрэзышъ унэ пчэгум ит. ПсынкIэу унэм кыилъэти, Амзанэ урамым телъэдагъ. Иныо кыылъыплъи кыылъыджагъ, зыгорэхэр кыыриЛуагъ, ау зи зэхихыгъэп. «Тхъэ дэдэр кытауи лIы-жыыр делэ хъугъэп фае, гъончэджыр тэрэзэу зыщилъа-гъэп, изы лъалэ бэшэрэб гъэлщыгъ пIонэу жым егъэбы-бы, къэзылъэгъурэмкIэ губгъэн», — ныом ыгукIэ зы-филожыгъэ.

Чъэмэ-чъэзэ, Амзанэ а бзылфыгъэу текIоныгъэр тIеу заор аухыгъэу макъэ кысэзыгъэлурэм тхачэтмэ анахъ пцэрыр фэсыупцэрахышт зылогъагъэм икъэлап-чъэ нэсыгъэу тео:

— Э, бысымгуащэр, заор аухыгъ, текIоныгъэр тIе! УиЛуагъэ уемыщIыжъ, тхачэтыхъужыыр, а Iофым хэ-кIодагъэкIэ лытэ.

— Сэлтытэ, уихъалэл, тхачэтыр уие. Ори узыфае цыфхэри пкIыгъоу шъукъаIох, сыхъаткIэ тхачэтыр хъазыры хъушт, ащ нахъ лъапIи гушЛуапкIэу кыпте-фэ, — бысымгуащэм кылуагъ ыкIи ащ лъыпытэу кы-щиути щы хъугъэ.

— Сыд узкIэшхырэр? — къэупчIагъ Амзанэ.

— Уихъончэдж лъэпэ лъэныкъо уакIыбы щэбыбатэ. МэзлIыныкъом нахъеу плъэкъо лъэныкъо пытыжъ-ба? — кытыжыгъ джэуап бысымгуащэу макъэ зэри-гъэлугъэм.

— О, тумы тхъа ешI, сыгушЛуащи тэрэзэу зыкъэсфэ-пагъэп, — кылуи Амзанэ игъончэдж иныбджэгъу иунэ ины тэрэзэу зыщилъэжыгъ ыкIи къэбар гушЛуагъор унэгъошхъэпэлч риЛуатэзэ, кыкIуахъыцтыгъэ.

Нелэ кызнэсыгъэм Амзанэ текIоныгъэм и Мафэ щхэнэу къехъулагъэр Шапсыгъэхъаблэ кыщаIотэжы. Сэри ар зэрэзэхэсхыгъэм тетэу къэсIотэжыгъ.

ХъамхъутIэ ипцэжыые ешакI

Цыфмэ амышлэрэ горэ ышIэныр ХъамхъутIэ сыди-гъокIи ишэн. Цыфхэр губгъом кыкIыжыгъэу къуаджэм кыдэхъажыгъэ хъумэ, ежъ дэкIыжы, чэщ хъугъэу ягъу-нэгъухэр гъолыжыгъэхэмэ, ежъ къэтэджыжы. Сыдми, игъэпсыкIэ гъэшIэгъоны.

Анахъэу къуаджэм ХъамхъутIэ икъэбар зэрэдэлтыр ипцэжыые ешакI ары. Мафэ горэм псыхъор шIоркъ хъа-зырэу ипцэкъэнтф кIыхъэхэр ыштэхь, пцэжыыашэ ежыагъ.

— ХъамхъутI, псыхъор шIоркъ, къэуубытыни шылэп, пцэжыыашэ пкIэнчъэу умыкIу, — къэзыIонхэр къэхъу-гъэх.

Зыми емыдэлоу чылэм дэкIи, псыхъо цыкIоу чэтэ-хъо фермэм дэжъ блэчтырэм инэпкъ IутIысхъагъ. Ипцэ-къэнтфхэр псыхъом хидзи, ежъ кондэ лъапсэм дэжъ тIысыгъэ. Сыхъат зы-тIо пцэкъэнтфхэм ынэ атедыагъэу зыгорэ мыщ кыпыхъэхэнба ылоу шысыгъ. Къэпэу пцэ-къэнтф кIапсэмэ апышIагъэхэр жыбгъэ макIэм загъор-рэ ыгъэупIапIэрэм къэс, псынкIэу ХъамхъутIэ кыкIу-дыицтыгъэх; ауштэу зыкIишIыцтыгъэр пцэжыые горэ пцэкъэнтфымэ къапыхъагъэу кыщыкIуцтыгъэшъ ары.

Щэджэгъоуж хъазыр хъугъэу изы пцэкъэнтф къэпэу пылтыр лъэшэу зыгорэм чIигъэзыхъэу ыкIудыигъ. «КIо, зыгорэ кыпыхъагъэмэ Iофэп, IэнэкI дэдэу тьдэмыхъа-жымыэ ары, — ылуи, пцэкъэнтфыкIэр кыкIудыигъ. Ау кыхидзыгъэр пцэжыыеп — къалыркъэщ.

— О, ори сыда узымыгъэгулсэфырэр, — ылуи, губ-жыгъэу ылъакъохэр пичи, жэлыемэ апилъхь, хидзэ-жыгъэх. «Къалыркъэщым ыл зикIаси пцэжыыемэ ахэт», — ыгукIэ зэриложыгъэ.

ГъэшIэгъонба, такыкI зауэ нахъ темышIагъэу пцэ-къэнтфымэ ащыц горэм лъэшэу ыкIудый чIилъэ-шъуагъ.

— Е, джы ащ пцэжыые ин горэ кыпыхъэгъэн ишынкъ, — ылуи, ХъамхъутIэ пцэкъэнтфыр кыкIу-дыигъ. Пцэжыыешэ Iазэмэ зэрэшIырэм фэдэу хытыу къашыкыри кыуубытыгъэм кIнгъэлъэдэнэу хъазырэу ылыгъ. Пцэкъэнтфым кыпыхъагъэмрэ пцэжыыашэмрэ зэрэкIудыигъэх. «О уздэкIожыын шылэп, уйхъадэ илъ», — чэфэу ХъамхъутIэ ылозэ, пцэкъэнтфыр псы нэпкъым кытыридагъ.

Къыхидзыгъэ хъэдэпчэмылум еплъ-еплъи, Хъамхъутлэ губжыгъэу къылуагъ: «Ы, лъэкъо лонтлэгъэжэ, пшъо стхъэжъэу сьд пае пцэжъыашэм ыгу бгъэлъепэрэра, тумы охъу о лаер!»

Хъамхъутлэ къыхидзыгъэ хъэдэпчэмылоу мыжъохъу-раем фэдэр ыпашъхъэ илгыгъ. Игубж тырикъутэу лъапэклэ еуи, псым хидзэжыгъ.

Пцэкъэнтфышъхъэмэ хъамлэум фэшъхъафэу хъалыгъуи, натрыфыци апилъхъагъэх, ау зи къыкыгъэп.

Шэджэгъо клэхэ хъазыр хъугъэу пцэкъэнтфыхэр къыхидзыжынызу ыгу къэкыгъ. Зырызэу ипцэкъэнтфыхэр къыхидзыжымыэ ышъыхъажызэ, ащыщ горэм лэхъомбэшхом фэдиз шинагъэу пцэжъыне къыпыхъагъэу къычлэкыгъ. Ар хидзэжынклэ шлозарарыгъ, ядэж ыхъыни чэтыужыым ритыи ылonti, къыдэхъашхыихэклэ мэщыиэ. Ащ сэ еошлэн сэшлэ ылуи, аркъ башэрэбыжъыеу зьдныгъэр ржкыхи, лцэжъыне цыклум ышъхъэ пичи ыдырыгъ. «Ар закускэ дэгъу», — ыгуклэ зэриложызэ.

Тэккыу шлагъэу Хъамхъутлэ чэфклаеу къэхъугъ, гъэ-шлэгъони ыгу къэкыгъ: «Арэл псыхъом адырабгъу инэкъ тет фермэм чэт пцэр шлагъохэр шахъух. Ахэмэ сьшэмэ сьд фэлуагъ сэлol?» «Зи фэлуагъэп, зи фэлуагъэп!» — зыгорэм къыриложырэм фэдэу Хъамхъутлэ къышъыгъугъ. Нэрэ-лэрэ къагу пцэкъэнтфитлур нахъ кы-хъэ зэрэхъунхэу зепишлагъэх, жэлым натрыфыцэ пилъ-хъагъ. Псыхъом адырабгъу ит чэтмэ пцэкъэнтфыр зигъэ-лъаий ахидзагъ, ежыри зыми къымылзэгъунэу кондэ къогъу зишлыгъ. Жыи къымышэжъэу Хъамхъутлэ ады-рабгъу инэплъэгъу ыдзыгъэу чэтхэм ахэплъэ: «Зы чэт делэ горэм мы кортмэ къахэклында шъулуа!»

Атэкъэжъэу зысыджхэр гъэкыгъэу упхъоу чэтымэ ахэтыр къечъалли, натрыфыцэр зэрэпыгъэнагъэу жэлыер ыдырыгъ. «Ыхъы, слэ укыфагъ, атэкъэжъ», — ылуи, Хъамхъутлэ пцэкъэнтфэу псыхъо цыклум адырабгъу зэ-пыридзыгъагъэр псынклэу къыкъудынгъ. Атэкъэжъыр ытамэхэр гъэкыгъэу псы кылу къэхъугъ. Пцэжъыем фэдэу члаомэ къычлэужызэ, нэрэ-лэрэ къагу мыдрэ нэл-кыым фэмышъуклэ къынэсыгъ. Къынэмысы хъуна жэлы-ер ытнкыи хэгъэнагъэу къалъэшъумэ. «Ари къэтэхъ-кътэшх, къызыхэкыгъэр Лэбэ мыжъуакл!» — ылуи, Хъамхъутлэ атакъэм ышъхъэ пичи, шлалъмэкъэу кондэ лъапсэм къышигъэхъазырыгъэм псынклэу ригъэкыгъ.

— Зыр мэклао, тлумэ нахъышлу, — ылуи, мо Хъамхъутлэу плъэгъурэм ипцэкъэнтф етлани натрыфыцэр пилъхыи псыхъом зэпыридзи, чэтмэ ахидзагъ. Чэт ана-клэмэ ащыщ псынклэу къечъалли, натрыфыр ыдырыгъ. Ари атакъэр зьдэклуагъэм клуагъэ.

Квин шлагъо пимылбагъоу чет пцэр шлагъохэр фэ-
кьолаеу кызэриубытыхэрэм Хьамхьутлэ кыгъэчэфы-
гъэу етлани ипцэкъэнтф псым зэпыридзыгъ, макъэхэр
кьахэлуклыхэу четхэри кьэзэрэгъэбырысырыгъэх. Чэты-
мэ ябырысыр макъэ кьызэхэлырэр ымышлэу чэтахъомэ
ащыц шъхьангъулчъэм кьиплтыгъ. Кьиплтымэ, ылъэ-
гъурэр хьэлэмэт — чэтыхэр зырызэу пцэжъыем фэдэу
зы нэпкымыклэ хэсыхъэхэш, адыр нэпкэ лъэныкъомклэ
кышщычлэужьых, мэклодых. «Мыр сыд гъэшлэгъон
шъыу», — ело чэтахъом, — четхэр псычэт хьугъэх слон-
ти, псычэти кьази ащ фэдэу лэзэу ныбжыи члэгъырыс
ешлэу слъэгъугъэл. Зэ лъэмыджымклэ псыхъом сиклыни,
мы четхэр зыщыклодырэм сепллын...»

Чэтахъом ибэц кышти, цыклу-цыклоу чыжъэу
кыуухы, псыхъом кыкли, четхэр зыщыклодырэ чыплэм
кьэсыгъ. Зыкьиплтыхъ-зыплыхъажьызэ, кондэ лъалсэм
ллы мытлырышлу члэлъэу, ипцэкъэнтфыклэ чэтэхъо фер-
мэм тет четхэр кызэриубытыхэрэр ылъэгъугъ.

— Сыда мыщ щыпшлэрэр? — чэтахъор Хьамхьутлэ
еупчлыгъ.

— Плъэгъурэба сшлэрэр, пцэжъые сешэ, — ерэгъэ дэ-
дэу джэуап кытыжыгъ Хьамхьутлэ.

— Упцэжъыишэми сшлэрэр, ау учэташ, хьау, учэты-
тыгъу, кыиуцу мыдэ сауж, а чэтэу кьэуубытыгъэхэри зэ-
рэллыгъэу. Армырымэ мы сибэщ шъхъахъумылэ штхы
щызгъэджэгущт!

...Хьамхьутлэ ифэшъуашэ альэгъугъ, чэтэхъо фермэм
зэрарэу рыхыгъэр рагъэлпшыныжыгъ. Ар зыхъугъэмн
хьазыр тешлагъ. Ау Хьамхьутлэ ипцэжъые ешаклэ икьэ-
бар кьуаджэм дэхэр нелэ кьызнэсыгъэм рэгущылэх. Сэ-
ри а кьэбарыр зэрэзэхэсхыгъэм тетэу кьэстхыжыгъ.

СекретарыкI

Нэфшъагъо хьунклэ кьэнэжыгъэ шлагъо шылагъэл
кьуаджэм икоммунистхэм язэлуклэ зауухым. Ыпэклэ ащ
фэдизэу зэхэсхэу кьызэрэхэжыщтыгъэр загъорэ дэдагъ
нылэл.

Зэлуклэм хэсыгъэмэ ащыц клэлаклэу коммунистэу
Ерстэм нэф шъыгъахэу ялэгу кьыздэхъажьым, ятэу бы-
лымэхъо фермэм ежъагъэр кьеупчлыгъ:

— Клалэ, сыдэу шъуизэлуклэ мызэгъогуем клыхъэ хьу-
гъэ, кьэралыгъо Юф горэм шъутегушылагъа?

— Тызтегушылагъэр Юфцлыклог, тят, чылэ Юфигъ, —
Ерстэм ятэ джэуап ритыжыгъ, — типарторганизацие
исекретарь ары. Зы кортым ар хэтыдзыжыщт ылуи уцу-
гъэ, адрэ кортым хэтыдзыжыщтэл алуи, бэрэ зэнэкьо-
кьугъэх.

— Хэт адэ зилоф кыкыгъэр? — етлани тыр кьэуп-
члагъ.

— Нахьыбэмэ алорэр кыкыгъ, — джэуап кыты-
жыгъ Ерстэм, — секретарыгъор Сэинэкъом ляхи, ащ
ычлплэклэ Хьаджэтэчыкьо Тлахьирэ хадзыгъ.

— Нахьыбэмэ сэри гьусэ сафэхъу, — игуапэу Ер-
джыбэ лыжъым джэуап кытыжыгъ, — бэшлагъэ Сэи-
нэкъом секретарыгъо лэнатлэр зылахыжыны фэягъэр,
икьунрэ дащылагъ.

Ерджыбэ Сэинэкъом зэрэфэмыразэр ащ ыпэкли
кылоу Ерстэмы мызэу-мытлоу зэхихыгъэ. Анахъэу Сэи-
нэкъор зэригъэмысэщтыгъэр жы клэтэу, ыгу етыгъэу
Юф зэримышлэщтыгъэр ары. Лэжыаклохэр губгом дэ-
кыгъахэхэу, тыгъэр чыжъэу кьыдэклоягъэу кьэтэджыщ-
тыгъэ. Зыгорэхэм фаехэу гумэклхэу, Юф ялэу ыдэжъ
лүхэхэми, исэл шъуло ылоты, кылуигъэкыжыхэу бэрэ
кыхэкыгъ.

Мафэ горэм чылэр бэшлагъэу Юфышлэ зыдэкл нэуж
ежъ легковом исэу, ар кыгъэбыоу, умышлэрэмэ зы
Юфышхо горэ ил плонэу фермэм телъэдагъ. Машинап-
чъэр ымытлупщэу фермэм иЮфышлэмэ ащыцэу ыпэ кьы-
фагъэм гушылэ зытлу рилуи, псынклэ дэдэу клитхъу-
жыгъ. Парторганизацием исекретарь былымэхъо фер-
мэм кьызэрэлүлъэдагъэр зешлэм Ереджыбэ зыгорэ рило-
мэ шлоигъоу кьэжъэгъагъ, ау машинэм сапэу кыгъэтэ-
джыгъэр ары нылэл ылъэгъугъэр.

— Сыда парторгым кьыуиуагъэр? — ылуи, Ереджы-
бэ Сэинэкъор кьыздэгущылэгъэ клалэм еупчлыгъ.

— Былымхэр дэгъоу жъугъашхэх, шъуагугъу кыти-
луагъ, — джэуап кытыжыгъ фермэм иЮфышлэ.

— Ащ кытитыложьми былымхэр дэгъоу зэрэдгъэш-
хэн фаер тэ зытшлэрэ бэ шлагъэ. Сэры ащ лүклен фэя-
гъэр, бэу еслоп шылагъ.

Парторгым рилонэу зыфэягъэмклэ фермэм тетхэр
кьызеупчлэхэм, джэуап кьаритыжыным ычлплэклэ бы-

лымахъомэ яраснэ уголок зычлэт унэм кызырэкIэщхы-
рэр аригъэлыгъугъ, радиоприемникэу бэшIагъэу зыщы-
кыуагъэу сапэр зытызэу кыогъум кыотым дэжэ Iуиша-
гъэх, джэхэщыо иутыгъэми, газет подшивкэ цунтхыагъэу
столым тельми, тхылъыжъэхэу цыгъомэ ныкыошхы ашы-
гъэхэми Iапэ афишIыгъ.

Сэинэкъор зэрэтыращыгъэр коммунистхэм ямызакъоу
партием хэмыт лэжыкIо пчъагъэхэу Ереджыбэ фэдэхэ-
ми яголагъ, игъоу альэгъугъ. Сыда Iломэ ипшъэрыль
шыпкъэхэр шыгъуишагъэу зыпымылбыпхъэхэм апы-
лтыгъ. Клубыр зэрэIыгъэкIыр мызэу-мытIоу ралуагъ.
Ау ащ ыгъэгумэкIыгъэп, кыоджэ радиоуэлэм IофышIэ
тэрэз Iуигъэхъанэу зельэлухэм, ар ытхыакIумэ ригъэхъа-
гъэп. Къуаджэм ешыакуоу кыдэтэджагъэхэм зэлукIэ
афишIыни пхъашэу атыригъэгущыIэнхэу зельэлухэм,
зыкIи шIоIофыгъэп, хэкум надыгэ артистхэр кыыригъэ-
блэгъэни, зы постановкэ горэм ригъэпIыныхэу кIэлаки
нэжэ-лужыи мызэу-мытIоу елгъэлугъэх, ау ари афигъэщэ-
Iагъэп.

Iоф ышIэ фэдэу Сэинэкъом кыаригъэлъэгъуным пае
ренэу тхыаматэр зыдакIорэм зыригъэхъыным, ащ ыуж
зыкыыримыгъээнэным пылтыгъ, умышIэрэмэ тхыаматэм
кIапсэкIэ рапхыгъэм фэдагъ. Тхыаматэр жьонакIомэ
адэжэ кIоми, ежыри ащ игъусагъ, лэжыгъэр зыукъэб-
зыхэрэмэ альэныкыо тхыаматэм зыригъэхъыме, ащ сек-
ретарыри кыэсыти зыгъодилъасэщтыгъэ. Тхыаматэм хо-
зйяственнэ Iофхэм яхыылIагъэу гущыIищ кыIомэ, еж
игущыIи кыыхилуштыгъэ. ГъэшIэгъоныр тхыаматэр Сэи-
нэкъом есэжыгъэн фае, игъусэми имыгъусэми гу кыы-
лтытэщтыгъэп. НэбгыритIури а зы машинэм ифэщты-
гъэх, ау машинитIумкIэ зэуж итэу кыекIокIыштыгъэх,
кыемыкIокIыхэ хъуна, бензиныр хъои, машинэхэр кIэх,
шоферхэр хъазырых...

СекретарыкIэм иIофшIэн зыригъэжыагъэр мазэ на-
хыбэ мыхъугъэу, ащ игугъу шIукIэ ашIэу аублагъ.
Апэу коммунист анахыжъэу дэсхэр игъусэхэу нэжэ-
Iужъэу къуаджэм дэсмэ адэгущыIагъ, акыылэгъу кыы-
фигъэхъугъэх. Апэрэ чэзыоу зыдиублагъэхэр ерыоджэ
зырызхэу къуаджэм дэсхэу, Iофи дэлъи зымышIэхэу
ешъорэхъакъум хэтхэр арых. Тучаным аркъ шемышIо-
жыныхэу унашъо аригъэшIыгъ ыкIи ар гъэцэкIэгъэным
цIыфхэр иIэпыIэгъоу ышъхыкIэ лъэплъэ. Джэгу къуа-
джэм щашIмэ, ар тэрэзэу, Iэдэб хэлъэу, зэо-бани, быр-

сыри хэмытэу гъэзекIогъэным лъэшэу ынаIэ тет. Хъа-
тыякIоу, джэгущэу анахь цIыф чъэпхыгъэхэу цIыфмэ
лътэныгъэ зыфашIыхэрэр арегъэгъэнафэ. КIэлэгъа-
джэхэмрэ къуаджэм дэс комсомольцэ анахь чанхэмрэ
иIэпыIэгъухэу кыоджэ клубыр зэларигъэхыгъэ, былымэ-
хъо фермэм тет краснэ уголокри зэтраригъэлсыхыагъэ.
Кыоджэ библиотекэм пае тхылъыкIэхэр, адыгабзэкIэ
кыдэкIыгъэхэри зэрахэтэу, кыаригъэщэфыгъэх. Ащ
ыпэкIэ культфондым пае ахъшэу кыатIуишчыгъэр зыб-
гъукIэ рагъэкIокIыштыгъэ.

СекретарыкIэм иIофшIакIэ кыоджэдэсмэ агу ри-
хыгъ, анахыэу ащ ыгъэрэзагъэхэр ныбжыкIэхэр арых.
Къуаджэм идэлкэ газетэу илгъэс хъугъэу кыдэмыкIы-
жыштыгъэр цIыфхэр зыщызыIукIэхэрэм ренэу джы
кыыщыпалгэ. Ар цIыф пэрытмэ къащэтхыу, фэмыфмэ
ягыи, ешъокIо пэщэ зэе-тIуаехэу къуаджэм дэсхэм якIэ-
нэкIалгэ, сурэтэу кыихъэхэрэм ныохэм ыкIи Iыжыхэм
афикъужыэу еплъыныхэу макIох.

ЦIыфыбэмэ агу рихыгъапэр къуаджэм шыщхэу
Отечественнэ зэошхом хэкIодагъэхэм ясурэтхэр кыоджэ
клубым дахэу кызырэралулыгъэхэр ары. Ащи секрета-
рыкIэр кIэщакIо фэхъугъ. Заом илIыхъужыхэм яхыылэ-
гъэ выставкэхэр комсомольцэмэ зыхащэфэ, ахэр партор-
ганизацием исекретарь иналъэгъу ригъэкIыгъэхэл.

— Адэ, секретарыкIэр, о уапэкIэ тетыгъэм фэдэу,
тхыаматэм ыуж уитэу кыдэлкIухыэу тлъэгъурэпи, — за-
гъэсэмэркъэоу нэбгырэ зырызхэм зыраIокIэ, ащ джэуап
кыытжыбыштыгъэ:

— Хозяйствэ Iофхэм аужи упарторгыкэ уитын фае, ау
аныхь Iофэу сызпылтын фаер цIыфхэм яIун ары. ЦIыф-
мэ язэхэшIыкI нахь ин хъумэ, хозяйствэми нахь зыкыы-
рагъэлэтышт. ШъошIэба партием ия XXV-рэ съезд
ышIыгъэ унашъохэм цIыфым ипIункIэ ипшъэрыль инхэр
кызырагъэуцугъэхэр. ЦIыфым ипIун илэжыын кыэралы-
гъо Iоф, ар пстэуми зэдытиIоф. Ащ пае амал инэу тиIэ-
хэр дгъэфедэнхэ фае.

Къуаджэм игубгъо IофшIэнхэр хъазырэу зызэкIифэхэ
нэуж секретарыкIэр Мыекыуапэ кIоми, адыгэ писатель-
хэм ашыщхэр кыоджэ клубым кыыригъэблэгъэнхи, пчы-
хъэээхыхэ ышIыныэ мурад ышIыгъ. Мыекыуапэ ар зе-
жым, писательмэ Iофыбэ яIэу, ахэр кыэщэгъошIоу зэрэ-
щымытхэр кыыхэзыIукIыныхэри къахэкIыгъэх.

— Сэ ахэмэ бзэ къафэзгъотышт, — кыыIуагъ секрета-

рыкэм, — типисательхэм Иофыр зытетыр агурызгъало-мэ, ягуапэу шъуадэжь къэклощтых, ахэмэ атхырэр зы-фатхырэр шъоры, шъоры яусэхэр къэзгъэклараклэхэрэр.

Тхъамафэ нахъ темышлагъэу адыгэ писательхэм ащыщхэм композиторхэри артистхэри ягъусэхэу къоджэ клубым машинэклэ тхъаумэфэ пчыхьэм къэсыгъэх. Пчы-хъзэхэхэу аштыгъэм клубым цыфыбэр члэмыфэжьэу къеклолагъ. Чэщныкы нэс цыфхэр усэхэм, оредхэм ядэлоуи щысыгъэх, нэжь-лужыи клали къэгущылагъэр бэ, хьаклэхэри цыфэу къызфэклагъэхэри рырзагъэх, тхъашъуегъэлсэушхоклэ зэхэклыжьыгъэх.

Аузэ Хъаджтэчыкыо Пахьирэ секретарыгъо ІэнатІэр зыратыгъэм илъэс фэдиз тешилагъ. Ау щыт пэтзэ, секре-тарыклэр алозэ къоджэдэхэм янахыбэр еджэщтыгъэх. Секретарыклэр зы мафэ былымэхэу фермэм техыи, бы-лымахьомэ дунэе Иофхэм язытет ехыллагъэу задэгущы-щылэ нэуж Ереджыбэ лыжыбэр къэтэджи Іуищыгъ ыкли къырилуагъ:

— А сиклал, умыгулапэрэмэ зы тлэкли уасло сшлои-гъуагъ.

— Бэу дэгъу, тят, къало, сыодэлу, — джэуап къыты-жыгъ секретарым.

Ереджыбэ секретарым папирос къэмланэу къыфи-щэигъэм хаи, зы папирос къыхихи, клінгъэнагъ, лъэшэу зэ-тло зекъудым ыуж къыригъэжьагъ:

— Сишъао, сэ партием сыхэтэп, ау сыгуклэ сыкомму-нист. Къуаджэм коммунистэу дэсымэ игъоу альэгъуи, секретарь ІэнатІэр къыуати, апэ узэрэрагъэуцуагъэр си-гуапэ. Коммунистхэр арых типкъэхэри тиблыпкъхэри. Ахэмэ шлум тыфащэ. Дэгъоу Иофыр ебгъэжьагъ.

Мыщ дэжым зэрэукытэрэр къэпшэнэу секретарыр къэуплъыжыгъ, ыкли маклэу къыхилукыгъ:

— Тят, жылоу укысщэтхыуклэ сенэгъуе.

— Хъау, хъау, сиклал, сэ шурышлуклэ сыкыпщыт-хъуцтэп, — игущылэ къыпидзэжыгъ. Ереджыбэ, — тлэкли сыпщытхумэ, ащ нэуж узэрэсыубыни щыл. Мы-дзэу Иофыр ебгъэжьагъэшъ, зытетым тетэу осэло. Нэ-мыклрэ къуаджэмэ тямыхъопсэжьэу тиклуб дэхэклаеу Иоф ышлэу хъужыгъэ, тифермэ тет краснэ уголокри не-пэ гулэтылэу щыт. Трактормэ радиогъучычэу зэпатхыи мээихэ цыфылэ зынымысыжыгъагъэхэр зэпбгъэшлэ-жыгъэ, ыпэклэ тымылагъэу хъамами тилэ хъугъэ. А зэп-стэумкли Иофым апэу клэщакло фэхъугъэмэ уащыщ. Ащ-

клэ тхъауегъэлсэу. Зы мафэ ешъокло-нэбгыритлу уубыт-хи, пхъашшэу узэрэдэгущылагъэри, ахэмэ яделэгъэ зеклуа-клэ ханэжынынэу зэрэтебгъэпытыхьагъэм ишлуагъэ-къызэ-рэклиуагъэри зэхэхыгъэ. Сигуапэу хъугъэр Нэнаомэ яныо ыкыоу Отечественнэ зэошхом хэклодагъэм ыуж зэ-рэфыгъэр ыкли ащ ищыклэгъэщт тхылъхэр къэбгъоты-хи, янэ пенсие къыратынэу зэрэбгъэпсыгъэри ары. Ащ фэштыклэ аферэм осэло. Джы сызфьогыищтыр ары. Ти-урамхэм ялоф, тикъэхалтэ илоф ары. Чылэр уигъусэмэ, умышлэн щылэп: чылэ клочладжи, чылэ дели хъурэп. Тэ-лыжъхэр, тышъуигъусэу шыхьаф заулэ тэжыгъэшли, тигъогумэ тяжъугъэупхъу, шъхъадж иунэ Іэгу нэчлынэ-тлэ урамыр ерэгъэцэклэжь. Тумы хъун амброзиэу тызыт-хьалэнэу къежьагъэри тызэдежъугъаи, лъэпсэклодэу тэжыгъэгъэхлоды. Зэрэкъуаджэу нэмыкІ чыпІэхэу ты-зэупхъун фаехэми тяжъугъэупхъу. Тилэгу къабзэмэ, ти-къуаджэ дахэмэ, тэры къыафальэгъущтыр. Къоджэ гъу-нэм дэжь бгы лъагэм Отечественнэ зэошхом хэклодагъэу советскэ дзэкло пчъагъэ члэлъ. Ащ жыогъо тамыгъэ те-тэу къэунэ дахэ тедгъэуцыми зи фэлуагъэл, къзылгъэгу-рэмкли тэрыкли гуапэ хъуцт... ЕтІанэ тикъуаджэ яунэ-хэр хьакъ-сакъ хъазыр хъугъэхэу шъузэбэ унэгъуиц дэс. Ахэми яунэхэр гъэцэкІэжыгъэнхэмклэ е клэу уна-клэхэр афэшыгъэнымыклэ Іэпылэгъу тэ тафэхъун фае.

Фермэм илофышлэ лыжыбэу Ереджыбэ къылуагъэхэр секретарыклэм ыгу риубытагъэх ыкли ядэжь къызэкло-жым, ахэр щымыгъупшэнхэм пае тхылъыпІэ шъхьаф тыритхэхи, иджыбэ рилъхьагъ.

Лыгъур инэепсыягъэ зэрэхинэжыгъэр

Мафэ горэм Лыгъур илофышлэгъумэ гъогу адыте-хьанэу хъугъэ. Ялгъгъун къагъэцэклагъэу зэгъусэхэр къэкложыхъээ, ошхышхом хиубытагъэх. Псыхъоу къы-зэрыкыжынынхэ фаер къыуи, паромэу тельыр ыхыгъ. Паромыр къащэжьэу тырагъэуцожыфэ мэфыщэ фэдиз ежэнхэ фаеу къаралуагъ. Арыти зэхэгущыІэжыхи, нэ-мыкІ гъогуклэ клэжынынхэу рахъухьагъ. Гъогу благъэр «гъогу чыжъэ гъогу кыхьэ къытІэклэхъухьагъ», алуи-шлуклае къаухьан фаеу хъугъэх. Чэщ зэхъум, ащыщ го-рэм къылуагъ: «О, куп, машинэ цыклоу тызэрысыр ащ

фэдизэу хъатэп, хъакъ-сакъ хъазыр, арышгъ, чэщым уры-
зеклонкIэ шынагъо. Нычэпэ бысым горэ тэжъугъэши,
неущ пчэдыжъ жъэу гъогу тытехъажьын».

— Тэрэз, игъу ыкIи шъыпкъэ зыфапIорэр, — кыIо-
жыгъ къэгущыIагъэм кыдыригъаштэу ятIонэрэм, —
мы Iэгъо-благъом хъакIэщ горэ мычыжъэу шытыгъ, ащ
нычэпэ тилъымэ нахъышIу.

— Шорэр сшIэрэп сэ, адыгэ къуаджэмэ ащыщ текIо-
лIэнышъ, унагъо горэ бысым тшIын тежъэжышът, —
кыIуагъ Шъхъашъокъо Лыгъур, — хъакIэщ тыубыты-
мэ, ыпкIэ ттын фае, адыгэ унагъо горэ бысым тшIымэ,
ыпкIи ышъхъи хэмылъэу тыхъакIэщт. Шъо шъуилоф зы-
тетыр сэ сшIэрэп, ау сэ сиджыбэ чапыч илъэп, хъакIэщ
Iоф кыхахъэ хъушътэл...

Шъхъашъокъо Лыгъур кыуспэлъыгъэм купымэ
ащыщ кыгъэгубжыгъ:

— Арэп, гъогу утехъэмэ, сомэ горэ уиджыбэ зери-
лдын фаер пшIэрэба? МэфитIу мэхъушъ тышхэнэу ты-
тIысы къэс о ыпкIэ птэу слъэгъурэп, пстэуми о пфат зэ-
пыт. Сыда, мы купымэ уичIыфэ ателъа?

— Сыкъежъэн зэхъум гоIэным сыхэтэу снахъшалъэ
зэрыл къостюмым нэмыкI кызыщыслъагъ, — макIэу, зэ-
хэпхы къодыеу джэуап кытыжыгъ Лыгъур.

Кызэдау-зэдэожьхи, купыр хъакIэщ анахъ благъэу
щыIэм екIолIэхэшъ, ащ чэщыр щырахынэун, неущ
ягъогу техъажьынхэу зэдаштагъэ. Купыр ыпэрашIэу
рестораным шышхагъ. Лыгъури Iанэм кыздыхагъэ-
тIысхы агъэшхагъ. ЫнатIи Iужъу охъуфэ бжъэ зытIу
ыIэтыгъ. Хэт ий узышъхъасырэр, ежъ иахъщэл ныIа
ышхырэмми зашъорэмми атефэрэр зытышъырI

Нэужым купыр хъакIэщым къекIужыгъ. Ащ уилъын
хъумэ, паспорт е нэмыкI тхылъ горэ пцIэ итхагъэу яп-
тын фае. Арыти купымэ ащыщэу кассэм анахъ ныбжы-
кIэр Iуагъэуцуагъ. Ащ зыкъызэригъээзекIи кыIуагъ:

— Лыгъур, о ахъщэ зи уимылэу пIуагъэшъ, уипас-
порт сэ кысэти номерыр кыпфаIыхышът, о тишофер
машинэр зыдигъэуцушътымкIэ кIори IэпыIэгъу фэхъу.

Лыгъур ипаспорт гоIэным хэтэу кыгъэгтIылъ
ежъагъ. КIалэу номерхэр къаIызыхрэр щэгыфэ Лыгъур
ипаспорт дэплъыхъээ сомэ шъэныкъо зэрытитIу кыди-
гъэщыгъ. Ахэр Лыгъур ипаспорт псынкIэу кыдихыхы
игъусэхэм къанэкIэуагъ ыкIи атхъакIумэ кыIушъэ

шъагъ. «Мы тигъусэу чапыч зиджыбэ имылъэу зыIогъа-
гъэм ипаспорт сомишъэ дэслъэгъуагъ».

— Бырсыр умышIэу ахъщэр гъэIыллыгу, ащ тэ ет-
шIэн тэшIэ, — купымэ аужкIэ шытыгъэм кыIожыгъ.

Номерэу зэрылтышътхэр къаIахыфэ Лыгъури макIэу
хэушъыкIэу къэсыжыи, кыIуагъ:

— Машинэр чIыпIэ дэгъу дгъэуцугъэ.

Лыгъур номер шъхъаф рагъэгъолъхъагъ, адрэхэр зэ-
гъусэхэу ащ кыбгъодэт номерым ихъагъэх. Сыхъат фэ-
диз тешIагъэу Лыгъур зитIэкIыжыи гъолъыжыгъэ, ау
чъыен ымылэкIэу гупшысэмэ зэлъаштагъэу зыгъэчэрэ-
гъумэ-зыкIыгъэчэрэгъужъэу пIэм хэлъыгъ. Аузэ соми-
шъэу паспортым дэлъыр шыгъушши, кыдимыхэу зэра-
ритыгъэр ыгу къэкIыжыгъ. Лыгъур къэцгъуанэ зэуа-
гъэм фэдэу псынкIэу кызыщылъэти, иплащ зытыридан,
дежурнэм ечъалIи елъэIугъ: «Зэ мо сипаспорт кысэты-
гуи, ащ тхылъыпIэ горэ адресэу сызыфаер тетхагъэу
дэлъ». ГуIээзэ ипаспортэу къаригъэштагъэр кызэпип-
лъыхъагъ, ау ежъ зылъыхъурэ лъэпкъ кыдэкIыжыгъэл.

— Мы паспортыр сигъусэмэ кызыуатым, зи дэлъэу
плъэгъугъэба? — еулчыгъ дежурнэм Лыгъур.

— Хъау, зи слъэгъугъэл, — кытыжыгъ джэуап де-
журнэм, — паспортым дэлъ щыIэмэ, зьем ащ лъыпытэу
еттыжъэу тыхабаз.

Ышъо пычъыжыгъэу Лыгъур иномер ихъажыи гъо-
лъыжыгъэ. Игъусэхэу къеплэкIуагъэмэ Лыгъур де-
журнэм дэжъ зэрэIухъагъэри зэреупчIыгъэри къалъэ-
гъугъ, ау зи аIуагъэл. Лыгъур чъыен ымылэкIэу гугъу
хъугъэу егупшысэ: «Сенэгуе снахъщэ зыгорэм ыгъэбзэ-
хыгъэкIэ. А паспортыр зэстыгъэгъэ кIалэм сиыхъэ те-
лъэл. Ау ащ сыдэушътэу «паспортым ахъщэ дэлъыгъ»
еслошъта?

Гукъаоу къехъулаIагъэм пае ынэрэ ынанIэрэ Лыгъур
зэтырилъхъан ымылэкIэу нэф шъыгъэ. Игъусэхэр
ыдэжъ ихъэхи, къагъэтэджыгъ, купымэ ащыщ Лыгъур
ынэгу зэрэIаер зельэгъум, еулчыгъ:

— Лыгъур, нычэпэ зыгорэм уигъэгумэкIыгъэу умы-
чъыгъэмэ сшIэрэп нахъ, унапIэ зэтемылъхъагъэм фэд.

ХэцэтыхIыгъэ нахъ, зы гушъыIэ Лыгъур ыжэ кыди-
гъэкIыгъэл.

— Мыдэ шIэхэу зыфапи уипаспорт къаIыхыжъ, рес-
тораным тыклон тIэкIу тыхэIэни, ащ нэужым тигъогу
тытехъажышът, — кыIуагъ купымэ анахъыжъым.

Лыггур ышхырэ ыцатэ дэмыхэу, Гулхэу зауле ерагэу риггэхыгь.

— Адэ, Лыггур, кыохуулаггэр сшэрэп нахь хьатэу ушхэрэп, — кылуагь купымэ ащыш.

— Пчэдыжышхэ хьатэу сшэу сихабзэл, — зэхэпхы кьодыеу кыупсэллыгь Лыггур.

Зэшхэхэм купым анахыккэм сомэ шьэныккэо зэрытыр кышшти, официанткэм ритыгь. А сомэ шьэныккэом ыпаккэ маккэу даггэ еггэшьяуггэти, ар Лыггур зэриер ышлэжыгь, зэ шьхьай кьэхуушлэпшлагь, кьэтэджи тшысыжыггэ, ау зищылагь. «Сэ ар сисомэ шьэныккэу, — шьэныккэуитлоу паспортым дэллыггэмэ язырэр ары!» — зэ кылон ылуи шьхьаем, Лыггур ыбзэгү ецкэвжыгь. Кылона, ащыггум мэфитлум «чапыч слыггэп» ылозэ зариггэлыггыгь, джы ар «сэ сияхьчэ шьыпккэ» зилоккэ, ихьадэ илгь, кушыр тезэрэггэбэнэшт.

Машинэм исэу кьэкложыхэзэ, Лыггур ипаспорт кышшти тхэлэзырызэу фэсаккылэу зэпыриггэзэзэ, зэпиллтыхьаггэ, ыкышъяуи тырихыгь, тырилхьажыгь.

— Лыггур, — купымэ анахыжыым кылуагь, — пккэнчэу уипаспорт зэпэоплтыхьэ, ащ зи о дэбггэтэжыын шылэп. Ащ дэллыггэ ахьщэр тэ тлыгь. Аломэ сшлэш хьуштыггэп, ау узэрэхьарэм шьыпккэм, чапычым... сыда алорэр... цлэ зэрэггэууккыхьэрэм шыгуазэ сыхьугь. Ащ фэдизэу убылымпысэми сшлаггэп. Чылэмэ уяхьорышэрыккэу пшлэшызэ, ор-орэу лые зэохыжы, зыоггэпыутыжы...

— Ашъяу, а паспортым дэллыггэр сэ сияхьчаггэп, — фэмышъяу кылуагь Лыггур.

— Елуат ар сабий цыккүм, тэ тысабыеп, — етлани нахь лэшэу кыупсэллыгь купымэ анахыжыым Лыггур ынгэу клапплэээ, — цыф гьогү удытэхэмэ, уиггүсэмэ аггэккэодырэм фэдиз бггэккэодырэп, ушхьаггэу мышшо-мылхэр пшызэ уашъяушхэ. Уиджыбэ куп пае уилэбэжыыныр кьэбггэшлаггэм аджалэу пшэхьу. О амыггашли зэрэмыггэшлэщтыр, еггашлэми узэрэшымылэщтыр отлэо. Дунаим тетыр етэккэохыжыныи, зыхьэ уиггүсэу ошч нэмыккэ мы чыггум псэ зыпыт кытемынэжыынэу ара узыщыггүггэр? Ма, уисомиштыи штэжь, ащ нахьыбэрэ тэ о гьоггэу-ггүсэггэу утымышлыжыынэу тэ луаггэ тшыггэ, напэ зимы!

Псыжшо тыраклэггэм фэдэу машинэм ыккэоггэу зыри-

фызылаггэу, зы цыс ыжэ кьыдэмыккэу, тхьамыккэшшо теоу Шьхьашхоккэо Лыггур шысыгь.

Шьыпккэмккэ, Лыггур ахьчэ имылэу зэрлэо зэпытырэм имызаккэоу ыггүкли лэшэу тхьамыккэагь. Зы мафэ горэм мытхьаусхэу, мыггынаггэу. ох-ох ылоу цыф зэхихыггэп. Унаггэом чапыч лые горэ ыггэккэодымэ ежыыри гупсэфырэп, бысымгуащэри гуггэу-мыггэу хедзэ. «Картошкэ ыкышшо лужьущэу тешшоупккы, щайм шшоушыггэу башэ хэшггодзэ, сырныккыр илыаггэу шьоггэсты, тлэгуанджэ кышчы тышхохуулагь», — джахэр мафэ ккэс ылоу зэхэпхышт.

Шьэоггэуи ггунэггэуи дашлэжыггэу Лыггур нэмыккэ шэни хэлт. Ахьчэу иджыбэ илтым нэмыккэу яуни цыггэлыллыггэу илэээ, чыфэ alex зэпыт. «Тыеггэзыгь, тэ былымым тцеккүхьэ, мэээ зытлу ипалэуу сомэ шьэныккэо горэ кысэт», — джары нахьыбэмккэ ыгорэр. Ашккэ зышлэлушэу цыфмэ «Лыггур иштэггэуадж ащ илофхэр дэи, еггэзыгь», — ариггэлон ихьисап, ау пстэури гүккэ ащ дэхьашхы. Лыггур цыфхэр зэрэдэхьашхыхэри ешлэ фэд, ау шэны фэхьуггэшт, есаггэшт, ахьчэ илэми чыфэ ымыштэн ылтэккырэп.

Лыггур ишхьаггэусэ бзыллыфгыггэ ыушггэфыпэу зы мафэ ышы етхьаускылаггэ: «Зы хьаккэ горэ унэм кыи-хьанба? Кызихьэккэ башэ кыытеоггэуцо елошт, лыр нэ лэеккэ кысэплды, хьаккэр зыккыжыккэ, едггэшхыггэ шылэмэ, ар кьыридзэу мэтлысы. Ауштэу ушылэн плэеккэына? Чэщ ккэс быныр зыггэолтыжыккэ, зы пхьотэжыые горэ ггэбыллыггэу илэшт, ахьчэу дэубаггэу дэлыр зытлэ-зыщэ елгытэ. Сберкассэм ахьчэ лыеу тилэр итэггэалхь ысэоккэ, тыккэбггэашлэ пшлоиггэу елошт кысэцлэцкэ. Ккэо, ккэггэаз-ггэзэжыи ахьчэ нэмыккэ напэ силл илэл, ащ ггэры шьыпккэ ехьулагь. Ежь ахьчэм ггэры зэрехьулаггэр лэофа, тэри жыы кыитыггэащэрэп, тыгу шизэу, цыф афэдэу тызэрэфэаеу тыщиггэлэрэп. Аужыпккэм чэшгырэ хэггүшчылыхьэ хьумэ, ахьчэ нэмыккэ иггүггэу ышлэрэп».

Лыггур ягуащэ кылуаггэм ащ ыш зедэлүхэ нэуж кыыриггэжыагь:

— Джырэ нэсыфэккэ, илггэс пчэаггэ хьуггэшт, узыфэшьяуггэор сшлаггэп. Сыда джы нэсыфэ зи кызккэ-мылуаггэр?! Сэ ащ имысаггэ зыдэггэшлэжыын ыккэ ар ежь зышлэрэ шьыпккэхэу нэбгырэ зытлуи дэггэггэушылэ-ных. Ащ нэужым аккылы кыггэотынккэи мэхьу.

Мазэ фэдиз тешлагъэу, Лыгъур къехъулагъэр о къашлэ, нэмыкI шъыпкъэу зыкъызэрихъокIыгъ. Ахъшэ лые шъогъэкIоды ылоу быным ыжэ зэтырихэу зыгорэми риуагъэл, иныбджэгъухэм алулэмэ, хъалэлныгъэ къыз- хигъафэу, агъэкIодырэм фэдизи ыгъэкIодэу къыублагъ. Ахъшэу унэм щигъэбылбыщтыгъэри ишъхьагъусэ рити, сберкассэм рильханэу риуагъ: «Тэри цыф афэдэу ты- щэрэ!»

ЗэкIэри зилэу зи зимылахэр

Цацыурэ Уцацэрэ зын къылыфыгъэх. Ахэр зэрэз- шыпхъухэр къыуамыуагъэми узэряплъэу къэошIэ: анэ- хэри ашъхьацхэри зэфэдэх, амакъэхэри зэхъщырых, якIуакIи, ялэбакIи зэтэхъэх. Цацыу Уцацэ зэрэфэмылэ закъор тIэкIу зэренахъ лъагэр, ынэгущъхъэ дэхэгынхэр зэрэхэсхэр ары.

Цацыурэ Уцацэрэ зызэрэмылгъэгъухэр илгъэс зы- шыплI хъугъэ. Уцацэ илI шахтерэу чIыпIэ чыжэ Iоф шешIэ. Зэрэгъэмэфэ каникулыр къызфигъэфэди, Уцацэ ыкъо цыкIоу Бубэ игъусэу ышыпхъу нахъыгъэ дэжъ хьакIэу къэкIуагъ. Ар къэкIоным анахъэу лъапсэ фэ- хъугъэри Цацыу иписъмэ лъэлу зэпымыухэр ары. «Зыны къылыфыгъэу къэнэжыгъэр орырэ сэрырэ нылэп, — Цацыу иписъмэмэ ренэу аритхэщтыгъэ, — тадэжъ ун- кIи узэрэдэкIуагъ, илъэсипшI мэхъушъ, зэ нылэп укы- зэрэкIуагъэр. Тызэрэщылэри плъэгъун. Унэжъым ты- чIэкIи унакIэм тычIэхъэжыгъ, унэгъо IэлIэ къабзи мод- нэу щыт джырэ мебелэу бэшлагъэу сызфалIэщтыгъэри зэрэхэтэу сщэфыгъэ. Ахэм уязгъэплъын... Тянэ ибылды- щэкIэ сыолгъэлу, къакIо...»

Уцацэрэ Бубэрэ къуаджэм къызэсыхэм, пчыхъэ хьа- зыр хъугъагъэ. Цацыуи ащ илIэу Мышъэости гушIохэ- зэ ялIэхъылмэ апэгъокIыгъэх. Iэгум къызидахъэхэм, уна- кIэу чырбыщым хэшIыкIыгъэу къызэпэнэфижырэм янэ- рэ ыкIорэ рагъэблэгъагъэх. Пчъэшъхьалум къызэрэбэ- къуагъэхэм лъыпытэу яцуакъэхэр зыщырагъэхыхи, хъэ- дэн цуакъэхэр зыщарагъэлъагъэх.

— Джары. Уцац, тэ тызыхэтыр, — зигъэсэмэркъэузе

къылуагъ Цацыу илIэу Мышъэост, — шIумэ еплъ. Ухэ- тыкIи цуакъэхэр пшыгъэу унэ джэхашъомэ ащыщ уте- хьан уфитэп. Уфаеми плъакъо лъэкIы умылгъэкIы, зы- щыпхын фае. Джэхашъо рагъалэу зы лак къежыагъэшъ, ар гъунджэм фэдэу зэрэжыурэм пае тырагъэгъалэ. Тиунэ гупсэфэу тыхъажыын тыфитэп.

Уцацэ зи къымылоу ицуакъэхэр зыщыхыгъэх, ыкъо цыкIуи янэ кIырыплъи, ащи ицуакъэхэр псынIэу зы- щигъэзыгъэх. Уцацэ ышэлагъэ нахъ мышIэми, унэм имы- хъзэ цуакъэхэр зызэрэщырагъэхыгъэм зыкIи ыгу елугъэп, ежъ-ежыурэу ззыриложыгъэ: «Ущ фэдиз гъогу- уанэ къэтIугъэу, тыпшыжыгъэу унэм техъэфэ тицуа- къэхэр зыщытагъэхыпхъэп. Джэхашъор тыушIоимэ, ау- къэбзыжмэ хъугъэ. Ашъыу, тицуакъэхэр къэбзагъэ, са- пэу ателыгъи шылэп».

ХьакIэхэр загъэшхэхэм, Цацыурэ Уцацэрэ бэрэ зэдэ- гущылагъэх, гушIуагъэх, гыгъэх, бэ якIэлэгъу къыще- гъэжыагъэу агу къэкIыжыгъэр.

— ОшIэжыа, Уцац, — къылоштыгъэ Цацыу, — тянэ орырэ сэрырэ мыжъо шъхьалыр IэкIэ къырытигъэшэ- кIызэ плэстакхэ зэрэтигъэхьаджыщтыгъэр. Ари бэу охътэ хылыагъэм. Джы хьалыгъур фыжы, сьд фэдэрэ хьаджыгъэ лъэпкыи хьазырэу тапашъхэ ит. Узыфаер унщэрыхи шхы.

— Адэ тиунэ лъэгу етIэ джэхашъоу зэрэщытыгъэр, ащ бэрэ псыр къекIоу зэрэщытыгъэр угу къэкIыжыэу къыхэкIырэба! — Уцацэ къыулсэлъыщтыгъэ, — етIани ар мафэ къэс тырытагъаештыгъэ. Ар сыгу къызыкIы- жыкIэ, сшъхьацышъо мэтэджы. Джы къэлэ унэ зете- гъэпсыхьагъэмэ анахъ дэгъум фэдэм учIэс. Ари шыкур, хъяр.

ЯтIонэрэ мафэм Цацыу ышыпхъу зэкIэ унэхэр къы- ригъэплъыхьагъэх, ахэмэ унэгъо IэлIэ къабзэу аритхэ- ри ригъэлгъэгъугъэх. Уцацэ буфет е шифоньерым ипчъэ къылуихы хъумэ, аукъодыеу IэкIэ еIэрэп, хъэдэн фы- жыр ыIэдакъэ чIелъхъэ. Сыда ауштгэу зыкIэлпшырэр ылуи Уцацэ ышыпхъу еупчIыгъ. «СIэ бжыгъэ ахэмэ анэ- мысыным пае», — ылуи, шIэх дэдэу Цацыу джэуап къы- ритыжыгъ. Уцацэ емыгушшысэн ылгъэкIыгъэп: «Шифо- ньер е шкаф къопсым IэкIэ уелэкIэ, бжыгъэ техъана шъыу, егъашIи хъэдэн алыгъэу пчъэ къылуахэу слъэгъу- гъэп. Ари сьдэу гъэшIэгъоны. Ащ фэдэ цыф ешIал».

Удацэ ыкё цыкюу Бубэ гу ышыгызу кьурт-шырт ригьалоу унэхэр ээпичьыхьэщтыгыэ. Ар зыкли Цацыу ыгу рихьыштыгыэн, зыто-зыщэ нэжыккэ шьэожьем фычлэпльыгы. Бубэ унэр кычтыхьэзэ стол хьурэе цыкюу унэхом ипчэгу итым еутэкли, ригьэбэджыгы, джэхэшьо лыдым рыригыэщыгы. Ащ Цацыу кыгыгэубжыгыап, зымышлэжызу клалэм ечалли, ешхьэшьоуагы.

— Мыщ ышлагьэр! Мыщ ышлагьэр! Джэхэшьо хьазынэу гьэлагьэм рыригыэщыгы, — губжыгызу кылуагы Цацыу.

— Амышлэуи лы аукли, клалэм аш пае уеопхьагыэн, сэ неущ джэхашьор фэзгэлэжыны, — кылуагы Удацэ, кызыэрэклуагыэмккэ ыгурэ ышхьэрэ зэбгэжызу.

Цацыу маклэу кьэуилыжыгыэ нахь, зи кылуагыэн. Удацэ клалэм ылапэ ыубыти, унэхом кыырищыжыгы, лэгуи шьылжэгунэу фигьэпытагы.

Цацыу илл пшыгызу юфышлэ кыккыжыны, унэм кыи-хьажыгы. Тэккы зыгьэпсэфынэу диваныккэм игьолъхьагы, ау Цацыу ар зельэгьум цлэцлагьэ.

— Диваныккэм шьыгынхэр пшыгызу уимыгуалъхьэмэ хьуштыба сэлэ. Удэ диваныжызу коридорым дэтым ушымылдымэ мыхьуштымэ игьуалъхь.

— Зэккэ мы унагьом итыр машом пэпльхьани бгьэ-стынккэ дэгьу. Утемытгысхь, утемыгуалъхь нэмыккэ гушчылэ зэхэтхьжэрэп, — губжыгызу кылуагы Мышьэосты, — мы унэгьо лалэхэр ыосибл тедгьэклуадэу кызыфэтщэфыгыэр дгьэфедэнхэу ары нахь, тьяпльын кьодыеккэ арэл.

Шьэузымрэ лымрэ ягушылаккэ Удацэ ыгу клэдыгызу егуишысагы: «Цыф цыккым нахьбэ ыгьот кьэс нахь нэе-псые мэхьу. Уимылкку гу шымыфэщтымэ, зыккыуи-лэщтыри сшлэрэп ныла. Мы слээгьурэмэ зэккэри ялэ фэд, ау зи ялахэп лломэ нахь тэрэз. Яджэхэшьо жьыуи, ялэ-плэ-мебельхьэми ягьэр шьыпккэ зашыгы. Сызиджагыо ауштэу шлэ. Ауштэу ушылэным нахьи ушымылахэмэ нахьышлу».

Мэфитлу нахь темышлагьэу мазэрэ шьлэн ыгу хэллэу кьэклогьэгьэ бзылфыгыэр ыкё цыккы игьусэу неущ ежьэжыныу тыриубытагы.

— Сыд пае шьыу, укьэклуагы нэмылэу, ар хьуна, емыккыуба? — зэлыпытэу кылуагы Цацыу.

Удацэ джэуап кытыжыгыэн. Мышьэост шьэузым ышыпхьу ышхьэ рихьыжьэжыныу зыфырихьухьагыэм

шлэхэу гу льытагы, ау зи ылуагыэн. Ынони ишхьагыусэ кызыэригыэбгына!

«Юфым зыгорэ кыфэугуишысыгыэн фае нахь, ар шылаккэ хьуштэлэ», — ыгуккэ Мышьэост зэриложыгы.

Бысымым зыкызэрищэфыжыгыэр

Нэбгырищ юф ялэу адыгэ кьуаджэ горэм кьэклогьагыэх. Тыгыэр кызышыккыоккыгыэмрэ зышыккыохьажыгыэмрэ кьазыфагу ахэмэ уцуи тымси ямылэу губгыуи мэни кьаккыухьагы, пккышхьэ-мышхьэ садыри кьау-ллыхьагы. Купыр нбэ нахьыбэу зыпылтыгыэр лэжыгыгьэ-хэмрэ чыгыгыхэмрэ зиягыэ язгьэккырэ хьэцлэ-плэцлэхэр кыхэгьэщыгыэнхэр ыккы ахэр гьэклодыгыэнхэр ары.

Пчыхьэ зэхьум, кьуаджэм кьыдахьэхэрэр нсынхэу хьаккэщ дэтэпти, нэбгырищмэ бысым зырыз ашыгыагы. Аслъанбэч зыщлэм Ошлогунэккыохэр ибысымынэу хьу-гыэ. Унэ зэлыхыгыэ нэфынэхом ращагы ыккы игьолъы-плэ рагьэлэгыгы. «Бысым дэгьу хьунккэ сенегуе мы сыккыздащагыэр», — ыгуккэ Аслъанбэч ылоштыгыэ.

Ипалуи ипальтэуи зышыхыхи, плэклорым ышхьагы рамым дэтэу пылэгьэ хэхьыккыгыэмэ яплэу уцугьэ. Тэккы теишлагьэу шэе стаканым хьалыгыу бзыгыэ заулэ игьусэу хьаккэм кыфахыгы. Аслъанбэч мэлаккэ ллагьэти зи римыгьалоу шэе стаканым ешьуагы, хьалыгыу бзыгыэ заулэри ышхыгы.

Мафэм лэшэу пшыгыэти, чэным кьэмыушэу дэгьоу чьыагыэ. Пчэдыжыым кьаз ккыи ыккы тхьачэт кьэо маккэмэ хьаккэр кьагыэушыгы. Ахэмэ ашыщ горэ кыфаубытыгызу фауккы шлошыгы. «Тыгьопчыхьэ тибьсыммэ зы шэябжкэ нахь ланэм кызыэрэсфытырамыгызу-цуагыэр ашлоемыккыоу джы тхьачэт пщэр горэ сфыхагыэфэн фае», — джащ фэдэ гуишысысэ лэшлэмэ хьаккэр ахэ-тыгы.

Кызыушыжыгыгьэр сыхьат фэдиз хьугьэу, тыгыэри хьазырэу кьыдэклогьэу Аслъанбэч кьэтэджыжыны, лэгуи чыгыжъ ныккыоу дэтым тхьаккыплэу пыллагьэм еккыу-лли зитхьаккыгы. Кьазыр лэпэосым фэдэу лэгуи дэтыгы, бынмэ ятхьачэт лэхьогьуи маккэу кыхэлуккырэ

хьаблэр кызыспигъаджэштыгъэ. Тхьачэтхьу шьэджэ-шэитлу алъакъохэр пхыгъэу Галъмэкъышхоу унэ дъал-сэм дэжыи шытым ашъхьэхэр кыщэу исыгъэх. Ахэмэ хьаклэр яплъ-яплъи егупшысагъ: «Адэ сэ тхьачэт къэо макъэ къэу зэхъум ащыщ горэ сэщ пае шуабзыгъ сшлшныгъ...» Хьаклэр унэм кызыехъажым щэе-стаканым хьалыгъу бзыгъэ зытлу кыгъоу, тыгъопчыхъэ фэдэу ланэм кыфытырагъэуцагъ. Аслъанбэч епэгъогъохэу ланэм пэгъысхыи зэ-тло щаем хэхъуплагъэу макъэ зэхыгъэ:

— А нысэ, нысэ, тхьачэтхэр пыутэу бэдзэрым шып-щэкъоных, ипэурэм фэдэу, лъаптэу къашэх...

Аслъанбэч псынклэу зыкыфапи къекъэжыгъ, ныо цыкълэу чэтымэ лус язытэу ахэтыгъэм къекбгукълэозэ рилуагъ:

— Тяи, сигъусэхэм сахэхъажыщт, сызэрэшхыкълэ-гъэмкълэ, шыгъу-плагъэу сэжъугъэшхыгъэмкълэ тхьэшъуе-гъэпсэу, тыгъопчыхыи пчэдыжыи шъузгъэулэугъ.

— Уихъалэл, сиклал, уихъалэл нысэ цыкълур бэдзэ-рым клонэу мэгъуажъоти, тэрэз гущэуи пфэпщэрхъа-гъэпщтын. Удэсыщтмэ, джыри пчыхъашъхъэ бысым ты-ккэпшыимэ тигопэщт, — ныо цыкълум Аслъанбэч кы-гъэкълотэжыи зэ кырилуагъ.

Аслъанбэч игъусэмэ захэхъажым, нэбгыритлоу игъо-гогъухэм бысымэу ялагъэхэм кызыерахъагъэхэм игу-гъу къашыгъ, лъэшэу къащытхьугъэх. Ау Аслъанбэч зи кылуагъэл, ыжэ псы дэгъэхъуагъэм фэдэу тлэкълурэ шыти егланэ игъусэхэр дицэхыхыи, цыкълу-цыкълэу ари-луагъ:

— Сэ сибысымыгъэхэм сагъэнэкълыгъ, щэябжъэ нэ-мыкъл пчэдыжыими пчыхъэми сырагъэшъуагъэл. Ау сэ сшлэн сэшлэ...

— Сыда пшлэштыр? — игъусэ нэбгыритлур Аслъан-бэч еупчылгъэх.

— Сшлэрэм ыкъл си зэрэзекълорэм шъукъеплъымэ ккэшъушлэщт, — клэкълэу Аслъанбэч джэуап кыты-жыгъ. Клалэ горэ мычыжъэу шытыти, Аслъанбэч еджи кыщагъ ыкъл мырэуштыр рилуагъ:

— О клал, зы лъэлу пфыси. Мо мы ахъщэр слыхи, Ошъогунэкъомэ яныо анахъ тхьачэт инэу, анахъ пщэрэу лэхъогъум хэтыр кыщыщэф. Сыд ылуагъэкъл кыщы-мышщэфэу уккъыдэмыкълыж, тлэкълурэ тфырэ ыломи тло-

кълурэ тфырэ ет. Зыгорэм ешхэ-ешъо ышлын фаеу кы-сэлъэлуи сыкыгъэкълуагъ елу.

— Бэу дэгъу. Сыд ащ езгъэлон, — ылуи клалэр чыи тхьачэт шьэджашъэ нэрэ-лэрэ азыфагу кыгъэсыгъ.

— Сыд фиухъисапа мыщ фэдиз зийнэгъэ тхьачэ-тым? — игъусэхэр Аслъанбэч еупчылгъэх.

— Тэ непэ джыри Юф тшлэн фае. Пчыхъашъхъэ бысымэу тызекълужыщтым мыр фядгъэхъыни, кыгъэ-хъазырынэу тшлэщт, — джэуап кытыжыгъ Аслъан-бэч. — Шъо шъуибысыммэ шъуакыщытхьугъ, сэ сибы-сым дэжэ шъуезгъэблэгъэщт джы.

— Тэ тибысымхэр тхъожыинэу тыфаеп, ар хъуна, емыкълуба шыу... Бысымыр зыхъожыирэм чэцълыхъу фаукъл алуагъ, — зэдырагъаштыр Аслъанбэч игъуси-тлумэ кыхадзагъ.

— Сыда сэло шъулорэр! Мы тхьачэтхъужыр чэцълым нахъ цыкълуа! — ылуи нэмыкъл клалэ горэм Аслъанбэч ккэджи елъэлугъ:

— А клал, моу мы тхьачэтыр Ошъогунэкъомэ адэжэ хъыри, яныо цыкълу ет. Зы куп мыр афэбгъэжъэнэу кыиолъэлугъэх, пчыхъашъхъэ шъуадэжэ ккэклэлэштых елуи, ащ лъыпытэу ккэгъээжэ.

Клалэу Ошъогунэкъомэ адэжэ алофытагъэм зэкълэ зэрэралуагъэу ышлыгъ. Ныо цыкълум тхьачэтыр хьэдэ-нэу ылъакъохэр зэрэлхыгъагъэмкълэ ышлэжыгъ. Кы-гъэм фэдэу заулэрэ шыт-шыти «тхьар. кысауи, ныб-жырэ губгъэн ккэсхыи», — ыгукълэ зэриджыгъэ, хъа-клэм ригъэшхыгъэмкълэ нысэм еупчылгъ.

Ныо цыкълур лэчъэ-лъачъэу лэгум дэгызэ, ыкълэ кы-дэхъажыгъ, хъугъэр зэкълэ янэ ыкълэ рилотагъ.

— Дэгъу дэдэу кышъушышыгъ, зи шъуинмылажъэ кышъоухъуллагъэл, былымыпсэ шъухъужыгъэшъ, цы-фыгъи адыгагъи шъушыгъупшэжыгъэх, — ылуагъ ныом ыкълэ.

— А сиклал, — кыригъэжъагъ ныом, — зыфапторэр тэрэз. Цыф цыкълур ныбжыи иккъуштыл нахъ, тилэри тыугъонгъэри иккъунба. Бэдзэр-жъодзэр ылозэ, нысэ цыкълури хъакълэм хъатэу егугъугъэй.

— Сэри ащ силажъэ хэлъ, анахъ мыхъуштым сыдэ-мысэу тефагъ, — ыгу хэкълэу кылуагъ ныом ыкълэ. — Сыда пшлэн уихъисапыр джы, тян?

— Тхьачэтыр тыхъакълэ тшищэфы, ккытфигъэхъыжы-

гъэм нэмыкI тхъачети гъусэ фэсшыни Iанэм фытезгъэу-
цошт. ХъакIэмэ шэлами къурамбыи афэсшышт. Мыдэ
тигунэгъумэ яныо макъэ егъэу, ари кысIэпыIэшт.
Тынапэ къэщэфыжыгъэн фае.

Ичэдыжым шегъэжыгъэу пчыхэ нэс бысымыр пцэ-
рыхъагъэ. Iанэм рикIыкIэхыным, фэдэу шхын зэфэ-
шхъафхэр тырагъэуцагъ, гъэжыгъэр-гъэжыгъэ, гъэ-
жыуагъэр-гъэжыуагъэ.

Тыгъэр зыщыкIохыным Аслъанбэч гъусэхэр иIэу
Ошгъогунэкъомэ яIэгу кыдэхъажыгъ. Жыи ки унагъом
асыгъэхэр хъакIэмэ нэгущIо-нэгущIоу къапэгъокIыгъэх
ыкIи фэчэфхэу рагъэблэгъагъэх.

ХъакIэхэр Iанэм зыщыпэгIысхъанхэм адыгэ лIыжъ
цIыкIу горэ къакIуи унэм кIыхъагъ. Ар бысымымэ яныо
ышнахыжъэу нэмыкI къуаджэ кIыкIыгъэу кычIэкIыгъ.
Ащ Ичрам ышIагъ. ЛIыжым зекIэри фэчэфхэу пэгъо-
кIыгъэх ыкIи анахъ чIыпIэшIур фагъэшъошагъ.

Iанэр дэгъу дэдэу зэрэзэгъэфагъэр Ичрам зельгъум
ыгукIэ зыфиложыгъэ: «Мыхэр хъакIэ иххэн фае е чы-
жъэу кIыкIыгъэнхэкIэ сенэгъе. Армырмэ мы сшыпхъу
мыш фэдэ дэдэу сыда зыкIягугъурэр? Е тилахыл чы-
жъэхэу сэ сшышIэрэмэ ащыщых шъуIуа?»

Ичрам тIэкIурэ шыси Iанэм хэлэнхэ зэхъум кыри-
гъэжыагъ:

— Цыфым гъогу удыхъэмэ зыщыщыр зэгъашIэ,
Iанэм кыбдылусымэ нэлусэ зыфэши алуагъ. Губгъэн
шъумышIэу, сикIалэх, шъузщыщыр ыкIи шъукъыздикIы-
рэр кысашъулу.

Ичрам илIэу Iанэм Iусыгъэхэм фагъэцкIагъ,
шхъадж Iофэу ышIи чIыпIэу кыздикIырэри ралотаръ.

Нэужым купыр дэгъоу шхагъэ. ХъакIэмэ анахыжъэу
шысыгъэр кыкIэлъэлэуи бынымэ яныо купыр зэрысым
раригъэшагъ. Ащ мырэуштэу ныом рилуагъ:

— Тян, лъэшэу тыпфэраз, тыбгъэтхъагъ, Укызэрэт-
фэулэгъэм пае опсэу отIо. Тэрэзыджэу тызыщызекIо-
гъэ чIыпIэ кыхэкIыгъэми кытфэгъэгъу, зи шIу нэмыкI
тэ тыгу илIэп.

— А сикIалэх, — кыригъэжыагъ ныо цIыкIум, —
шго зи емыкIуи мыхъуни шъушIагъэп. Шъушхыгъэр
шъуишхалэл. Шопэн хъумэ тэрэзыджэу зекIуагъэр тэры.
Апэу бысым тыкызышъошIым хъатэу тышъупэгъокIы-
гъэп, ащыгъум тызэрэхукъуагъэр кытфэжыугъэгъу. Тэ

ныпчыхъэ ащ фэдизэу тызэрэулэгъэ хъати шыIэп, илы-
ягъэу амышIи тшIагъэп. Тызэрэхукъуагъэр къэтэжыу-
гъэшIэжыгъэшъ, тхъашъуегъэпсэу шъотIо. Адыгэмэ
зэралуагъэу, хъакIэм икIэкIон ежъ иIоф, икIожын зифо-
фыр бысымыр арышъ, непи, неущи, неущмыкIи, адрэмы-
кIи шъушъызгъэсышт, шъусхъакIэшт. Зи тхъам ыIомэ,
бэу хъун-шхыныр тихъон.

Мыш дэжым Ичрам хъугъэр зекIэ кыгурылуагъ
ыкIи гушыIапэр ыубытыгъ.

— Цыф лъэпкъ лэпчэ ежъ ыгъашIоу, кыгъэгъунэу,
лIэшIэгъу пчъагъэмэ апсыхъажыгъэу шэн-хэбзэ дэхабэ
хэлъ. Ащ фэдэ хэбзэ-шэн дэгъухэм цIыфыр къагъэдахэ,
къагъэини. Тэ тиadyгэ цIыф лъэпкъ цIыкIуи ыгъэинэу,
ынапэ ыгъэдахэу ащ фэдэ шэнышIу, шэн дэгъухэр бэу
хэлтых. Ахэмэ зыкIэ ащыщ цIыфыр пхъэкIэныр, ащ да-
хэкIэ, дэгъукIэ упэгъокIыныр. Тэ, гукъао нахъ мышIэми,
тигъэхъанэ нэггырэ зэе-туаехэм хэбзэ дэхэ хэбзэ дэгъоу
цIыф лъэпкъэу зыщыщым лIэшIэгъу пчъагъэрэ хэлъэу
кыздихыгъэр кызымыдзэхэрэр, кызымылухъумэхэрэр
тхэт. Ахэр гу лъамытэу лъэпкъэу ежъ зыщыщым
еожых, ежыми загъэпыутыжы, Iаджхэми хъакIэ къафа-
кIомэ дахэ ралон, дэгъоу ахъакIэн аIомэ акIуачIэ кы-
хыштызэ, загъэнэгъуцу, загъэнэепсые. «ШIу шIи, псым
хадэ», — алуагъ. Бысым укъэзышIырэр дэгъоу пхъакIэ-
ныр, нэшIо-гушIоу упэгъокIыныр шIу шIэным шыщ.

Талъэустэн бгъашхъом зэрэдэгущыIагъэр

Тикъуаджэ Талъэустэн нахыжъ дэмысэу аIошъ рэ-
гушъIэх. Зым ащ тэмамэу илIэсишъэ ыгъэшIагъ еIо,
адрэм шъэм зышхъапырифыгъэр хъазыр шIагъэу кы-
уилошт. Ежъ Талъэустэн ныбжъэу иIэмкIэ узеупчIыкIэ
ренэу а зы джэуапыр ары кытыжыкырэр: «Тикъуаджэ
кызэтIысыжым илIэс сыныбжыгъэ». Къуаджэр кызы-
тIысыжыгъэр непэ кызынэсыгъэм тэрэзэу зэхафын алъэ-
кIырэл. Талъэустэн фэдэ къабзэу, къуаджэм ныбжъэу
иIэмкIи зэнэкъокIух. Зым шъэ, адрэм шъэрэ тфырэ еIо,
ащ нахъ макI зыIохэри уапэ кыфэщтых. ШъыпкъэмкIэ,

Талъэустэнрэ къуаджэмрэ зэлэгъунхэки мэхъу, ау ара-
рэл юфыр зыдэщылэр. Талъэустэн ары тэ нэлуасэ шъуз-
фэтшымыэ тшюигъор. Илъэсыбэ зэригъэшагъэм емы-
лтытыгъэу ынэхэри чаных, тхьаклумашиу, псынклэу мэ-
зекло, губзыгъ. «Бэ зыгъэшагъэ нахь, бэ зылъэгъу-
гъэ, бэуи згъэшагъэ, бэуи слъэгъугъэ», — кылоныр
лъэшэу иклас.

Мы аужырэ лъэхъаным Талъэустэн ыпэккэ имыхэб-
загъэу шэн гъэшлэгъонхэр кыхафэу хъугъэ. Сыд фэдэ
шэнха ахэр? Зэккэ хъугъэ-шагъэу кьэхъухэрэр зэри-
гъашлэмэ шюигъоу зэрэпылбыр, клубым нахьбэрэ
клоу кызыриублагъэр ары, лекцие е доклад щылэ хъумэ
зэрэблмыгъэкирэр, радиом кытыхэрэм ишыпкъэу
зэрядэлурэр ары. Пстэуми анахь ашлогъэшлэгъоныр зы
пчыхъэ лыжъ купэу зэхэсыгъэхэр кызэхени, киноу-
клэу къащагъэм еплъынэу зэрэкуагъэр ары.

Зы мафэ сэмэркъэушо зырагъэшлэу клэнэклэгъэ
тэккэу хэлъэу гъунэгъу лыжъымэ Талъэустэн мырэу-
щтэу рауагъ:

— Талъэустэн, къэбгъази клалэ ухъужыгъэм фэд.
Тыгуасэ киноуми уклөгъагъэу къэбар зэхэтхыгъэ, щылэ-
ныгъэм зыкыщемыгъэнэн угу хэлъыккэ тенэгъе.

Ар къэзылогъэ лыжъымэ Талъэустэн яплъ-яплъи
джэуап аритыжыгъ.

— Шъош фэдэу сэ сыгъопчэжъэу, джыри илъэс баго
згъэшлэщт шъулуа клоу, хьаку лъапсэм, унэм сыкымы-
клэу сисынэу сыфаеп. Сынэ жъы клэзгъэуныр, цыфмэ са-
хэхъаныр, ныбжыккэмэ сахэтыныр сиклас. Сэ аш нахь
шлагъуи шъозгъэлъэгъун!

Талъэустэн а гущылэу кышыгыгъэхэм лыжъ гъунэ-
гъухэр кыгъэм фэдэу яшыпкъэу едэлугъэх ыккэ агу-
ккэ зэраложыгъэ: «Сыд шъулуа аш нахь гъэшлэгъонэу
джыри мыщ тигъэлъэгъун ихьисапыр?!»

Маэе нахьбэ блэмыкыгъэу Талъэустэн анахь лъап-
кышлүмэ ащыщэу телевизор дэгъу ыщэфн зылъэгъу-
рэм ыгъэшагъоу нунэ ригъэуцагъ. Аш икъэбар зэккэм
къуаджэр кыбыбыхъагъ.

— Зэхэпхыгъа тизкъуаджэ ышагъэр?

— Талъэустэн ижъышхъэм зэккыгъэ!

— Лыжъышхоу ыгъэшлэщтыр зыгъэшагъэм клэлэ-
гъэ-делагъэхэр кыхэфэ...

Джахэр ары гущылэхэу хьаблэми чылэми ахэлъыр.

— Арэп, Талъэустэн, пшагъэр сыд гъэшлэгъон, —
кырауагъ зыхэт лыжъымэ; — зы лъакъоккэ бэным
удэуцагъэу сыдккэ уишыклагъэу а телевизорыр пщэ-
фыгъа? О лыжъышхор клэрыккэу къальфыжыгъэм
уфэд. А телевизорым тебгъэклодэгъэ ахыщэ хъущэмккэ
кыпшыхъапэнэу нахь былым тэрэзыло пщэфыгъэмэ на-
хьшлугъ. Путевкэ горэ пщэфэу курортым уклауагъэмэ
уипсауныгъэклэ фэдэ пфэхъуни.

Талъэустэн а гущылэхэу игъунэгъу лыжъымэ кы-
рауагъэхэм ядэлэ-ядэлэу етланэ аш джэуап аритыжыгъ:

— Е, сиблагъэх, шъо слъэгъухэрэр бэу щылэныгъэм
чыжъэу шыкышынагъэм! Курорт сиккыщтымэ хэтэ сы-
зылыгыр! Аш сыфэрэи зи езгъэлонэп. Ау джыреккэ аш
силоф щылэп. Сэ сипсауныгъэ зэрэпытэм сезэгъыщт. Бэ-
рэ нэсыфэклэ дунаим шъузэрэхэныгъэр дэгъоу кыжъу-
пчыхъэ горэм садэжъы шыкыаклохи, сителевизор шъуез-
гъэплыщт. Аш гъэшлэгъонэу, ныбжыи пкышхыккэ шъу-
мылъэгъугъэхэу кыгъэлъагъохэрэм шъуяплъымэ джы-
рэ нэсыфэклэ дунаем шъузэрэхэныгъэр дэгъоу кыжъу-
гурылощт. А телевизорым улусэу дунаим щыхъун-щышлэ
олъэгъу. Ары сэлэ.

Лыжъымэ акъудымэ-къакъудыижъэу тхьамафэ фэ-
дизырэ Талъэустэн дэжъ мыккыохэу хэтыгъэх. Ау нэужым
зырыз, тлурьтлоу пчыхъэрэ ителевизор епллынхэу клэхэу
къаублагъ. Сыд пае телевизор пщэфыгъа, ар сыдккэ уи-
шыклагъ зылогъагъэхэр ары нэф ошгыфэ телевизорым
клэрысынхэу хьазырыгъэхэр. Талъэустэн иунэу телеви-
зорыр зэрытыр къуаджэм нятлонэрэ клуб алоу хъугъэ.
Нэжъ-лужъи, клали епллынхэу къаккыщтыгъэхэр бэ.

Талъэустэн ыгуккэ зыфаеу щылэм ыккэ нэсыгъ,
ау аш джыри зы кыдэхъужымыэ, шюигъу. Ар самоле-
тым итгысхъэу, огум къепллыхэу зы сыхъат нэмы-
лэми быбыным лъэшэу клэхъопсы. А гухэлъыр тыдэ
клуагъэми, сыд ышагъэми зыдылыгъ, аш чэши мафи клэ-
хъопсы. Самолетым итгысхъэми зэ нэмылэми быбыныр
пкышхылыгъэу фэхъужыгъ. Ар лъэшэу зыкышюигъор
цыфмэ алохэрэр шыпкъэмэ-мышыпкъэмэ зэригъэшлэ-
ным пай. Зы купым самолетым улусэу убыбы хъумэ ма-
шэм уифэрэм фэдэу охъу ало, адрэ купымэ хым уесыным
фэд нылэп, зы кыин гори хэлъэп ало.

Мафэ горэм Талъэустэн иморад кыдэхъугъ. Ар зэ-
рэхъугъэ шлыккэр ары зигугъу къэтшымыэ тшюигъор.

Шэмбэт пчедыжыпагы. Къоджэ гьунэм шыгъачэ зыщашырэ чыпшэ дахэу илэм самолет тэмабгьор къэбыби кыщытгысыгъ. Ащ ис летчикым колхозым ипкышхьэ-мышхьэ сад хьамлыухэр хэгъаКодыкыгъэным пае уд зэхэшыхьагыэ атрикленэу пшъэрылъ илагъ. Къоджэ гьунэм дэжэ самолетыр кызэрэщытгысыгъэм, ащ садым уд зэрэтыриклэщтым икъэбар Талъэустэн зэхихыгъэ. Талъэустэн цыкыу-цыкылоу зыкыфали иныо римыгъашлэу унэм кыкыли садым ыльэныкыоклэ фиуэнкыгъ. Ар бэрэ колхоз садым икъэрэгъулагъ. Садыр ыгу пыкырэп: изэрэщыт зэригъэшлэнэу загъорэ, мыщ къэкло. Непи ар адрэ мафэхэм анахь игуапэу колхоз садым къэкуагы. Къэмыкло хуна самолетэу бэрэ зэрытгысхьэ шлоигъоу зыкылопсырэр ыльэгъуштымэ!

Шэджэгъо хьазыр хьугъэу самолетым пкышхьэ-мышхьэ садым уцыр тыриутхэгъага. Самолетым кыкылыгъэ летчикыр агъэшхэнэу рагъэблэгъагы. Ар ошхэфэ Талъэустэн самолетым клэлъырыхыи, кыпллыхьагы ыкыи ытэмэшхомэ лэ ащифагы, жыфэу ыпкелэ пытым телагы. А пстэур зэклэ летчикым кыльэгъугы ыкыи зыфигъэдэн ымышлэу егумшысагы: «Сыда шъулуа мы самолетым адыгэ длыжыым пильэгъуагыр?»

Летчикыр самолетым дэжэ кызлэхьэжыым къеупчыгъ:

— Бэу уишъыпкэу самолетыр, тят, кызэнэоплъахьы, уитгысхьэ шлоигъомэ шлэ?

Талъэустэн клэлэцыкылум фэдэу ынэхэр къэлыдыгъ ыкыи летчик клалэм клэлъырыхыи игуклае зыфэдэр рилуагы.

— А сиклал, а зыр ары сызклэхьопсэу къэнэжыгъэр. Иягъэ къэмыклоштымэ мы уижыы кыухьэ сигъэтгысхьыи зэ нэмылэми мы тикъуаджэ ышхьагыи сигъэбыб.

— Ащ сыд едгъэлон, тят, тэры ныла ащ фитыр, кытгысхь мыдэ,—ыуи летчикым самолетым ипчъэ кылуи хыгъ. Мыщ дэжыым Талъэустэн ыгу зыгорэу къэхьугъ, ыльакыохэр кыхырам фэдагы, маклэун къэщтэулугы. Ащ фэдэу ижышхьэм бэрэ зыкылопсыгъэр псынклэу кыдэхьуныр, арэу летчикым ильэу шлэхэу кыфиггэцклен ылоу ышлагъэп. Длыжыыр тлэку зэрэтыхьырым летчикым гу лъятагы, арыти ылапэ кынубыти кабинэм ригъэ-

тгысхьагы ыкыи шъо бгырыпх зэблэдэхэмклэ пытэу тлысыплэм рипхыгъ. Маклэу лудхыпцыкыи Талъэустэн ыгу клэ зэриложыгъэ: «Клэлэцыкылухэр кушгъэм зэрэхамыпхэу мы летчикым самолетым сырипхыхьэлагагыи шъу...». Зэрэгумэклэу, зэрэгулэрэм кыхэклэу тутың тлэку ещъон иморадэу ичысэрэ идулэрэ иджыбэ кырихыгъэх; ау летчикым лэутлэ ышлэ тутын кабинэ клоцлым ущешъо зэрэмыхьуштыр кыгуригъэлуагы. Длыжыым ышлэщтыр ымышлэу зэ-тло ипаго зыпцыхыгъ, етлани зыщилъэжыгъ. Длыжыым изеклоклэ-гъэпсыклэхэр ыгъэшлагъоу летчикыр ыгуклэ щхыштыгъэ.

— Мы бзыур узфэе лэныкыомклэ бгъэбыбын ыкыи бгъэзэн плэкыишта? — къэупчлагъ Талъэустэн.

— Плэкыишт, умыльэкыи хуна!

— Бэу ари гъэшлэгъоным, пшысэм хэлъэу къалуатэрэм фэд, — етлани кылуагы Талъэустэн.

— Сыдэу угу хура, тят? — къэупчлагъ летчикыр.

— Четжыуеу бгъэжыым рыхыжыагъэм ыгу сыдэу хунау шлошыра? Джащ фэд. Ау ар лэфэп. Тыбыбнэу зызытлэтыклэ чылэгум чырбыщ унэшхоу итыр зыльэгъуклэ, нахь лэхъанчэу зышл, ар клубыр ары, ащ сэ сиунэ кыбгъодэт, тиныо сыкверэлъэгъу, армырмэ самолетым сызэритгысхьагыр ащ ышлэш хьуштып.

Летчикым хуна кыригъэклэу ышхьэ длыжыым кыфиггэсысыгъ. Нэужым ащ самолетым зыригъэлэтыгъ ыкыи бзыум фэдэу къуаджэм ышхьагыи ибыбагы. Длыжыым ыгу кыдэлгъэтыным фэдэу псынклэу кытеоштыгъэ, ау такыкы заулэ тешлагъэу гу кызлэпишыхьажыи ар нахь рэхьат хужыгъэ. Талъэустэн ыльэгъурэр зэклэ шлогъэшлэгъонэу лээшэу ишъыпкэуи зыпхыхьэщтыгъэ. Гьогухэр шъодэн псыгъом фэдэу, псыхьоу къуаджэм речъэкырэр клэпсэ гъэщыгъэм нахь мынэу ыльэгъуштыгъэх. Длыжыым зэпстэуми анахьэу ыгъэшлэгъуагыр унэхэр бжъэ матэм фэдизэу, мэлхэр къамзэгу такъэм нахь мынэу зэрилгъэуштыгъэхэр ары. Самолет члэгъым мэзи, сади, губгъуи зэклэ зыгорэм щикъудыирэм фэдэу псынклэу блэсыкыштыгъэх. Самолетыр зэмклэ нахь лэагэу, зэмклэ нахь лэхьчэу быбыштыгъэ. Самолетыр лэагэу дэбыбае зыхьуклэ Талъэустэн ынэхэр ыупышлэти, зыгорэхэр кыпчыштыгъ. Огум итэу кызлэлъэрэ икыуаджэу ыльэгъурэм идэхагыэ Талъэустэн лээшэу кыгъэчэфыштыгъ: унэ клэпсыхэм зыкыалэтыгъ,

школыкIами, клуб зетегъэнсыхъагъэми къуаджэр къагъэкIэракIэ. Ащ псыутIэ шыгъэкIэ инэу къыбгъодэтым къуаджэм итеплтэ къегъэдахэ, мыжъо джанэ зыщыгъ гъогукIэхэр къуаджэм зэфэдэкIэ шызэбгырэкIы.

Талъэустэн зиплтыхъэзэ самолет чIэгъым чIэтэу быбырэ бгъэшхъо иныр ылъэгъугъ. Мыщ дэжым чэфэу ыгу щизэу лыжъым къылуагъ: «Е, сибгъашхъу, бэу бэрэ лъагэу узэрэбыбырэм сыкъехъуапсэу сыкъыоплтыщтыгъ. Джы о бгъэшхъо нашхъор сыкъыпкIэхъагъ ыкIи, ары пакIопышъ, сыптечыгъэкIэ сенэгуге».

Бзыум фэдэу Талъэустэн къыгъэшлагъэм апэрэу огум зэрибыбагъэр насыпгъэшхоу зыфилъэгъужыгъ, ащыкIэ ежъ фэдэ лыжъэу къуаджэм дэхэр ыужы къызэринагъэм тIэкIу рыпагэщтыгъэ, ежъ щиз къыхэ-хъуагъэ фэдэу зыщыхъужыщтыгъэ. Къуаджэри ащ иIэгъо-блэгъуи шылыч бзыум исэу къыбыбахъызэ егупшысагъ: «Сыдэу мы цыф цыкIум иакъыл ины, игулысэ лъагэ, ыкIуачIи гъунэнчъа. Чыгум зэрэфаеу зэрэщызекIорэр фимыкъоу бзыум фэдэу зилэти ом ибыбагъ. Сэ сижъышхъэм къысэхъулIэжыгъэр тятэжъымэ нахъыпэм пкIыхъэу алъэгъугъагъэемэ бэу агъэшIэгъоньгъи».

Талъэустэн илгъэу летчикым шыгъушпагъэп, къоджэгум клуб инэу итым къызэсым ащ унэ цыкIоу бгъодэтым нахъ пэблагъэу зишIыным пае самолетыр къыригъэIыхъу ыублагъ. Самолетым ытамэхэр унашхъэмэ анэсыным фэдэу, ар лъхъанчэу къоджэгум зышигъэчэрэзэу итыгъ. Самолет макъэм илгъышгъэ унашхъэхэр зэтыричэрэм фэдагъ. Хъурэр зышыщыр амышIэу цыфхэр унэмэ къарылгъэтихэти уашъом дэплъыщтыгъэх. Талъэустэн иныуи унэм имызэгъэжъэу къыкIыгъэу мыхъэр зыгъэхъэрэ самолетэу къуаджэм ыкIылу жы хъарзэм фэдэу итым еплъызэ къылощтыгъэ: «Мыр сыд гъучI бзыу емын сэлэ адрэмэ афэмыдэу, унашхъэмэ атеIысхъащта сэлэ?»

Талъэустэн ишхъагъусэ ныо щтагъэу, Iэчъэ-лъачъэу Iэгум дэтэу зельэгъум щхыгъэ ыкIи тутын зэрылI ичысэу иджыбэ илыр къырихи, ежъ зыдэс Iэгум къыфиу-зэнкIи къыридзыхыгъ. Талъэустэн ичысэу къыритIупщэ-хыгъэр Iэгум къыздафэм, ащ кIэлэцIыкIухэр тезэрэгъэ-банэхи, ашIогъэшIэгъонэу къаштагъ. Талъэустэн иныо кIалэмэ алыгъ чысэм зеплтым, ар илIыжъ зэриер хэды-

кIэу илэхэмкIэ зэкIэм къышIэжыгъ ыкIи ыгучIэ изыжыгъэу къылуагъ:

«А, сифалахъ, сыда хъурэр! Мы чысэр силIыжъ ий. Ар сэ слэшхытIукIэ хэдыкI-тхыпхъэхэр иIэу фэсшIыгъэх. Сыдэуштэу тилIыжъ ичысэ самолеткIэ къырадзы-хынэу хъугъа! Зы бэлахъ горэ мыхъугъот. Лыжъыри садым ылъэныкъокIэ сыкъэплъэщт ыIуи зыкIыгъэри бэ-шIагъэп».

Самолетыр къуаджэм ышхъагъ ибыбыкIыжъи, пкIы-шхъэ-мышхъэ садым дэжъ бзыу тэмэ гъэIагъэу етIысэхыжыгъ. Ащ гушхоу ышхъэ Iэтыгъэу Талъэустэн къыкIыжыгъ, уеплъынкIэ гъэшIэгъоныгъэ ыкIи щхэныгъэ. УмышIэмэ самолетым исэу ежъ къырамышцэкIыгъэу, шылычы бзыур ежъ ылэшхытIукIэ зэрифагъэм фэдэу зыщыхъужыщтыгъэ. Мыщ дэжым пкIышхъэ-мышхъэ садым цыфэу дэлажэхэрэм ащыщхэр Талъэустэн дэжъ къылухъэхи, къыфэгушIуагъэх, пытэуи ыIапэ къаубытыгъ. КъызхэкIыгъэри зэрэхъугъэри ымышIэу мы чIапIэм Талъэустэн ынэмэ нэпсы хъурдитIу къакIэзыгъ. Енэгугъо лыжъыр гушIогъашцэкIэ.

— О тлэгъурэ лыжъыр уджыгыты щыпкъ, космонавт ухъугъапи шыу! УилIыжъ ныбджэгъумэ апэу уашъом удэбыбэагъ. Сыдэу а лъэныкъор шыт, сыд къыщыплъэгъугъ? — аIоти Талъэустэн садлэжъ бригадэм хэтхэр сэмэркъэушхо ахэльэу езэрэгъэупчIыщтыгъэх.

Талъэустэн ахэмэ гушIоу къяплъ-къяплъи джэуап къаритыжыгъ:

— Бэу огум щыхъоо-лцау, бгъашхъом фэдэу сыбыбэу ситыгъ, егъашIи сяти, сятэжъи, аш яти къадэмыхъугъэр къыздэхъугъ, насыпэу згъотыгъэм изынэшанэу, изытамыгъэу сэ лыжъ тхъапэфым огум сыбыбагъ! Сижъышхъэм сызкIэхъопсэу, сызфэагъэр къыздэхъугъ.

Талъэустэн летчикым кIэрыхъи, пытэу ыIапэ ыубыти рилуагъ: «Бэу сыбгъэрэзагъ, сыбгъэтхъэжыгъ, опсэу, отхъэжъ. Ау сызэрэолгъэурэр тадэжы укъеблэгъэни тиньы ищыпе шыгъэ-ухэIэнэу ары. Симыхъамелэ ухэмыIэу уежъэжы хъуштэп. Ар сфэмыгъэцакIэмэ лгъэшэу сыгу хэкIыщт».

Нычэпэ къуаджэм зэрэдэсыщтыри, лыжъыр бысым зэришIыщтыри летчикым къызелом, Талъэустэн ар лгъэшэу игопагъ. ГушIо иным зэлыштэгъэ лыжъыр псынкIэу ядэжъ къэкIоужыгъ.

— О лыжыяр шылычы бзыум нелэ уитысхыи кыуаджэр кызылэбгэджежыэу ышъхыагъ уитыгъ алуагъ. Уиакыыл уежыба, хыаумэ узэкиоклыгъа, уныбжы уныбжыэу, о бгъэшлагъэр бгъэшлагъэу, пкыомэ акыохэм кыашэжыгыгъэу кэлэджегу уешлэ. Сьд Юфыжъ уилэклэ а самолетым уитысхыагъ, угу зыгорэ шышыгыгъэмэ сьд тшлэжыштыгыгъэ?

Ныом кышпчырэмэ лыжыяр ядэлу-ядэлуи кыригыгъэжыагъ:

— Е, ныу, ныу, цыфым гушуагъо кыдэхыумэ ыгу нахь мачэфы нахь, зэгоутырэл! Сэ сыгу зэгорэм чэф кыелугъэмэ нелэ ыпшъэ умыкыожыныэу ар чэф, гушлогъо

мыухыжыым зэлыштагъэ. О мыдрэр-удырэр оло. Сэ огу кыаргъом сибыби бзыум фэдэу сыхъарзэу ситыгъ, бгъашхыоми сьдэгушылагъ.

— Сьда, лыжъ, бгъашхыом елуагъэр? Ащ о убзэ гурылуагъа?

— Гурылуагъ, ныу, гурылуагъ. Бгъашхыоу быбырэм сьзэрэклэхыагъэм имызакыоуи сэ ащ сьтечыжыгыгъ. Ар сачлэгъэу, сэ ащ ыкылу сьщыгъэу огушхом ситыгъ.

Самолетым исэу якыуаджэ ышъхыагъ итэу кызырибыбыхыагъэм паче кыуаджэм дэхэр адыгэ космонавткылэ лыжыым еджеж. Гъэшлэгъоибача, ауштэу Талъэустэн зэреджежэрэр зыкыи ыгу кыеорэл, гуапэ цэхъу нахь.

Дунаем хыугъэ-шлагъэу кытехыухыэхэрэм Талъэустэн алъэплъэ, зэклэхэри ышлэхэмэ шлоягъу, кыгурымылохэрэми акылуупчлэ. Анахыэу кыбарыкылэ зыпылгыр тикосмонавтхэр ары. «Сенэгуе, — ыгукылэ зыфеложы Талъэустэн, — шлэхэу тицыфхэр нахь жыогъо-чыжыэм нэс быбынхэкылэ. Мыбыбыхэ хыуна сэ лыжыышхор зэуи сщымыхыоу уашъом сьдэбыбэягыгъэмэ, джы тэ тицыфхэр тэмэ лые зыготым фэдэх. Тэмэ лые зилэхэр чыжыэу мэбыбых!

Нэнагъо ишъэф

Нэнагъо зы ныоу кыуаджэм дэсыр ары. Шыу нэмыкыкылэ игугъу ашырэл. Дэхэлуал. Анахыэу нэшлукылэ езгъэплгыхэрэр инысэхэм зерафэдэгъур ары.

— Нэнагъо фэдэу нысэкылэ шлоу гуащэ кызгыотыгыуай, — ало цыфхэм.

Нэнагъо ныситылу кызыфащачыгъэр мары илъэс зыгфых хыугъэшъ, зы мафэ горэм тлумэ язи дысэу дэгущыгъэу, пхэнджеу дзекылоу цыф ылъэгъугъэл. Апэрэ мафэми мырэуштэу арилуагъ: «Джырэ нэсыфэ шыуянэмэ шыуряпшъэшъагъ, джы сэ шыусипшъашъэ шыухыгъ, унэу шыукызырэхыагъэр шыуиунэ, илгыри шыошыуй. Сьд шыулоштми сьд шыушлэштми ыпэ рапшлэу шыуегупшыс. Шыо шыуныбжыкылэ, кыэжыугъэшлэщтыри кыэшгульэгъуштыри шыуапэкылэ цыл. Шыу кышъохыуилэ шыушлоягъомэ, ар шыоры зылэ илгыр. Зыщышъумыгыгъэгушпш, жыи лстэури зэгорэм зэрэныбжы-

кIагъэр, кIэ пстэури жъы зэрэхъуштыр. Шъо шъунда-хэ зымылорэм сэ сидахи ылоштэп. Тънагэ зэтетыжъу тибын-унагъо дгъэлпытэшт».

Нэнагъо инысэхэр лъэгъо тэрэз рыкIонхэм, Iэдэб зэрахэлъным, шIу кызэрадэхуным апыл зэпыт, фэшIэщтыр адеши. Нысэ нахыкIэр чэт зэлыхыкIэм фэмыкIолай дэдэу зелъэгъум, дэхэ-дахэу зэрэшIын фаер ригъэлъэгъугъ. «Зи зэкIэри ышIэу къэхъугъэп, тэри тамыгъэлъэгъугъэ тшIагъэп», — ылуагъ ыгу кьемыоным фэшI.

Мафэ горэм голэн Iофым хэтэз, нысэ нахыжъым, гуащэр кьалмэкъшае зэрешъорэ Iэгубжъэу тхыпхъэхэр зытелъыр Iэпызи, кьутагъэ. Нысэм ыпсэ Iузыгъ. Нысэм ышъо зэрэпычыгъэр зелъэгъум, гуащэр кьеупчIыгъ:

— Сыда кыохъулагъэр, нынэ?

Нысэм тIэкIурэ зи кымылоу шытыгъ. ЕтIанэ, хъэдэным кIоцIыпхагъэу Iэгубжъэ кьутагъэр кыхыи, ыпашъхэ кырилъхъагъ. Ныом кыгъэшIагъэм ыныкIо кыдэзгъэшIэгъэ Iэгубжъэу лым апэу кыфищэ-фыгъагъэр зэрэкьутагъэр ыгу кьеуагъ нахь мышIэми, кызехитгъэщыгъэп: нэмыкIыгъэмэ рипхыхъэу, мыхъэр ыгъахъэу ыублэныгъэки мэхъу. Мыдрэм нысэм зыфи-гъази рилуагъ: «Iэгубжъэ дьыкIу кьутагъэмэ, ащ фэдиз екьуа, ар Iофышхон».

Гуащэм игушыIэхэм нысэр кьагъэчэфыжыгъ. Мыщ дэжъым гушыIэм цIыфыр зериукIыри зэригъэхъужыри нысэм зэхышIагъ.

Нэнагъо инысэхэм лъэшэу агу рихъырэр, ахэм ежъ кыльфыгъэ шыпкIэм фэдэу зэрадзекIорэр, мычъыя-гъэхэми, мышхагъэхэми, нэмыкI фэныкьуагъэ яIэми зэрилъэгъурэр ары.

НэмыкI ныо зырызхэм пхъонтэ IункIыбзэхэр зэра-Iыгъым, зыгорэхэр нысэмэ зэрашIуагъэбылърэм фэдэп Нэнагъо. Хэт иIэри ыгъотри пстэумэ янэрылъэгъу.

Нэнагъо сыдигъуи зыщимыгъэгъупшэрэр инысэхэр игъом яIахыылхэм адэжъ ыгъэкIонхэр ары. Хэта занэ-зятэхэр зылъэгъу зышIомыигъор! «А нынэх, Iахылыр бэу IэшIу, узыпIугъэм, быдзыщ узэгъэшъуагъэм игъом улыкIон, улыплъэн фае. Ащ ягонахь кыстэфэнкIэ сыфаеп».

Зэгорэм Нэнагъо ныо хъакIэ кыфэклуагъ. Ныуи-тIур Iаджыми кьэбарыкIэ анэсыгъ. Ныо хъакIэм инысэ кыубэу фежъагъ.

— А Нэнагъу, — кыригъэжъагъ ныо хъакIэм, — нысэ етхыылIэгъэ гуащэ сэ сшIэрэп. Сыдэуштэу уины-сэхэм уакIура? Сэ зы нысэ закIо силэшъ, чэтыумрэ хъэмрэ зэрээфыщытхэм тыфэд. Мы уинысэхэр зэрэб-гъэдэлон плъэкIыхэрэр кысэпIуагъэмэ, джэуап тфэ-хъунгъэки мэхъу.

«Нысэм уемыубзэмэ, дэнэ Iубзэ кыуитырэп» алуагъ цIыфмэ. Дахэ епIомэ, кыуиложыщт. Джары ащ кыкIырэр. Синысэ зезгъэкIунэп, сыфэбзэджэн, ыгу исыутын Iомэ, ушъхъагъу Iаджи кьэбгъотыщт, — ылуагъ Нэнагъо. — Тэрэзэу упщэрыхъагъэп, шхынэу кысэптыгъэр чылащэ, щыгъу башэ хэплъхъагъ, пшъхэ шъхъатехъо темылъэу унэм уикIыгъ. Джары о узыхэтыр. Шапэ епщэкIын икIун кьэбгъотыщт. Ау арэп Iофыр зыдэшIэр.

— Ныомэ ахэт, сэ скъо слорэм блэкIырэп ыIозэ, нысэм ихъакIи имыхъакIи рилуалэу. «Мо джыдэдэм сэрэлун, скъо синысэ ытIупшыжыщт» аIо ахэмэ. «Кыыз-дэхъу оIокIэ, шъуз ябгъэтIупшыжыныр цIыфыгъэп, жъалымагъэ нахь».

Нэнагъо кыIохэрэм ныо хъакIэр ядэлэу-ядэлэун, кIэух кыфишIыгъ:

— Ары, нысэшIу ухъуныр кын, ау угощэ дэгъуныр ащ нахы нахь кыныжъ.

Ихъерамыгъэ узы фэхъужыгъ

ЦIыф нэе-псыем ыгу кьэмыкIыни ымышIэни шыIэп. Ащ фэдэу зы нэбгырэ зигугъу кьэсшIыщтыр. Ар Мэза-нэкIо. Къадырбэч.

А лIыр ренэу шъое-цые зэпыт, цыгъыныжъ нэмыкI щыгъэп. ИмыIэкиIэ арэп, кIэ ыщэфымэ тэфэщтыр шIуаб, шIозэрар. КIымафэрэ а зы пэлэу кьелъэшъохыжъыр щыгъ. Гъэмафэрэ упкIэ пэлэожъ ышъхэ тес.

— Арэп, Къадырбэч, пэлэу тэрэз пщэфы хъуштыба, — зыраIокIэ, мыгумэкIыхэу кьареложы:

— Силэлэожъ сэ сезэгъы, сэри сесагъ, ежъыри кысэ-сагъ, етIани сыда пэлэуакIэ зэрэсэбгъэщэфыщтыр?! — джары джэуапэу нахыбэмкIэ аритыжырэп.

Къадырбэч ахъщэ зымлэ цыфэп. Ежь илэгъумэ афэдэу ащи ахъщэ къылэкIахъэ, ау хэлэнэу амал илэп. Непэ чапычипшI е сомэ иджыбэ къыхъагъэмэ, ылытэни игъэтIылышт.

Анахъэу фэдэ хэклипэкIэ Къадырбэч зылыхагъэр ихатэ пасэу рассад къыщигъэкIыныр, ар осиблыкIэ ыщэныр ары. Помидорым игъо зыхъукIэ темир полюсыр арыми нигъэсынэу хъазыр. Аузэ мо си Къадырбэчэу плъэгъурэм ахъщэ шIукае зэлунгъэкIагъэ. Къадырбэч ахъщэ хъушэ илэ зэхъум, мычыежыр къыфэкIуагъ. Къуаджэм дэт сберкассэм рилъхъан ылонти, илэм ибагъэ зыгорэм ригъэшIэным фаеп.

Нэужым ащ къыугупшысыгъэр гъэшIэгъоны. Зэрылъ унэм ит плэкIорым ычIэгъ ахъщэр чIитIагъ. Ау ыгу псэфырэл, тыгъуакIохэр къыхъагъэхэу «ахъщэр къаштэ, Къадырбэч!» къыралэ шIошIэу, пIыхъэ Iаехэр елзэгъух. Ыгу мыпсэфыжыхэ зэхъум, плэкIор чIэгъым ахъщэхэр къычIитIыкIыжыи, сад чIэгъым чIитIагъ. Ау сад чIэгъым ахъщэхэр чIитIэ зэхъум, зыгорэм къылзэгъугъэу шIошIи, тхъамафэ фэдиз гугъуузэу хэтыгъ. Нычэпэ зытIо-зыщэ унэм къыкIыти, сад чIэгъым плъакIо кIощтыгъэ.

— Хъунэп мыр,— ыуи, Къадырбэч ящэпэрэ чIыпIэм, къакъырыжыым ынагIэ, чэщ горэм ахъщэхэр хигъэбылъхъагъ. Ащи мафэм имызакъоу чэщ къэси бэрэ лъыплъэщтыгъэ, лъэуемкIэ дэкIуаети, ылэкIэ нэсыщтыгъэ. ИчIыпIэ зэрэщылъыр, зи зэрэнэмысыгъэр зилъэгъукIэ, «ох-ох» ылоти, къыгъээзэжыщтыгъ.

Мэзэ заулэ тешIагъэу ошхышхо зэлымыоу чэщ-мэфитэ къешхыгъ. ЧIыгум утеуцомэ упхырызэу ыгъэуцIыныгъ, псыхъо цыкIухэр къыригъэуэгъэх. Ежь Къадырбэч зычIэс унэми чIыпIэ зытIуш къакIэщхыгъ.

«Арэл, мыш фэдиз ошхыр къызешхым, сияхъщэ зи ришIагъэл шъулуа?» — ыуи, Къадырбэч егупшысагъ. Пчыхъэшъхъапэ зэхъум, ыгу цапэкIэ ылыгъэу къакъырыжыым чIэлъади, нахъщэ телэбагъ, къыкIудый къамылым къызехлэшъум, ахъщэхэр уцIыныгъэу къычIэкIыгъ. «Сыд амал, сыд къулай, е бынкIодэу сыкIода, сыунэхуи, — ыуи, Къадырбэч ыгу къызэхэхъагъ, — неущ тыгъэ тIэкIу къепсымэ, парникым щызгъэгъуштыжыи...» Къадырбэч инасыпкIэ мафэр тыгъэпсы хъугъэ. ЦыкIу-цыкIужыеу тхылъыпIэ ахъщэ зэкIоцIыпхагъэр

ышти, хатэм дэхъагъ. Ахэр къызэкIоцIинххи, зырызэу апч парникым ыкIылу тырилъхъагъэх.

ОшIэ-дэмышIэу тыгъэр ошъуапщэмэ акъуахыи, къыздикIыгъэри о къащIэ, дунаир къэушIункIыгъ, жьыбгъэшхо къылъи, Къадырбэч иахъщэхэр рихъыжагъэх. Куон ылонти, чылэмэ къашIэшт, куонэл ылонти, ахъщэхэр жьыбгъэм ехых. Къадырбэч гуIэкIай. Зэ мокIэ

матхьо, зэ мыкIэ зыкьедзы, Iэчъэ-лъачъэзэ гъучIыIунэм шIохэуцуагъ, пIымамауи кызэхэтIысхьагъ. Жыбыгъэ коренэм ахъшэхэр къуаджэм хилъэсагъэх.

Ихъарамыгъэ уз хихыжыгъэу мезэныкIо хъугъэу Къадырбэч сьмаджэу шылъ. «Снахъшэхэр!...» еIошъ макIэу мэлупчъапчъэ.

Тым норден

ТамэкIо Хьамидэ илъэсым зэ е тIо ныIэп ипхъонтэжыые кызызэтырихырэр. Ащ дэлъых ятэжъ къыри-тыжыыгъэгъэ къэмэ цIыкIоу дышъэпс егъэшъуагъэр, тыжыын сыхъат инэу пшъэхъу цIыкIу зыпышIагъэу ятэ нягъэр, Iэлъынэ зэфэшъхьафхэр. Хьамидэ ипхъуантэ дэлъхэм яллэу е ателъэкIыхъэ зыхъукIэ, зыми римыгъэ-лъэгъухэ шIоигъу.

Ежыыри ышIэрэп ауштэу зыкIышIырэр, ипхъуантэ дэлъхэр зыфигъэнэгъуаджэхэрэр. Ар хъун имыхэмэ е къырамытыгъэхэмэ, къыфамыгъэшъошагъэхэмэ.

Зы мафэ Хьамидэ зэкIэ ипхъонтэжыые дэлъыр къы-дихи столым къытырилъхьагъэу шъэожыые нахыкIэу Аслъан шъхъангъупчъэмкIэ къылъэгъугъ. Ятэ ыкIыб къэ-гъэзагъэу столым кIэрысыгъэ нахь, Аслъан фэгубжыни шъхъангъупчъэм IуигъэкIыштыгъэ. Аслъан ынэ цIыкIу-хэр къыхъудэдыкIэу, ыжи шъхъангъупчъэ апчым зэIы-ригъэфэу ишъыпкъэу тым ипхъонтэжыые къыдихыгъэмэ яллъыштыгъэ: «Е, сьдэу мы зэпстэури гъэшIэгъон дэ-дэхI! Ахэмэ IэкIэ зэ нэмыIэми сансыгъот, сенэгъуе ды-шъи тыжыни бэу а пхъуантэм дэубагъэу дэлъыкIэ... Армырмэ, татэ ар сьд Iае тшIуигъэбылтына!»

Шъхъангъупчъэм къылухьагъэу унэр къэзыгъэумэзэ-хырэр зэригъэшIэн ыIуи, Хьамидэ къызызэплъэкIым, ыкIо нахыкIэу Аслъан ылъэгъугъ.

— Сьда узыпылър, пшъо згъэплъы пшIомыигъомэ, моу джыдэдэм слъэгъузэ IукI! — Хьамидэ ыIапэ ыкIо цIыкIу фигъэсысыгъ. Тым зыгорэхэр зэриIохэрэр. Аслъан зэхихыгъэ, ау къыупсэлъыгъэр къыгурыIуагъэп. ЫIапэ губжыгъэу къызэригъэсысыгъэр ары къэзгъэшъынагъэр.

Ащ лъыпытэу Аслъан янэу пшъэрыхъэрэм дэжъ чъа-гъэ:

— Мам, а мам, палэ ипхъонтэжыые кызызэтырихи, гъэ-шIэгъоныбэ къыдихыгъ. Сыригъэплъынэу сфелъэIуба.

КIалэм янэ тыр зэрыс унэм кIуи, бэклаерэ къэтыгъ, нэужым къыкIыжи, кIалэм ыIапэ ыубыти рицагъ.

— О кIал, рэхъатэу зы чIыпIэ тIыси шысыба сэлэ, къэцгъуанэ зэуагъэм фэдэу моуштэу ушымыт! — зэ-тIо ятэ фэмышIэу къыриIуагъ Аслъанэ.

— А тат, непэ уипхъонтэжыые дэслъэгъогъэ орденыр сьда къызфыуатыгъэр? — Аслъан ошIэ-дэмышIэу ятэ еупчIыгъ.

— Ара хъэцIэупхъуапIэ уихьагъ пIонэу зы чIыпIэ узфимызагъэрэр? Ар сьдкIэ уищыкIагъэ? — Тыр лхъэ-шэ хъазырэу ишъао къеупчIыгъ.

Аслъан цIыкIум ытхьакIумэ пакIэмэ анэсыжыэу плъыжыбзэ хъугъэ нахь, зы гушыIи къыIожыгъэп. Ятэ кIалэм ыгу егъугъэн фае, лхъонтэжыыеу орденыр зьдэлъыр къышти, ащ ачIэгъ дэдэ чIэлъыгъэ газетэу гъожы хъужыгъэр къычIихи, къыщэнэзэ къыIуагъ:

— Мы газетэу заом илъэхъанэ къыдэкIыгъэм орден кызыфысатыгъэр ит. Фахыи пшыпхъунахыжыгъэу модрэ унэм чIэсыр къегъадж!

Тым ежъ орден кызыфыратыгъэр ыкIо ыгъэтIысэу риIоми хъуштыгъэ, ау ежъ ышъхъэ шытхъужыныр иджагъу. ЕтIани ыкIо ыпашъхъэ уцоу, алахь-алахь, мыщ фэдэ лIыгъэ сшIагъэ ыIоныр зэрипэсыжыыгъэп.

Чэфым зэрзэрихырэр къэпшIэнэу Аслъан пкIэтэ-лъатэзэ ышылхъунахыжъ газетыр рити, ятэ ехыллэ-гъэу итхагъэм къеджэнэу елъэIугъ.

«Гвардейцэу ТамэкIо Хьамидэ лIыхъужыныгъэу зэрихьагъэр» газетым ит статьям шъхъэу иIагъэр. Ар Аслъан имызакъоу ышылхъунахыжыи лъэшэу шIогъэ-шIэгъоныгъ.

Аслъан ышылхъунахыжъ зы гушыIи хымыгъэзэу газетым итым къеджагъ:

«ТамэкIо Хьамидэ — ылъэпкъыкIэ адыгэ. Ащ лIыгъэ пн зэрэхэлъыр тыгъосчэщ къыгъэлъэгъуагъ. Команди-рым иунашъокIэ ар изакъоу ожубэнэ чэщым развед-кэм кIуагъэ: фашистэу околым дэлъымэ ащыщ макъэ ымыгъэлэу къыубытыни, псаоу къыхъынэу пшъэрылъ иIагъ. Фашистмэ ащыщ околым къыдэкIыфэ ежэу ошхым хэлъэу сыхъатищэ шылъыгъ. ГъучIыч шIыхъа-

гъэм дэкі зэхъум, ымышіахэу ыгэ куіэжьыгъ, ау ащ пае кымыгъанэу околом кыдэкІыгъэ фашистым ошІэ-дэмышІэу тебани, зэкІоцІилхи кыххыгъ. Етіани ар солдат кыодыагъэл, офицерыгъ. Ащ тидзэмэ къашъхьапэ-нэу бэ кырагъэІуагъэр. Гвардейцэу Тамэкъо Хьамидэ нэмыкІ лыгъэ Іаджи, ныбджэгъумэ шысэ афэхъоу, зу-уапІэм шызэрихьагъ. Автоматым щэу дэлъхэр зеухым, пыймэ ащыщэу атакэм къекІорэ солдатыр ыгъэлъпауи, ащ Іашэу кыІэкІыгъэзыгъэр кыпхъотагъ. Ащ пыйм иІашэкІэ пый солдат 12 апсэ Іуихыгъ. А зепстэумэ ыкІи нэмыкІ лыгъэу зэрихьагъэмэ апае народым ыкъо шІа-гъоу Тамэкъо Хьамидэ орденэу Боевое Красное Знамяр кыфагъэшъошагъ.

Аслъан цыкІум ятэ орден кызыфратыгъэр шы-мыгъушпэ шІоигъоу, ар пытэу ыгу рнубытагъ. ПшІэна, джыри зыгорэкІэ ныбджэгъумэ ащыщ горэ ятэ орден кызыфратыгъэмкІэ кьеупчІынкІи мэхъу.

— А тат, тат, сьд пае уиорден зыхэмылъхъэра? — ыІуи зытІо-зыщэ Аслъан ятэ еупчІыгъ.

— Сэ ар зыхэслъхьан хъумэ сшІэщт, о сэ ськъэмы-гъэсэжъ, — джары нахьыбэрэмкІэ джэуапэу кытыжьыщ-тыгъэр.

Ау зы мафэ Аслъан ятэ джэуапэу кырытыжьыгъэм ыгъэгушІуагъ. «Орырэ сэрырэ тызэбгъодэтэу карт зытра-дгъэхьнэу тызыкІокІэ, сиорден сьбгъэ хэслъхьащт», — джары тым Аслъан кыриІуагъэр.

ТекІоныгъэм и Мафэ кызыщысыным Тамэкъо Хьами-дэ орден кызыхьлъхьы, ыкъо анахьыкІэу Аслъан цы-кІур игъусэу карт зытыраригъэхьнэу ежьагъэх. Аслъан зэ джабгъумкІэ, зэ сэмэгумкІэ уцущтыгъэ, анахъэу зы-фэягъэр орденэу ятэ ыбгъэ хэлъыр нахь дэгъоу ыльэгъу-нэу ары. КІэлэ куп зэхэтэу апэ кызыфэкІэ, ахэмэ апэ-благъэу ятэ блэкІымэ, орден зэриІэр ашІэмэ, алъэгъумэ лъэшэу иҗопагъ. Ащ зи гъэшІэгъон хэлъап: зэкІэми ятэ орден зэриІэр ашІэмэ, алъэгъумэ ашІоигъу.

Мэлахъомрэ оредымрэ

Къуаджэ пэпчъ лыжьхэр зыгорэм рыІазэхэу дэсых. Зыр пхьашІэ, адрэр гьукІэ Іэпэлас, яцэнэрэр гупкІэу, дахэу мэгушпІэ.

Тэ тикъуаджи макІэп лІыжь шІагъоу шыІэныгъэм Іушы ышыжьыгъэхэу шыпсэхэрэр. Ахэмэ зыкІэ ащыщ Хьаджтэч. Мыр кыгъэшІагъэм мэлахъо. Тикъуа-джэхэр зэдэлэжьхэнхэу колхозэу зызэхэхьэхэм, апэрэ мэлахъоу агъэнэфэгъагъэмэ ащыщ. МэлхъунымкІэ гъэ-хъэгъэ инэу ышыгъэхэм апае орден кыратыгъ, мызэу-мытІоу Москва шыІэгъэ ыІставкэхэми агъэкІуагъ. Іоф-шІэн темьфэжьырэ нахь мышІэми, непэ кызынэсыгъэми ежь фаеу мэлахъо.

Зэрэмэлэхъо пашэм фэшъхьафэу Хьаджтэч шІуа-гъэу хэлъыр бэ. Пчэдыжкым щегъэжьагъэу пчыхэм нэс мэлымэ апэтыгъэу, пшыгъэу къекІожыгъэми плэм зыхидзэщтэл, зэупчІыжьыщт, зыпылэкІыхьащт. Іэл-кІэ-ІьапкІ, ыжакІэ унсыгъэ зэпыт, идуакъэхэри мэхъы-ух. «Хьаджтэч псэлъыхъо кІалэм фэдэу кІэрэкІэ зэ-пыт», — аІо ар зыльэгъухэрэм.

— Хьаджтэч, енэгугъо, зыгорэ угу къекІыгъэкІэ, — загъорэ къесэмэркъэух пхъужъ хэкІотагъэхэр зэкІэуп-сыхьажыгъэу, кІэрэкІэу залъэгъурэм.

— Ары дэд, зыгорэ сыхьисап, — къясэмэркъэужыкы ежьыри. — Тиньо нахь ныбжьыкІалокІэ схъожьын сы-гу хэлъ. Ау а шъуасІохэрэр, табыумэ, тиньо нэшъумы-гъэсыжъ.

Анахь шІогъэ инэу Хьаджтэч хэлъыр оредхэмрэ къа-шъохэмрэ шІу зэрилъэгъухэрэр ары. Ятэ пщынэо Іэзагъ, ятэжъ хэкум зы къамылапщэу исыгъэр ары. НыбжьыкІэ дэдэу джэгум кІоу ригъэжьагъ, нэжъ-Іужъ оредыІохэу яхьакІэщ шызэхэсыщтыгъэхэм къалорэмэ ишъыпкэу ядэлущтыгъэ. Хьаджтэч Хьатх я КъокІаси, Къоджэбэрдэкъо Мыхьамэти, Айдамыркъани яхьылІэгъэ оредхэм хьышъэу апылхэри кыуиІотэнхэу ешІэ. Зы мафэ Мыекъуапэ кыкІыгъэ научнэ ІофышІэхэу ореджъхэр зытхьхэрэр ихъэкІагъэх. Ахэмэ къафилотагъэ-ри аригъэтхьгъэри бэ.

Ау Хьаджтэч сьд фэдиз оредмэ яхьылІагъэу кы-Іуагъэми кызэрэригъажъэри зэриухыжьыщтыгъэри зы — Хьагъэуджым изэфакІу ары.

— Сыда, Хьаджтэч, ащ фэдизэу Хьагъэуджым изэ-факІо угу хэкІагъэу шІу зыкІэплъэгъурэр, сыда гъэ-шІэгъонэу хэлъыр? — аІоу зэупчІыхэкІэ, ащ джэуапэу кытыжьырэм гъунэ иІагъэл.

— Сиблагъэхэр, — еІо Хьаджтэч, — дунаим идахэ-рэ шыІэныгъэм иІэшІугъэрэ куоу зэхапшІэ пшІоигъо-

мэ, Хьагъэуджым изэфакло едэлу, уедэлу кьодыенэу, зы тхьаклүмэмкIэ кьибгъахьэмэ адырэ тхьаклүмэмкIэ ибгъэкIыжынену арэп. УгукIэ ащ уишьыпкъэу уедэлу фае, пкыны-лынэм хахъэу, гучIэм нэсэу: Джащыгъум огум икьаргъуи, пщэ фыжьхэм яеськIи, жьуагъохэм яжыуи нахь нафэу уанэлу кьитэджыпщтых, бэзумэ яорэд гохь макъи, псыхьохэр зэрэлупчъагъчи, пкIашгъэхэр зэрэлүшъашъи, шъыхьэхэр зэрэлъи, сабиймэ яшхы макъи уагъатхъэу зэхэлпхыпщтых. Хьагъэуджым изэфакло угурэ пшъхьэрэ етыгъэу уедэлүмэ, пшъэшъэ ягъэцэнхэм яхьэрэ кIуакIи, хышхом фэдэу ольэрэ лэжыгъэ хьасэхэри, мэз шхуантIи, шIу плъэгъурэ цыфым ынэхэм ялыдыкIи гъунджэм кьыридзэхэрэм фэдэу ольэгъух.

Ар пшIошIы хъуным, икъоу зэхэлпшIыкIыным пае мыдэ Хьагъэуджым изэфакло тежъугъэдэлүх.

Ащ зедэлүхэкIэ, Хьаджтэч игушыIэ етIани кьыпидзэжъэу хабзэ:

— Ы, сьд ащ епIолIэн? Зи епIолIэнэп! Сиблагъэ а къэшъо оредым тыгъэ кIуачIэ хэлъ. Ары, ары, тыгъэ кIуачIэ хэлъ. Есэгъэлыящэу кьызышIошъумыгъэшI, зытетым тетэу къэсэлэ. Арымэ, сэ мэлымэ къэзгъэшIагъэм салэт, ренэу Хьагъэуджым изэфакло сигъусэу сыгукIэ кьыздесэхьакIы, сыгукIэ къэсэлэ. Уцыр кьашхъоу, хъупIэмэ мэ IэшIур кьарихъэу, огу кьаргъоу чIэ зимылэм сиплъэу, мэл Iэхъогъоу сызпэтым сызыхэллэжыкIэ Хьагъэуджым изэфакло а Iэтэумэ кьахэлүкIэу кьысцэхъу. Сыкьызэхамыхы сшIошIы хъумэ, сымакъэ зерифэуи ар къэсэлэ, сыкьызэрамылэгъури сшIапэмэ, цыкIу-цыкIоуи сыкьыдашъо. Сэ ащ емыкIу хэлъагъорэп. Орэд дэгъум анахь Iоф кьыныри кьэгъэшIэгъохы, пшIэрэм укIэгъэгушIу, кIочIэ лые кьыпхелъхъэ, тэмэ лые кьыбгуегъакIэ, уимыгъэзщэу уахътэр бгъэкIоным намалхэри кьыуеты. Сьд фэдизэу Iофым уигъэлшъыгъэми, орэд дахэм уедэлүмэ узэрэпшъыгъэр пщдэгъэгъушъэ.

ШIокIыщэу, Хьагъэуджым изэфакло Хьаджтэч шIу дэдэ зериллэгъурэр ишъхьагъусэу Гошамыдэ ыгу тефэрэп.

— Мы тилыжь Хьагъэуджым изэфакло делэ шъыпкъэ ехъулагъ. Зи ащ егъэдэлүи щатэ емыгъэшх. Фэдэ цыф слъэгъугъэп, — еIо ньом.

Ауштэу Гошамыдэ еIо нахь мышIэми, Хьагъэуджым

изэфакло радиомкIэ кьаты хъумэ, ытхьакIүмэхэр кIэгъэзыкIыгъэу ежыри едэлу.

Хьаджтэч Хьагъэуджым изэфакло зерикIасэм пае, ащ ехьылIагъэу Гошамыдэ башэ кьылоу зыхъукIэ лIыжытым ыдэрэп:

— Е, нху, о оредым хэлпшIыкIэу сэ сшIэрэр ары нэмыIэмэ, зи умылоу шыс, кьалорэм едэлу. Орэдым цыфыр ыгукIэ нахь дахэ, нахь кьабзэ ешIы, ишIултэгъу егъэины, дунаеу зытетыри нахьышIу регъэлэгъэу, ары пакIопышъ, ипсауныгъи егъэпыгъэ.

...Хэт сьд ылуагъэкIи Хьаджтэч Хьагъэуджым изэфакло шIултэгъуныгъэу фыриIэм кьыкIыритгъэчэрэп.

Зы мафэ Хьаджтэч мэлахъоу Iоф зишIэрэр илъэс шъэныкьо зэрэхъугъэр зэрэкъуаджэу хагъэунэфыкIыгъ. Ащ пае магнитофон кьежьэгъакIэмэ афэдэ ратыгъ. Ар кьезымыгъэкIунхэр, «илъэс IокIиплI зыныбжь лIыжытым магнитофонр сьдикIэ ищыкIагъ, ащ нахьышIугъ костюм е цуакъэ горэ фащэфыгъагъэмэ» зылонхэри къэхъугъ. Ау ежъ Хьаджтэч уеупчIымэ, кьыуиIоштыр нэмыкI. Боу афэраз ар зыгу къэкIи магнитофонр кьезытыгъэхэм. Хьагъэуджым изэфаклокIэ кьыритгъажыи, орэд заулэ пленкэм тыритхагъэшъ, мэлахъо зыкIокIэ, а оредхэм ядэлу, ыгукIэ кьыдело, Мэлыхэри орэд дахэм нахь дэгъоу ыгъэхъухэу, нахь егъэпщэрихъэу ары ежъ Хьаджтэч кьызэрэщыхъурэр...

Укьэшъоими кьэшъуакIэ иI

Тикъуаджэ адрэ кьоджэ Iэтзүхэм афэд: хъяр иIэ хъумэ, цыфыбэ зыхэт джэгү ешIы, хьакIэхэри кьырегъэблагъэ, елъытэ, егъашIо.

...Джэгүр джэгүшхуагъ. Къуаджэм дэсхэр зэкIэ шылагъ. Джэгүм анахъэу теплэ кьезытыштыгъэр пщынэо Iазэу адыгэ шIолъырым зыцIэ шыралуагъэхэм ащыш зэрэщылагъэр, кIэлэ ыкIи пшъэшъэ кьэшъуакIохэр зэрэхэтыгъэхэр ары.

Джэгүр аухи, кьекIолIагъэхэр захьакIэхэ нэуж, хьащыкIом Аслъанбэч зыкьыфигъази кьылуагъ:

— ТихьакIэ, емыкIу кьысфэмышIыпщтмэ, зы упчIэ горэ кьыостымэ сшIоигъуагъ.

— Узыфаем укIэупчIэныр емыкIоп, кьало упчIэ уиIэмэ, — Аслъанбэч кьыложыгъ.

— Упчѣу снѣр, — кыѣуагъ хьатыяклѣм, — зы нылѣп. Джѣгум уахэсы зэхъум, зыгорѣм укынгѣгумѣкыштыгъѣу гуцафѣ сшыгыѣ. Угу рыхыхын горѣ джѣгум хѣлпѣгъѣуагъѣ?

Хьаджѣкѣулѣкѣ Аслѣанбѣч, тѣклѣурѣ егушшысы, кырыгъѣжѣагъѣ:

— Ары, сыгу рыхыхынхѣр хѣслѣгъѣуагъѣх. Шѣугу хѣмыкын хъумѣ, ахѣр кышшѣослоных.

— Къало, къало, тихъаклѣ, — макъѣхѣр къѣлугъѣх.

— Ашыгъум шѣукъѣдѣлѣх, — кырыгъѣжѣагъѣ Хьаджѣкѣулѣкѣм. — Джѣгум ишынрѣ изѣшѣнрѣ бѣшлагъѣу хѣбзѣ гъѣнѣфагъѣ хѣлѣ. Ахѣр тхылъ горѣмц дѣтхагъѣхѣу шыгъѣл, ау адыгѣмѣ ашлѣу, агъѣфѣдѣу йорыуатѣклѣ ахѣлѣ. Джѣгум изѣхѣшѣн, изѣшѣн къѣпѣлѣнѣу шыѣр бѣ. Къѣшшѣоным къѣшшѣуаклѣ ил, ашклѣ бѣшлагъѣу уахѣсыгъѣу, цыфмѣ зѣдаштагъѣу хѣбзѣ гъѣнѣфагъѣ шыл.

Джѣгур адыгѣхѣмклѣ театрѣм фѣд. Цыфхѣр шыгъын дѣгъѣухѣмклѣ фѣпагъѣхѣу аш къѣкыуаллѣхѣ хѣбзѣ. Пшынѣо лѣзѣм икѣулай амалхѣр, орѣдыло-жѣуаклѣм илѣпѣлѣсагъѣ, хьатыяклѣм иакъыл-лѣушыгъѣ, ныбжыкылѣхѣм якъѣшшѣоклѣ дахѣ джѣгум кышшѣлѣагъѣох. Цыфым ыгу ихыкырѣр къѣашшѣомклѣ кыуегъѣашлѣ, имурад-гупшысѣхѣм уашѣгъѣгъѣуазѣ.

Мы джѣгоу нѣпѣ шылагъѣм бѣмѣ саригъѣгупшысагъѣ. Ипѣурѣ зѣманым фѣмыдѣжѣѣу джы джѣгум къѣкыуаллѣхѣрѣр тѣгъѣлѣпсыхъагъѣх, яшыгъынкыи, ашшѣокыи дахѣх. Зыр адрѣм ехъѣпсѣжыныѣу шытѣп. Ау аш дшѣтѣжѣѣу къѣмышшѣохѣрѣр, къѣмыкылоу зыгъѣлѣпсыхѣрѣр къѣкылоллагъѣхѣм ахѣтых. Кѣлѣ горѣ кытырагъѣахы ислѣамыѣ къѣшлагъѣ. Дѣхѣклаѣу къѣшшѣуагъѣ, ау пшыналѣгъѣм мѣхъанѣу илѣр икѣоу зѣрымшлѣрѣм къыхѣклѣу, икѣшшѣуакыи шыкылагъѣ фѣхъугъѣ. Аш ыуж, шѣори гу лѣышшѣутѣгъѣн фѣе, кѣлѣ горѣ зѣфакыло къѣшлѣнѣу кызытырагъѣахъѣм, тугыныр зылуигъѣлпшызѣ къѣшшѣуагъѣ. Аш кыкырѣр ежѣ нахыжѣхѣм ашъхъашшѣкыуагъѣу ары. Ар къѣбгъѣшшѣоныр хѣгъѣкыи, пчѣгум кыибгъѣахъѣ хъунѣп.

Узѣзѣгъы мыхъухѣшшѣтѣу джѣгум хѣслѣгъѣуагъѣр кѣлѣлѣмѣ ашышхѣр ешшѣуагъѣхѣу хѣкуукыхѣзѣ, пшѣашшѣѣмѣ кызырѣдѣшшѣуагъѣр ары. Ахѣмѣ ажакылѣхѣр упсыгъѣхѣл, яджѣнабгъѣхѣр зѣрыгъѣзыгъѣх, яцуакъѣхѣм сапѣр къѣятѣкыохы. Етлани аш фѣдѣу «шы фыжыым» тѣсхѣу кыуаукылѣ пчѣгур зыубытыхѣрѣм хьатыяклѣм зи ариѣорѣл. Аш нахыкылѣ пшъхыи, уиджѣгуи, узыхѣтхѣри умыгъѣлѣѣ-

пѣнхѣр емыкыу. О пшъхъѣ уасѣу фѣлпшыжыѣрѣм елѣытыгъ лѣытѣныгъѣ кызырѣрѣфашшѣышшѣыри.

Гухѣкылѣу хъурѣр пчѣгум итѣу къѣашшѣорѣм икѣашшѣо еухыфѣ сыпѣлпѣн, хьатыяклѣм сѣжѣн амылоу, кѣлѣлѣмѣ ашышхѣр пшъашшѣѣмѣ ячъаллѣу, алѣлджѣнашшѣо алыгъѣу пчѣгум кызырѣрѣтырагъѣлѣадѣхѣрѣр ары. Етлани пшынаом е пхъѣкычѣаом дырагъѣашшѣѣмѣ йофа, мѣлѣѣубабѣхѣшъ текыжыых.

Джыри зы хѣзгъѣунѣфыкыи сшлѣоигъѣу. Ар кыѣтехъакылѣмрѣ текыжыыкылѣмрѣ. Кѣлѣлѣм чѣзыур зынысыгъѣ пшъашшѣѣу кыдѣшшѣошшѣыр кыпагъѣошшыни, пчѣгум кырашѣн фѣе. Кѣлѣлѣр къѣшшѣуахѣмѣ, кызыдѣшшѣогъѣ пшъашшѣѣр дѣхѣ-дахѣу ичыпѣлѣ ыгъѣуцужыны фѣе. Ау сѣ нѣпѣ джѣгоу сызхѣлпѣагъѣм кѣлѣлѣ зырызхѣр зѣрѣшшѣзекыуагъѣр сшлѣтѣрѣзыдж, пшъашшѣѣу кызыдѣшшѣуагъѣхѣр яуцупѣлѣ намыгъѣсыжыхѣу пчѣгум кытыранѣхи, ежыхѣр текыжыыгъѣх.

Сыдигъѣокыи хьатыяклѣм зыгорѣ, анахъѣу хъакылѣр, кыгъѣшшѣонѣу илѣо ылѣгъѣумѣ, аш уфѣсакыны фѣе. Нахытѣрѣзыр хъакылѣм къѣшшѣуакылѣ ешлѣмѣ-емышлѣмѣ, ар орѣдѣу кызыдѣшшѣонѣу зыфаер ыпѣ ралпшлѣу зѣригъѣшшѣлѣнхѣр ары.

Джы къѣшшѣоным лѣдѣбныгъѣ зѣрѣхѣлѣын фѣаѣм гыцылѣ зытлу къѣсыуаллѣ сшлѣоигъѣу. Тынѣу, пкыыр мысысѣу, лѣакыокылѣ дахѣу къѣшшѣонхѣм ычыпѣлѣкылѣ, къѣшшѣокыуабѣмѣ имышшѣкылагъѣу зыраутѣкыжыы, дѣпкыаѣх, къѣпкылѣхых. Лѣшшѣу утѣпкылѣкылѣ, зѣоутѣкыжыыкылѣ укѣшшѣуагъѣу илѣытѣ хъушшѣлѣп.

Шысѣ тѣлхынѣу къѣшшѣокыло лѣзѣхѣр бѣу тѣлагъѣх, джыри тѣлѣх. Ахѣр Теуцѣожыхъаблѣкылѣ улѣбнышъ, Тышшѣкыокыо Шѣбан, Сташшѣу Тут, Пѣнѣжыыкыуаѣкылѣ — Зѣрамыку Мухътар, Хъабѣхъу Къѣсѣй, Пчыхъалыкыуаѣкылѣ — Шъхъапѣлѣжыыкыо Къѣаныи, Пѣнѣхѣскылѣ — Нѣпѣсѣу Гъу-чыпс, Къунчыкыохъаблѣкылѣ — Шъѣоджѣ Къѣамболѣт, Алѣмыкылѣ — Лѣлѣпѣлѣрыкыо Гѣахъмѣд, Къѣзѣныкыуаѣкылѣ — Пѣнѣшшѣу Андзаур, Лѣзѣустѣнхъаблѣкылѣ — Къѣокылѣсѣкыо Мѣч, илѣѣсыбѣрѣз Адыгѣ ансамблѣм хѣтыгъѣхѣу Бѣшкѣкыо Мѣсхъуд, Тѣмзѣкыо Ибрахыым, Мискур Исмахыил. Мы зыгугъѣу къѣсшыгыгъѣхѣр къѣашшѣохѣ зыхъукылѣ, алѣа-кыохѣр чыгум нѣсхѣми нѣмысхѣми пшлѣшшѣыгъѣл, кызѣшлѣахѣхѣкылѣ, лѣлѣпѣлѣсѣ кыфѣшшѣлѣхѣзѣ ахѣмѣ пшъашшѣѣр ичыпѣлѣ агъѣкылотѣжыышшѣыгъѣ.

Тибзылфыгъэхэми къэшьокло лазэхэр къахэкыгъэх.
Ахэмэ Хьатрамэмэ я Пакъэ ащыц. Ащ ехьыллагъэу
мы оред цларыгор зэхалъхьагъэ:

Оредэ дахэри сн Пакъ,
Пакъэри дахэу мэуджы,
Пакъэри уджымэ захахъэклэ,
Уджыхэр лъэху-лъэушы.
Пакъэри уджымэ захэкыклэ,
Уджыхэр мэцэо-пллох...

Адыгэ ансамблэм хэтыгъэхэу дэгъоу зэлъашэрэмэ
ащыщых Къоджэшъо Къадырхъан, Цэй Шамсэт, Къад-
рыкъо Хьалимэт, Хьуг зэшыпхъухэу Марнетрэ Шэри-
фэрэ, РСФСР-м изаслуженнэ артисткэу Клык Зулэ,
джы анахь тикъэшьокло дэгъоу, Къэбэртгэ-Бэлыкъар Ре-
спубликэм изаслуженнэ артисткэу Лыхъук Сарэ, нэ-
мыкхэр.

Джэгум къыщырагъэлорэ къэшьо оредхэм яхьыллагъэ-
уи гушылэ зытлу. Джэгур сыдыгъокли кърэкъамылкэ
рагъажъэ. Шъо нэмык къэшьо оредкэ ежъугъэжъагъ.
«Сыд пае джэгур кърэкъамылкэ рагъажъэра?» — зы-
лоу къыкълэупчлэнхэр къышъухэкынкли мэху. Джэгур
кърэкъамылкэ зыфырагъажъэрэм мыщ фэдэ къэбар
пыл. Пшъэшъэ дахэ горэ нэр плэпихэу, Кърэкъамыл
ыцлэу шылагъ. Ар джэгур горэм ащагъэу фаохъэз, амы-
шлахэу алэкълэулагъ. Шыфхэр зэхэгущылэжъхи, ащ
ыцлэкэ зэхалъхьэгъэ оредымкэ сыд фэдэ джэгуми къы-
рагъэжъэнэу унашъо ашыгъагъ.

Сыд фэдэ джэгуми удж хъураеклэ аухыжы, ар арэу-
штэу зыкълашырэр зэклэри къэшьонхэм пай, цстэуми
ягуалэ ашлэным пай. Ары, сиклалэх, укъэшьоным къэ-
шъуаклэ ил. Ащ хабзэу хэлъыр бгъэцэклэныр зымыуа-
сэ шылэп. Дэгъоу укъэшьонри, дахэу оред къэплонри зэ-
фэдэ — тлур цыфхэм агъэлъалэ, — къыухыгъ хьаклэм
ипсалъэ.

Джамболэт исад

Болгарием къыкыгъэ хьаклэхэр къызэрэклоштхэм
икъэбар нэмык къуаджэм дэлъыгъэп. Ащ клэлакли
нэжъ-лужъи рыгушылэщтыгъэх:

— Тищылэклэ-псэуклэ нэлуасэ зыфашышт.
— Тигубгъохэр, фермэхэр ыкли садхэр къапльы-
хьаштых.

— Унагъохэм ащыщхэми арыхъанхэкли мэху...
Аужырэ псалъэм бысымгошэ зырызхэр къыгъэштэу-
лугъэх. Ямыегъэ-ямышлуагъэу шъхьахынэ лэджыми унэ-
хэри, лэгухэри нахь зэлахынхэ фаеу хьугъэ.

Хьаклэхэр къуаджэм къызэсыхэм тхьаумэфагъ. Пчэ-
дыжым шегъэжъагъэу пчыхъэ нэс ахэмэ къуаджэм нэ-
луасэ зыфашыгъ. Губгъохэр, фермэхэр, хьамэхэр, клу-
быклэр къапльыхьагъэх, унэгъо зытлур арыхьагъэх.

Хьаклэмэ бэ агъэшлэгъонэу альэгъугъэр. Ау нахьыбэ-
мэ анахь агу рихьыгъэу алуагъэр псыхъо нэпкъым дэжэ
лут пхъэшъхъэ-мышъхъэ садыр ары.

Зы кортыр ащ къоджэ садкэ еджэ, адрэ кортымэ
«Джамболэт исад» рао.

Садым еплъынхэу хьаклэхэр зэклохэм, садлэс лы-
жыр нэгуми хьугъэу къафэчэфэу къапэгъокыгъ. Сад члэ-
гъым ланэ къащышлэ, лум иткълухэу кужъ тлыргъо-
гъэ инхэр, мылэрысэ нэгуми хьапльыхэр, къыпцлэ
лэшлухэр къафытыригъэуцагъэх.

— Шъуисад тыгу елу, шъуегугъоу шъуналэ зэрэте-
жъугъэтырэр икъэбзагъэрэ идэхагъэрэклэ къэтэшлэ, —
къылуагъ хьаклэмэ ащыщ горэм.

— Тисад шлу тэлъэгъу. Ащ тиланэхэр къызэригъэ-
баирэм, тыхъун-шыхынхэм къызэрахыгъахъорэм имыза-
къоу къоджэ хэгъуашъхъэм итеплэ нахь клэраклэ, нахь
гохы къешы, ащ имызакъоуи жьыми лэшлугъаклэу хэ-
лбым къыхегъахъо, — хьаклэм къылуагъэм ипэгъоклэу
къыхидзагъ садым икъэрэгъулэ.

— Адэ сыд пае мы садым «Джамболэт исадкэ»
еджагъэха? — ылуи, хьаклэмэ ащыщ садпэсым къеуп-
чыгъ.

— Ар бэу дэгъоу къыослон, — садпэсым къыригъэ-
жъагъ. — Ащ сэ сышыгъозэ дэд. Ащыгъум Отчествен-
нэ зэошхор аухыгъэклэагъ. Губгъохэр цыраужьымэ зэ-
лбаштэгъагъэ, садхэри лыгъэкли хьугъагъэх. Сад дэ-
хэйхоштыгъэу пным итпыщэхэм, танкхэм хьалэчы
ашыгъэр лыжъ тлысыжыгъэу Гъэжъуанэкъо Джам-
болэт зельэгъум, зэриложьыгъэ: «Мы хьэм къылыф-
гъэхэм ашлагъэр!»

Лъэхъэнэ къыныгъ. Техникэр меклэ дэдагъ, цыф
клуачлэр икъуштыгъэп. Шыхэмэ ачыллэклэ цухэмкэ

Лыжь зытү Джамболэт кылуагыр агу римыхуу гумыгыгъэх, ау нахыбэмэ кыдырагъэштагъ: «бэу игъу!»

Нэжь-лужьхэм Гъэжъуанэкъо Джамболэт япашэу къоджэ гъунэм, псыушъом садкIэ щагъэтIысхыгъ. Ежь Джамболэт чыгмэ альапсэ уцуфэ, якъутэмэ цыкIухэм задзыфэ, ренэу алъыплъэ зэпытыгъ.

жъоштыгъэх, чэмхэри кIашIэхэу кыхэкIыштыгъэ. ШIэгъэн фаеу цыфмэ апэкIэ Iофэу илыгыр багъэ. Колхозым ыIэ садым нэсыгыуу шытыгъэн.

Къуаджэм ипашэхэм яшIэ хэлъу Джамболэт ежь фэдэ лыжьхэр ыгъоихи адэгущыIагъ: «О куп, о синьбджэгъужьых, зыгорэкIэ сышъольэлущт, шъори ар игъо шъульэгъуникIэ сэгугъэ. Тикъуаджэ шыщэу ныбжьыкIабэ пным езаохээ, зэуаIэм шыфэхыгъ. IофшIэн зытефэу къуаджэм дэс хэм ашIэн фаеу пшъерылъэу яIэр бэ. Шыкухэр зеримыкъурэм пае тибзыльфыгъэмэ тамэкIэ лэжьыгъэ чылапхэр къалэм кырахы. Тэри лыжьхэу зыкIуачIэ кыхыштыхэмкIэ бригадэу тызэхъу-гъахы, тисадэу пным хьалэчы ышIыгъэр зыпкъ итэжъугъэгъэу цожь. Цыфмэ тхъауегъэпсэу кыталожьын».

— Чыг иIыкIу пэпч сабым фэд, ащ зелэтыфэ-ренэу уналэ тебгъэтын фае, — Джамболэт ылоштыгъэ, Гъэтхэ-гъэмэфэ лъэхъанхэм чыгхэм хьамлыухэр зерапымышъоным пае мышъхъахыжьэу лъыплъэщтыгъэ. Ежь иныуи, инысэхэри, ягъуызгъу пшъэшъэжьыехэри игъусэхэу еIэф зэхэшыхыагъэкIэ чыгхэм апкъхэр аригъэгъалэщтыгъэх, альапсэхэри къаригъэтIыхыащтыгъэх. Къоджэ тхъаматэмэ ауж имыкIэу трактормэ ашыщ къаригъэгъакIоти, чыг сатырмэ азыфагухэри даригъэжъукIыштыгъэ. «О лыжьыр, чылэмэ ясад нэмыкI лшIоIофэп, уелIылIэжьышты мыш, а зиунагъор бэгъон, зэ зыгъэлсэф, — Джамболэт иныо цIащIэщтыгъэ, — мы тичылэ лыжьмэ ялыягъэу о къуаджэм ичыфэ ителъа. А чыгымэ къалыкIэрэр кыпIуфэжьынкIэ огугъэмэ бэу о лыжьыр, уделэм.

— Ащ къалыкIэрэр сэ кыслумыфэми, скъомэ къаIуфэщт, ахэмэ къалумыфэми, ахэм акъожьхэм къаIуфэщт, — иныо кызэрегырэм иджэуапэу Джамболэт кыIожьыштыгъэ, — тэ тиунагъо а садым кыдэжIырэм шыщ ныбжьы имышхыштыми, чылэмэ хъун-шхын афэхъушты, фэдэ къафихышты. Сэ садым сIэ зэрэхэлъым пае сыгукIэ сэтхэ. Цыфыр ежь ифэдэ, ежь ышъхэ закъо нэмыкI ымыгъэгумэкIыжьыштыгъэмэ, бэу а чыгури дунаери тхамыкIэу, телъаджэу хъунгъагъэхи.

Джы тисад зэрэчылэу рэгущо. Ащ ахъщэ хъушэ кызэрэкIаIорэм имызакъоу цыфми зыцагъэлсэфы, мэфэкIхэр чэфэу щагъакIох. Садым иугъонжьыгъом ащ мыIэрысэ ыкIи къужьIэрысэ самэхэм зыкъыщалэты. Цыфы макъэхэр садым кыхэлукIыхэ хъумэ, ащ Джамболэт ымакъэ къахэлукIэу «сэри сышъуигъус» ыIорэм фэдэу стхьакIумэ кыредзэ. Бэ садым уахъти къарыуи а Iым тыригъэжIодагъэр. Джары, тыхьакIэхэр, мы садым «Джамболэт исадкIэ» зыкIеджэхэрэр. Ар зыщымыIэжьыр хъазыр ишIагъэ, ау ащ ыцIэ садым епхыгъ.

— Ары, сыхэмыкъорэмэ, — кылуагъ хьакIэмэ анахыжьым, — шъорыба адыгэхэмкIэ «шIу шIи псым хадз» зылуагъэр. Ар шъуи Джамболэт дэгъу дэдэу ыгъэцэкIагъ, Ащ илъэуж дахэ чIым кытырынагъ, ынапэ реплъыжьыныхуу илэщэныгъэкIэ сад ишIагъуи къуаджэм кыфигъэкIыгъ. Нэбгырэ лэпчэ ащ фэдэ IэшIагъэ тичыгу кытырынэмэ, тидунае джы зэрэдахэм нахы нахы дахэ хъушты.

Тыгъэр къохъажыгъ. Жьуагъоми огум зыкырап-хъагъ. Маззу кыхьэгъакъэми зыкыгъэлъэгъуагъ. Ар хьырбыдз бзыгъэ ныкъошхом фэдэу тыжынышъо ошъуапщэмэ ахэсыхъэти, етлани къахэсыкыжыштыгъэ. Жы чыгъэтэгъэ шлагъоу кыхьырэм чыгъ пкъаштэхэр зэрегъэлүшъаштэх. Чыжьэу-чыжьэу ошъочапэм пчыклар кышчыхъупкъыштыгъ.

Чыгъ тхъапэхэр зэрэлүшъаштэрэми къуаджэм машинэу ыкн коу къыдэхъажыкхэрэми амакъэмэ аклэдэлүклэу Гьучыпсэ унэ пчъэлупэм лусыгъ. Чэщыр зыхэклуатэм гъунэгъу унэм яостыгъэхэр агъэкъосэжыгъ. Мэклэмаккэу къуаджэри самбырыжыгъэ. Гьолтыжыгъо зы хъугъэр бэшлагъэ нахь мышлэми. Пщыпый Гьучыпсэ унэм кымыхъажэу джыри шысыгъ. Ишъузэу Кокой аш ыгъэгумэккэу гъогогъуищэ унэм кыкн ихъажыгъ. Лыжым имыхабзэу лэгум бэрэ зэрэдэсыр зи аш зыфихьын ишлэрэп. Ежъ Кокой гьолтыжынын ылуи шъхъае, фэмыщылэу етлани яллэнэрэу унэм кыкн, лыжым рилуагъ:

— Чэщныкыо уж хъужыгъэу сыда узпэсыр, гьолтыжъ.

Лыжым джэуап кымытыжэу хэщэтыкыгъ. Ыжаккэ тлэклу хэллэстхъэжы, тутыным хигъэнагъ.

— Узбэ ыубытыгъа сэлэ, уаслорэр зэхэпхырэба?! — ымакъэ нахь гъэлъэщыгъэу етлани ньом кылуагъ. «Сэ сызэрэпэрэр имыкыоу сыды пае мы нъори Юфым кыхэхъагъа. Сызфимыгъэгубжэу ихъажыгъот», — ыгуккэ лыжым ылоштыгъэ.

Лыжым зи кызэрымлорэм ньор зэщифылагъэ, бгъодахы ымакъэ лэтыгъэу кылуагъ:

— Сыд сэлэ кыохъуллагъэр... Хэта узэкхэрэгъулэрэр, нычэлэ учыен угу хэлъыба?

— Сыгьолтыжыгъэкн сычъыен слъэкыштытэл, щагум нахь сыщырэхъатыштыт, — Гьучыпсэ ерэгъэ дэдэу кылуагъ.

«Сымаджэн фае, илъэс 50-у сызыкыгъум кыкклоцл мыщ фэдэу мыр слъэгъугъэл, шлу шылахэл», — Кокой ишъхъэ кыхъагъ.

— Усымаджа, сыда кыохъуллагъэр? — нахь шъабэу ньом кылуагъ.

— Сысымэджахэл, ау шъхъакло си!

— Сыда аш фэдизэу угу къеорэр? КысаЛуи рэхъа-ты сышл.

— Зи кымылоу етлани лыжыыр хэщэтыкыгъ, минут заулэ щыси, кыыригъэжыагъ.

— Нытчыхъэ колхозым изэлүккэу шылагъэм лыжъ заулэмэ сэри сызэрахэтэу Юфшлэн зытеферэмэ яспискэ тыхатхыкыжыгъ. Шъуныбжыккэ Юфшлэн кышъу-тефэжырэл, зыжъугъэпсэф кыталуагъ. Гуапэ тцагъэхъун алуи, клэлакэмэ, тфэшъушлагъэмккэ шьолсэу, джи шъуижыпкэ шъуитысхъажынын кышъутефэ, зыми шъушымыккэу шъутыгъыштыт, кытэзылуагъэхэри къахэкыгъ.

Гьучыпсэ зи ымылоу тлэклурэ шысыгъ.

— Хъау! — Гьучыпсэ кызылупхъотыгъ. — Сэ джыри сыллыжъэл. Сыллыжыми сымаллыжыми язгъэлъэгъуштыт, сэ джыри шлэн слъэкыштыр бэ. Сыдэу плорэ, ныу?

Лыжым ыгу кыдищаемэ, нахь ыгъэлэсэмэ шлои-гъоу Кокой кырищэжыагъ:

— Пкъохэр бэшлагъэу унагъо хъугъэх, зэклэри колхозым хьалэлэу щэлажъэх. Мары лкъомэ акъожьхэми хъазырэу якъэщэгъу хъугъэ. Шъо лыжъ купым шъуи-кьорылъфыхэр жьугъэдджэгухэу шъушысых, колхозыр шъо кышъуфэнагъэл.

Ньом кылохэрэр ыгу римыхъэу, игушыи кырымывгъэухэу лыжым ымакъэ лэтыгъэу кылуагъ:

— Ори аш урягъус, арыба! Адэ колхозыр тэ кытфэнагъэл. Аш бэу машинэхэр ихъой, шыфылэ хэмылахэу ичылгу инахыбэр елэжы. Ау сэ джи сыллыжъ слоу сытлысыжыштытэл, фаеми егъашлэм сыщымылэгъэхэ фэдэу зы спискэ горэмэ сырарэмыттах. Сеплымэ егъашлэм зы мэфэ шъхъауз кысэузыгъэл, джырэ нэмылэмэ сишлугъо дэд, шылаклэри тапккэ нахышлу хъуштыт, джары партием изычэзыу съездэу шылагъэми кышалауагъэри. Ккэлаккэм фэдэу сапэр згъэустхъоу сыкъэшъонба!

— Ы, лы тыгъужъ! Гъэшлэгъон пшлэн! О бгъэхъэщтыр бгъэхъэгъахэ, мыдэ кыхыи гьолтыжыи нахышлу.

— Згъэхъэщтыт! Згъэхъэщтыт!

* * *

Пщыпый Гьучыпсэ апэу колхозым хэхъагъэмэ ащыш. Бригадэу зыхэтым ренэу хьалэлэу шылэжыагъ. Сыд фэдэ пшъэрылъ фашигъэми ыгу кыдедэу, ишъып-

кээу ыгъэцэкIээпытыгъ. Колхозым ицIыф пэрытхэр агъэлъагъо къэсми апэу ыцIэ кыраIощтыгъэ. Игулгытэ Iъагъэу, колхозым имылъку нэкум фэдэу къеухъумэ. Колхозыр нахъ баи хъумэ, ежъри нахъ фэшIыгъэ зэрэхуштыр, къэралым ыкIуачIэ хахъомэ, ежъ инасыпIи нахъ зэрэпытэщтыр дэгъоу зышIэрэ лIыжъмэ ащыщ.

Ау IофшIэн зытефэрэмэ яспискэ зэрэхэмытыжъыр лъэшэу ыгу къео. Ар зыми емыкIукIэ фильэгъурэл, ащыкIэ зи ыгъэмысэрэп. Ау ар чэши мафи ицэшIо онтэгъу фэдэу ыгу телъ, ыгъэгупсэфырэл.

— Колхозым илIыжъ пэрытмэ яспискэ ухэт, угу умыгъэкIоды, — правлением ичленмэ ащышми зэ-тIо кыраIокIыгъ.

— Сьд шъуIуагъэми апэрэ спискэм сыхэтэл ныIа, — джыри ащ джэуап аритыжъыштыгъэ.

Джыри ащ ыкIуачIэ бэу кыизэрихъыштыр, ишIуагъэ кыизэрэкIощтыр аригъэлъэгъунэу морад пытэ ышIыгъ. Зыми кыримIуагъэу механизатормэ ягубгъо уцупIэмэ псынэу аIутхэр дахэу кышIыхъагъэх, пшахъохэр аIунтэкъуагъэх. Цыфмэ зыщагъэпсэфынэу пхъэнтIэкIу цIыкIухэри аIуишIыхъагъэх.

— Опсэу, ГъучIыпс, укыизэрэтфэгумэкIырэмкIэ, — механизаторхэм кыфэразэу ащ кыраIуагъ.

— Сьда, ГъучIыпс, уилIыжъыпIэ уизымыгъэсырэр, уилIыжъыгъом уиныо дэхэ-дахэу укIэрысыным ычIыпIэ-кIэ зыоукIыжъы. О бгъэшIэжъыштытIэкIум пшхын икъуни кыиодыжъыни бгъотын, — къезыIуагъэхэри лIыжъмэ кыахэкIыгъ. Ау ар ахэмэ лъэшэу ажэахъэщтыгъэ:

— Шъо щысэ шъутесхыштытмэ ащыгъум сьделэба, сьлэгъытIуба, сэ джыри сыщыIэщтыт, коммунизмэри къэслъэгъужъыштыт!

Тхъамафэ фэдиз тешIагъэу етIани тамб дэкIояпIэмэ пхъэхэр атыридзэзэ гъогу дэгъухэр афишIыгъ. А дэкIояпIэхэу ошх ужырэ цIэнIъагъоу хъуштыгъэхэр джы щы-нэгъожъыгъэл. Ащ пае псыхъэ кIорэ бзылфыгъэхэр ГъучIыпсэ лъэшэу шытхъугъэх. «Джары лIыжъмэ лIыжъыр», — аIощтыгъэ.

ЛIыжъ патриотыр ащи кышчыуцугъэл. ХэтэшIэ бригадэм хэтэрыкIхэр рызэрищэным пае псынжъым кы-IукIэгъэ пцелым хишIыкIызэ чый мэтэ 50 ышIыгъ. Колхозым ифермэ анахъ иным къэлэпчъакIэ фишIыгъ. Джащ фэдзэ ГъучIыпсэ мээзэ зауIэм кыкIоцI колхо-

зым Iофэу фишIагъэр бэ. Шъузабэмэ ащыщхэм яунэхэм япчъэ-шъхъаныгъупчъэмэ афеупхъужыгъэ...

ЛIыжъ джыгытым ищытхэу зэфэдэу кыуаджэр кыбыбыхъагъ, ащ ишIушIагъэ пстэуми гушхоныгъэ хэлъэу аIуатэщтыгъэ.

Зы пчыхъэ горэм правлением ичленэу хэтхэм ГъучIыпсэ зэкIэ Iофэу ышIагъэм тефэрэр залгытэжъым, трудо-день 300-м кхехъугъ. Правлением иунашъокIэ, а трудо-день пчъагъэр фатхыгъ ыкIи ащ тефэрэ лэжыгъэри ахъщэри ратыжъыгъ.

Ар ежъ зэрэлIыжъым емылгытыгъэу колхозым шIуагъэу кыфихыгъэм ыкIи чанэу зэрэлэжъагъэм апае шытхэу пхъэмбгъуми ратхагъ, анахъ IофшIэкIо дэгъоу колхозым иIэхэм яапэрэ спискэ хэтэу дэпкэ газетми кырагъэхъагъ.

Пшыпый ГъучIыпсэ кырыплгыгъэх нэмыкIырэ нэжъ-Iужъхэри. Енэкъокъухэу алъэкIырэмкIэ яшIуагъэ кыа-гъакIоу аублагъ. Нэужым ахэмэ ГъучIыпсэ извенэкIэ яджагъэх.

Ныор инысэ зэрэдэгущыIагъэр

НэтIаукъомэ яныо зыфэе пстэури кындэхъугъ: ып-хъухэр унэгъо дэгъумэ арыфагъэх, кыуаджэм зыкIалэу дэххэм ащагъэх, ыкъуитIуи къащагъ. Нысэу кыфаща-гъэхэри зи япIолIэн умылгъэкIынэу хъупхъэх, дахэх, шъа-бэу мэгущыIэх, рэхъатэу мээекIох. Шыф дэгъух. Тыдэ кIуагъэми хэт ылгъэгъугъэми ныор иныситIу къащэтхэу. Джы ар зыфэежъэ закъор — ыкъоу къэзыщагъэхэм шъаохэр къафэхъоу, ахэмэ яджэгу хэллэжъэу, «къом ыкъожъым кышчагъэшъ, сыригъэсыжъэрэпти сежъэ-жыыгъ» ылоу цIыфхэр ыгъэшхыжыыңхэр ары. Ари, адрэ гушIогъуабэу кхехъулIагъэмэ афэдэу кындэхъун: ныо пыт, узыңчъ.

Ау загъорэ НэтIаукъомэ яныо укIытапIэ ифэу кыхэ-кIы. Ар зытехъухэрэр, иныситIу язырэр урысышъ, ащ тэрээу зэрэфаеу, ыгу кыделэу дэгущыIэнэу бэзэри-мышIэрэр ары.

Ау щытми, джыри урысыбзэ тэрэз зэримышIээ, Iэнэ-

лѣапкѣ дэхкѣаеу нысэм зыфаер гуригѣлон елѣкѣы. Зи щымыс зыхѣурэм, нахышлоу дэгущылѣ. Зи мафѣ горэм урыс нысэм ыгѣжѣгѣ, щѣламэхэр лагѣэм изеу кѣыхыи, мѣ лѣшлур кѣыпихѣу гуащѣм ыпашѣхѣ кѣыригѣуцуагѣ. Щѣламэр ыгу зэрѣрихыгѣэр инысѣ гуригѣало шлоигѣоу, нѣом кѣыригѣжѣагѣ:

— Щѣламѣ хорѣш, синыс, сахар, сахар, олсѣу, синыс...

Щѣламэр зэрѣгохыым имызакѣоу шѣоум фигѣадѣу кѣѣлоу ылуи «сахар» ылуи кѣызѣрѣхигѣѣагѣгѣэм кѣыхѣкѣкѣлѣ нысэм гуащѣр шѣоущыгѣум фаеу кѣыгурылуи, шѣоущыгѣулѣэр кѣыфытыригѣѣуцуагѣ. Нысэм игуапѣ ешлѣу ылуи нѣоми щѣламэр шѣоущыгѣум хигѣаозѣ ыпшѣу фежѣагѣ.

— Нана, чай надо? — ылуи нысѣр кѣызеупчѣым, джыри ащ игуапѣ фешлѣу ылуи, нѣом кѣылуагѣ:

— Надо, нысѣ дах, надо, сицѣыкѣлу, — нѣор шай ешѣогѣакѣлѣ нахѣ мышлѣми, еглани нысэм кѣыфыригѣѣхѣогѣѣ шайм ешѣуагѣ. Гуащѣр нысэм зэрѣфѣразѣр гуригѣало шлоигѣоу еглани кѣылуагѣ:

— Чай хорѣш, спасибо, наливай.

Гуащѣр ащ нахыбѣ фѣмыежѣѣу ары кѣыригѣѣкѣыгѣѣр, ау нысэм зэрѣгурылуагѣгѣэр кѣызѣрилуагѣгѣэм тетѣти, джыри кѣыфыригѣѣхѣуагѣ. Ащ фѣдизѣу кѣытегуѣыхѣѣрѣ нысэм ыгу хымыгѣѣкѣы шлоигѣоу пклантлѣр кѣѣхѣу нѣор шай ешѣуагѣ. Мыщ дѣжѣым ыкѣо анахыкѣлѣ унѣм кѣыхѣажѣыгѣ.

— А сикѣлѣхѣу, ащ нахыбѣ шай сешѣожѣыщтѣп пѣон хѣумѣ, сѣдѣуштѣу урысыбзѣкѣлѣ кѣѣпѣощтѣ?

— Я больше не хочу пить чай.

Дѣхѣкѣаеу а гущылѣхѣр нѣом зытѣо-зыщѣ кѣыкѣлиѣо-тыкѣыжѣызѣ, нысэм гуригѣѣлуагѣ. Урысыбзѣкѣлѣ тѣѣауегѣѣпсѣури пигѣѣхѣожѣыгѣ.

Тѣтѣжѣ шлоигѣор

Ятѣрѣ ыкѣорѣ бѣным ыпѣу кѣѣтѣджыжѣхи, кѣалѣм кѣлонхѣу гѣогу тѣѣагѣѣх. Ахѣмѣ зы ѣоф ѣл. Мѣфѣкѣлѣу кѣѣблагѣѣрѣм ехѣуллѣу щыгѣын дѣгѣухѣр кѣѣащѣфыщтѣх. Кѣалѣр ыпшѣхѣкѣлѣ емыплѣѣу зи кѣѣаригѣѣащѣфыщтѣп, ащ

ыгу емылумѣ, сѣд кѣыфашѣѣфыгѣѣми пклѣнчѣ. Ары бѣныр шѣфѣн хѣумѣ, кѣалѣр зыкѣягѣѣусѣ зѣпытырѣр.

Ятѣрѣ ыкѣорѣ кѣалѣм зынѣсхѣм, бѣ тучанѣу кѣакѣлухѣагѣѣр, макѣлѣп унагѣом исхѣми кѣѣафашѣѣфыгѣѣри. Мыщ сѣфай, ущ сѣфай, мыр кѣысѣкѣлу, мыдрѣр кѣлѣу кѣѣежѣагѣ ыѣозѣ ыгу зѣлурѣр зѣкѣлѣ кѣѣахыгѣ. Ятѣлонѣрѣ мафѣм ятѣрѣ ыкѣорѣ кѣалѣм кѣѣыкѣыжѣыгѣѣх. Щыгѣын зѣфѣшѣхѣафѣу кѣѣащѣфыгѣѣр багѣѣ, унагѣом ис лѣпчѣ зыгорѣ кѣыфахыгѣ, зым паѣо, адрѣм цуакѣѣ, ящѣнѣрѣм костюм, джѣнапхѣ...

Зѣрѣхабѣзѣу, унагѣом анахыжѣѣу, тѣтѣжѣѣу нѣым зѣкѣлѣ кѣѣащѣфыгѣѣр рагѣѣлѣѣгѣѣгѣѣ, ежѣ кѣыфахыгѣѣ цѣкѣѣ фаѣѣми, кѣѣптан дѣѣтагѣѣми агѣѣгушѣлуагѣ. Лѣыжѣыр щыгѣынмѣ яплѣыгѣ, нѣбгырѣ лѣпчѣ хѣѣярлѣжѣѣн фѣхѣу-нѣу, нахышлукѣлѣ зыщыхыжѣынѣу арилуагѣ.

Шѣхѣадж кѣыфахыгѣѣр ичѣыплѣ агѣѣтѣылыжѣыгѣѣ. Нѣужым тѣтѣжѣыр кѣом ыкѣожѣым кѣѣеджѣ, зѣкѣлѣ кѣалѣм кѣыфашѣѣфыгѣѣр кѣыштѣни, ыпашѣхѣ кѣырильхѣанѣу рѣлуагѣ. Кѣалѣм кѣыфашѣѣфыгѣѣ щыгѣынхѣу чѣмода-ным зѣрѣдафѣу дѣлѣыгѣѣхѣр кѣыыхыи, ятѣжѣ ыпашѣхѣѣ кѣырильхѣагѣѣх.

— А сикѣлѣл, — кѣыригѣѣжѣагѣ ащ, — нѣпѣ ныбжѣы-кѣлѣмѣ бѣ кѣѣадѣхѣурѣр: щылакѣлу зыхѣтхѣр тѣѣагѣѣо, агу зылылѣсырѣм алѣ лѣѣлѣсы, гѣомлапхѣи щыгѣыни кѣѣахѣѣоклѣу хѣугѣѣ, насыпышлѣх. Ахѣмѣ ори зыкѣлѣ узѣра-щыщым паѣ сѣгушлѣо. Ухѣллыхѣѣзѣ, щыгѣынѣу уѣтѣ кѣѣѣбгѣѣащѣфыгѣѣхѣу сапашѣхѣ илѣхѣр бѣ мѣхѣу. А зѣп-стѣури гуахѣѣоклѣ олажѣѣх, нахышлуи атеогѣуат. Кѣып-фашѣѣфыгѣѣ зѣулѣмѣ сызахаплѣѣм, лѣджи сыгу кѣѣкѣы-жѣыгѣ, бѣмѣ саригѣѣгѣупшысагѣ. Уныбжѣ фѣдиз сѣ зысѣ-ныбжѣым, пѣтѣумкѣи джѣнѣ закѣу нылѣп цѣыфмѣ сары-хѣхѣанѣу сѣлагѣѣр. Джы сѣплѣымѣ, джѣнѣ пчѣагѣѣ уил, мары джыри кѣлѣу, данѣм хѣшѣыкѣыгѣѣу кѣыпфашѣѣфыгѣ. Ар дѣгѣу, сыохѣуапсѣ нахѣ...

Мыщ фѣдѣ кѣѣѣсѣшлѣжѣы. Сыцѣыкѣлузѣ, сѣтѣ сѣлѣѣлу-гѣагѣ: «Тат, а тат, сѣд паѣ шазмѣ кѣысѣфѣмыщѣфыра, шазмѣ дѣгѣу зылѣмѣ сѣхѣуапсѣ». Ащ илѣгѣѣоклѣу сѣтѣ мы-зѣу-мытѣлоу кѣысѣѣѣожѣыщтѣыгѣ: «Сѣмчыкѣыр багѣѣомѣ, оры тѣѣар зѣтагѣѣр, сикѣлѣл, шазмѣ цѣыкѣлухѣр пфѣсѣѣѣфыщ-тѣх».

Сѣри бѣрѣ ащ сѣпѣплѣагѣ, илѣѣс зѣули сѣжагѣ, ау шазмакѣлѣ сѣтѣ кѣысѣфищѣфынѣу хѣугѣѣп. Нахѣ иныѣо сѣхѣуни, сѣгулѣытѣрѣ сѣзѣхѣшѣыкѣырѣ захахѣом, сѣтѣ

бын-унэгъошхо зэрэпыгыр, зэш-зэшпхьухэм ерагъэу тызэрифепэрэр, кьин зэрэхэтыр кьызгурылоу сыублагъэ. Ащыгъум мэкъумэщышлэ лэжьаклохэр зыхэтыгъэр лээхъэнэ кьиныгъ. Сшынахыжъмэ афэмышлужь цуакъэхэр сдыгъээ, хъазырэу сикъэцэгъу хъугъэ. Етланэ сятэ щазмаклэ кьыщэфь, ежъ нехэу тлурьсэ хъужыгъэхэр кьызысетыжъхэм, лээшэу сыгушлуагъ. Ащ фэдэ щазмэхэу о ладжи члэудзыжыгъ. А цуакъэу о узфэмыежым фэдэхэр, сиклал тэ тиклэлэгъум дгъотыгъагъэмэ, лээшэу тыгушлони. Мары джы сеплышъ, зыр ланцлэу, адрэр пакъэу цокъэ штэгъу пчъагъэ уи. Ащ фэдэ амал шъуилэ зэрэхъугъэр лээшэу гуапэ сщэхъу.

А сиклал, мы узезгъэдэлурэ пстэум япэгъоклэу угуклэ ор-орэу кьысэлонкин мэхъу: «Бэу тэтэжъ, шылэныгъэм чыжъэу укьыщинагъэм, джы тызтетыр нэмыкл дунай, нэмыкл лээхъан, шыгъынэу цыфмэ къялыжыгъэм непэ игугъу пшлыжы хъуна». Ау зэхэозгъэшлкъымэ сшлонигъор, сиклал, блэклыгъэр зыфэдэр тэрэзэу зымышлэрэм, кьиныр зымылээгъугъэм тхъагъом илэшлугъэ икъуклэ зэхилэн, кьыгурылон зэримылэзкыштыр ары.

Ары, сисыхат жьы хъугъэ плуи, уяне-уятэмэ афэлэкыштыти, дышъэпс егъэшъуагъэу сыхат дахэ гъэщэфыгъ. Ащ сэ зи есуаллэрэп, кьыосымылэсэуи кьызышломыгъэшл. Ау уасломэ сшлонигъор илэс 40—45-клэ узэклэлэбэжъмэ, тыхъаблэ сыхат илэу зы нэбгырэ закъо нахъ зэрэхэмысыгъэр ары. Шъыпкъэ, сишъау, шылаклар чыжъэу ыпэклэ лыклотагъ, цыфэу тыхэгъэу исхэр ипэурэ дунэежым фэмыдэу, бэклэ нахышлоу, нахъ дэгъоу шылэхэ хъугъэ. Ар цыфмэ шыгъынэу ащыгъ закъом уеплыми нэрлээгъу кьылфэхъу. Ау шыгъын закъор арэп Иофыр зыдэшылэр. Къыздэхъу олоклэ ащ фэдизэу шыошэ зэблэхъуным Иофы земыгъэшл. «Шъуашэм цыфмэ уахещэ, акъылым укъахещыжы» зыфалауагъэр зышымыгъэгъушл! Шыгъын дахэр, шыошэ дэгъур нэцлэбгэми, гъэсэныгъэр ащ нахъ былым. Шлэныгъэр, акъылыр ары шыошэ пстэуми анахъ дахэри, анахъ дэгъури. Джар нахыбэу зэрэуилэщтым умыпшъыжъэу упылымэ, кьыпшъхъапэжышты, ар сэри сигуапэ хъушты.

Тэтэжы игъэсэпэгъыдэ уж клалэр нахъ егупшысэгъэн фае: мэээ заулэ тешлагъэу еджэнэу зэпигъэугъагъэм лыхъажыгъ. Иоф зеришлэзэ пчыхъэ школым хэн ымышлэу макло, шыгъынмэ анахы тхылъхэр нахыбэу кьыщэфыхэу ыублагъ.

Джанкьутасэ Москва кьыщехъулагъэхэр

Тигъунэгъумэ яныоу Джанкьутасэ кьэлэшхом ащэни кьагъэтынэу кьызыралорэр илэс зытлу хъугъэ. Хъаклалэ зыщэнхэу кьэлэлэхэрэр ыкьо анахыжърэ ащ ишъхъагъусэ бзылгъыгъэмрэ арых.

— Тян, зи фэлауагъэп, кьэлэшхом кьыддаклу, мы хъуми унэ жьы тлэклу клэун, зыкьэпплхыбан, умылгъугъэ ладжи кьэпллээгъун, — ыкьо Москва кьыклэу къа-клорэм кьэс кьэлэлэу, — угу елумэ, илэсыри ащ нахыбэри укъэтын.

— Мам, ащ зи штагъо хэлтэп, сэ тыдэ укьлауагъэми ренэу сыпкыгушты, зэклэри сэ сшъхъэклэ сыуигъусэу озгъэлээгъушты, — ылозэ, нысэри илл янэ елэлэу. — Узэщынэу зыфалорэр арымэ, ащ ущымыщыныхъ, земыгъэгъэгумэкл: о уилэгъоу гъунэгъу ныо горэ тилэшъ, ар нэлауасэ кьыпфэсшлэшты.

Аперэ илэсыми ащ ыужырэ илэсыми ныор ыкьорэ инысэрэ къафегъэуцоллагъэп: «Силэгужъ сыдэсысэ илэс тлоклищырэ пшлэрэм ехъу згъэшлагъэ, адэ кьэнэжыгъэ тлэклири ар зэсымынэклэзэ сэрэгъэшлэжъ», — яныом ылотыгъэ, ащ нэмыклэуи ишъэо анахыклэ ипшъэшъэжытэ шъхъац тлургъо цыкьлоу зэсагъэр зэринэ-кыхэн ымылгъэклэныу ылоты, ари ушъхъагъу ышлэштыгъэ. Зэхамыхъуи ежъ ыгуклэ Джанкьутасэ зэриложыштыгъэр бэ: «...Сичэтхэр кьылээхэсынэмэ нысэ цыкълум изакъоу зэклэ фэуклочына? Зыклэ пшъэшъэжъыер ары, зымклэ чэмыр, хатэр ары, етлани скъо нахыклэ иклэсэ шхынхэм яшлэни ащ фэдизэу нысэ цыкълум хэшлэкл афырилэп».

Ыкьо нахыжърэ ащ ишъхъагъусэрэ ашлонигом дыригъаштэу ылоты, Джанкьутасэ ыкьо нахыклэу механизаторэу Иоф зышлэри ным тегыхъэщтыгъэ:

— Мы кьыоллэлэхэрэм, тын, зыфаер афашл. Кьэлэшхом сэ нэмылэми адаклу, угу къялумэ, уакъыфидэмыкыжыныкли мэхъу. Тэ угу кьытфэмыгъэгъу.

— Арэп, сыда сэлэ зэклэми сауж шъузыклымкларэр? — губжыгъашыо кьызытигъэуагъэу, ауми алохэрэр ыгуклэ зэригуапэр ынэхэмклэ кьэлшлэнэу Джанкьутасэ пстэуми ымакъэ лэтыгъэ хъазырэу атекъуртахыштыгъэ, — сэщ фэдэ ныожъхэр сыдклэ Москва ищыклагъэх, сэщ фэдэ ныо цакэ ащ дагъэхъанэпштын...

— Ар умыло, тын. Плэхэри кьэлэшхом клэу кьышы-

плуадгъэгъэуоных. Мыдэ къыддакӀу, — етӀани ящани ыкӀорэ инысэрэ елъӀуштыгъэх.

— КӀо, шыуадэжъ сыкъэмыкӀомэ мыхъуштымэ, къэ-кӀорэгъэр зэдытӀпалъ, мыгъэрэмкӀэ зи кысэшыу-мыу,—ылуи, ДжанкӀутасэ ыкӀорэ инысэрэ ежъэжыныхэ зэхъум ыгъэгугъагъэх.

ДжанкӀутасэ хъакӀапӀэ къэлэшхом зерафэмыкӀорэм икӀэбар ежъ илэгъу ныохэм зызэхакым, къытегыныхан-хэр къахэкӀыгъ.

— Бэу, ДжанкӀутас, тыоплгы шыхаем уделэм. Насыпэу кыпфӀекӀуагъэр ор-орэу ӀэкӀэ уелашъ Ӏуогъэзыкы. Сыд пае тхъапӀэу узэртыр умыгъэфедэра? ПкӀорэ уинысэрэ Москва уащэни укӀагъэтынэу кыюльӀу-хэзэ, абзэгу ӀэшӀу кытенэжыгъэп. УщыӀэ зэлытынкӀэ уенэгъу! — Зи гъунэгъу ныом кырилоштыгъэ.

— Е, ДжанкӀутас, ДжанкӀутас, о сэ пчыпӀэ ситыгъэмэ, къыддакӀу зыӀорэмэ адэжъ сыкӀони сыкырафы-фэ сисыни. КыпфӀепщэрыхъэхэу, чэты, кӀэнкӀэ, кӀалэ, чэмы, хатэ умыӀоу укӀалыгъыштызэ уафакӀорэп. Мы унэжымрэ Ӏэгумрэ зэ зэунэкӀыхэмэ, ечъэхыгъэхэу укӀэ-сыжыны ӀиӀошӀа? — адрэ иныо благъэ кырилоштыгъэ.

Ахэр къезыӀорэ ныохэм ДжанкӀутасэ нэбэ-набэу яплъыштыгъэ нахъ, зи арилоштыгъэп. Ау кыраӀорэ гу-щыӀэхэм рамыгъэгупшысэан алъэкӀыштыгъэп: «ШыпкӀэ дэдэмкӀэ,— ыгукӀэ зыфиӀожыштыгъэ ДжанкӀутасэ,— егъашӀэм чыжъэу сыкӀоу зыми сыкъэтыгъэп. ДӀапкӀип-лымэ сӀаплызэ, згъэшӀэщтыри згъэшӀэгъахэ. Лы зы-сэлэм, бэ шӀэн, макӀэ шӀэн, сэ Москва усщэни зыкъэоз-гъэплъыхъашт ыӀозэ, зэо мыгъор къежыи, хӀкӀодагъ. Джи скъо нахыжъ ар ыгъэцӀкӀэнэу ыпшъэ ифэщтызэ, етӀани зыгорэ сӀоажыи. Нэм ылъэгъурэр шыхэм ыуас аӀуагъ цыфмэ. КӀалэмрэ нысэмрэ къӀкӀорэгъэм къакӀо аӀоу кызысэлъӀухэкӀэ слъэдакӀэ зизгъэнэжыкӀэ...»

Гъэмафэр къызэсым, ДжанкӀутасэ ыгу Москва лъэ-ныкъомкӀэ нахъ гъэзагъэ хъугъэ. ЫкӀорэ инысэрэ пись-мэу къагъахыхэрэм зытӀо-зыщэ къарегъэджежыых. «Мыгъэ, нан, къуаджэм тыкызыкӀокӀэ, уздэтымыщэу тыкыпшӀомыкӀын» зыфӀепӀоным фэдэ гущыӀэхэу пьсь-мэхэм арытхагъэхэр ары зыгъатхъэхэрэр. Ащ афэдэ гу-щыӀэхэр нахыбэу пьсьмэхэм арытыхэ зыхыкӀэ, ыгу-кӀэ мэгушӀо, зэригуапэр ынэхэмкӀи къэошӀа.

Зы мафэ ДжанкӀутасэ ипхъонтэшхо жъгъау ригъа-лоу кызэтырихи, дженэпхъэ пчъагъэу дэлъхэр кыди-

хыхи, игъунэгъу бзӀкӀо-дӀкӀо Ӏазэм дэжъ кыригъэды-нэу ыхыгъ.

Зыми кымылӀэгъоу шӀошӀымэ ДжанкӀутасэ загъо-ри-гъунджэм еплӀэ ыкӀи егупшысэ: «Москва дэс ныохэу, а телевизорым кыридзэхэу сэ слъэгъурэмэ санахъ тел-лъаджӀэп».

Гъэмафэм ыкӀо нахыжъ янэ Москва ыщэнэу къуа-джэм къӀкӀуагъ. ДжанкӀутасэ игъогу техъан бэ Ӏофэу кыпкыкӀыгъэр. Зыфзещти зыфэмыешти ичемодан дилъ-хъагъэр бэ, дихыжыгъэри макӀеп. Бжыныфщыгъуи, щыбжыый хъаджыгъи шыхаф-шыхафэу тхыпӀэ Ӏалъмэкъэу ежъ ыӀкӀэ ыдыгъэхэм арильхагъэх. Сыгу тхыамыкӀэ хъумэ сецэгъушт ылуи кӀоэ гъугъэ псауи иче-модан ригъӀкӀугъ. Мэстэ-Ӏуданэхэри ипхъотэжъые зэрэ-дэлъэу зыдиштэнэу рихъухъагъ. Ищыухъэ шал гъэшӀуа-гъи зыдиштэнэу морад ышӀыгъ. ДжанкӀутасэ зэрӀэчъэ-лъачъэрэр гъунэгъу ныомэ ащыщ зельгъгум кыриӀуагъ: «...О ныор, сыдзу угумӀкыра сӀо. НахыпӀэм чабэм кӀо-хэри ащ фӀэдизэу гумакӀыштгъэхӀэп. УгукӀэ рэхъат зы-шӀи, дэгъоу зыкъэгъэпсэф».

Зэрэхъаблэу ДжанкӀутасэ Москва агъӀкӀотагъ. ЫкӀо нахыжъ игъусэу якӀэлапчъэ кызыдӀкӀым ыгу кызызэхакъи ынӀепсыхэри кыпшӀокӀуагъэх. ЫпупшӀэхэр ыгъэхъублаблэзэ зыгорэхэри машинэм итӀысхъэ зэхъум кыпчыгъэх.

ДжанкӀутасэ ыкӀорэ инысэрэ ягъусэу Москва кызыз-сым чэщыгъэ. МэшӀоку гъогу вокзалыр кызыэранӀкӀи къэлэшхом нурамхэм кызызатехъэхэм ДжанкӀутасэ ащы-щэу зӀплыштыр ышӀэщтыгъэп. ЗӀкӀэ жъуагъоу огуи нысхэр кырахыхи, пкӀэуэхэм апалъагъэхэм фӀедагъ, арэу электроостыгъэхэр багъэ. Автомашинэу хэгъегум иты пстэури мы къэлэшхом къекӀлужыгъэхэм фӀедагъ, щыры-щэу-пӀырыпӀлэу зыгъодэтхэу зӀкӀахъэхэмэ зӀтечъхэу кӀощтыгъэх. Анахъэу ДжанкӀутасэ шӀогъэшӀэгъоныгъэр Кремлэм ышъхагъ тет жъогъо пльыжыхэр ары... «Мы-рых Ӏолъ зинэфынэ тыгъэпс кыпкыкыра жъуагъохэу цыфыгухэр зыгъэфабэхэу, бэрэ зыкӀэбар радиокӀэ зӀ-хасхыгъэхэу, зисурӀет пчъагъэрэ слъэгъугъэхэр», — ыгу-кӀэ ДжанкӀутасэ зериӀожыштыгъэ.

Пчъдыжыым ДжанкӀутасэ жыи дэдэу къэушыгъ. Ынэ-хэр кызыэрэзӀихыгъэм лъыпытэу къэтӀэджыни чэтхэм Ӏус аритынэу ыгу къӀкӀыгъ, ау мыр зэрамыкъуаджэр

ыкИ зэрэ Москвар кытыгурэюм зиушьэфыжыгы. Ауми шылын ымыдэу быным ыпэу кэтэджыжыгы. Макэ ымыгыёу зитхакын ылуи зэ ежыи шхъай, псы итэу шалэ унэм ригьотагы. Графиным ызыныкё фэдиз псы итэу столом тетыгы шхъае, ащ нэсын ыдагы. «Арэл, мы бынымэ затхакын яхысапыба сёло, ящалэ псы гуаткё итэл».

Унагъом исхэр кызетэджыжым, псэу зызэратхъа-кырэр краным кычэу ылтэгъугъ. «Мы слээгъухэрэм япсынэ унэм ит. Аюмэ сшлэш хъуштыгы, ау сынэклэ слээгъугъэ, ари сыдэу Тэрыфэгъу шыу. Мы цыфмэ кыамыгулшысын щылэл», — ышхъэ ныом филожыштыгы.

Унагъор зэшхакэм Джанкьутасэ кэлэшхор кыригъэпллахынэу ыкё рицэжыагы. Апэу зыдишагыэр метрополитенэр ары. Илтэуехэу зэпымыоу кьеклокыхэрэмэ узатэуоклэ, нэрэ-Тэрэ кыагу урахыхышъ уагызуу. Лтэуеу кьеклокыхэрэмэ апэрэмклэ арылонэу Джанкьутасэ лтэубэкъухэр ыдзынхэклэ зержэм, лтэпэрэпагы, тэфы пэтыгы, ау псынклэу ным ыблыпкэ ыкё ыубыти кызэтригъэууагы. Метром псыхъом щесыхэрэм фэдэу вагон хъэрэпкарэхэр зепэлыдэу щызэблэчыштыгы. Ащыш горэм янэрэ ыкьорэ итхысхъахи, ктэлэшхом ычлэгъ шызеклуагы. Джанкьутасэ ишыпкызуу зиплы-хъэштыгы: «Теуожь Цыгё зэрилуагыэу Москва тлоу зэтэтэу кыпщэху: ыкылуи ычлэгъи квалэ, ащышэу узэллыштыр умышлэу дахэх, пшысэм хэлтэу квалуатэрэм фэд».

— Непэрэмклэ икьун, тян, упшыгы. Неушцы нэмыкИ чыплэ усшэшт, джы тыкложышты, — кылуагы Джанкьутасэ ыкё.

— Арэу оюмэ дэгъу, сишъау, сэри хъазырэу сыпшыгы.

Ыкё зычлэс унэм кьеклолэжыыхэ зэхъум Джанкьутасэ ар зэрэин дэдэм гу лтытагыэ нылэл. Унэшхор пшыкьултё зэрэзэтетыр кылыгытагы.

— А сиклал, мы унэм унэгё тхъапш члэса?

— Миным кьеху.

— Ал, ппорэр сыд гьэшлэгъон, ащ фэдиз дэдэ члэсы-нэуи?!

— Члэс, тян, члэс.

— Ащыгъум тэ тикьуаджэ зэрэпсаоу а унэшхом члэ-

фэнштын. ЗепстэумкИ тэ тикьуаджэ унэгё шхыш-шы-блым нахыбэл.

— Члэфэшт, тян, ащ нахыбауи члэфэшт.

Ятлонэрэ мафэм Джанкьутасэрэ инысэрэ зэгъусэхэу ВДНХ-м клуагы. Инысэ мыщ мызэу-мытлоу кьеклуагыэти дэгъоу зэклэхэри ышлэштыгы. Нысэр тыдэ клуагыэм ащ ыблыпкэ гуащэм ытлушшыштыгы: гьощакё-мэ ылоты шынэштыгы.

— Гуащэ, хэгъэгум иколхоз анахъ дэгъухэм ягэхъа-гэхэр кызшагыэлтэгъорэ павильоным джы уезгэп-лышты.

— Тегъэплл, нысэ, а гьэшлэгъоныбэу слээгъугъэмэ ари зыкэ ахэрэхъ.

Павильонэу «Зерно» зыфиорэм члахъахи зыщаплы-хъээ «Адыгэ автоном хэку» зытетхагыэм нэсыгы.

— Гуащэ, мыщ тэ тикьуаджи бжыхъэ коцымрэ пын-джымрэ ялэжынклэ гэхъагыэу ышлэгъэхэр кыщагыэ-лтыагы.

— А тоба, ар зепстэуми анахъ гьэшлэгъон, нысэ, ти-хэкуи ищытху дахэ мыщ кьэсыгы Юль. Зыр сшлэхъа-лэмэтэ, адрэр ащ нахъ хьалэмэтыжызуу кычлэкы.

— Мыдэ, мыдэ, гуащэ, ыкё нахыкылуу механлизатор лашэм исурэти хэкум илэжыкё перытымэ ахэтэу стен-дым кыщэккларкэ.

Джанкьутас ыкё нахыкылуу тракторист цлэрыюм исурэт мыщ шилээгъуныр ышлэгъахэл. Ыкё зелтэгъум гушлогъонэпсыхэр жышлэкуагы. Ныом дэжы луты-гэхэми ыкё исурэт дахэу стэндым кызэрэхэщырэу зашлэм кыфэгушлуагы, павильоным экскурсоводэу члэтыми пытэу ылапэ кыубытыгы. Выставкэм кыща-гыэлтэгъогъэ пстэуми анахъ шымыгыупшэн кыщыхоу Джанкьутасэ ыгу итхысхыагыэр лэжыкё хьалэлэмэ афэдэу ежы ыкё исурэт выставкэм кызэрэшагыэлтэ-гыорэр ары. «Сыкложымэ зэклэ ащ ялотэжыын ау, ашлэш хъуными сшлэрэп нахъ», — Джанкьутасэ ыгуклэ зэриложыштыгы. Тэ непэрэ тищылаккэ бгьэшлэгъонэу хэллэгъоштыр бэ. Сэ скё исурэт цыфыбэ еплыныэу Москва кыщагыэлтэгъоныр пкыхъэккэ кысалуагыэкли сшлэш хъуныгыэли. Сэри, Москва сыкызэрэкуагыэр тищылаккэ зэрэтхыагыом, зэрэдахэм изынешан, изышы-хъат. Силыжъ псаоу шылэу хэгъэгу кэлэшхоу сыкыз-дицэнэу ылоштыгыэм сыкызэрэкуагыэр ылтэгъугъа-гыэмэ бэу ыгьэшлэгъони!

Адэ джары, уахтэр ыпэккэ макло, шылакэри, ащ елгы-тыггэу нахышлу мэху.

Джанкбутасэ Москва кызыктуаггэр тхьамафэ фэдиз шлаггэу ыцэу тузыггэхэм ачылпэккэ клэхэр зепэлыдыжыкхэу ыккэ фытуариггэуцуаггэх. Цэхэр клэу зытуаггэушоха ужым хэпшыккэу зэрэчэфым нахь хэхуаггэ. Ыпэккэ иккэу фэмыггэунэшккэу риггэхыщтыггэхэр джи зэрэфауа ехьаджык. Врачэу цэхэр кыфэзышыгыэм и кыриуаггэ: «Тян, джи сьд пшхыггэми нахь кыозэггэу ухьушт, гьомлапхтэр тэрэзэу бггэунэшккэу псауныггэмккэ мэханэ и. Джи хэти цэккэ ухьопсэжыщгэл».

Тхьэумэфэ мафэмэ ащыш Джанкбутаси зэрахэтэу зэрэунаггэу Краснэ Плошадыми Кремлэми закышцапгы-хьанэу ктуаггэх. Джанкбутасэ зэккэми гуфаллэу блимгыггэккэу яллгыщтыггэ. Кремлэу хьышпабэ зыпылым илэгу дворец дахэхэу, унэшхохэу ыккэ илгэс псаум шхьонтлэ зэпытхэу чыггэу дэтыхэм анэсыжыггэу шлоггэ-шлэггэонгыггэх.

— Тян, Кремлэ лэгури кьэтплгыхьэггэх, джи Краснэ Плошадым чэзыур насыггэ,— кытуаггэ ыккэ,— Лениным и Мавзолей уеплгынэу ары тлорэр. Ау ащ сыхьати-ту е щэ упэплэн фэе. Шыфэу ащ еплгыхэмэ ашлоггэу тыхэггэггэуи нэмыккэ хэггэггэми кьарыккыггэу ежэу шытыр бэ.

— Сыхьатишши чэщ-зымафи сежэщтыми, сиккэл, Ленинышхор зычлэлгым семыплгынэу амал илэп.

— Ащыггэум неккэох, тян, мьдэ мы щыт цыф заулэмэ адэжыккэ тыккэуцушт.

Мафэм сыхьатыр пшыккэузым шеггэжыаггэу щэджэггэо ккэхэ охьуфэ Джанкбутаси иггусэхэри Лениным и Мавзолей члэхьанхэм пае ежаггэх. Цыф лгэпккэ зэфэшхьафхэм ахэтэу щэтыфэ нэсы Джанкбутасэ бэ зэгупшысаггэр: хэггэггэум иккэлэ шхьалэ кызэрэдэфаггэр, ащ гуфит-шхьафитэу ежэ яккэоджэ шгышккэем фэдэу Москва зызэрэщиплгыхьарэри, тыхэггэггэу ис цыф зэфэшхьафхэм афэдэу адыгэ лэжыаккэохэм шхьафит кьафэзы-хыггэ лгышхьэ мафэу Лениныр зэрилгэггэуштыри, кьуаджэм ккэжымыггэ иггунэггэу ньохэм кьафилотэжышч шлэггэуабэхэри, нэмыккэхэри.

Зилаши зыщыггынхэри зепэлыдыжыггэу щыт часовойхэм аблэжккэ Лениныр зычлэл Мавзоленм ылапэ зычлэ-щаем ыгу итеомаккэ зэхихыжыггэу кышчыггэу. Мо джи

дэдэм хэчгыыггэем фэдэу цыфлгэпккэем илэшэшхоу шыль Лениныр зэ хьураггэу кьеккэуахыфэ бэ Джанкбу-тасэ зэккэми зэхэхэу кыккэомэ шлоггэу ыгу кыдихые-ггэаггэр: «Тиккэоджэ цыккэу дэс нэжэ-лужьхэм ащлэклэ сэлам фэбэ осэхы», «Рэхьатэу чые, ти Ленин гупсэу клэрыккэу тыггэр кыггэфэзггэлпсыжыггэу», «Сэ кьуа-джэмккэ сьзтес урамым о цлэккэу теджаггэ...»

Мавзоленм кьеплгы Джанкбутасэ ыккэ зэрыс унэм кызэхьажымыи зэггэолгыжымыи ылгэггэу ггэр шымыггэу-пшэжыггэу бэрэ ынэггэу клэтыггэ. Пчэдыжымы кызэушы-жымыи араны пчыхьэ нэс ышхьэ имыккэу зэггэушыса-ггэри.

Тхьамэфитту фэдиз тешлаггэу Джанкбутасэ кьуа-джэр ыгу кьыридзаггэ. Бынэм аупшэрахынэу чэт уккы-ггэхэ уплэлуужыггэу кызажыккэ илэгу дэт чэтхэм яккэжы маккэ ытхьаккэумэ кьыридзэщтыггэ. Ахэмэ иггэом тус арата арамыта? Ари лосфым шыщ. Ащи емы-гупшысэн ылгэккэу рэл. Шхэхэу ланэм пэккыжэ кьэс ял-сынэ чыккэу шыщ псылэб ешхьонккэ ышлэмэ зылэ кымы-штэн шылэп. Лгыжымы ылэшхьиттуккэ ытгыггэггэу псы-нэр бэккэ нахь лэшлэу ыккэ нахь фашлэ илэу елгытэ-краным кычгырэм нахь. Етлани ащ зы гьуамэ горэ Джанкбутасэ ыгу римыхьэу кыхэу.

— Адэ, тян, шхьаныггэу пчэу уеплгы зэпыт. Уккы-зэккэуаккэ ар уихэбзаггэп. Типси угу римыхьэу ерэггэу дэдэу уешхоу кьэуублаггэ,— ыккэ зы мафэ кытуаггэ.

— Сэ сыгу римыхьэрэп лсым изаккэоп,— кьыриггэ-жыаггэ ным,— сэ сыгу римыхьэрэп а зы унэшхом члэс зэггэунэггэу хэр зэрэзэрэмышлэхэрэп ары. Шгузэхэхэуи слгэггэу рэл, зыгорэм шгурифыжыаггэем фэдэ зэпыт, зэккэ-клэхэми шгочы зэпыт, зэхэпх-зэхэмыхэу сэламхэр зэфэшшодзышч, шгузэблэчгык. Шгуи лэгу шгуи ггунэггэу ным зы мафэ сьдицаггэггэи, зы уцы кьэшхьо куашэ дэ-слгэггэуаггэп. Зэфэдэу лэгур мыжэоккэ пккэаггэ. Пккэ-ккэо чгыгу бзыхьафэ е уцы кьэшхьо шгэби темьуо-щтымэ, ащыггэум шылэныггэем илэшлуггэу сьдэушчтэу зэ-хэпшлэна!

— Тян, ккэлэ лстэури араны зэрэщытыр, ккэлэдэсхэ-ри араны зэрэщылэр,— ыккэ янэ кьылорэмэ ялгэггэу джэуап кытыжышчтыггэ.

— Хьау, хьау,— ным етлани ымаккэ нахь ыггэлгэшы-зэ кылошчтыггэ,— тэ тиккэоджэ цыккэу ккэлэ минккэи кыостынэп. Мыхьуми ащ типсыккэо кытеккэу рэ жы

кѡабзэр гугѡатхѡэу кѡытырѡлѡасѡ, ипкѡышѡхѡ-мышѡхѡ садхѡм мѡ лѡшлѡу кѡапихѡрѡм ипакѡѡу ужѡыгѡми укѡегѡѡкѡжѡы. Кѡалѡм машинѡ ѡкѡи цѡыф жѡѡт макѡу дѡлукѡырѡмѡ уаудѡгу, тѡ тикѡуаджѡ зыпкѡкѡ ащ дѡлукѡымѡ дѡлукѡырѡр—бзымѡ ящѡыр-щѡыр макѡ, дѡлукѡымѡ дѡлукѡырѡр — чѡыг пкѡашѡмѡ ялѡушѡшѡтѡ макѡ.

— Адѡ, тѡн, мѡ кѡѡлѡшхѡм угу елѡнѡу зи дѡплѡгѡѡуагѡба джѡ?

— Ащ ѡ ѡ хѡлѡп, — нѡм ищѡыпкѡѡу кѡѡлѡщтыгѡтѡ, — бѡу унѡхѡри дахѡх ѡкѡи дѡгѡух, пѡынкѡѡу ущѡзекѡнѡнѡу машинабѡ дѡт, метрѡ зѡтегѡпсѡхѡгѡгѡри зымыуасѡ щѡ-лѡп, шѡуитѡчанмѡ ачѡлѡмылѡи щѡлѡп, ащкѡ кѡуаджѡм дѡсхѡкѡлѡ тышѡхѡуапсѡ, ау мыщ нахѡи тикѡуаджѡ сѡ-дѡсынѡр нахѡ кѡѡсѡгѡѡкѡу. А сикѡлал, тадѡжѡы сѡщѡжѡ, сѡкѡлѡжѡы сѡлѡнѡгу.

— Ар хѡуна шѡу, тѡн, пѡрѡр емѡкѡу, зѡ мазѡ е мѡ-зѡитѡу кѡалѡм сѡщѡлѡщт пѡлѡгѡагѡтѡ, сѡплѡымѡ тхѡамѡфѡ-тѡу нахѡырѡ ущѡлѡгѡп. Тѡкѡлѡрѡ щѡс джѡри. Ащ фѡди-зѡу пѡынкѡѡу утщѡжѡымѡи кѡуаджѡу узѡхѡхѡжѡыщтхѡми тыпфѡмѡеу утщѡжѡыгѡ ашѡлѡшѡи.

— Хѡу, сикѡлал, ахѡмѡ сѡ ѡфѡыр зѡтетѡыр агѡурызгѡѡ-лѡщт, сѡпщѡжѡынѡу сѡлѡлѡу.

— Ащѡгѡум, тѡн, джѡри мѡфѡ зѡщѡплѡ горѡ шалѡ. Магѡзинхѡр кѡѡткѡуахѡынѡи тыпфѡщѡфѡн, шхѡлѡлѡ анѡхѡ дѡгѡумѡ ащѡщ горѡми гѡмлѡпхѡ лѡшлѡу ащашѡырѡмѡ уащѡхѡдгѡлѡн.

— Кѡѡ, шхѡлѡлѡ горѡм сѡмыщѡмѡ мѡхѡуцтѡмѡ непѡ ащ ѡлѡф хѡтѡгѡгѡѡкѡ, сикѡлал.

Нѡм илѡлѡу егѡѡцѡкѡлѡ ѡлѡи ѡгѡпчѡ ит шхѡлѡлѡ зѡте-гѡпсѡхѡгѡгѡу «Рѡсторѡн» зѡтетхѡгѡм ѡкѡѡ ѡпѡ итѡу чѡлѡхѡгѡ. Тѡхѡѡ фѡжѡыбзѡ зѡлѡ лѡнѡм дѡжѡ зѡтѡсхѡм лѡи горѡм тхѡлѡыплѡлѡ тхѡанѡ ѡлѡгѡѡу кѡѡлѡухѡгѡ.

— Мыр сѡдылѡлѡ? — нѡр кѡѡупчѡлѡгѡ.

— Мыр тызгѡѡшѡщтѡр ары, офѡициѡнткѡлѡ еджѡх.

Нѡм зи кѡѡмылѡу елѡпшѡсѡгѡ: «Кѡѡзгѡѡшѡлѡгѡм лѡи сѡфѡмыпщѡрѡхѡгѡгѡмѡ кѡѡсфѡпщѡрѡхѡѡу сѡ хѡуль-фѡыгѡ лѡнѡ шхѡи егѡашѡи кѡѡсфѡтырѡгѡѡуцѡагѡлѡ. Мы лѡшѡшхѡм сѡд пѡе бзылѡфѡыгѡ лѡнатѡлѡ хѡхѡыгѡ шѡуѡуа, сѡмадѡжѡщтѡн».

— Сѡд пѡхѡыщтѡр, тѡн? Мѡлѡыли чѡтыли ялѡх.

— Кѡѡ, чѡтыл кѡѡгѡахѡи тѡгѡѡплѡ.

— Гѡѡжѡѡгѡѡщтѡ, хѡуами гѡѡжѡѡгѡѡщтѡ?

— Гѡѡжѡѡагѡѡмѡ нахѡышѡу, — нѡм джѡуап кѡѡты-жѡыгѡ.

Лѡнѡм лѡгѡѡу кѡѡфытырѡагѡѡуцѡагѡм илѡи чѡтылым Джѡнкѡутасѡ лѡшѡѡу еплѡыгѡ. Ар пѡшѡмѡ е тамѡмѡ ѡшѡлѡгѡп, тѡури бгѡундѡѡу зѡпыулкѡыгѡагѡ.

Ал, мыщ фѡдѡу цѡыф чѡт егѡажѡуа, ащ елѡгѡм зи чѡт зѡлѡхѡкѡлѡ ѡшѡлѡрѡп, — ѡуагѡ нѡм, — лѡшлѡугѡакѡлѡ горѡи кѡѡлѡлѡп, ятѡм фѡд. Бжѡыныфщѡыгѡу тѡкѡлѡи щѡыб-жѡыѡ хѡаджѡыгѡи мыщ фѡдѡ шхѡлѡлѡшхѡм чѡлѡлѡыба сѡ-лѡ?

— Тѡн, ар ахѡм япщѡрѡхѡакѡлѡ, — мѡкѡлѡ-мѡкѡлѡ дѡдѡу ѡкѡѡ джѡуап кѡѡтыжѡыгѡ.

— Хѡтыми ар зѡпщѡрѡхѡакѡлѡр лѡпѡлѡсѡп, зѡ мафѡи ащ фѡдѡ цѡыф кѡухнѡм изгѡѡтынѡп, — ѡлѡи чѡтылым зѡ-тѡ хѡлѡ фѡдѡу ѡшѡи пѡсѡлѡшлѡум ешѡуи Джѡнкѡутасѡ лѡнѡм пѡкѡыжѡыгѡ.

...Джѡнкѡутасѡ якѡуаджѡ кѡѡзѡсыжѡым зѡрѡгушѡуа-гѡѡр кѡѡпѡн пѡѡѡкѡыщтѡл, ипхѡрѡлѡф шѡѡжѡыѡе цѡы-кѡу илѡѡс зѡулѡрѡ ѡмылѡгѡгѡумѡ фѡдѡу ѡшѡхѡашѡѡ лѡ шѡфѡгѡ, пытѡу ѡбгѡѡ кѡнѡбытагѡ, мафѡм чѡтхѡу зѡ-тѡ лѡс зѡритѡщтѡыгѡѡхѡм тѡфѡ фѡдѡзырѡ лѡсхѡр афѡырѡтѡ-кѡугѡ. Хѡѡкѡѡрѡжѡѡу ялѡгу дѡлѡѡу нѡѡр зѡфѡгѡубж зѡ-пѡтыщтѡыгѡми гѡѡшлѡабзѡкѡлѡ еджи хѡалѡыгѡу такѡыры-шлѡи рѡтыгѡ. Нѡсѡ цѡыкѡлѡу пщѡрѡхѡанѡу ежѡагѡѡри хѡакѡум кѡѡлуигѡѡкѡи ежѡ лѡуцѡагѡ. Зѡсѡгѡѡ икѡашѡ-кѡыкѡлѡ зѡеубытыжѡым ежѡ-ежѡырѡу «ѡх-ѡх» зѡфѡлѡ-жѡыгѡ.

Кѡѡлѡшхѡм кѡѡкѡыжѡи Джѡнкѡутасѡ кѡѡзѡрѡкѡ-жѡыгѡѡр зѡзѡхѡхѡым игѡунѡгѡу нѡѡхѡр зѡрыз-тѡурытѡу-хѡу кѡѡфѡкѡлѡхѡу, кѡѡлуупчѡлѡхѡѡхѡу рѡагѡѡжѡагѡ. «Сѡд кѡѡбар, сѡд кѡѡлѡлѡгѡѡгѡ?» — алѡу кѡѡзеупчѡлѡхѡкѡлѡ пѡтѡумѡи фѡѡѡфѡу джѡуапхѡр арѡтыжѡыщтѡыгѡѡх.

— Мѡсква сѡзѡрѡкѡуагѡм сѡкѡлѡгушлѡужѡы. А кѡѡ-лѡшхѡр дахѡ, дѡгу, лѡѡгѡупхѡѡ. Ащ гѡѡшлѡгѡнѡыбѡу кѡѡщѡслѡѡгѡгѡѡр сѡщѡлѡѡфѡ сѡщѡгѡупшѡнѡп. Кремлѡ лѡгуи, Краснѡ Плѡщѡди, Вѡставкѡшхѡи зи кѡѡзѡпѡсѡ-мыкѡлѡухѡагѡи, кѡѡсѡмылѡгѡгѡумѡи кѡѡсѡмыгѡѡнѡагѡѡу сѡлѡшѡи. Ау кѡѡлѡшхѡр зи епѡлѡлѡн умѡлѡѡкѡлѡнѡу зѡ-тегѡпсѡхѡгѡгѡми тѡ тикѡуаджѡ ащ ѡпѡу кѡѡсѡшѡтѡ. Кѡѡлѡшхѡм унѡ лѡагѡу дѡтымѡ кѡкумѡя пѡнѡу укѡяп-лѡхѡу уатѡсыщтѡ. Унѡ лѡѡгѡшхѡм укѡѡхѡу лѡгѡум укѡы-нѡсыфѡ нѡс уахѡтѡу тѡбгѡѡкѡуадѡрѡм фѡдѡзым тѡ ти-кѡуаджѡ изѡ урам зѡ дѡгѡѡу кѡѡпкѡлѡухѡаштѡ. Зѡгѡунѡ-

гьухэр зэщэукытэжымы сшлэрэп, зэрэшлэхэрэп, зэрэшлэнхэми ащ фэдиззу фаех слоу фэслюштэп. Етлани пстэуми япчэхэр зэфэдэх, умышлахэу о уиунапчэ пшлошлэу зым иунапчэ кылулхэу мэхэу. Непэ рени зыгорэм удэмыгущылэу, уигулкае емылоу үнэм уишлы-хьагэу уисыныр лэшлэхына? Кыалэм ижэ ары кысымы-кыгуахэр. Машинэмэ фэагынаму кьарилхэсыкырэм угу зэлегьахэ, шьхэр агэузы. Аужыпкэм псынэп тас чыыг горэм уешьонэу пугагэкыи зы псынэ ур зиннэ-гэе кьалэм дэбгыотэштэп. Ау тхьам ихьазыныр кухнэм газкэ шэншэрахьыхэш, пхэ, хьаку пшштэп.

Гьунэгьу ныхэр емызэщэу Джанкьутасэ мьзэу-мы-тоу бэрэ едэлүтэх. Ныомэ ащыщ зэклэхэри зэрэщысэу Джанкьутасэ кьеупчыгы:

— А Москва узэклом, ащ уцэлэфэ сыда анахь шхэ-нэу кыюхьуллагээр?

— Ахэр бэ мэхьух,— гушлээ джэуап кьытыжыгы Джанкьутасэ,— ау ащ ащыщэу зы кышлүфэслютэжыны. Скыо нахьыжэ зэрыс унэр пшлыкылутоу зэжэты. Ащ ыкло-цы хьэриным фэдэу цыфхэр дищаехэу ыкли кьырищэ-хьэхэу лифтыкэ еджэхэу ит. Кыалэр кьэткыуахын тыгу хэлэу лифтыкэ тыкьехынэу ащ тыкьитысхьагь. Тэкыу нахь кьэтымыкыгуэу ошлэ-дэмышлэу лифтыр кызэтеу-цуагь. Пчэри лулхын умыльэкыныу зэтенагэ. Кыо, чыуунэ горэм члэфагэм тыфэд. Скыуи синьси сыгу агьэрэхьатын самыгьэгумэкын алошь, ар уаймэл, ащ фэдэу загьорэ хьоу кыыхэкы кысаю. Тыкьехыни ты-кьыдэклоежыны тымыльэклэу сыхьат фэдизрэ а мафэм тисыгьэн фае. А чыпкэм сэр-сэрэу сыгу зэбгэжыызэ, зэслюжыгы.—«А нью битэмал, шьуйкыуаджэ удэмыза-гьэу, шьуйунэжыи унымызагьэу сыд пае мы кьэлэшхом укьакыуи юф зыхэбдзэжыгы?»

Кьэдэлүхэрэр ыгьэщыхьээ, джаш фэдэу кьэхьуллэ-гьэ ладжхэу кырагьэлютагьэхэр маклэхэп. Изакою ма-газиным клон ылуи зэжыэм гьуащи кызэрэщэжыгыгьэри, гьунэгьу урыс ныом адыгабзэклэ зэрэдэгущылагьэри ахэмэ ащыщыгы.

Джанкьутасэ Москва ехьылэгьэ кьэбар кылуатэ-рэм кьэс, ар зыщинухыным кыгьэтхьызэ кылюштыгы:

— Москва кьэлэ клэраклэм удэсыным пае, ащ укьы-дэхьухьэгьэн, ащ уцапкыгьэн ыкли уесэн фае... Адэ ежэ хэти зэсагьэр ары. Хэты ыло шлопбори ерэлү, сыд фэдэ кьали ыпэу тэ тыкьуаджэ кьэсэштэ.

Нандахэ ыцлэ шьыпкьэр Гулээ. Ау лыи дакыуи шьао илэ зэхэу ужым «Гулээым» ычлыпкэклэ «Нандахэр» ты-рагьэнагь. Ар кыызхэкыныу хьугьэр ежыри тэрэз дэ-дэу кыуионэу кышлэжыкырэп. Кызэрилотэжырэмкэ, зэклэ зыпкэ кыкылыгьэр ыкыоу Хьасанбый ары. Ар лэ-рыкыло хьуи гущылэ зэхьум, «нан» Гулээы римылоу «Нандахэклэ» еджэу ыублагь. Ауштэу еджэнэу зыкы-хьугьэр кьэшлэгьуай: зыгорэм кьыриуагьа е ежэ ыгу кьэкылыгы?! Тэгум джэгоу дэтыми, урамын телэдагьэ-ми, тыдэ шылэми пстэуми зэхэхэу Хьасанбый зыгорэм фаеу хьумэ «нандах» ылоты кьэзылыфгыгьэ янэ еджэщы-гьэ. Цыфымэ сыдигьокыи нахьыбэмкэ зэхыхьэрэр ары ежыхэри кызэрэоджэштхэр. Быни, гьунэгьуи, зэрэчыли Нандахэ пэмыкы ралоу Гулээ еджэщыгыгьэхэп. Шьыпкэе Гулээ ышхьащхэр чьэл атэхэгьэзэпытым фэдэу фы-жы хьугьэхэми, ынэгуи зэлыагьэми зэныбжыкыкэм зэ-рэдэхагьэр итеплэ-луллэккэ джыри кьэошлэ. Гулээ унагьо ихьаным ынэккэ идэхагьэрэ илоккэ-шыккэ гохь-хэмрэ апае, ар кыуаджэм джэгоу шашырэм хэмытымэ, джэгур джэгуныкыоккэ алытэштыгы.

Отечественнэ зэошхор кызежыэм, Нандахэ иллырэ ыкыо закыоу Хьасанбыйрэ зэгьусэхэу зэдыдэкыгыгьэх, апэу зэуапкэм лухьагьэмэ ащыщыкы.

Заор зырагьэжыагьэр мэээ заулэ нахь мьхьугьэу Гу-лээ иллыгыгьэ хэлэу зэуапкэм зэрэщыфэхыгьэмккэ тхьлт кыфэккыжыгы. Ащ кызэхыгьэттысхьэу, ыгу кыыгьэккыодыгы, бзылфгыгьэ дахэу лээгьупхэщтыгьэр имыжыгыгьоу жьы ышлыгы. Чэщырэ зэрэгьырэм имыза-кыоу мафэри фэмыщылэу ынэпсхэр кышлуаккыны-гьэх. Тыхьыли гьунэгьуи тлэкуи зыщылэнэу ыкли ипсауны-гьэ фэсакыныу Гулээ еушгыныщтыгьэхэ нахь мьшлэми, ащ пае ынэпси игьыбзи зэпыуштыгыгьэп. «Адэмыгьо сы-дэу сшлына, цыф хэмыкыуадэу зао хьурэн... чыым ечтэ-хэу тумтэкьашьэ охьу, а зэо мьгьор кьезыгьэжыа-гьэр», — Гулээ бэрэ зэхэхэуи зэхамыхэуи ылоштыгы.

Ежэ фэдэу заом зыл хэккыодгьэ бзылфгыгьэхэр Гу-лээ зылэгьуккэ лаплл арищэккыты ынэпсхэр фэмыубы-тыжэу гьэу ыублэщтыгы. «О, Нандах, уилл заом кы-щаукыгыгьэми пкыо джыри уил, ар псаоу кыпфэккыжы-нэу тыпфэллало», — алоты ыгу кьагьэлэсэмэ ашлопгьоу бэмэ кьырашщтыгы.

— Адэ джары узэмызэгъын шылэп, пкыхьэккэ тлэгъумэ тшъхьацшышо зыгъэтэджыштыгъэр джы тыгу ыгъэузэу нэфанлэ гущэу зэо мэхъаджэм тигъэлъэгугъэ. Силл зэуаплэм шыфэхыгъэми сиклалэ закыо псаоу кысфэдэрэхъажыи сыгушлон, — Нандахэ нахьыбэрэмккэ цыфэу къеушъыирэмэ арилоштгъэ.

Ным ыкыоу Хьасанбий сыд фэдизырэ ятэ кыккэ-упчлагъэми, ар зэрэщымылэжым икыбар письмэу фитхьхэрэмэ ащыш горэми ритхагъэп. «Сыд пае скыо ыгу сыхэуэн, заор аухэу кыгъээзэжымэ, хьугъэр есло-жыи, — ным ыгуккэ ылоштыгъэ. Нахьыбэмккэ Нандахэ письмэу ыкыо ыцлэккэ ыгъахьырэмэ аритхэщтыгъэр а зыр ары: «Сыпсау ыккэи зэлэшэу сыщыг. Тракторнэ бри-гадэм пцэрэхъаклоу сылут. Уиныбджэгъухэм афэдэу ори пным лэгъоккэ, сыд хьунккэи емыккэу ори сэри кытфэмы-хьэу, лымэ зэряхабзэу пным езау»...

Мафэ горэм къуаджэм иписьмэзехьэ Нандахэ зыдэс лэгум фиуэнккэи шъхьае дэхъан ымыдэу псынккэу дилон-тлэхэ блэккыгъ. Мыш дэжым письмэзехьэм къежэу, шъхангъулчэм кпинлэу шытыгъэ Нандахэ ар зыфи-хьыи, зыфигъээни ышлагъэп. «Сыд шъулау мы пись-мэзехьэм скыо иписьмэ ылыгъымэ, ар кысымытыжыэу зыккыблэккыгъэр? Ащ ыпэккэ ар ихэбзагъэп. Адэ зыгорэ сэ шлуеушъэфы шъулау?» — ыгуккэ штагъэу Нандахэ егупшысэщтыгъэ. Сыдигъоккэи ыкыо иписьмэхэр кызэр-рригъажьэрэр ащ ыгу лэшлу-лэшлоу хэлъ: «Си Нандах, заом кыккэу сэлэм осэхы, сэ сыпсау, укысфэмыгумэккэ, шлэхэу тызэлуккэжыи кпинэу тхьугъэр тлэтэжыштыгъэ».

Ятлонэрэ мафэми письмэзехьэр Нандахэ дэж кыды-хан ыдагъэп. Ар игъунэгъу ккэлэцкыккэу елэлуи, ащ письмэ шэнэбз горэ илалымэкъ кыдики, Нандахэ фыри-гъахыгъ. Письмэ шэнэбзым итыгъэр кыбар гомылугъ. Ар Нандахэ ыкыо дэзаорэмэ ащыш горэм кытхышты-гъэ... Мары ащ итыгъэр: «Мы письмэр кызытхырэр Хьа-санбий ишъэгъу зэолымэ ащыш. Хьасанбий зэрэллы-хужъ шыпккэр кыгъэлъагъоу, мызэу-мытлоу пным пхъашэу езуагъ. Ащ пае «За отвагу» зыфилорэ медалыр кыфагъэшъошагъ. Ар Хьасанбийккэи, ар зыплугъэхэм-ккэи шытхыгъ. Тыгъуасэ пыеу зышъэ зимыжым идзэ-хэр атакэ кызэккэохэм Хьасанбий пхъашэу зуагъэ. Кызытэгъээжым Хьасанбий тхэтыжыгъэп. Къауккы-гъэми къаулагъэми къахэфагъэп, зыдэхьугъэр тшлэрэп,

ашккэ маккэ янэ езгъэлумэ шлоигъу. Письмэм кыккэ-эт-хэжырэр Нэхэе Борис».

Тхьамафэ фэдизырэ Нандахэ афызэлумыгъэнэжыэу нэлсыр риккыхыгъ. Ыгу елэжымэ ышъхьацшышо рит-хьыжыэу псы луби афемышъоу, лулъхы афыримыгъэхэу бэрэ хэтыгъ. Хьэблэ ныхэмрэ лыжъхэмрэ зэхэхьэхи ерагъэу агъэутэмамыгъ, зыцылэнэу елэлугъэх.

А письмэу кыбар гомылу зэрытыр кызысыгъэм ма-зэ фэдиз тешлагъэу, ащ ыужы итэу етлани Нандахэ тхылъ кылулагъ, — ар воинскэ частэу ыкыо зыхэты-гъэм икомандование кытхыштыгъэ. «Ацумыжъ Хьасан-бий атакэ пхъашэм тызэккэом нэуж кыгъээзэжыгъэп. Иккэдыккэу хьугъэри тшлэрэп. Ар тизэолкэ пхъашэмэ ащыштыгъ. Ыужыккэ иккэдыккэ шыпккэу хьугъэм цы-гъуазэ тыхьумэ, мэкъэнчъэ утшлэнэп...»

Нандахэ ыгу ыгъэлэсэным, жыи дигъэккыным пае ыкыо кытхыгъэ письмэхэр кыштытэти, лэ ащифэщтыгъэ, иккэрыккэу яджэщтыгъэ. Анахьыбэрэ ныр заджэщтыгъэр аужырэ письмэу ыкыо кыфитхыжыгъэр ары: «А, синэ-нэ класэу, си Нандах! — кыло а письмэм, — сыгу укы-мыккэу зы сыхьати кыхэккырэп, сыхьэтэджыи, сытлы-сыжыи сыгу уилъ зэпыт. Пый мэхъаджэу тумы хьунэу тызыгъэккэдын зыгу хэлъэу кытлэгъоккыгъэм тылэ-шлуеклоу атакэ тыккэ хьумэ, тян, Родинэм кыгъоу о-лци кысэло. Спсэ семыблэжыэу сэзао. Сыд хьунккэи п-ним уаккыб фэмыгъаз, сиккэал, адыгэ ккэлэр кырабгъ ямыгъалу кызэрэсэллогъагъэр сэ зыцызгъэгъупшэрэп. А, си Нандах, укызэрэсымыгъэу кытэжыштымккэ ундыхьэ кыстегъэлъ...» Нандахэ гъолъыж кысы ыкыо иккыхьэу ылэгъуным ыгуккэ фэе зэпытыгъ. Ар тлэккэу кэмылэми пккыхьэ ылэгъурэм кыс ыгуккэ нахь рэхьат хьуштыгъэ. Ыкыо нычэпэ пккыхьэ ылэгъугъэу кызытэ-джыжыккэ, мафэ реним нахь чэфэу хэтыштыгъэ, сыд фэдэ люфи лэужырэу нахь гъэхьагъэ илэу зэшлуишты-гъэ.

Теккэоньгъэр тиеу Отечественнэ зэошхор заухым ыуж Нандахэ бэрэ зыкуапэ горэм ыкыо кыккэоккыжыиным паллэу ежагъ, ау ымаккэи кыэлугъэп. Ыкыо ыгу кыккы-мэ иккэрыккэу иписьмэхэр ккэиджыккыжыштыгъэ, ар ылэгъу шлоигъоу хьумэ исурэтэу ины аригъэшлэжы-гъэм еккэуаллэти бэрэ еплъыштыгъэ, лэ щифэти зыгорэ-хэр кылоштыгъэ.

Зы мафэ Нандахэ ыгу кыккыгъ — ыкыо икарт ты-

раригъэхьни, ар зэолI анахьыжъхэм аригъэлъэгъуэе ышIынэу. ПшIэна зыгорэкIэ алъэгъугъэнкIи мэхъу, зыгорэм зэрэкIодыгъэ шIыкIэр шыгъуазэу кыIотэнри Iофым шыш. Къалэм кIоми, нэмькI чIыпIэ Iоф илэу ащэми ыкIо исурэт дзэкIолI нахьыжъхэу Отечественнэ зэошхом хэлэжъагъэмэ мызэу-мытIоу аригъэлъэгъугъ, ау зыми ар синэIуас, сэшIэ е сылукIагъ къыриIуагъэн.

Нандахэ радиом едэлэу шысызэ, зыпчыхъэ зышыш амышIэрэ солдатэу Отечественнэ зэошхом хэкIодагъэм икIы къагъотыжъи, Москва игулчэ, Кремлэм дэжъ шагъэIылъыгъэу ыкIи ащ ыпашъхъэ чэщи мафи мыкIосэрэ машIо шызэхагъэнагъэу къэбар зэхихыгъэ. Ащ ыуж ары Нандахэ икIэрыкIэу ыгу рэхъатыджэу зыхъугъэр. «Зышыш амышIэрэ солдатэу къагъотыжъыгъэу, къэунакIэ зыфашIыгъэр сэ скIо нахъ нэмькIэп», — ыуи ыгу пытэу риубытагъ. ЗыкIохэр зэошхоу блэкIыгъэм нягъэкIэ зыдэхъугъэр зымышIэрэ ны пстэури ауштэу егупшысэхэми мыхъунэу афэлпъэгъун плъэкIыштэп.

Нандахэ ыкIо иписъмэхэм яджагъэу ыкIи исурэти гуфаллэу еплIи гъолъыжъыгъэу зычэщ ыгъатхъэу пкIыхы ылъэгъугъ. Ежъ Нандахэ а пкIыхэр мары къызэриIотэжъыгъэр:

— А Нандах, сьд пае садэжъ укIакоу сызэмыгъэлъэгъура? Сэ сикъэ пстэуми зэльашIэ, ар уфаемэ къэбгъотышт. Москва Кремлэм идэпкъ дэжъ шыпкIэ амышIэрэ солдатым икIэунэ зыфалэу шарагъэшIыгъэм чIэлтыр сэры. Сэ садэжъ цыфыбэ къако, ау ахэмэ уахэтэу слъэгъурэл...

А пкIыхэр зельэгъу ужым Нандахэ, Москва кIони, ыкIо зычIэлъыкIэр къызэригъэлъэгъунэу пытэу ыгу риубытагъ. Ау ащ сьд икIуакIэу хъуштыр? Нандахэ егъашIэми Москва кIуагъэп ыкIи изакъоуи къыгъэшIагъэм ар гъогу чыжъэ техагъэп. Мэфэ заулэ тешIагъэу къоджэ еджапIэм икIэлэеджэкIо куп кIэлэегъаджэмэ ащыш япашэу Москва экскурсиекIэ кIощтхэу Нандахэ зэхихыгъэ. «Ахэмэ кIэлэегъаджэм фэшIагъэуи къадекIокIыни, алтыплъэни ыкIи афэнщэрахьыни цыфяшыкIэгъэ шыпкIэ. Сэ ахэмэ сьлэлуни гъусэ зафэсшIын», — ыгу риубытагъ Нандахэ.

ИлэIу зыфэдэр Нандахэ еджапIэм илэшъхэтэтхэми, кIэлэегъаджэу кIалэхэр Москва экскурсиекIэ зыщэштхэми зарелом, зыфаер къыфашIэнэу къагъэугъагъ ыкIи бэрэ пэмытэу гъогум адытехагъ.

Москва нэсыфэ Нандахэ ышIуабэ шIагъэ, мэшIокум исмэ анахъ гумэкI иIагъ. Мыгумэ-кIы хъуна ыкIо зычIэлъ къэунэр. аперэу ылъэгъушIэмэ.

МэшIокум къызэри-кIыгъэм лъыпытэу Нандахэ зыми емыжэу, солдатым икIэ дэжъ псынIкIэу заригъэшагъ. Джьдэдэм ыгу къыдэлъэтыни быбыщтым фэдэу, лъэпэрэп эу Нандахэ къэси къэм ыпашъхъэ дэжъ уцугъэ. Нэпсы стырхэр ынэхэм къакIэзыгъ, ыгу къэмакIи шъхъае, ежъ-ежырэу зэгъижъи гу къыIэпишIахъыжыгъ. «А, нымэ, а сшIэо кIасэу спсэр зыкIурмэн, уадэжъ сыкIэкIуагъ», — ежъ зэхихыжъы къодыу. Нандахэ макIэу къыIуагъ. Ныбжъи мыкIосэрэ мэшIо зэкIэгъэнагъэм ныр гуфаллэу еплIыштыгъэ. Ащ ным ыкIо ынэгу къыхэщырэм фэдэу къышIошIыштыгъэ. Жы макIэу къепшэрэм мэшIо бзыйхэр ыгъэсысэу, ащ макъэу къыпылукIырэм ныр зыкIэдэлукIэ, ыкIо игушIыIэ макъэхэр къахэлукIэу къышIошIыштыгъэ: «Дэгъу укIызэрэкIуагъэр, си Нандах, унэгукIэ нахьыжъэу ухъугъэми, уидэхэгъэ зи къышIыкIагъэ шыIэп. Узэрэслъэгъугъэм пае сэгушIо, джы нахъ рэхъатэу сычъыешт...»

Джэгунэ чыгум рилолагээр

Мэфитүкүлэ кьоджэ клубым зэүкүлэ зэрэщылэщтым икьэбар цыфхэр рыгущылэщтыгьэх. Анахь лээгьуплэ чыплэхэм — гучан пчэлупи, правлениер зычлэт унэми мэкьэгьэлүхэр ялүлүгьэх: «Кьуаджэм илэжьаклохэр зэкүлэ неущмыкүлэ пчыхьэм сыхьатыр блым клубым етэгьэблагьэх. Тичыгүхэр кьызэрэтыухьүмэщтым ыкүн нахьышлоу зэрэдгьэфедэщтхэм татегущылэшт».

Зэүкүлэм кьуаджэм имэкьүмэщышлэ цэрылохэр, лэжьэкло анахьыжьхэр кьеклолэнэу колхозым ипашчэхэр клэтхэжыгьэхэу лэлу тхылгхэр афагьэхьыгьэх. Тхылгь зыфагьэхьыгьэмэ Гьэжьуанэкьо Джэгунэ ащыщыгь.

Гьэжьуанэкьо Джэгунэ кьуаджэм зы лыжь лүшэу дэсымэ ащыщ, бэшагьэу лофшлэн темьфэжьыми, зы мафи гупсэфэу яунэ исыгьэл, чылэм игумэки ежьыри игумэки, игушлуагьо ежьыри игушлуагьу, цыфмэ сыдигьуй зыгорекүлэ ишлуагьэ аригьэклүмэ шлоигьу. Блэкыгьэ илэжьым жьыбгьэшхо кьепши бжыхьэсэ кьэкыгьэхэр зырехым, ащ ычлүплэклэ нэмыкүлэ лэжьыгьэ псынкүлэу хэлхьэжьыгьэнымкүлэ ныбжыкүлэмэ акылэгьуй лэпылэгьуй афэхьугь, эщи-мафи губгьом кьимыкүлэу механизаторхэм ягьусагь.

Гьэжьуанэкьо Джэгунэ цыфмэ дашлэу шэн гьэшлэгьонхэр хэлхьы: гьатхэр кьээсу жьонаклохэр губгьом зыдэклүхэкүлэ, пхьэлэшэмэ ауж итэу зэ-тло хьасэр кьадеклүхьэ, тхьу куцлым фэдэу чы шьэбэ шлуцлэу пхьэлэшэмэ ахьуагьэм щыщ ылэ лэжьэкло бэрчэтхэмкүлэ кьештэш, ылэгу релхьэ, лэ щэфэ, ынэгүшэо негьэсы, ылэхьомбэшхокүлэ телүнкүлэ, хьалыгьум фэдэу эпэмы. Зыгорекүлэ трактористмэ ащыщ кьыдыригьэщымэ е щэнджэу жьо хьумэ, ибэщ шьыхьахьутымэ фегьэсысы, кьегьэуцушгь, ынэ цыу-цыу кьыкүлэгьэклү. «А зыкүлэдем фэбэгьон, мы чыгур чылэ чыгу нахь; о уизакьоу зэрэуимыер пшлэрэба, о кьызэрэлэклахьэклэ улэжьынэу арэл мы машинэр плэ кьызфьиралхьагьээр. Слээгьүзэ тэрээзу жьо!» — механизатормэ фэмыф зырызэу кьахэкүлэрэмэ арилоу зэхэпхыщт. Лэжьыгьэ лүхьыжыгьор кьээсу хьамэм апэрэ лэжьыгьэр машинэхэм кьызытырацэкүлэ, хьарым апэу ехьохьурэр Гьэжьуанэкьо Джэгунэ.

Адрэ лэжьэкло лыжь чанхэу кьуаджэм дэсхэм афэдэу Гьэжьуанэкьо Джэгунэ зэүкүлэм хэлэжьэнэу кьызэрелэлугьэхэр кьызэхимыгьэщ шлагьо нахь мышлэми,

ыгүкүлэ лэшэу илопагь. «Сыда тэ дгьэшлагьээр дгьэшлэгьахэу зэүкүлэм тыкүломэ хэтшыхьажьыщтыр, сыда кьыщылэщтыри, ащ тэ тыхэмылажьэмэ, хэлэжьэн икьун тикьуаджэ цыф дэс», — зэ-тло кьылоу иныо зэхьыригьэхьыгьэ.

— Кьакүло аломэ гушлэзэ күло, урямыщыкүлагьэмэ, макьэ кьыуагьэлүщтыгьэл, — ишхьагьүсэ кьыупсэлэьыщтыгьэ.

Ньом игущылэхэм Лыжьыр ыгүкүлэ агьатхьэщтыгьэ.

Иплалгьэ кьэси, кьуаджэм илэжьаклохэр зэүкүлагьэх. Правлением итхьаматэ зэүкүлэр кьызэлүхи, колхозым иагроном шьхьалэу чыгур кьэухьүмэгьэнымрэ нахь тэрээзу гьэфедэгьэнымрэ ахьыллагьэу доклад кьэзышлыщтым гущылэр ритыгь.

Агрономыр ишгьыпкьэу чыгу лофым кьытегущылэагь, лэжьыгьэ бэгьуагьэ кьэхьыжьыгьэнымр ащ узэрэдэеклорэм, зэрэулэжьырэм бэ дэдэклэ зэралтытыгьээр кьылуагь, бригадэ, звенэ пэрытхэм ящсэхэмкүн нэрлэегьу зэүкүлэм кьеклолагьэхэм кьафишлыгь.

— Чыгур хэгьэгум ибааныгь, — кьылощтыгьэ агроном шьхьалэм, — чыгур ары гьэбэжьүми насыпным икьэкүлаплэр, чыгур ары цыфьыр щыгьэлэрэр. Чыгум тегьашхэ, тешапэ. Ащ фэши тэ чыгур шлу зэрэтлэегьүрэм нахь лэшэу джыри тлэегьун, икьэухьүмэнкүн амал лэстэу тэкүлэлыр дгьэфедэн фэе. Шынгьакүлэ нахьбэ тилэжьыгьэ шлалэхэм ахэл зэрэхунэу кьымафэм осыр нахьыбэрэ тигубгьохэм арыдгьэлэьыныр тшыгьупшэ хьушчтэл. Мэз шьолгырэу тилэхэм тьялхьун, ахэр нахь зыпкь илгьэуцожьынхэр кьыттефэ. Чыплэ чыгьэшлүкүлэ тызаджэхэрэр унагьо пэлч хьоеу ыгьэхьазырын ылэклүшчт. Ари лэжьыгьэ шлалэхэм ядэгьүгьэ нахьышлу шыгьэнымкүлэ, гьомылэу ящыкүлэгьэщтыр нахьыбэу ахэл шыгьэнымкүлэ зы амал ин. Джащ фэдэ кьабэ минеральнэ чыгьэшлүхэри. Ахэр нахьыбэу кьэралыгьом кьытфитлүпщыхэ хьугьэ. Блэкыгьэ илэжьэхэм афэмылэу ахэри нахь тэрээзу тымыгьэфедэ хьушчтэл.

Агрономым анахьыбэрэ зигугьу кьышлыгьэмэ ащыщыр лэжьыгьэхэм псы аклагьахьозэ кьэгьэклүгьэным илоф бригадэхэмрэ звенэхэмрэ нахь егугьунхэр ары. Ащ ехьыллагьэу схемэхэри диаграммэхэри зэүкүлэм кьеклолагьэхэм кьаригьэлэегьүгь.

Зэүкүлэм бригадирхэр, звенэхэм япашчэхэр, механизаторхэр кьыщыгущылэагьэх. Кьалуагьэр зы — чыгум

икъэухъумэн, илэжьын бэклэ нахышлу шыгъэным пстэури зэригъэгумэкларэр ары.

Лэжьэкло нэжъ-лужъэу зэлуклэм къеклолагъэхэм ашыщ къэгущылэмэ шлоигъоу заулерэ тхъэматэр. Гъэ-жъуанэкъо Джэгунэ ылъэныккэклэ къэплъагъ.

— Джэгун, зыгорэ къало! — чыплэ-чыплэу макъэхэр зэлуклэм кыхэлукыгъэх.

Джэгунэ къэгущылэным нахы, лэжьэныр нахы зэри-класэр цыфымэ дэгъоу ашлэщтыгъэ, ау, шыпккъэмклэ, чыгум ехыдлагъэу тлэклу горэ кыломэ бэмэ ашлон-гъуагъ. Загорэ дэд нылэп Джэгунэ кыызгушылэрэр, ау кылорэр цыфмэ агу къенэжы. Арын фае джыри лэ-жьэкло лыжъэу егъашлэм чыгум зылэ хэлъым лъэшэу зыккелъэлухэрэр.

— О Гъэжъуанэкъо Джэгун, адэ сыдэу уигушылэ бгъэлъапэра! Улэжьэкло хвалэлымэ, уигушыли хвалэ-лын фае! — етлани зэлуклэм хэтымэ къалуагъ.

— Кло, ащ фэдизэу сымакъэ шъуфэзэщыгъэмэ, сэри гушылэ зытлу горэ къэслон, — ылуи. Джэгунэ къэтэ-джыгъэ ыкли ылэхэу псыхъожъыем фэдэу лъынтфэхэр кызыхэхщырэмклэ стол къуапэм зыригъэкъугъ. — Ары, шыпккъэ мы къэгущылэгъэ пстэуми кыызфауагъэр. Ахэ-мэ сэ санахы акъылышлу, санахы луш, анахыби кыызгу-рэлэ слорэл, ау сэри къэгущылагъэхэм къалуагъэм тлэклу горэ кыххэзгъахъомэ шлоигъу. Чыгур зэпстэумкли тян, тигугъаплэ, ар лэжьаклом ишлэхъ, ибзыпхъ. Чыгур лэ-жьаклом кьежэ, лэжьаклори чыгум ежэ. Тури зэгонэ-сых, зэлахылых. Джы чыгур лэжьаклом пэблэгъэ шыпккъэу, лэжьаклом илэрылгъэхэу хъугъэ. Ауштэу зы-шыгыр тыхэбзэ дахэу, тыхэбзэ нэф ары. Адэ тлэклу го-рэм, ллэшлэгъуныккэклэ зэ тызэклэжъугъэлэбэжыи Гофыр зытетыгъэм тежъугъэплъи. Ар ныбжыккелэхэм ашлэмэ ашъхъапэщт, чыгум нахы уасэ фашыщт. Нахыпэм мэ-къумэщышлэ тхъамыклар чыгум фаллэзэ кыххыгъ. Чыгур зэрэфаеу ылэжьынэу фэягъ, ау чыгу иквун ила-гъэп, зыгорэм фэлэжьэн фэягъэ, тетыгорэ зылыгъыхэм чыгубэ зэрялэм ехъуапсэу нэлсы шыугъэр ригъэхыщты-гъэ. Мэкъумэщышлэ кызырыклом чыгу бзыхъаф иуна-гъоклэ илэным, зэригъотыным бэу бэ квин тырилъэгъоя, мылкъу тыригъэклодэн фэягъэ. Джы Совет хабзэм ишлуагъэклэ, колхоз шылаклэм ишлуагъэклэ чыгум ып-кли ышъхыи хэмылэу егъэшлэрэу дгъэфедэн тыфитэу къэралыгъом лэжьаклохэм кытитыгъ, тлэ кыриплэ-

хъагъ. Джауштэу чыгур аукъодыеу кытфыдэклигъэу кызышлэшъумыгъэшл. Ащ пае рабочэхэмрэ мэкъумэщы-шлэхэмрэ Лениным зэхичцэгъэ партнер япашэу бэ лып-сэу агъэчъагъэр. Тичыгухэр нэлсырэ лыпсырэклэ гъэ-шъоклыгъэх. Арышъ, ащ ыуасэ ины, дышъэм нахы нахы лъапл.

Гъэжъуанэкъо Джэгунэ ымакъэ ылъэкли, етлани игушылэ пидзэжыгъ:

— Чыгур непэ тэ зэрэтиунаем фэдэу тнунэе зэпыты-гъэу кызыщыхъухэрэр тиныбжыккелэмэ ахэтых. Хъау, хъау, сиклалэх, бэу а тичыгухэр лъаплэу кытфыдэкли-гъэх. Осэ ин чыгум фэтшын фае. Гушылэ ккодыеклэ, сичлыгу шлу сэлъэгъу олоклэ, сэ икьугъэклэ слыгъэрэп. Ар шлу олъэгъумэ, плэшъхытлуклэ, уилофыклэ кызгъэ-лъагъу. Чыгоу хэти шызгъалэрэр шлу олъэгъумэ, жъо-наклэ удэклимэ кыдемыгъэщ, хъасалэхэр пхъэлэшэклэ умыуцлэрэпхы, куоу, дэгъоу жъо. Чыгоу гъэбэжъу къэ-клуаплэр шлу олъэгъумэ, лэжьыгъэ шлалэхэм имыщы-ккэгъэ гъогухэр, лъэужыхэр уикуклэ, уимашинэклэ афэ-мышл! Чыгоу тэ тигугъаплэр шлу олъэгъумэ, пэналъэу лэжьыгъэ шлалэмэ арытхэу шлуагъэ кызымытхэрэр иупкл, игъэклодыкл, гъоубгъухэм алул чыгухэр мы-хъаулыенхэм пае чыгхэр ащыгъэтлэхыи, ягугъузэ къа-щыгъэкл. Чыгум уасэ фэошлымэ, лэжьыгъэмэ зиягъэ яз-гъэклирэ шъхъэлэе шлохэр кымыгъакл. Чыгум уасэ фэошлымэ, къопэтемынэу гъэ къэсми лэжыи!

А гушылэхэм ауж колхозым ипашэхэу шысыгъэхэм афигъэзи, Гъэжъуанэкъо Джэгунэ ариуагъ:

— Шъори, тиколхоз къуаджэ ипашэхэм, сышъогы-ищт! Хыырбыдз бэгъуагъэ къэдгъэклищт шъулуи, къу-джыр мэзыр тыряжъугъэупкыгъ. Хыырбыдзыри тэрэ-зу яжъугъэлэжъырэл, мээ хъазынери цылэжэп. А мээ шлагъом жыбгъэ лэлхэр, фыртынхэр зэтрилэщтыгъ. А мэзым чыгоу пэблагъэхэр нахы кызыэтенэщтыгъ, шы-нэгъаклэри нахыбэу чыгум кыхханэщтыгъ. А мээ го-хъэу гъэтхэ-гъэмафэ лъэхъаным шхонтлэрымэр зытри-хыщтыгъэр зэрэщымылэжьым шэхъу хэмылэу псыхъо цыклоу речъэклищтыгъэри хъазырэу игъукыгъ. Шъо-лъэгъуа зым зыр зэрэпхыжыгъэр! Етлани шъукъэгущы-лэмэ, чыгур къэтыухъумэн фае шъоло. Тапэклэ ащ фэдэ хэукъоныгъэхэр шъумышлыжъэхэмэ шлоигъу.

Гъэжъуанэкъо игушылэ кызыщынухыным хигъэтлэх-хъэзэ, пстэуми агу квинэжыымэ шлоигъоу, кылуагъ:

—О цыфхэр, о зиунагъо бэгъоных, о гъэ миныр зыгъэщлэнхэу зиузыгъо лажъэ кюдыных, шыукъысэдэлу-мэ, шыушъхьанэ кышъослон! Чыгуми бзэ луль. Ар цыфым фэдэу мыгушылэми, кылорэр бэ, ащ псэ пытым фэд: укысэгугъумэ, сыогугъужьын, укысэшлушлэмэ, сыошлушлэжьи ело, укысфэгумэкымэ, сыпфэгумэкыжьи ело. Арышъ, ар пстэуми тэжыгъэгъэпаклэ! Ар дгъэцэклэй плэмэ, тызфэе пстэури тэкклэлъ, шуанэхэмрэ цу-шы пхъэлэшэхэмрэ ачылпэклэ пелыуан кыуачлэ зилэ лэжъэкло машинэ шлагъохэм тигубгъомэ тетыгъор ащабитыгъ, агрономхэр тихъоих, лэжъэкло лэпэласэу тилэмэ ялчъагъэ хэхъуагъ, чыгум урешлушлэнэу къралыгъом кытлупшырэр бэ. Чыгур дэгъоу тылэжьи, ар сабым фэдэу кытыухъумэн плэмэ, тыкызыфанери, пэрыохъу кытфэхъуи шылэп...

Джэгунэ къоджэ зэлуклэм псалъэу кышишлыгъэр бэмэ агу рихыгъ. Зэпстэуми анахъ ашлогъэшлэгъоныгъэр ятлонэрэ мафэм Джэгунэ зэлуклэм чыгум фэгъэхыгъэу кышциуагъэхэр зы гушыи хамыгъэзэу хэку радиом кызыритыжыгъэр ары. Ар Мыекыуапэ кыкылыгъэ клэлакэу Джэгунэ кылуагъэхэр магнитофонжыем тэзытхагъэм илэшлагъэу кычлэкыгъ.

Зэлуклэм Джэгунэ кышциуагъэхэр ишъхьагъусэ ныо радиомккэ зызэхехым иллыжъ иккэрыккэу нэшлуккэ еп-лтыжыгъ: «Ашъу, мы тиллыжъ тэ тэшлэжьи нахъ, акъыл хэпхынэу гушыи псаухэр джыри кылонхэу ешлэх».

Хьаклэр ыбзэгу зыфецэкъэжыгъэр

Тикъуаджэ мазэм джэгугорэ шамышлэу кыхэккы-рэл. Джэгухэр кызыхэккыхэрэр бэ: зым къещэ, зым унэчлэхъажь ешлы, яцэнэрэм нэузырэу зытырилхъа-жыгъэр егъэцэккэжы, яплэнэрэм иуз хъужыгъэ е ыккэ институтыр кынухыгъ...

Джаш фэдэу зичэсыу джэгугорэм чыжъэу кыкылыгъэ хьаккэу кыуаджэм дэсыри кырагъэблэгъагъ. Ар ккэра-ккэу фэлэгъэ ныбжыккэхэм ынэ атыримыхэу яплтыш-тыгъэ: пшъашгэмэ дышъэ лэлъынхэу, сыхъатхэу алэмэ

арылхэм, ятхьаккэу малъэхэм ауасэхэр, ялэплагъэ зы-фэдизыр гуккэ кылытытэщтыгъэ. Ккэлэхэм шыгъын дэ-гъухэр, шыошэ дахэхэр зэращыгъыхэр ыгъэшлагъоу ыло-зэ, нэжъ-лужьхэри зэккужьхэу зэрэфэпагъэхэр зельэ-гъум, егушысагъ: «Сэ кысауагъэмрэ мыхэмэ ялоф зы-тетымрэ бэ азыфагу, уашъомрэ чыгумрэ зэрэзепчы-жъэхэм фэд...»

Ккэлаккэ нэжъ-лужьи анэгухэмккэ, гушлуагъом инэ-фыпсэу анэхэм ккэаккыхэрэмккэ зэряшлугъори а хьа-ккэм кышлэщтыгъэ. Етлани ар фэмыхьуккэ гупшысэмэ зэлъаштагъэ: «...Сэ сыкызырыккыгъэ хэгъэгум кышы-дэккырэ газетхэми, журналхэми, тхылыу шыхаути арыт-хэмрэ сэ мы слъэгъурэмрэ бэу зэлэпачъэм...»

Джэгугор аухи ешхэ-ешъор зауслэм, хьаккэр унэм ра-гъэблагъи, апшъэккэ агъэтлысыгъ, ыпашъхъэ хъун-шхы-нэу, шыонэу итхэм захаплэм, ари ымыгъэшлэгъон ылъэ-ккыгъэп. Тхьачэт шыпси, мэлцэгэ гъэжъагъи, чэтлыбжьи тетыгъэх. Ахэмэ лэгъэ инымэ арылэклагъэхэу шэлэмэ фыжъ шъабэхэри, кыурамбий лэшлухэри, гуубати ккэаб-гъодэтыгъэх. Бахъсымэ гохы, шэгъэпцлэгъэ чылы, ккэун-дысыу хафи фаемккэ лэрыфэгъоу щытыгъэх. «Ары, — ыгуккэ зыфиложыштыгъэ хьаккэм, — плэстэ чылырэ бжынырэ нахъ адыгэхэу яхэку исхэм ялусэп, — гъогу сыккытехэ зэхъум кысэзылуагъэхэм мо джыдэдэм згъотыхэу сыгу щизэу садэгущылагъоти...»

— Тихьаккэ, — кылуагъ ешхэ-ешъор зезыщэрэ тэ-мадэм, — гъомылапхэу мы ланэм тетымэ угу ямылурэ-мэ ешлэрэп нахъ, бэу уецылаэ. Нэмыккэ шхыныгъо уфае-ма ккэало, бысымэу уккызырихьыллагъэм зыцкэ ккэплорэ гъомылапхэр кыгъэхъазэрынккэ мэхъу. Умыуккыт.

— Хъау, хъау, — джэуап кытыжыгъэ хьаккэм, — бэу шхын дэгъубэ, шхын ккэбзэ лэшлубэ ланэм тет, зэ-ккэри сыгу рехы. Сэ сышхэккыгъ...

Хьаккэу хыккыбым ккэккыгъэм шлогъэшлэгъоныгъэр адыгэ лэжъэккэу ккызырыккэу унагъом мыщ фэдэ ланэ ккызырээрэгыгъэфэшлугъэр ары. Ежъ яхэгъэгуккэ мыщ яхышыр ланэ зыпшъэ ифэщтыр фабрик е завод зилэхэр, мылкъушхо зезгъаккэохэрэр, етланэ лэшъхъэтет инхэу зы-гъот шлухэр, унэгъуишъэм шыщэу зы е тлу нылэп... Ежъ хьаккэр непэ адыгэ ккэуаджэу ккыздэхъагъэм унэгъуашъ-хъэ пэлчэ плэми хъунэу мыщ нахъ мыдэгъумэ, нахъ мы-дэу ланэ ккыгъэхъазырын, ккызэтригъэпсыхъаң ылъэ-ккыштыт.

Хьаклэр ежь ибысым имызакъоу нэмыкырэ Іэгу пчъагъэхэми адэхьагъ, унэхэми арыхьагъ, арыплъы- хьагъ. Ары къэсми инэплъэгъу Іэплэ къабзэхэр, телеви- зор, приемник зыфэпшоштхэр итыгъэх, бэми яджэха- шьохэри алырэгъу дэгъухэмкІэ пкІагъэх, Іаджхэми яунэхэм холодильникхэри, тхылъхэр зыдиз шкафхэри арилъэгъуагъэх. Іэгу пчъагъэмэ велосипедхэр, мотоцик- лэхэр, легкой машинэхэр къадэчъых.

— Губгъом сихъэу, ащ тІэкІу зыщысплъыхъэ сшІон- гъу, — хьаклэм ыІуи ибысым зелъэІум, ари фагъэцэ- кІагъ.

Къуаджэм щыщ лэжъакохэм акъохэу машинэмэ атесхэм хьалэлэу ыкІи дэгъоу Іоф зэрашІэрэр къащыра- гъэлъэгъугъ. Ыгу рихьыгъалэр хьасэ ппчъ къэгущыІэ- ным фэдэу плъэлъагъоу зэрэлэжыгъэр ары.

Мафэмэ ащыщ горэм хьаклэм ыцэ ошІэ-дэмышІэу къэузи, къуаджэм сымэджэщэу дэтым клон фаеу хъугъэ. Къызэрелэзагъэхэм ыкІи псынклэу ыцэ къызэрагъэхъу- жыгъэм пае, ащ тэфэу ыпкІэу арытыщтыр зыфэдизым- кІэ яупчІыгъ ыкІи иджыбэ илэбэжъэу ыублагъ.

— Тэ цыфхэм тызэраІазэрэмкІэ ыпкІэ къаІытхэу ти- хабзэп, — къыраІуагъ.

Хьаклэм ар ымыгъэшІэгъон ылъэкІыгъэп. Ежь къыз- дикІыгъэ хэгъэгъу баеу алъытэрэм сымаджэ ущыхъумэ ыпкІэ хэмылъэу къыІэзэнхэр хэгъэкІри, аужыпкъэм, къыщыоплъыщтхэп. Операцие уашІын фаеу улІэу уте- лыкІэ бэу доллар уимыІэ нэмыІэмэ зы врачи къыокло- лэщтэп.

ХьакІыбым къыкІыгъэм къуаджэм цыфэу дэхэм сэнэхьатэу яІэхэр зыфэдэхэм акІэупчІи сэнэхьат тІокІ фэдиз къызыфалъытэм апэрэмкІэ ышІошъ хъугъэп. Ау ежь ибысым икІалэ зэрэврачыр, бысымым игъунэгъу- мэ япшъашъэ зэрэкІэлэегъаджэр зелъэгъухэм, раІуа- гъэр зэрэшъыпкъэм емьуцолІэн ылъэкІыгъэп.

Мафэм хьаклэм бэрэ къыкІухьагъэу ыкІи зиплъыхъа- гъэу пшыгъэу къыхэкІыжыгъ. Ащ бысымым гу зылъе- тэм нахь псынклэу ыгъэгъолъыжыгъ. Ау чъыен ымы- лъэкІэу шылъыгъ. Ынаплэхэр зызэтырилъхьагъэхэр нэф- шъагъом дэжъ ныІэп.

Пчэдыжыым хьаклэр къэушыжыи, зэшхэхэм ащ бы- сымыр еупчІыгъ:

— ТихьакІэ, ипэурэмэ афэмыдэу нычэпэ дэу учы- ягъ, зыгорэ уилэжъагъа?

— Силэжъагъи щыІэп, ау хьатэу сичъыагъэп, — джэ- уап къытыжыгъ хьаклэм, — гулшысэхэм сахэтыгъэти чъыер сшІокІодыгъ.

— Сьд гулшыса ащ фэдизэу учыые къытекІон зы- лъэкІыгъэхэр?

— Сичъые сшІозгъэкІодыгъэр, — къыригъэжъагъ хьа- клэм, — ар... ар... сыушъэфын сыгу хэлъыгъ, ау о ышъ- хъэ къыпфисхын. Шъо дэуу шъузэрэщыІэр зээгъэлъэ- гъунэу ыкІи ар тыхэгъэгъу сызыкІожыкІэ зэкІэми ясто- тэнэу плъакІо фэдэу мыщ сыктагъэкІуагъ. Анахъэу ІофыкІэ сызыпылтыгъэр шъуифэныкъоныгъэхэр, шъуи- щыкІагъэхэр къыхэгъэщынхэу арыгъэ. Ау сэ шъуищы- ІакІэу слъэгъугъэмрэ сэ шъуиисэукІэу къысаІуагъэмрэ зыкІи зэкІуалІэрэп. Шъыпкъэ, шъо зи щыкІагъэ шъуи- мыІэу сІорэп, ау шъуищыІэкІэ-псэукІэ уехъопсэнэу, щы- сэ тепхынэу щыт. Шъугу зылыІэсырэм шъуІэ лыІэсэу, шъугу щизэу жьы къашъушэу, гъэпщылІакІуи агъэпщы- лІи шъуимыІэу шъутхъэжъэу шъущыІ.

— ТыщыІ адэ, — хьаклэм къыІорэм къыхигъахъо- штыгъэ бысымым, — еІІани цыф фыжыи лъэпкъ, цыф шІудІэ лъэпкъ аІозз шъо шъуихэгъэгъу цыфхэр зэ- рэщызэхадзыхэрэм фэдэу тэ тыхэгъэгъу цызэхадзыхэрэп. Тэ урыси, адыги, грузини, ермэли, — зэкІэхэри зэфэдэх, зы бын унэгъошхо фэдэу аІэ зэкІэдзагъэу зычы-зыпчэ- гъоу мэлсэх. А зептэури къытфэзыхыгъэр тисовет хабз ары.

— Ары, — къыпидзэжыгъ хьаклэм къыІоштыгъэм, — шъо неушырэ мафэм шъуищыхъэ телъ, неущы сьд тшхыщт, сьд тщыгъыщт шъуІоу шъуегулшысэрэп, ау тэ тызэрыс капиталист хэгъэгум ащ темьгулшысэи тІэкІы- рэп... Шъо шъуиікІалэхэр пкІэ хэмылъэу хабзэм шъуфы- регъаджэх, тэ доллар уимыІэу тыхэгъэгъу зы класси къы- щыуухын плъэкІыщтэп. Шъо шъуиіпсауныгъэ къэралы- гъом къеухъумэ, ащ ынаІэ къышъутет, узы къышъоузы- ми ыпкІэ лъыщъумытэу шъуисымэджэщмэ къащыщъоІа- зэх. Тэ тІоф зытетыр нэмыкІ.

— Санаторием тилэжъакохэр макІохэшъ зыкъыщы- гъэпсэфы, — бысымым къыІуагъ.

ХьакІэм ышъхъэкІэ «ары, ары зэхэсхыгъэ» къыригъэ- кІэу шъхъащэ къышІи, ипсалъэ къыригъэжъэжыгъ:

— Цыфыр зыщыщыІэ шъыпкъэр шъо шъуихэгъэгъу. Шъуиікъуаджэ, шъуихэгъэгъу сэ щыслъэгъугъэр щысымы- лъэгъугъэу, ар зыгорэм къысеІуаткІэ сшІошъ хъунып.

Капиталистхэм кыдагъэкырэ газетхэм СССР-м ехы-
лагъэу маклэ шыпкыгъэу кыатхырэр.

— Ахэр пцлым ылъэныкыо нахь еох Юль, — кы-
туагъ бысымым.

— Зэрэхъурэмклэ, ары, Юфыр зытетыр, — джэуап
кытыжыгъ хыкыбым кыкыгъэм.

Хьэрам

Тихьэблэ лмыжъхэр пчыкхэ кыэс зы унэ горэм шызэ-
рэгъонхэшэ шызэхэсых. Радном едэлух, зытутын анахь
дегъум ичыс аунэклифэ бжъэхэр агъэстыхэу, клэны е
лото ешлэхэу щэсых. Ахэмэ язэщыхэмэ, кызбар зэфэшэ-
хьафхэр кыауатэх, гушылэклэ зынэмсыхэрэ шылэп.

Зы пчыкхэ ащ фэдэу лмыжъ куп сырихьыли, кыаю-
тэрэ кызбархэм сядэлунэу хъугъэ. Уригъэгупшысэнэу,
акыыл хэпхынэу кыауагъэр бэ. Къамыло хъуна: алъэ-
гъугъэри зэхыхыгъэри бэ, шылэныгъэм губзыгъэ ышлы-
гъэх, кыагъэшлагъэм апеклэкыгъэри аушэтыгъэри ма-
клэп.

Кыаютэгъэ пэтэур зэрэбэм шэху хэмылгъэу зэ тхы-
гъоклэ хэти фэтхыштэл. Ащ пае купым кыаютагъэм шы-
цэу Былымыпсэжыкыом кыехууллагъэр ары нылэп зи-
гугъу кызшыштыр.

Былымыпсэжыкыор лы зэкыуагъ, ышылху дэклиуа-
гъэу фэшъхьаф кыуаджэ шылэр загъорэ кыаюти фэдэ-
жыштыгъэ, унэри физэлыхыштыгъэ. Ышылху ренэу
унэгъуитлур зэдиыгъын ылъэкыныя, езэши уцужыгъэ,
кышцэнэу, зыгорэ псэогъу ышлынэу ышы-фыхигъэлпсыгъ,
нэбгырэ бэклаехэри дигъэгущылагъ, ау ишлуагъэ кыз-
кыуагъэл.

Зэгорэм сымэджэ дэи хъуи Былымыпсэжыкыор. Ю-
фым егулшысэн фаеу хъугъэ: «Хъунэп мы сишылаклэ,
шъхьэгъусэ горэ симылэ хъуштэл».

Сыдэу аш-кыашыжыми, ежъ нахь мыдэгъумэ зыкли
нахь мыдэу бзылфыгъэ кырагъэцагъ. Сырилахьыл
зылоу, иныбджэгъоу кыуаджэм дэхэри зэхыхьэхи, джэгу
дэхэклай фашыгъ, фэгущуагъэх, бын зэдэлужьэу, бын
тхъэжъэу хъунхэу афалуагъ, ау зы илъэс нахь имыс-
гъэу лыр кырини, шъузыр икыжыгъ. Агъэшлэгъуагъ,

чылэр рыгушылагъ, зым лыр мысэу ыуагъ, адырэм
шъузыр арэу кызбар хитлупщхьагъ. Нэужым, быныр зэ-
щыкыонэу кызыхэкыгъэр нафэ хъугъэ. Цыфмэ амы-
шлэн шылэпти, ари ашлагъ. Илъэс псаум лым ишъуз
лъэпэд фишэфыгъэп, ежыри ригъэшэфыгъэп. Зэклэ
клэу илэр зыщыригъэхэи, жъэу илэр зыщыригъэлъагъ.
Жъэу бэшлагъэу члэудзыжынын фаер, шилэ зэтэдэжы-
гъэу шъузым шыгъэгъэу кыублагъ.

— Хъунэп тэбгъашлэрэр, тилэр тфикыушт, кытэлы-
жышг, моштэу тыхэмыгъэт, чылэр кыылдэхьащхы,—
шъузым кызылоклэ, ар лым ымыдэу зэклэм кыгъэгъуб-
жыштыгъэ:

— А зыр ренэу кыисфэудзэу, мыш ыпэми хэ тшнт-
хын тшыгъэп ллогъагъэ, икыун, икыун, ужэ зэтэлъхь.
Плорэр ошлэ сэлэ о, сымди охьакыужьокыу нахь, лы-лыл
плони нахь, ужэ пластэ рышх. Шыгъыныкылэр, ар бы-
лым, ащ уклэхьажышг. Пкышшо кынышымэ езэгъ,
мастэ зыфышылэр удэжыныр ары. зэлэтхь кыэс джыж
зэпыт, умышъхьах. Мэстанэ зэрыфэшт гъуанэм ренэу
луданэр дэлыгъ.

— Ашыгъум зэлудгъэклэгъэ шыгъын кортыр шыу, —
ылоты ары кыэс лым риложыштыгъэ.

— Сшыуштми сымшыуштми сэры зилофыр, сэры
унагъом ышъхьэр, кыуалорэр шлэ! — лым шъузым
зыфыричыштыгъэ.

А зэпстэури шъузым фэмышылу икыжыгъ. Кыуа-
джэм иклэу автобусыр мафэ кыэс кыалэм кло пэтзэ,
Былымыпсэжыкыор лъэсэу кыалэм макло.

— Арэл, чылэр машинэклэ зекло хужыгъэ, теплы-
мэ, о лъэсыкыоным джыри ухэт, ар хъуна шъуу! — зэ-
ло рафуагъ. Ащ пае лъэсыкыоныр хинагъэл.

— Лъэсыкыоныр нахь кысээзэгъы, — ылоты апыгъо-
дзыжыштыгъэ, ау ежъ ыгуклэ зэриложыштыгъэ: «Шъо
шъулон зыфашъулорэм шъуфит. А машинэм сырыкыо-
ным пае билетым ахыцэу лыстыштымыклэ сырныч ко-
робкэ 30 сщэфын слъэкышг. Ар мэзитлу-шы сфэхьушт.
А ахыцэ дэдэмкылэ илъэсныкыом сфэхьун шыгъу туча-
ным кышчысащэшт. Мастэ сщэфымз, егъашлэм сфэ-
хьун кыыхьышт».

Цыфмэ ахахьэклэ ныбжыи чалыч ыгъэклодышты-
гъэл. Имылэклэ арыгъэл: ыгу пыкыштыгъэл, Зыгорэм
чыжъэу кыоны фаеу зыхьуклэ, ежъ илэ пэтзэ, тхамыкла-
шъо кызытыригъаозэ шыгъын хьафхэр кыаиыхыти зы-

щилъэщтыгъэ. Зышлагэрэмэ сыд пае о уиер, уилэхэр зышымылъэрэ зыралоклэ, «сэ хьаклакло урыклонэу зыщылъэн сили ара!» — илоти джэуап аритыжьыщтыгъэ.

Зы мафэ илэгу дэт чыгъ гъужыгъэ горэ зыреупкыжьым, ащ пхъэупклафэу кыхэклыгъэр бэ. Ащ щыщэу ягъунэгъу нью горэ къаклуи, клэгъэстэныпхъэ тлэ-клу ыхын зелом, ар лэгум дифыгъ.

Былымпсэжьыкъор тутынклэ бээджагъэ, ебгъэгъотымэ, мэфэ реным зылуимыхэу ешъоштыгъэ. Тутын ешъоу зыгорэ урамым къырыклоу зилъэгъуклэ пэгъоклыти, «Бжьэ горэ тэбгъэгъэстыгъэмэ дэгъугъэ», — рилоти кылихыщтыгъэ. Зыгорэклэ тутын зылыгъ бэрэ ыпэ кымифэмэ, бэщэу ылыгъым ышыпэ мастэ хилути, гъогум техъэщтыгъэ. Ащыклэ тутын стафэхэр емылэбэхыхэу, япыджызэ, къыугъоштыгъэх. Зиуфэу зыклемы-лэбэхыщтыгъэр къамылъэгъуным пае арыгъэ. Зы урам цыпэм къыщегъэжьагъэу адырэ урам цыпэм нэс зырыклоклэ, мэфыщэ ришъун тутын стафэ къыугъоштыгъэ.

Адэ а лым нэужым къыщышыгъэр шъошлэ? Къызедгъэжьэгъахэклэ, ащи щыгъуазэ шъутшын. Чэц горэм чыклэ хъазырэу, хьакум машло ришлэхьагъ. «Жьокухэр нахь инмэ яжъэ мыхъоу, шломыкл хъужыбщых, етланэ ахэр зэхэзгъэнэжьыни фабэ къапныкыщт...», — ылуи хьаху лыбзыр пэсашэу ригъэчъагъ, ежьыри шъхъаукъэнэу гъолыгъэ, ау ымышлахэу пытэу хилъашъун, хьакум мэшлэжьэу къыкырэм ыгу къыгъэуцугъ.

Мэфыщ тешлагъэу хъугъэм чылэр щыгъуазэ хъугъэ. Пхъуантэмэ лэлэ къабзэу, щыгъын дэгъоу къадэклыгъэр бэ дэдагъ. Мэфэ реным нэбгыритло атхы икъугъ. Ахъщэ зэклопшыхьагъэу пхъонтэжьынемэ къадахыгъэри сомэ мин заулэ хъуштыгъэ. «Адэ тэ мыр тхьамыклэ дэдэу щыл шлошлыгъагъ, шъое-цые хъазырэу хэтыти, илофхэр дэйхэу къытщыхъуштыгъэ...» — цыфмэ зылонхэ къахэклыгъ.

Ар зыхъугъэр хъазыр шлагъэ, ау тикъуаджэмэ ащыгъулшэжьырэп. Лы тхьацэ горэ залъэгъуклэ, «Былымпсэжьыкъор къэхъужыгъа сэлэ» ало. Ащ фэдэ цыф нэпсыехэу, былымпсэжьыхэр тыхьаблэ хэсыжхэп, ау зэтлоэ дэдэхэм джыри къуаджэм уащырехьылэ. Ахэмэ Былымпсэжьыкъом къэхъуллагъэр зэхызгъэхы сшлоигъоу ары лыжъ купым къауагъэм щыщэу лофы везгъэшлэу мыр зыклэстхыгъэр.

Кымэфагъ. Осыцэхэр бзыуцыф фыжьы уилэугъэм фэдэу, загъэчэрэзызэ, умышлэрэмэ псэ апыт ллонэу огум къелсыыхыщтыгъэх. Осыцэхэр фэсакъыхэзэ шъабэу чэубжьэмэ алытлысхъэщтыгъэх, ахэмэ чышъхьашъор нэрэ-лэрэ агу къагъэлагъ.

Ос къесыгъаклэм шъабэу хэуцозэ, ялэгу къыдэкли зы пшъашъэ ягъуйэгъумэ адэжъ къаклуи, унэм кыхьагъ.

— Сэ силъэгъуныр Нуриет ары, — къыуагъ жыы чылэтагъэм нэгушъхьаллэ ышлыгъэ пшъашъэм.

Нуриет тхылъым еджэу щысыти, псынклэу къэтэджи ипшъэшгъэгъу къыпэгъоклыгъ ыкли зи зэрымыс азыфагурэ унэм язакъоу итлысхъэхи, зэфэчэфхэу зэдэгущылэхэу аублагъ.

— Сыда, Нэфсэт, узгъэгумэклирэр? — къэупчлагъ Нуриет.

— Ащ фэдизэу сызгъэгумэклири шылэп, ау мы тыхэгъуашъхъэ зэныбджэгъу пшъашъэу тесхэмклэ тхъаумэфэ пчыхъэм чэцдэс тшынуэ тызэхэхъэмэ сшлоигъоу сыгу къэклыгъ. Сыда о ащ еплуаллэрэр?

— Ар дэгъу дэдэу угу къэклыгъ, Нэфсэт! Армырми пчыхъэрэ тэзэщы. Сянэжьы сеупчынышъ нахь тэрэзэу чэцдэс шыккэм зыщыдгъэгъозэн. Дэгъуба, Нэфсэт?

— Сыд пае ар дгъэгумэклина, — къыложьыгъ Нуриет, сэ сянэ пчыхъэээхэхьэхэр, чэцдэсхэр пшъашъэмэ зэрашлэрэр къезгъэлотэгъах. Тэр-тэрэу зэшгъэшгъэгъухэм пчыхъэээхэхьэ зыщытшыщт унагъори, унэмэ ащыцэу тызщызэлуклэщтыри дгъэнэфэщт. Ащ, нахь тыщыгъын дахэхэр тыщыгъхэу, тыгъэклэрэклагъэу тыкъе-кколлэщтых, гъомылапхъэхэри анахь шхын дэгъухэм ащыцэу тишлэ зэхэлъэу дгъэхъазырыщт. Типчыхъэээхэхьэ тыщычэфыщт, орадхэр къыщытлошт, тыкъыщышъошт, хэт ежъ гъэшлэгъонэу ышлэрэр къылотэщт, стихэмэ тыкъыщаджэшт...

— Псэлъыхъохэмэ ягугъу тшыщтыба? — лугушлу-кыызэ къэупчлагъ Нуриет.

— Шорэр гъэшлэгъоны! Ар апэрэ Юфыба! Упшъашъэу псэлъыхъомэ ягугъу умышлы хъуна! — псынклэу джэуап къытыжьыгъ Нэфсэт.

Зэшгъэшгъэгъухэм чэцдэсыр зыщашыщт уахътэр къэсыгъ. Мэээгъо чэщым фэдэр зырыз, дахэ. Жъэу къыпкыкырэр лугъом фэдэу къыншлошлы, хьэлъэмакъэм

шылъэмакъэу зырегъэшты, унэм укыкыгытэ нэмытэу шъхъацым сэхъ тырештыхъэ. Мазэм инэф осыр зэрэфыжым нахъ фыжъэу къешты, жъуагъохэр къакум къыра-хыгъэкIэ. жъоку тэпыхэм афэдэу огум къеиуыкытх. Ахэр зэнэкIэожьхэзэ «ЧыIэм хэти фэрэсакъ, армырмэ ащ зэуи щымыхъоу пэ пажъышт!» — къалорэм фэд.

Пшъэшъэ куп сэмэркъэур къызэрэтэкъокIмэ зэрэгъэ-чачэхэзэ, Нуриет ядэжъ щызэрэуэгъоищтыгъэх.

— Шъокууащэ, кIалэмэ тыкъызэхажъугъэхышт, — зым къылощтыгъэ.

— Сыда тыкъызэхажымэ, нычепэ рэхъатэу чэщдэс тамыгъэшынкIэ уенэгуя, пчъэр едгъэтэу унэм къыты-мыгъахъэхэмэ хъугъэ, — адырэм къыпидзэжыгъ.

— ТыкъамышIэмэ нахышты, а кIалэхэм уагъэгупсэ-фыштэп, ПчъэмкIэ кримиыгъахъэхэмэ, шъхъангъуипчъам-кIэ къыпшIуиуханэу фежъэщтых, — ящэнэрэми пчхым дыхэтэу къыхидзагъ.

Унэр тохъэу зэлыхыгъэ, гъомлэпхъэ хэшыпыкыгъэ-кIэ Iанэри шыгагъэ, изырызыгъоу гъомлапхъэу темыль шылагъэп. Чэщдэсым иапэрэ шхынэу — чэтхэр тхъопл-тхъоплэу гъэжъагъэ, лы гъэжъогъэ гъэучыIыжы-гъэм бжыныф шыгъур къыбгъодэт. Къурамбий, щэла-мэ, гуубат зыфэпIощтхэр самэу лагъэмэ арыIэклагъ, цыугъэ зэфэшъафхэр зым зыр нахъ IэшIоу хъазыр, псыIэшIухэри бэшэрэбымэ арыз... Iэнэ зэтэгэлсыхъа-гъэм уепллымэ пшъашъэхэр зэрзэгугъужышъуштыр на-фэ къыпфэхъу.

ЗэфагъэкIотэжыкытэ зэшъэшъэгъухэр зэшхэхэхэм, оредымэ адаублагъ. Зибэ къаIуагъэр шулIэгъуныгъэ оред. Нэфсэт къыхидзэзэ «СинэшIуцI» зыфилорэ оредыр гъогогуитIо къаложыгъ.

— Нэфсэт! А Нэфсэт, — къэупчIагъ Нуриет, — о шуIу плэгъурэм ынэхэр шуцIэнхэ фае, ренэу о угу рихырэр «СинэшIуцI» зыфилорэ оредыр ары. Кытэзгъэ-фагъа, кытэсымыгъэфагъа?

Нэфсэт макIэу хэщэтыкыгъ ыкIи зэшъае плы-жыкы къэхъугъ. УпчIэр къезытырэр зэрипшъэшъэгъу бла-гъэр зельэгъум къыригъэжъагъ.

— Шъыпкъэр пIощтмэ, сэ зы кIалэ горэм сыкъиу-хъарзыхъагъ. Зэпымыоу письмэ къысфегъахы, нелэ иписьмитIун къызэдъсатыжъэу къыхэкIы. Письмэхэр къэзыхыжырэ лыр къаIо хъумэ зызгъэбыллыжы сшIонгъоу сэхъу, тиурамы къызытехъэкIэ тэ тиунэ апэу

къызэкIурэр. Письмэзэхъэм письмэхэр къыситыжы хъу-мэ «мыхэр къыпфэзытхырэ кIалэм почтэм конвертре тхылыпIэрэ жъычIинагъэп», — къысэлэ.

— Дэгъуба ащ фэдизэу шуIу уилъэгъоу псэлъыхъэ уилэмэ. — Нэфсэт ипшъэшъэгъумэ къызэлъыхадзагъ.

Нэфсэт ащ нахъ къыгъэчэфыгъэн фае: тхылыр къы-зэтрихи, ащ кIалэ горэм икарт къыдихыгъ. Ащ пшъа-шъэхэр къезэрэгъэчIалIэнхэ епллыгъэх. Картым зисурэт итыгъэр кIэлэ къопцIэ голугъ, ынэпцэ зэхакIэмэ ачIэ-гъырэ нитIум «зи къысфэт шыIэп, хэтрэ пшъашъэкIи псэлъыхъэ сыхъушт» — къыIорэм фэдагъ.

— Мыщ фэдэ псэлъыхъэ уилэу тшIоуушъэфыгъа! Джы нэсыфэ къытэпIон фэягъэ. Бэу итеплъэкIэ кIэлэ шIагъу, — къыIуагъ пшъашъэмэ ащыщ.

— КIо, сшIэрэп дэгъуми, мы сичемодан дэмыфэжъэу дэлъ письмэхэр ары къысфэзытхыгъэр, — зэхэпхы къо-дыеу къыIуагъ Нэфсэт.

— Арымэ, сэ зы псэлъыхъэ силэшъ, — къыригъэ-жъагъ Нуриет, — нэбэнабэу къыопллышт нахъ зи къыуиощтэп, ыбзэ ыубытыгъэм фэдэу тыныужъ пIонэу зэтесэу садэжъ псэлъыхъэ къызыкIокIэ щэсы. Ащ фэ-шIын фае «КIэлэ укIытанх» зыфалорэ оредыр зыфаусы-гъэр.

Мыщ дэжымы пшъашъэхэр зэрэгъэшхыгъэх ыкIи ащ лыпытэу шъхац «Iахъ цыкIоу Сариет зыцIэу Iэнапэм дэжъ щысым къыIуагъ:

— Ащыгъум сэ зы псэлъыхъэ силэшъ зы такыкIи мыгушыIэу пфыщысыштэп, бзыу чэчалэм фэд, къыIу-шIыкIрэм гъунэ иIэп.

— ШъосIоныр ары, псэлъыхъокIэ шъузэхъожьых, — къэсэмэркъэуыгъ Нэфсэт.

Зэшъэшъэгъумэ ащыщэу Файзэт зи къымыIоу къо-гъу дэдэм къосыгъ, ащ пстэуми гу лъатагъ.

— Адэ о зи къапIорэпи! О псэлъыхъэ уилэба? — упчIэхэр тыратэкъуагъэх зэшъэшъэгъумэ.

Файзэт тIэкIурэ зи къымыIоу щыси, укIытанэу шъэ-бэ-шъабэу къыригъэжъагъ:

— Сэ зы письмэ горэ къысфэIуагъ шъхакIэ, пстэу-ми ащIосэгъэбыллы. Гъунджэ кIыбым даслъхыи, ащи къыдэхыжыгъ, тхыль горэми даслъхыи, сыгу псэфы-гъэп: зэкIэми альэгъун сшIошIы. Сыдыми письмэм сы-нэ тезгъэплъэхъукIырэн, сыгъоллыжымы сшIэшъагъ чIэсэлъхъэ, сыкъэтэджыжымы сыгужъуакIэ дэсэлъхъэ.

— Адэ итым тегъаджэба? — зы нэбгырэм фэдэу кыызэдауагъ пшъашъэмэ.

Файзэт ипшъэшъэгъумэ анэгү кләплъэзэ, ышъхъаи благъэхэу ыбгъэ телъхэр ыкыбыккэ ыдзыхи, ыгужъуаккэ дэлэбэжьи, письмэ шхъонтлэ цыкылу пытэу ылыгъэу кыдыдихыгъ. Ар хъакушъхъэ плъырым телъыгъэм фэдэу ыбгъэгү бэрэ зэрэдэлъыгъэм ишлуагъэккэ фэбагъэ. Файзэт стихыккэ тхыгъэ пьсьмэр кыызэккөццыхи, апэккэ шыс пшъашъэм кыаритыгъ. Ар итым къеджагъ:

Жъокужъоустхъоу огуи илхъагъэу
Жъогъо зашиблым зыкыбагъэлъагъо,
Уинэпэлъэгъу сымкыккэхъопсы,
Дунэе жъуагъомэ о уакыхъэпсы.

Мэээгъо чэным сыгу укъаредзэ,
Гушлө оредыр кышфыхъэдзэ:
Ош фэдэу жъуагъо сыгу елугъэу,
Дунэе нэфым тетэл зы жъуагъо.

Пкленчъэу сыуажэу сэ сымкэжъэжъымэ,
Жъуагъохэр бэрэ зэнэккэжъы,
Сэ ситукъао ахэм аплэгъу,
Илкълох ахэр сэ шишлулъэгъу.

Нэфылъы жъуагъом сымкыдэтэджи,
Зэлымдухэу сыгу кыбуаджэ:
Скыуачлэ кьерэхы тыгъэ нэбзыккэ
Шлулъэгъу тхыльхэр стхыных о ццккэ.

Жъуагъомэ огур зэлыагъэнэфы,
Мы чышхом тетэл ош нахъ шлонурэ,
Апэу жъуагъомэ уаккэслъэгъуагъи,
Сэ синасышы сымкэгъэгъуиэ.

Зэпшъэшъэгъухэр Файзэт нэшлуккэ гүфэбэныгъэ фашлэу, ехъуапсэхэу езэрэгъэплъыгъэх.

— Ар зитхаккэм ишлулъэгъуныгъэ ины, шлулъэгъуныгъэ дахэр сыдигъоккэи къабзэ. Адэ, Файзэт, аш о зи джэуап фэлтхыжыгъэба? — къэупчлагъэх пшъашъэхэр.

— Хъау, джэуапыи итхыжын сьдэгүмэккырэп, тлэ-кыу сьпэккырэплъын сэлө. Сыгу клалэм зи хъарамыгъэ филъэп, ау зэккэм оштэджэу сьдэккөшгүштэл. Удэккө-ныр — ар лъэбэккэу ин, аш удэмыгүлэу ухэгупшысыхъан фае, ар узьккэхъажышт лөф. Егъашлэм шхъагъусэу уиэштым икыхэхын, ыужыккэ уккэмыгъожыныэу уиштыпккэ елхыллэн фае. Зы клали сьпсэлъыхъо дэй ылоу ныбжьи пшъашъэ рилоштэл, ежъ фэдэ шымылэу ышлөшъ ыгъэхъуным пылбышт нахъ. Зыми мыщ да-

кыу, уш дакыу ылоу тыригъэзырэл, тэ гызэрэфэу тыгу кыштэрэ клалэр шхъагъусэккэ хэтхын фае.

Аш фэдэу Файзэт зэригъэккөу къэгүшылэу ипшъэшъэгъумэ зэхыхыгъэп. «Уныбжыккэ дэдэу тыдэ аш фэдизыр шыпшлагъа?» — алуи ипшъэшъэгъухэр зепчкы-хэм джэуапэу къаритыжыгъэмэ ригъэгупшысагъэх. Шылыныгъэм нахъ куулоу ухэплъэн фае. Къыздакыу зы-лорэ пстэуми, ау сьдми угэджэу удаккө хъуштэл. Те-жъугъэпллыба тигъунэгъумэ япшъэшъэ заккөу Фыжыккэ хъэуулагъэм, Зыгорэм кыккыгъэ ерыуаджэу зэ нахъ кьемыпсэлъыхъугъэу, игъэпсыккэ изэрэщыти ымышлэ-рэм клалэ дах ылуи тэджи дэккыуагъ. Етланэ зы тхъама-фэккэ кытлупшыжыгъ. Фыжъ хэуккөныгъэ ин ышлыгъ, иныбджэгъумэ яупчкыжын, яусэжыныр, ежъ нахыжъ горэ лъэбэккөу ышлыштым шигъэгъозэн ыдагъэп. Джы клэгъожыгъэ шхъае, клэхъажырэп. Пшъэшъэ пстэури дэккөн фае, ау уздэккөшт пстэури зэфэдэл.

Псэлъыхъомэ ягүгү зашлыхэ нэужым зэныбджэгъу-хэр кьоджэхъ-кьоджэхъ ешлагъэх, стиххэм къяджагъэх, загэтхъэжъэу кьэшъуагъэх.

Зэпшъэшъэгъухэр зэхэгүшылэжъыи, унэм Гоцэфыжъ ыцлэу ис ным елвэлухи кызысхагъэтлысхагъ ыккэи кьэ-бар зэфэшъхъафхэр къафилуатэ зэрашлөигъор ралуагъ. Ныомэ зэряхабзэу, Гоцэфыжъ зи ымышлэхэрэм фэдэу тлэкыу зырионтлысхагъ, ау пшъашъэхэм «тинэнэ дах», «тинэнэ нэф», «тинэнэ дышъ» алозэ кыбрагъэшлугъ.

— Ккө аш фэдизэу шъуккэбар фаллэмэ, — кыри-гъэжыагъ Гоцэфыжъ ишхъатехъо цыпэхэр зэккөндзэ-зэ, — зы хъугъэ-шлагъэ горэм шъухэзгъэдэлөн. Ар зы-шысхъугъэр тикъуадж. Аш тешлагъэр зы нахъ мымаккэр илвэс 50. Пшъэшъэ дахэ горэ къанджым фыжъэу дэ-лтыр ыккышъоу, шлуцлэу хэлтыр ынацэу тикъуаджэ дэ-сыгъ. Ыжэгъу фыжъ тхъарккө жэгъур угу кыгъэккы-штыгъ. Ышъхъац благъэ кызыритлупшыцхыккэ псыхъо цыккөуитлүм фэдэу ылъэгонджэ зэрытыплэ кынынэщ-тыгъ. Ынэ къаритлү нурэу къаккыхырэм уяплы зэпы-тыгъэккэи уязэщыштыгъэп. Кызысхыштыккэ ынэгү ты-гъэнапэр кытеоштыгъ, ылъэккэпшлү хъэщыко джы-гъэр угу къагъэккэу клэнккэ куашэм хэуцуагъэккэ ашыщ горэ ымыпиртлыным фэдэу, арэу шъабэу геуоштыгъ. Зэгорэмэ ымаккэ лэтыгъэу гушылэу зэхыхыгъэп, джэгү хъумэ иккэшъуаккэ еплъынхэу цыфхэр клөштыгъэх. Аш ыккэи зэмыккүрэ шылагъэп, дэккө-бзэккө лэзагъ, пшэ-

рыханми фэбгъазэмэ укыигъэукыгъэжыныу шытыгъэл.

Гоцэфыжъ кырыгъэжыгъэ къэбарым зы гуцыли хамыгъээу пшъашъэхэр яшъыпкъэу едэлущтыгъэх.

— Сыда а пшъашъэм ыцлагъэр, нан? — ыуи шысыгъэмэ ашыц горэ къэупчлагъ.

— Хъабиб, — Гоцэфыжъ джэуап кытыжыи кыгуатэрэм пидзэжыгъ.—Хъабибэ келабэмэ шу квалъэгъуштыгъэ, ау ежъ зы нэбгырэ нылэл ыгу зэлущтыгъэр. Ар кыуаджэм унэгъо кызырэкылоу дэсмэ ашыц горэм икеллагъ. Пшъашъэр зыемэ калэр ашлотхъамыклагъ, кырадзэштгыгъэн. Хъабибэ дэжъ ар псэлъыхъо кызыкыкелэ екыжыфэ ашлуабэ дашлэштгыгъэ. «Сыд уш пыпхыи, аужым пшъэшъэ уасэ ежыри ябынхэри пшагъэ-келэ акелэхынэл» — алоштыгъ. Пшъашъэм калэр шъхъагъусэкелэ ыгъотымэ, ар зекелэ дунаем мылкъоу тэтым ыпэу кыштэштгыгъ. Ау пшъашъэм янэ-ятэхэр былымцэжыххэти нахыбэ уасэ кызытыштэу, зэзакъуи зышъхъашъо имыплъэгъэхэ лэгъуабэу бэ дэдэкелэ ежъ нахы нахыжыым аубыти ратыгъ.

— Сыд пэе дэкуагъа, сыд пэе ябынымэ ар афидагъа? — фэмышлэу Файзэт кызуиупхъотыгъ.

Гоцэфыжъ хэцэгыкли Файзэт ылъэныкыкелэ плъээз кылуагъ:

— Ашыгъум пшъашъэмэ ац фэдэ фитыныгъэ ялагъэн. Етлани янэрэ ятэрэ аlorэм едэлун, ац ягуапэ ышлэн ыуи Хъабибэ шу ымылгэгъурэм псэогъу фэхъугъ. Ау тхъамафи имысыгъэу икласэу, шу ылгэгъурэ калэм зэрэдэмыкыуагъэр шъхъаклошхо шыхъуи, ац гууз хихыгъ ыкли игъонэмысы хъугъэ.

А къэбарым зэшъэшъэгъухэм лъэшэу агу ыгъэузыгъ: нэлс стырхэу анэмэ кыкелэзыгъэхэр ядженэкокли цыкылухэм арыфагъ.

— Адэ, джары, сипшъашъэх, ари зы дунэягъ, сэрымыгъомрэ ерысулажыэмрэ кызыбэжырэ гыбзэмрэ ижырэ шыкелэ тхъамыклагъом итамыгъагъэх. Шу лъэгъуныгъэм уасэ фамышлэу, ар псынжыым хаулъагостыгъэ. Тэ типшъэшъэгъум ари кыэтлэгъугъ, тынэгу келэжыгъ. Шу умылгэгъурэм уфэмые укыгъуным нахъхъэзаб шылэл. Джы, шъо, ситхъаркыо цыкылух, сышъо-пльышъ сэгушло. Тэ блэжыгъэ зэман дыджым шу тлэгъурэм тыдамыкылоу зилэгу мылкъур дызым, зиджыбэ ушъагъэм, лэкелэ зилэм таубытыти тыратыштгыгъ. Шъоры зылокелэ, шъунасыпышлох...

Шъуигъогу шъуамбгъоу зэлухыгъ, тыхэбзэ шлагъоу тызшыпсэурэм ныбжыи зыфэдэ къэмыхъугъэ нын инхэр кышъуитыгъ. Шъуфаемэ шъуеджэ, лоф шъошлэ, шу шуульэгъурэ калэр псэогъукелэ хэшъохы, зи шъугу хэлъымкелэ лэрыоху кышъуфэхъурэн, сыхъатмафэ шыпкъэ шъуежыагъ.

Зыцышъумыгъэгъушпэныр алэу сыпсэлъыху ылоу кышъуфыкыкыларэм зеклэм шъутэджэу шъудэмыкыло-

ныр ары. Егъашэм узькыгъуштэу, уишылэныгъэ зэпхырэм икъыхэхын удэгулэ хъуштэл. Шъхъэгъусэ мафэ бгъотыным, бын зэгурылоу ущытыным маклэп юфэу пылбыр. Псэлъыхъоу кыфыкыокырэм кырыплъ, армэу делэ бгъакъэхэу, ештуаклохэу, ерыхъ-ерыхъ нэгырэ зырызэу къэнэжыгъэхэми защышъудзый, ахэр югъушлэгъу шъумышых. Шъуипшэгъэшэ напэ къэшъуухъум. Ным фэд, шъэшэгъури зэ нахъ агъотырэл. Шъуштыртызу, лэдэб шъухэлъэу, зеклоклэ-шыккэ дахэхэу тэ тишылэныгъэ къеклухэрэр зыхэжъугъэлъ.

Мэзым итхыд

Мэзэныкыо Исмел пчыхъэ хъугъэу ядэжъ кызехъажым, ыкъом ыкыожъ шъэожъые цыкылоу Баричэ тхылъыккэу кыфашэфыгъэм дэт сурэтмэ яплъэу шысыгъ. Итэтэжъ унэм кызэрихъажыгъэр зельэгъум, клэлэ-цыкылур лъэшэу гушлуагъэ. Зэклэм ар кызыщылъэти, итэтэжъ ечъэллагъ. Тэтэжъыр иджыбэ илэбэжыи, мэзым кырихыгъэ мышкыккэу клэлэпкыкылум ритыгъэх. Ахэр Баричэ столым тыритахъохи, такыккэ заулэ зэлишлэмэ кызэлишлэжыхъэзэ яплыгъ. Нэужым тэтэжъэу шхэ пэтырэм риуагъ:

— А тэтэжъ, тэтэжъ, адэ сыдигъо мэзым сыздэпщэцта? Сыныбжы икыоу еджакло сыкло хъумэ, мэзым сыздэпщэнэу кысэплогъагъ шъхъаккэ, пшыгъупшэжыгъэмэ сшлэрэл. Еджалэм сызыккыорэр илъэс хъугъэхэ...

— Уздэсщэцт сйагъэшъ, уздэсщэцт. Мэзым иштуашэ зыщилъэнккэ къэнэжыгъэр маккэ, тхъэмэфитлу нахъбэл. Ар зэрэзыщилъэу усщэжъэшт. Ащ ехъулъэу ори каникулккэ укватлупшышт.

Тэтэжъ игушылэхэм Барич ишъыпкыэу ядэлугъ, ау «мэзым шъуашэ зыщилъагъ» зыфилогъэ гушылэхэм кыарыкырэр тэрэз дэдэу кыгурылуагъэл. Ар зехифыным нае итэтэжъ еупчылъыгъ:

— Сыд шъуаша мэзым зыщилъэщтыр?

Тэтэжъ маккэу щхи, джэуал кытыжыгъы:

— Цыфым шыгъын зэрэщыгъым фэдэу, мэзыми охътэ гъэнэфагъэм шъуашэ зыщелъэ. Гъэтхэ-гъэмэфэ

лъэхъанхэм ащ шхъонтлэрымэр тырихэу мэхъу. Бжыхъэр къэсымэ дышъашъор мэзым тео, ар иштуашэ фэд.

Мэзыр къээгъэккэрэккэрэ иштуашэ дахэу, иштуашэ шхъуантлэ зыщелъэм, тэтэжъ ипхъорэлъф шъэожъыем «некло, сишъау, джы мэзым уздэсщэцт», — риуагъ. Баричэ дунайр фэмыхъужъэу, лъэшэу гушлуагъэ, зы чыплэ итыжыкыи ымылъэккэу дэпккэагъ, къекккэжыгъ.

Мэзэныкыо Исмелэ шъэожъые цыкылур игъусэу кыуаджэм кыздэккыи, джыри жыгъэ. Гэхъохэм былымхэр хъуплэм дафыгъэ кыодыагъ. Тыгъэм инэбзый дышъэхэу шхъамысэу ритэкъухъэрэмэ дунайм итеплъэ зэрэдахэм нахъ дахэ кыашы. Тэтэжъымрэ шъэожъыемрэ яшъыпкыэу зэрэгъэгушылэх.

— А тэтэжъ, тэтэжъ, илъэс тхъапш хъугъа о мэзым зыпэсыр?

— Мыгъэ тлэпкырэ тфырэ хъушт, тлэпкырэ тфырэр ллэшлэгъу пллан.

А гушылэхэр Исмелэ кызелохэм, ежъ гупшысэхэм зэлаштагъэу ытуккэ зэриложыщтыгъэ: «Ллэшлэгъу пллан. Ау сэ а илъэс пчыагъэм мэзым сызэрэлэсыгъэм сырыккэжыкырэл! А мэзыр арын фае сыныбжы кыхъэ хъунымккэ зыштуагъэ къеккыагъэр. Ащ сэ силэгъоу, сэщ нахъыжъэуи чыгыбэ хэт. Сэ слэклэ згъэтлысхъагъэу илъэс тлэпкырэ тфырэ хъугъэ чыг шлагъохэри ащ цыфмэ халъагъох. Ахэр сэ кыздэккэрэгъуэлэхэу ныбджэгъу шлагъохэу сфэхъугъэх».

Мары Барич бэрэ зэжэгъэ мэзыри кыэлъэгъуагъ, шлэхэуи нэси, итэтэжъ игъусэу хэхъагъ. Мэзым зыхэхъэм, нэмыккэ дунайр хэфагъэм фэдэу кышлэшылъыгъ. Мэзы шхъуантлэм уцы кыашхъоу хэтыр алырэгъу идагъэм фэд. А кыэгъэгъэ зымышлогъу зэфшъхъафхэр зым зыр нахъ дахэу олъэгъух, а кыэгъагъэхэр мо джыдэдэм кыгушылэштхэм фэд, жыри гъэшлэгъонэу кыагъэлэшлу. Бзыу цыкылубэхэр чыгмэ апысых.

Мэзпэс лыжыр бэшлагъэу инэлосэ гъогухэм арэкло. Ынэхэр ыпкыцлагъэми зэхимыгъэккыагъэхэу, адэмыхэу ыккыи зыми емылгэпаоу арыккыон ылъэккышт, арэу гъогухэм ясагъ, ежымыи гъогухэр кыесагъэх. Баричэ тэтэжъым ыуж зыкыримыгъанэу даккэ, загъори дэчъэ, чыгмэ, мэзым зэрэпсаоу яхыллагъэу кылохэрэм зыгори ахимыгъээу ишъыпкыэу ядэлэ, пстэури пытэу ыгу зэрэриуытэным пылъ.

— Бэу мэзыр тхъагъо, сишъау, нахъ ины ухъумэ бри ар нахъ зэхэпшыкIэу, кыбгурылоу ухъун, — кьелэ тэ-тэжым. — Мэзым ухэтэу жьы кызылцэклэ, щизэ пхэхъуагъэм фэдэу угукIэ охъу: ащ инжъ бгъапэр шы-дыбжым фэдэу кьелэты, жьагъэр елцэжы, пкыинэ-лынэхэр нахъ кьегъэчаных, лылцэхэр хэпшыкIэу егъэ-пштэх.

Баричэ зэкIэ ылъэгъури зэхихыри шлогъэшIэгъоны-гъэх. Тэтэжъ илъэбэкъушхомэ задиштын ылозэ, хъазы-рэу пшыгыгъэ, ау зи ыlorэп.

— Мэзыри цыфэп шъхъае; ари мэгущыIэ. Мэзым ымакъэ зэхэпхыным, кыбгурылоным пае, утхъакIумэ: шIо дэдэн зэрэфаем имызакъоу, угукIэ уллгэн плъэ-кIын фак. Зы тхэкIо ин горэм мэзыр тхылтым фэд ыло-гъагъэу зэхэхыгъагъэ. Сэри а дэдэр сэлэ, шыпккъэмкIэ, мэзыр тхылтым фэд. Мэзым узыхахъэкIэ, анахъ тхылт-гъэшIэгъоным узэрэзылэпищэу узIэпещэ, анахъ кино дэ-гъум шлогъэшIэгъонэу узэрэплъырэм фэдэу уемызэщэу уепллы. Чыгум псэ кыпыызгъакIэрэмэ, шынагъакIэ на-хъыбэу кыхъэзгъанэрэмэ, псыхъохэр кызытэзгъанэрэмэ мэзыр ащыц.

Мэзпэс лыжъыр шъэожьем ишъыпккъэу дэгущыIэ-зэ зэплтэм, чыг цыкIу горэ ныкъоикIыкIэу ылъэгъугъ.

— Олъэгъауа мы чыг цыкIум лыеу рахыгъэр. А ена-сын, ар зилэшIагъэм ытхъакIумэ гочыгъот! А чыгыр изыкIыкIын зимурадыгъэр цумпахъэ тыгъуасэ къэкIо-гъэгъэ шъэожьемэ ащыщэу зы шъхэлэе шIыкIае го-рэн фак. Чыгыр, мэзыр, кьэгъагъэр шIу зылъэгъурэ цыф ныбжы ябгэ хъугъап. Цыф ябгэ горэ а чыг цы-кIу хъазынэм лые езыхыгъэр. Мэзыр зыгъэкIырэр ащ егоожьырэн, «узнем уелэжы, узимыем уелажъ» цыф-мэ агуагъ. Ары, ар дэгъоу кызыгурыгъау, сикIэлэху!

Мэзпэс лыжъыр кIэлтырыхъи, чыг ебэджыгъэ цыкIур кыIэтыжыгъ, фэсакъызэ ыпкэ ригъэуожьы, хъэдэнкIэ ыпхыгъ. Нэужым ащ етIэ шыне гъэуцIыныгъэ тырилъхагъ, «Ар хъужьынкIи мэхъу!» — тэтэжым ылуи, чыг цыкIум Iэ щифагъ. Баричэ ар ыгъэшIэгъо-гъап. Тэтэжым ылитIоу ышъхъашъо бэрэ Iэ кызырэ-щифэрэмкIэ чыг цыкIоу егъэзыгъэ хъугъэм Iэ щифагъ.

Тэтэжъыр бэшIагъэу мэзым пэсми, ар ренэу ищылэ-лъэгъум фэдэ зэпыт. Чыгэу жьы хъугъэхэу раупкIы-гъэхэм ачыпIэкIэ кIэхэу агъэтIысхъагъэхэм алъапсэхэр

чыгум ыубытыгъэхэу, япкIэшъэ цыкIухэр къарихыгъэ-хэу зилъэгъукIэ, сабыр зэрэмыгушлонэу мэгущы.

— Ары, — гуригъалоштыгъэ шъэожьем, — мэзыр дахэ, дахэм уепллы зэпыты шIонгъошт. Мэзыри пхъон-тэ узэнджыгъэм, хъамбэрэ ушъагъэм афэд, бэ ащ дэгъоу, шIоу хэбгъотэщтыр. Мэзым кыхахщырэ пхъэр ары унэ-мэ, лъэмыджымэ ахалъхъэрэр, кушэрыхъ хъурэр. О узэ-рэтхэрэ карандашыри пхъэм хэшIыкIыгъ. ЕджапIэу узчIэсым партэу чIэтыри доскэу дэпккъым елулIыгъэу зытетхэхэри пхъэу мэзым кыхахщыгъэр ары зыхашы-кIыгъэр. Самолетэу огум ити, мэшIокоу гъучI гъогум ры-чъэрэм пышIэгъэ вагонхэми, комбайнэу лэжыгъэр лузы-хыжхэрэми, автобусэу цыфхэр зезыщэхэрэми пхъэу ахэлъхэм якъэжIуапIэр мэзыр ары. ШIэIорэу узгелъи, диванэу узэрыси, пхъэнтIэкIоу узытеси мэзым кыхэ-кIыгъэ пхъэр ары зыхашыкIыгъэхэр. Ары пакIопышъ, тхылъэу узаджи, тхылтыплэу узытетхи мэзымэ къахэ-кIырэ чыгмэ яшIуагъэкIэ шыIэ хъугъэх. ЕтIани мэзыр бзыубэмэ яун, тхъакIумкIыхэмэ япщыпI, бэджэжъые-мэ ятIысыпI, лэуачIымэ якIуапI. Ащ имызакъоуи мээ чIэгъым Iэээгъу уцыбэ кычIакIэ, цумлэр щэбагъо, пхъэшъхъэ-мышъхъэ чыгхэри мымакIэу хэтых, пьрэ-жъыхэхэр бэу кыхахIэх. Бжъэхэми ащ хэт чыгышхомэ шIоу ащашIэу мэхъу.

Мэзпэс лыжъымрэ ипхъорэлъф шъэожьемрэ зэ-гъусэхэу мэзыр бэрэ къакIухъагъ, къапIыхъагъ. Аузэ ошIэ-дэмышIэу ошъуапщэхэр огум кыхъагъэх, оцхыцэ-хэр кыхилхъэу ыублагъ.

— А сишъау, — кыIуагъ тэтэжъыр уашъом дэп-лъезэ, — оцхым тимыгъэуцIыныным пае, некIо мыдэ шIэхыIоу мэзым хэт сипшыпIэ тегъэIужь, ар благъэу шыт. А ошъуапщэу слъэгъурэмэ оцхышIу акъот, гъэбэ-жъу ожубанэ кыыздащэ...

Исмелэрэ шъэожьемрэ чылым чIэхъэгъэхэ къодыеу лъэшэу, ыцынэ уубытымэ удэкIоен зыфалорэм фэдэу къещхэу ыублагъ.

— Тэтэжъ, бэу дэгъоу пшIагъэм чыл мэзым зэрэхэп-шIыхъагъэр, армырмэ оцхым тигъэушкъоштыгъэ, — кыIуагъ Баричэ. — Ащ чылым зыщиплъыхъэмэ зыкы-щиплъыхъажьызэ, зэрыджэ Iэрам благъэхэу ышъхъа-гъыкIэ пкIэум пылъагъэхэр ылъэгъугъэх.

— Мыхэр сьд илIэужыгъоха, тэтэжъ?

— Мыхэра зыфалохэрэр, сишъау? Ахэр зэрыджэ

чыгъу мээым хэтмэ ягъо зэхъум гъэрекло къапысчы-
гъагъэхэр ары. Ахэр цыфымклэ гъомлапхъэ мэхъух,
Іззэгъоу къэклырэ лъэлкъымэ ащыщых.

Баричэ цыжлум зэрыджэм игугъу унэм зэрэщашы-
рэр, варенъе зэрэхашыкырэ зэхихыгъэ, ау джырэ нэ-
сыфэклэ мээым къыхаклэми ышлагъэл.

Мээым екыллэгъэ къэбархэр лыжъым моцтэу
къыухыгъэх:

— Дунаим идахэ хэбгъахъо пшлонгъомэ, сицлыкы-
жый, лы узыхъуклэ мээыр бгъэбэгъоным, къэуухъумэ-
ным уилахъ хэшыхъ, о пцэкли сэ сцэкли зы чыг нэ-
мылэми мээым хэгъатыхъ. Нахъыбэми нахъышух!

Зэдытй

Лымафэкъо Къымчэрые ышъац осым фэдэу зэрэ-
фыжым, ынэгу зэрэзэлъагъэм ямылбытыгъэу Іэжь-
лъэжыгъ, ынэхэми джыри ныбжьыклагъэр аклэплъа-
гъоштыгъэ.

Ренэу Іофым зыгу фэузырэ цыфым игъунэгъуми
иньбджэгъуми дашлэу шэн гъэшлэгъонхэр хэлтых. Сы-
дигъокли Іэлклэ-лъапкл, бэлэрэгъыныгъэр ыгу тефахэ-
рэп.

Джы, мары, губгъом лэжыгъэр къызыщыхэу хъа-
мэм езгъэоллэрэ машинэхэр зыблэкыхэм, Къымчэрые
гъогум къытехъагъ. Гъогур зэпчызэ, коцыцэхэу икы-
хъэ-иклыхъэу тетэкъуагъэхэр ынэ чанхэмклэ псынклэу
ылъэгъугъэх. «Хэта тилэжыгъэ батыр зызымышлэжьэу
изытэкъухъэрэр!» — ыгужлэ зериожыызэ, ынэгу къызэ-
лхъагъ. Етлани тлэклу горэм зылъэклуатэм, нахъ Іу-
жъоу гъогу гузэгум лэжыгъэхэр тетэкъуагъэхэу ылъэ-
гъугъ.

Нэужым губжыгъаеу Къымчэрые хъамэм зыфеузен-
клым, уклэлъыджагъэкли къэбгъэуцужыын плъэклыныеп.
Языбгъуи емыплъэклэу ар гъогум рыкшоштыгъэ. Сэмэр-
къэоп ныла, коммунистхэм цыхъэшхо къыфашы, контро-
лерэу хадзыгъ. Колхозым мыхъо-мышлагъэ хэхъухъэмэ,
ежыри ацклэ пшъэдэклыжъ гъэнэфагъэ илэу зелъытэ-
жы. Ары зэрэщыт шъыпкъэри! Ащ инэплъэгъу зэклэри

къыригъэубытын, зэклэми алъылэсын фэе. Джары егъа-
шлэм Іофым зылэ хэзымыхыгъэ цыфым ыгу мы мафэ-
ми зыклэмызагъэщтыгъэр.

Къоджэ гъунэм Іуг хъамэм лэжыгъэр къезыщэллэрэ
машинэхэу къыщызэрэугъонгъэхэм Къымчэрые къаклэ-
лхъырыхъагъ. Лэжыгъэр члэзынагъэм ылъэуж ыфызэ,
агъунэ дэдэклэ шытыгъэ машинэм къеклолагъ. А ма-
шинэм лэжыгъэр зэрэчинэрэр джыри зэ ышлэш хъу-
ным пае кузовым бэщ шъхъэлонтлагъэу ылыгъымклэ
теуагъ. Зы чыплэ горэм коцыцэхэр къыклетэкъугъэх.

— Хэта мыр зимагинэр? — джагъэ кузовым зери-
тэу.

«Сыда мы лыжыр зымыгъэээгъэу симашинэ къыз-
кыплыхъэрэр?» зыфиожырэм фэдэу гуцылэ дысхэр
ыжэ къыдэкыхъэээ, шофермэ ащыцэу клэлэ тхъоплэ
шъхъац тыргъор щэджэгъуашхэм къыпэтэджагъ.

— Сэры, сыда узыфаер, тят? — гу къызлэпишы-
хъажыгъэу машинэм ихъэнэ-гъунэ къыхъэгъэ клалэр
къэулчлагъ.

— Сызыфаер къыослошт, мэу зэ садэжъ къылухы!

Лыжыр зыклэгубжыгъэр ымышлэу клалэр щтэжы-
гъэу къылтыклогатъ. Ныкъуашхэу Іанэм къызэрэпищы-
гъэр зэрэшлонтгъуаджэр къэпшлэнэу ерагъэу ылъақъо-
хэр ыдзызэ, къылухъагъ.

— Рэхъатэу утлысыжыгъэу ущыс, щэджэгъуашхэ
ошты. Зытетыр плон хъумэ, ош фэдэр арэп агъащхэ-
рэр! — Къымчэрые клалэм къыфэлхъэшагъ.

— Сыд сыхъакъыр, сыда угу зэрэхэзгъэклыгъэри?

— Сэ сизакъоп, зэрэчылэу, зэрэкъэралэу тыгу хэо-
гъэкли. Тилэжыгъэ ушъхъасырэн... Сыда мы уимашинэ
гъуанэ илэу лэжыгъэр зыкызепщэрэр? Уауж ситэу сы-
къақлозэ, уифэмыфыгъэ къычлэзгъэщыгъ, — лыжыр
ишъыпкъэу къегыйщтыгъэ шоферым.

Шоферыр тлэклу щхыпцыгъэ, гугъуемыллэу къы-
луагъ:

— Ара сэлэ, Къымчэры, сэ зыгорэ дэдэ сшлагъэу
къысэллошт сшлэшыгъ. Гъогу зэныбжъ сытетэу сыгъэ
зыхъурэм, ащ зи къытэкъурэп, ау машэ горэм сипклэмэ,
цэ заулэ къысшлунтэкъоу къыхэклыштын.

— Цэ заул олуя! — ымакъэ Іэтыгъэу Къымчэрые
зыкыфырихыщтыгъэ. — Цэ заулэмэ пшлэн гъогоу
укызырыклуагъэм къытеунэгъэ кортым зэ еплъи. Зэхэ-
гъэхъожы, зы пудым къыщыкленэп. Ары, къыщыкленэп

сэло. Кю, гушыгэм фафо, цэ заулэуи сэшлы, сьд пае зы коццэ члэунэн фаеу кыпшлшлыра? Коццэри лэжыгъэ. Умышлэрэмэ сшэрэп нахь, лэжыгъэ самэри коццэу зэхэлъ.

— Ашыгу, а симашинэ кытэкъугъэм пае колхозымы хэгъэгуми бэу кыащыкленэп, бжыб зытлур моц фэдиз лэжыгъэм сьдэу ехьулэн, — етлани клалэм лыжыгъэм кыпшгъодзыжыгъэ.

— Зыкьеухыижба сэло мыуклыгъэу, еслорэми кьемыдэлоу. Слэзгузэ, уимашинэ а гуанэу илэр зымыгъэцэклэжыкленэ, уифэшгуашэ узэрэулкэщтыр осэло. Кю, зегъахь!

Клэлэ тхьонилъ шьхьац тлургьор Къымчэрые ащ нахьыбэрэ пэгущылэжыгъэп. «Зэ а лыжыгъэм ськьелыжыгъэмэ Юфэл» ылозэ, псынклэу кабинэм зыридзэжы; мастерскоим ылэныкьокленэ зыригъахыгъэ.

Нэмыкырэ шоферхэу Къымчэрые ицэцлэ макъэ зэхэзыхыгъэхэри джыри зэ ямашинэхэм апыпльыхьяжыгъэх. Лэжыгъэр зэпызыдзыщтыгъэ цыфхэри народнэ контролер лыжыгъэр зэрэеклогъэ шьыкленэ лэзшэу ыгъэрэзагъэх: «Тэрэз, Къымчэры, ифэшшошэ шьыцкъэу удзеклуагъ».

Ошлощэ фыжэ зырызхэр хьарзэхэу огуи щесыщтыгъэх. Ахэмэ ащыщхэр загворэ тыгъэм зыпэлухэхэклэ яныбжыкыу цыклухэр чыгум кырычэщтыгъэх. Удадомэ губгъом лэжыгъэр шыгузыхыжырэ комбайнэ тэмабгъомэ амакэ тхьаклумэм кыридзэщтыгъэ.

Щэджэгъоуж хьугъэу комбайнэхэм алэныкьо Къымчэрые зыригъахыгъэ. Хьэсэ бэгъуагъэм ибэрчэтыгъэ ухапльэмэ укыигъэшхэклыщтыгъэ. Ащ комбайнэхэм лэжыгъэр шыгуахыжыщтыгъэ.

Коц хьасэшхоу хым фэдэу нэм фэмыпльырэр ыупклэ: нэу комбайнэр апэу затлупшымы, щымыщ хэмылгъэу, коц хьазырыр апэу кьэралыгъом ратэу зырагъажьэми, гуцылэхэу Къымчэрые кылогъагъэхэр джыри зэ ыгу кьэклыжыгъэх:

... Тихьамэхэм лэжыгъэр

атемыфэу,

Тикон шихэми арымыфэу,

Тилэжыгъэ гъэбжыу гу цытфэу,

Титхьагъо мафэ кьэсми нахь

хахъоу,

Щылаклар джыри нахьшлу орэхъу.

Ылупшлэмэ гушлор атемыкленэу лэжыгъэр гузыхыжырэ комбайнэхэм ащыщ горэм Къымчэрые фиузенкыгъ. Ар лэгъо-блэгъум кызехьэм, комбайнэр зезыфэрэ клалэм кышлэжыгъ, «Ыхы, джы шлу пшлагъэмэ улуклагъ, мыщи тиконтролер кьэсыгъ», — ащ ыгукленэ зэриложыгъ. Орзэ-фыркыо зэхэлъ лэтэ цыклухэу комбайнэм кыдэклыгъэу шылхэр Къымчэрые ыпльыхьэзэ, зэлэклигъэклыгъэ. Ау коцышхьэ гори дэклуагъэу кыыхигъэшыгъэп.

— Сьд, тят, хьушта лэжыгъэр зэрэсложырэр? — комбайнерыр кьэкууагъ.

— Зи хэти фэдэу лэжыгъэр гуохыжы, уллэхьупхь, сиклал, джары Юф зэрэпшлэн фаер. Аферэм осэло! — Чэфыр ынэгу кыкленыхьэ, Къымчэрые кылуагъ: — Тапэкли зы цэ гори мыложьэу кыхэмыгъан. Лэжыгъэр зэклэми зэдытий, зэдытибылым.

Нахьдахэ икьэгъагъэхэр

Нахьдах — джары ным ящэнэрэ лшъаштэр кызыфэхъум фиусыгъэр. Адрэ лшъэшъитлум анахьы ар анахь дахэу хьумэ шлоигъуагъ. Гьэшлэгъонба, арэуи хьугъэ. Ынэ кьэритлу уяпльы зэпытыгъэми уямызэщынэу иных, кьэпшони кьэпхыни умылтэклынеу дахэх. Шьхьац тлургьори кьезэгъэу телъ, ынэпцэ лужьуитлу щэбзашэм фэдэх, ынэгу нурэр кыкленыхь.

Нахьдахэ школым зычлахьэм, ипшъэшъэгъухэм щысэ афэхъоу еджэу ыублагъ. Ащ бэрэ клэлэегъаджэхэр кыщытхьущтыгъэх.

— Шьун Нахьдахэ зэрэпшъэшъэ дахэм фэдэу дахэу классым ис, лэдэбныгъи хэлъ, анахь дэгъоу, анахь дахэу тхэрэми кьеджэрэми ащыщ.

Нахьдахэ шьабэу зэрэгущыларэм, лэдэб зэрэхэлъым, ежэ нахьыжхэм шьхьаклаферэ лытэныгъэрэ зерафырилэм имызакъоу, петэури ыгъэгущлохэу зы шлуагъэ джыри хэлъыгъ. Ар кьэгъагъэмэ зэрапыцагъэр, ахэр шлу зэрилэгъухэрэр ары. Зыми кьэгъагъэхэр шлу плэегунхэ фаеылоу ащ рилуагъэп, кьэгъагъэхэм якьэгъэклыни пылгъэу щысэ тырихынеу зи яунэ исыгъэп. Нахьдахэ

кьэгъагъэхэр шлу ыльэгъунхэр, ахэр кьыгъэкӀынхэр ежъ ицӀыкӀугъом кьыздиштагъэу шытыгъ...

КӀэлэегъаджэхэм пшъэшъэжъыхэр гъатхэм мэзым зацэхэкӀэ, кьэгъэгъэ зэфэшъафхэр анахьыбэу кьэзыгъотыштыгъэр, анахь Іерам дахэ кьэзыхьыштыгъэр Нахьдах ары. Ящагуи илъэс кьэси кьэгъэгъэ земышбогъухэр Нахьдахэ кьыщегъэкӀых. Зы мафэ чыжьэу кьикӀыгъэ урыс бзыльфыгъэ хьакӀэ горэ кьуаджэм кьызэкӀом, кьэгъэгъэ Іерамэу пагъохыштыр зишагу кьыдахыгъэр Нахьдах ары. Бзыльфыгъэ хьакӀэм кьэгъэгъэ Іерамэу ратыгъэм идэхагъэрэ мэлэшлоу ащ кьыпихьрэмрэ ыгъэшӀэгъуагъ.

— Сыхэмыукъорэмэ, нахьпэм уцы кьэгъэгъэ кьэгъэкӀыным адыгъэхэр Іофы зырагъэшӀэу пылъыштыгъэхэп. Хэта мыщ фэдэу фэлэзэу шьуйкьуаджэ кьэгъагъэ кьышызгъэкӀырэр? — кьыкӀэупчӀагъ бзыльфыгъэр.

— Нахьдах! — лэтэуми кьызэдӀауагъ.

Бзыльфыгъэ хьакӀэм пшъашъэр кьаригъащи, пытэу ылапэ ыубытыгъ. — А сипшъэшъэ дах, кьыослонэу сшӀэрэп сызэрэфэрэзэр! Ухъупхь, улуш, О уикъэгъэгъэ кьэгъэкӀыкӀэ чӀыр кьызэригъэкӀэраклэрэм нмызакъоу, цыффри кьегъэдахэ. Кьэгъагъэм цыкӀуи ини агу шлу кьегъэкӀы, дэгъур, дахэр цыфмэ шлу альэгъуным фепӀух. Кьэгъэгъэ Іерам хьакӀэм, сымэджэ тэджыкьыгъа-кӀэм, врачэу кьыоӀэзагъэм, кьэзыщэгъакӀэм апэбгъохыныр шлухьафтын дах. Ар анахь тын лъапӀэу сэ сшъхьэкӀэ сэлъытэ. Арышъ, тапекӀи уемызэщэу кьэгъагъэхэр кьэгъэкӀых. Кьэгъагъэ цыфмэ кьафэзгъэкӀэу апэзгъохырэр — цыфышлу.

Нахьдахэ кьэгъагъэхэр зилэжыкьхэрэмрэ непэ кьызнэсыгъэмрэ кьазыфагу ащ фэдиз гушыӀэ дахэ фаӀуагъэу зэхихыгъэп. Ащ фэдиз шытхъу кьызэрэфагъэшъошагъэм пае укӀытагъэ.

Кьуаджэм дэт школыр Нахьдахи ипшъэшъэгъухэми кьызаухым, пчыхъзэхыхъэу зэхащагъэм кьэгъагъэу кьырахьыллагъэм инахьыбэр Нахьдахэ кьыхьыгъ. А кьэгъэгъэ Іерамхэр пшъашъэм кьыфэгушӀохэрэм фэдагъ: «Опсэу, Нахьдах, цыфыгур кьыдэзышаерэмэ тэри тащышэу тыпшыгъ» кьыраӀоу кьышыхъуштыгъэ.

Нахьдахэ джыдэдэм янэ фэдэу ежыри былымэхъо фермэм чэмыщэу Іут, Іоф ышӀэзэ институтым шеджэ. Зыхэхьыгъэ чэмышхэм зызыщагъэпсэфырэ унэу фермэм тетыр кьэгъагъэмэ кьахэплӀэу ышыгъ, хьурэябзэу кьэ-

гъагъэ кьыригъэтӀысэкӀыгъ. Унэ кӀоцӀым кьошыныжъыемэ арытэу кьэгъагъэхэр кьыщегъэкӀых. ГъэшӀэгъонба, фермэм нахьыбэу тетыр Нахьдахэ фэдэу кьэгъагъэмэ алъыплӀэ хьугъэх, янэ гуӀэтыплӀэу, мэлэшлу кьырихы зэрэхьугъэм пае мэгушӀох. КьызхэкӀыгъэри умышӀэнэу, кӀалэхэу фермэм тетхэри нахь зэупхъужьы хьугъэх.

Билъэустэн кьэхъулагъэр

Адыгъэ кьуаджэмэ ялэжыкӀохэр а лъэхъаным колхозэу зэхыхъэщтыгъэх. Апэу колхозэу зэхыхъэгъэ кьуаджэм шлухьафтынэу фордзон цыкӀу горэ кьыратыгъагъ. Ащ икьэбар шӀэхэу зэрэрайонэу зэлъашӀагъ. Ащ ыпӀкӀэ ныбжыи трактор кьуаджэм кьыдэмыхьагъэу шытыти, цыфыбэ плъакӀо кьэкӀуагъ.

— Шым фэдэу мажъо!

— Пхьэлэшищыр зэкъудыеу екъудыи.

— Зы мафэм пхьэлэшэ зекӀэтипшымыэ амыжъон ежъо.

Джахэр ары гушыӀэкӀэ кьэбарэу кьуаджэм дэлыгъэр.

Кьуаджэм анахьыжъ дэдэу дэсыгъэ Іэжэгъоикъо Билъэустэн пелыуаным нахь лъэшыжъэу фордзон гъэшӀэгъон чылэм кьыфагъэкӀуагъ алуи зызэхехым лъэшэу ыгъэшӀэгъуагъ. «Пелыуаным фэдэу кӀоцӀэшху! Ащыгъум ар псэушъхьэ ин дэдэн фае!» Пчыхъэ зыхъукӀэ, изакъоу кӀони кьеплтынэу морад ышыгъ. «ІэнякӀэу сыкӀоми хьунэп, пелыуан кӀоцӀэшхоу кьафагъэкӀуагъэр тэрэзэу агъэшхэнэу кӀалэмэ агу кьэмыкӀынкӀи мэхъу, псы рагъэшъуагъа рамыгъэшъуагъа?» лыжъыр егупшысагъ.

Билъэустэн люцернэ Іэгошхо зекӀоцӀипхи мэзахэ зэхъум, ыкӀыб илъэу кьоджэ Совет Іэгум фиуээнкӀыгъ. Фордзоныр ащ дэтыгъ. Чэупчъэр Іуихи шылычышэу кьафыгъэм еплтыгъ, люцернэ тэмэрыхьэр ыпашъхьэ ыгъэтӀылыгъ, псы шалъэ кьыхьы гуигъэуцуагъ.

Ащ нэсыфэ кьоджэ Советыр зычӀэт унэм кьэрэгъу-лэу исыр кьычӀэкӀи, машинэм дэжъ кьылухьагъ. Сыр-

нычыр хигъани кызе-
гъэнэфым, ылъэгъурэр
гъэшлэгъоны: фордзо-
ным ыпашъхъэ мэкъу
лэпэшхо илъ, псы шалъ
ит. Лэжэгъонкыо
Бильэустэни фордзо-
ным еллышъ, джаб-
гъумкыэ щыт.

— Сыда мыщ луп-
шыхъэрэр, Бильэус-
тэн?

— А шыу зыфэдэ
къэмыхъугъэ шы пе-
лыуан горэ къытфа-
гъэкъуагъ алуагъэти,
кыалэмэ ар тэрзэу
агъэшхэнэу агу къэкы-
гъахэпщтын слуй, лю-

цернэ латин псы шалъи кыфэхъыгъэх...

— Удела сэлэ, о лыжыыр! Мыр хъайуанэп, гъучы
закл...

Бильэустэн зи кымылоу кыгъэм фэдэу тэккурэ
щытыгъ. Етланэ лъэшэу ежыри щхэу фежыагъ.

Бысымгуащэм игушуагъу

Щэджэгъуагъ. Бысым сшыгъэмэ яунэ сисэу газетым
седжэ. Лэгум дэт сад члэгъым зэрэгъэгущылэ-зэрэгъэщх
макъэхэр кычлэулкых. Пчъэр лущэнгъэти сызэплъэм,
шыуз заулэ шызэхэс, ахэмэ азыфагу Тыгъангуащэ исэу
зыгорэ къафелуатэ. Ар бысымгуащэр ары. Зыгорэ кыло
къэси, адрэхэр лъэшэу мэщых.

Бысымгуащэр унэм кызехъажыым, бэшлагъэу синэ-
луасэти, сеупчыгъ.

— Арэп, Тыгъангуащ, мышгэфымэ кысаалоба, сыда
мыш фэдизэу шыутхъэжъэу шыузэхъащхыщтыгъэхэр?

— Шыэфыхэл, бэу ослон, — ылуи Тыгъангуащэ кы-

ригъэжыагъ. — Илъэс заулэкыэ узэкылэбэжыымэ, унэм
исхэм «тыгъашх, чэт горэ тфэукл» залорэм: «сызэрэпщэ-
рыхъаныпхъэ снлэп» слоти, ушъхъагъухэр къызгъотыш-
тыгъ. Джы газыр тиунэ кызраащэгъэм зегъэжыагъэу
чэти тхъачэти клонлай: ушъхъагъу сшыбн згъотыжырэл.
Газыр зэрэхэбгъанэу нэрэ-лэрэ агу тегъэуцорэр кы-
гъэжъэщт, кыгъэжъэщт. Узэрэфай. Пхъэ скъутэн,
хъаку машло исшыхъан плонэп. Сыхъатмафэ тырагъэ-
жыагъ.

Гъэмафэрэ тызыпщэрыхъэрэм гъомлапхъэу дгъэхъа-
зырыгъэр мыкылодыным пае псынэм едгъэчъэхымэ кы-
дэтхъежыызэ, кын тыхэтыгъ. Джы тхъам ихъазынежъ,
гъэуцъылалъ алуи зыгорэ къашэфы унэм кырагъэуцуа-
гъэшъ; сыд дэбгъэуцуагъэми ыгъэдыщт, мыкылодэу дэ-
тыщт. Лыжъ мыгъом гъэмафэрэ псы чылэр иклас, тэ
псынэ тилахэп, тэккы шлэ къэс «шыуклори псы чылэ
къэшъухъ» ылоти псынэм тифыщтыгъ. Джы узэлэбэкы-
мэ — гъэуцъылалъэм псы чылэр кыдэлпхыщт.

Ольэгъуба мы апч.зэтет остыгъэжъэу шъхъаныгъул-
чъашъхъэм тетыр? Электричествэр унэм кызыращэм,
остыгъэжъыр исыдзыжыынэу есхъыжагъ, ау тигуащэ
кысыфидагъэл. «Шылэкыжыым итамыгъэ загъорэ шыугу
кыгъэкыжыын, непэрэ шылакэм нахъ уасэ фэшгу-
шын, ерэт остыгъэжъыр» ылуи кысыгъэгъэнагъ. Фэта-
гын плонэп, шыагъэ плонэп, остыгъэ гъэшлэгъоных мы
электричествэм кыгъаблэхэрэр, лугъуи пкыгъуаси къа-
пыкырэл. Кыо, плон хъумэ, тызхэтыр шылэкы гъэшлэ-
гъон. Джы бысымгуащэм шъхъахынагъэм ехъурэ ушъ-
хъагъу имылэжъэу хъугъэ. Адыгэ къуаджэм ишылакы
къалэм фэд. Джары тызэрыгушылэрэр. Хъэблэ шыузэхэм
лхъэм тафемыпщэрыхъыным пае ушъхъагъу зэрэтымы-
гъотыжырэм тэр-тэрэу тыдэхъащхыжы.

Нэнэжъ ишлэшхэр

Зарэт непэ-неуцэу школым алэрэу клонщт. Тхылъы-
кыу фащэфыгъэхэри, карандаш зэщымышхэри, нэмыкы-
рэ еджэкыо хъап-шыпхэри портфелым далхъэх, зэ кы-
дахыжыых. Пшъэшгъэжыем идженэ дахи ышъхъащ хэб-
лэгъэщт лентэми мызэу-мытлоу ут атрадзагъ. Ахэри

кьэпштэн кьодыеу хьазырыпсэу шылъых, Зарэт инокъа-
клэхэм гьунджэм фэдэу уакьырэшы. Ар школым апэрэу
зэрэклошттым икьэбар нэмыкI мы тхьамафэм унагьом
шашырэп, ипортфель дэлын фаехэм афэшъхьафи ры-
гушылэхэу зэхэпхыштэл.

Пшъэшъэжъыем инысхъэпэ цыкIлүхэм ахэсэу мэджэ-
гу, анахь шлу ылъэгьурэ Мышъыдэу кьэтабэм хэшлы-
кIыгьэмрэ хьэланые цыкIлоу знапчынэхэр кылыдыкIы-
рэмрэ арело: «Сэ шлэхэу школым ськIлоу сьублэшт, шьо
зышъумыгьэзэш!»

Зарэт янэжъ Куращынэ зыгорэ ежъ иплэшъхьагъ
кычIихи, зыми римыгьэлъэгьоу иджыбэ рилъхьи,
ипхьорэлъф цыкIу рилуагъ:

— А сидэхэзакIэу, сидышъэ хьурай, сипшъэшъэ нэ-
фын, о уныбжыкIэ школым уикIогьу кьэсыгъ.

— Адэ ары, нэнэжъ, школым шлэхэу ськIлошт, ащ
дэгьоу сышеджэшт, «тфыхэри» бэу бэу кьэсхьыштых,
сынасыпышIоба, нэнэжъ?

— Бэу унасыпышлу, сижьогьо цыкIу, сибзыужьый,
ау школым уклоным кьыпэу мыр зышIохэлъэн фае.

— Сьд хьэдэн шлуцIэжъа, блашъхэ пIонэу, кьыс-
фэлщэирэр! — ынэ цыкIлүхэр ичэрэзыхьэхэу кьэупIагъ
Зарэт.

— Ауштэу пIо хьуштэн, сисэсэ цыкIу, утеклодэшт,
мы сIыгьыр дьухьэ. Ар пшIохэлъагьэмэ, цыф бза-
джэмэ ашыухьумагьэ ухьушт, ни кьыптырагьэфэштэн.
ОшIа етIани, ар пшIохэлъагьэу школым укло хьумэ,
«тфы» нэмыкI кьыпфагьэуцуштэн, уипшъэшъэгьу цы-
кIлүхэр кьызэдагьачъэми, апэрэ чьлпэр уубытышт,
уишIи шIэгьошлу хьушт.

— Мыр сшIохэлъагьэмэ, ренэу тфыхэр кьэсхьыш-
тых ара, нэнэжъ?

— Кьэпхьышт адэ, сицIыкIужьый, кьэпхьышт. Ау
дыухьэр зэрэпшIохэлъэгьэщтыр зыгорэм епIокьон,
уяни, уяти ямыгьэлъэгьу. Дэгуьба, нынэ?

— А нэнэжъ, ар сшIохэлъагьэмэ «тфыхэр» школым
щысфагьэуцуштэмэ, сьд пае ясымыгьэлъэгьун. фая?
Мамэрэ папэрэ а кьэбарыр ясIомэ гушIонхэба! Сэ ся-
нэрэ сятэрэ ренэу згьэгьушIо зэпытынэу сыфай!

— Хьау, сисас, ямылогу, етIан, етIан. Сэ школым
узыкIлошт мафэм пстэуми анахьыжъэу ськьэтэджыни,
дыухьэри кьыпшIохэслэшт, уиджэнакIи кьыпщыс-
лэшт.

Пшъэшъэжъыем «хьун» кьыригьэкIэу янэжъ шъхьа-
щэ кьыфишIыгъ. Ар Куращынэ лъэшэу игопагъ.

Янэжъ а дьухьэр зы ефэнд «Iазэ» горэм фитхыгьа-
гьэу нелэ кьызнэсыгьэм иплэшъхьагъ чIэлъ, Илъэс пIо-
кIишым кьехьугьэшъ, хьэдэн шлуцIэ щэнэбзым кIошIы-
дагьэу ыIыгъ, бэрэ иплэшъхьагъ чIигьэлъыгъ, шIохэ-
лъагьэуи кьырихьакIыгъ. Ащ нэмыкIхэу кьурIанжъыеуи
дыухьэуи Iаджи илэх. Мыдрэр ипхьорэлъф цыкIлоу
школым агьэклошттым шIохилъэнэу мурад ышIыгъ.

Школ кIогьу мафэм нэнэжъыр жьэу кьэтэджи, зы-
ми римыгьэлъэгьоу пшъэшъэжъыем дьухьэр шIохи-
лъагъ, егугьоу ыфэпагъ. Зэрэбынэу Зарэт цыкIлур шко-
лым агьэклостагъ, ыланэ ыIыгьэу школым нэзгьэсыгьэр
ежъ нэнэжъыр ары.

Зарэт еджалIэм кьызекIыжьым, апэу пэгьокIыгьэри
иджэнакIэ щызыжыжьи, нахь джэнэ тIурысэу илэр щы-
зылъагьэри нэнэжъ.

Унагьом исмэ пшъашъэм дьухьэ зэрэшIохэлъагьэр
амылъэгьуным лъэшэу нэнэжъ фэсакьэу, ыналэ тыри-
гьэтэу ыублагъ.

— А нэнэжъ, сьд пае мы дьухьэр ятымыгьэлъэгьоу
дгьэбылъыра? Мыр кьэптыгьугьа, уушгьэфэу?

— Ащ фэдэхэр умылох, си Зарэт. Мыш фэдэ зэрэл-
шIохэлъагьэр пстэуми ябгьашIэ хьуштэн. Уигьусэхэми
ар ашIэ хьумэ, ащыгьум ежъхэми зышIохалъэни, о шко-
лым «тфэу» кьыщыпхьын, кьыщыпфагьэуцуун фаехэр
нэмыкIымэ афагьэуцуштых.

Тхьэмэфитлу фэдиз тешIагьэу Зарэт апэрэ «тфыхэр»
итетрадь кIэлэегьаджэм кьыфдитхагьэх.

— Джары, ослуагьэба, сисас, — кьыхидзагъ нэнэ-
жьым, — дьухьэр пшIохэлъагьэу ухэтмэ «тфыхэр» кьы-
зэрэпхьыштхэр. Джыри ащ нахьыбэу «тфыхэр» кьэл-
хьыштых, мары плъэгьун.

Ау бацэ темышIагьэу Зарэт итетрадь «тIухэри»
«щыхэри» зекIэлъыкIлоу кьыдигьэуцохэу кьыублагъ,
«тфыхэри» кьыхэмыфэжьыхэ хьугьэ. Пшъэшъэжъыем
еджэным кIэшчыгьоу фырилэр ыухи, нахь джэгуным фэ-
шагьэу, еджэныр щигьэзыеу ригьэжъагъ. Дьухьэр шIо-
хэлъагьэмэ емьджэми «тфыхэр» кьыфагьэуцу зэпыты-
ным щыгугьыгъ.

— Адэ, нэнэжъ, дьухьэр сшIохэлъагьэмэ, «тфы» нэ-
мыкI школым кьыщысфамыгьэуцуунэу пIогагьэ, сэ не-
шI сиурок дэу зэрэзэгьэшIагьэм пае кIэлэегьаджэр

кысшыгусагъ, джыри «тIу» кысфигъэудугъ. Мары еплъ.

— Ар, сисэсэ дах; оры зилажъэр. Чэщырэ дыухъэ шIохэлъэгъэн фае.

Чэщи мафи Зарэт цIыкIум дыухъэр шIохэлъэгъагъ, ау ащ пае итетрадрмэ «зэуи» «тIоуи» адэтхэр нахь макIэ хъуштыгъэхэл.

Мафэ горэм Зарэт янэ еджаплэм кIуагъэ, кIэлэегъаджэм дэгущылагъ. Ащ зи уигъэрэхъатынэу, уигъэгупсэ-фынэу ным кыриуагъэп. «Зарэт сьд пае уипшъэшъэгъу цIыкIумэ афэдэу уегугъоу уемыджара, башэрэ ошIыклае, уеджэным нахь джэгуныр нахь шIолоф» зепIокIэ, «сэ тфы нэпэмькI къэсымыхьынэу нэнэжъ сисыгъ» елошъ, джэуап къетыжъы.

Ныр ядэжъ кызэкIожьым, Куращынэ бэрэ IуупчIы-хъагъ-кылуупчIыхъажьыгъ, ау кыфиуагъэ щыIэл, зи хъун кыкIэрихыгъэл. Губжыгъаеу Куращынэ шысыгъ.

Зы мафэ горэм бьнмэ япшъэшъэжыеу школым кы-кIыжърэм врач бзылфьыгъэ кIыгъоу яцагу кыдэхъа-жыгъ. Ар ным зи зыфигъэдэн ышлагъэл.

Зарэт янэрэ врачырэ зыгорэхэр зэраIоу бэклаерэ адрэ унэм язакъоу исыгъэх. Врачыр ежъэжьын зэхъум Куращынэ зэхихэу, Зарэт янэ зыфигъэзи рIуагъ:

— Пшъэшъэжъыер нэрыз умышIы, о уналэ тегъэт. Нелэ еджэкIо цIыкIухэм япсауныгъэ изытет сеплъынэу яджанэхэр зызщасэгъэхым, шъо шъуи Зарэ дыухъэ шIохэлъагъэу слъэгъугъэ. Зи ар зыфэсхьыни зыфэзгъэзэни сшлагъэл, шъоц пае сьукIытагъ. Класс псаум исмэ сы-зяплъым, шъо шъуипшъэшъэжъые закъу дыухъэ шIохэ-лъагъэу кыкIыгъэр. Сеплъымэ, о къуаджэм уриагро-ном, яти инженер.

Зарэт янэ Куращынэ ылъэныкъокIэ нэплъэгъу чьыIэ ьдзыгъ.

ГъукIэм инасып

Пчыхъагъэ. Къоджэ клубым чIэээрэмыгъэфэжъэу цIыфыр чIизэу чIэсыгъ. Къуаджэм шыщхэу ащ ыпэкIэ клубым къэмыкIоштыгъэ Iаджхэри чIэолъагъо, нэмыкI къуаджэхэм къарыкIыгъэхэри чIэсых.

А зэпстэури зыфызэлукIагъэр зы нэбгырэ. Ар прези-днумым хадзыгъэхэм азыфагу шъыпкIэ ис. ЫнэгущыIо укыищэу гъунджэм фэдэу къабзэу упсыгъэ, ыпэкIитIоу гъэщыгъэхэр гъэшIэгъонэу ынэгу къекIуштыгъэ. Ынэ къэритIоу бэ зылъэгъугъэхэм нэфынэпсэу къакIыхьрэми хэпшIыкIэу нахь ахэхъуагъ. Илъэс тIокIищырэ пшIырэ зэригъэшIагъэм емыдъытыгъэу джыри зыцэ Iузыгъи иIэп, пIопэн хъумэ, кIо, лIыжъ джыгыт.

ЦIыкIуи ини клубым кыщызэрэугъонгъэхэр а лIым эзэрэгъэплъыштыгъэх. Ар кыгъэшIагъэм ыныкъо на-хьыбэ колхоз къуаджэм гъукIэу Iоф щызышIагъэу Гъу-кIэлIыкъо ГъучIыпс ары.

Ныпчыхъэ а лIым ыналэ тыридагъэу еплъырэ нэб-гырэ пэпчъ ышъхъэкIэ, игъунэгъу е-иIахьыл шIу кы-фимышIагъэу зи ахэтэп. Зым шыгъын пылбапIэ хъэрэ-пIагъэу гъучIым фыхишIыкIыгъ, адрэм иобзэгъу е ицэ-мэдж фипсыхъажыгъ, ящэнэрэм икъэлапчъэ хэлъ гъу-чIыхэр фишIыгъэх... Анахь шIогъэ инэу, шытхъушхоу гъукIэм пылтыр, илъэсипшI пчъагъэу Iоф зишIагъэм колхозым гъэ къэс лъашъоми, лхъэлэшэми, пэмькIэу зэ-рэлэжъэрэ машинэхэми бэ дэдэ зэригъэцэкIэжыгъэр ары.

Ежъ пае, нэбгырэ закъо пае ущ фэдиз цIыф кызе-рзэлукIагъэм ГъучIыпсэ кIэмьгушIуни рымыгушхони ылъэкIыгъэл. Ащ зыфэшIыри ымышIэу адыгъ гушъы-Iажъхэр зым зыр ыуж итэу ышъхъэ къехъэх: «ШIу зы-шIэрэм шIу фышылъ», «Лажъэрэм лыжъ ешхы», «Зы цIыфым зы цIыфыр ищхэлс»...

ГушIо чэф сэмэркъэу макъэхэр кызэхэлукIырэ цIыф-хэр нахь зэсамбырыжъхэм, апашъхъэ кыиуцуи, колхо-зым итхъаматэ кыыригъэжъагъ:

— Ныпчыхъэ тызфызэрэугъонгъэр, тызэлукIэнэу зы-фэхъугъэр ГъукIэлIыкъо ГъучIыпсэ ихъатыр. Тикъуа-джэ илэжъакIохэр апэ дэдэу колхозэу зызэхэхъэхэм гъукIэмэ пашэу афэхъуи исыдж лъэшэу къэзгъэджагъэр лъытэныгъэ зыфытитIэу, шъхъэкIафэ зэфэтшIэу ГъучIыпс. Ащ уцуи тIыси ымышIэу зэкIэ ыкIуачIэ, иIэпэлэсэнэгъэ, кыгъэшIагъэм инахьыбэр колхоз Iофым хъалэлэу ри-тыгъ. Гъатхэр къэмысызэ, зэкIэ лъашъуи, пхъэлэши, ма-шинэ пхъакIуи тIлэхэр шыкIэгъэнчъэу игъом ыгъэцэ-кIэжъ зэпытыгъ. Ар пхъэлэшапIэр ыIыгъэу хъэсэбэкъум дэмытыгъэ нахь мышIэми, гъэбэжъум лъапсэ фэзышIы-гъэмэ ащыц. Лэжыгъэ угъоижыгъор къэсынIэ бэ шы-

Іәу, нахь пасәу ащ ищкІәгъәшт машинәхәри зыпкь игъәуцожыгъәнми, хьамәр ләжыгъәзукъәбз машинәхәмкІә зәтегъәпсыхьагъәнми пащә фәхъу зәпытыгъәр тиләжьәкІо анахьыжьмә ащыщәу ГъучІыпс, ЕтІани ар гъукІә кьодыягъәп, анахь механик Іазәу тиләм ақІыгъабазәу Іоф ышлагъ, пкыгъо зәфәшхьафәу кьыугупшысыгъәхәм шлуагъәу кьахьыгъәр бә. Фыркъомрә уарзәмрә псынкләу зәрәзәтеллхьащт, шәндж зәрәпшыщт машинәу щыләхәм хәгъәхьоныгъә шлагъохәр ыләшхьитлукІә афишыгъ. ГъучІыпсә комбайнәм тетәу ләжыгъәр Іуимы хьыжыгъәми, ар кІәзыгъәнчәу угъоижыгъәным, тыхьамбархәр ләжыгъәкІә ушгъәгъәным иҗахьышлу ахишыхьагъ. ГъукІәллыкьо ГъучІыпсә ыннбжыкІә илгәсилшыкІә узәкІәләбәжьмә пенсием клон фитыгъ, ау лыжыпІәм иҗысхьабынәу ыдагъәп. Зәрәгумызагъәм пае нәпә нәс Іоф ышлагъ. Джыри ар лыжъ пыг, лыжъ чан, лгәпшәрыхьәу тиләмә ащыщ. Іофыгъо ІаджхәмкІи ныбжыкІәмә ащыщхәр кьычІимыгъәпІынкІи мөхъу.

А гушыІәхәм ауж цыфхәм ащыщхәр агу кьаделәу кьәзәрәгъәщыгъәх, нахьыбәри Іәгу тезәрәгъәуагъ.

— Джы нәпә, — кьыригъәжьәжыгъ тхьәматәм игушыІә, — ГъучІыпсә пенсием тәгъәкІотәжы. ЗәрәләжьәкІо хьаләлым, илгәсыбәрә Іоф зәришлагъәм апае кьуаджәм цыфәу дәсхәм ацІәкІә «опсәу» етәло, правление иунашбәкІә «Заслуженнә колхозник» щытхъуцІәри фәтәгъәшъуашә.

Тхьәматәм а гушыІәхәр кьызеІохәм, кІәрыкІәу клубым цыфәу чІәсхәр лгәшәу Іәгу тезәрәгъәуагъәх. Мыщ дәжымы ГъучІыпси кІәләцІыкІум фәдәу ынәгу плыжыкьбзә хьугъә, ыгуи нахь лгәшәу кьытеоу ыублагъ: ащ фәдизәу тхьәматәм идахә кьызәриІуагъәм ыкІи щытхъуцІәу «Заслуженнә колхозникыр» кьызәрәфагъәшъошагъәм ыгъәукІытәгъән фәе.

— Ныпчыхьә, — кьылидәәжыгъ тхьәматәм ипсалтә, — ләжьәкІо шлагъоу ГъучІыпсә илгәсыбәрә зәпмыоу гъукІә пащәу Іоф зәришлагъәм пае «опсәу, отхьәжь» етәло, шьо шьуцІәкІә, ныбдәжәгъухәр мы дышгъә сыхьатыр фәтәгъәшъуашә.

А гушыІәхәм ауж клубым кІәрыкІәу Іәгутео макъәм лгәшәу зыкьыщыІәтыгъ.

А пчыхьәм ГъукІәллыкьо ГъучІыпсә пае клубым джәгушхо щылагъ.

ГъучІыпсә яІәгу кьызыдәхьажымы, чәщым хьазырәу

хәкІотәгъагъ. Ишгъагъәсәу Чабә остыгъәр зәкІәгъәнагъәу кьәжәу шысыгъ. Лыжъыр унәм кьызе хьажымы, ныор лгәшәу чәфәу кьыпәгъокІыгъ. ГъучІыпсә щыпщыкІи кьыригъәжыагъ:

— О, ныу, зәхәоха, сыгукІә сыбыбыным фәд. Джәгу сфашіи, сәри сыхьагъәшъуагъ.

— ЫІ ЫІорәр сшІәрәл сә! О лыжъышхом бгәшІәщтыр бгәшІәгъахәу утехьи, умыукІытәу укъәшъуагъа? Кьыздәбгъәхьащыгъәхәщтын.

— Анахь пшгәшгә дахәр кьызытыращәм сфәщыІагъәп, слгәкьохәм ежъ-ежырәу сытырахьагъ. Сыплгәгъугъот а пшгәшгә сыхьыдашгә зәхъум...

— Шьо, хъульфыгъәхәм, жьы шъухъугъәми, дахә аломә зышъушІәжырәп. Мыдә тлысыри тІәкІу хәІ... МәлакІә улгәгъән фәе.

Ныом Іанәр кьешыфә, лыжъым дышгә сыхьатәу кьыратыгъәр иджыбә кьырихи, столым кьытырильхьагъ. Стол гузәгум зәпәжыужьәу дышгә сыхьатыр зәрәтелымы ныом гу лгәнтагъ:

— Сьд сыхьат мыр?

— Ар ныпчыхьә тичыләмә кьысфагъәшъошагъ, — гушхуагъә хәлгәу джәуап кьытыжыгъ, ныом зәхыригъәхәу сыхьат кІыбым тетхагъәм кьеджагъ: «ГъукІә Іазәу ГъучІыпс, опсәу отәло».

— Дышгә сыхьат кьызәрәуатыгъәм пае сәри сыпфәгушІо, — кьыІуагъ Чабә.

— А дышгә сыхьатым о уилахьи хәл, ныу, оры мыхъугъәемә сә ащ фәдиз илгәс пчәагъәм машІом сыпәтәу, кІыщым сыхьатәу Іоф сшІән слгәкІыщтыгъәп. Уишхьи шыгъә кІуачІә кьыситыгъ, уишгәбагъә сыгу кьыІәтыгъ, уищыгъын дыгъә скІышгәо ыгъәтхьагъ...

А гушыІәхәм яджәуапәу Чабә зи кьыІуагъәп, ау лыжъым ипсалтә лгәшәу гуапә щыхъугъ.

— Ащыгъум угу Іә кьыщафагъ цыфмә, — кьыІуагъ Чабә.

.. Нәфшгәагъо охъуфә ГъучІыпсә ынәрә ынапІәрә зәтырильхьагъәп, зызәпыригъазәмә зыкьызәпыригъәзәжьәу пІәм хәлгыгъ: бә зәгуишысагъәр. Ятәжәу гъукІә Іазәщтыгъәм цыкІу дәдзә кьыриІогъагъәхәр гуишысә пәстеуми апшгә кьәхъужыщтыгъә: «А сыхьатыхьу, тә тлгәпкьыкІә пыгъукІә ІәпәІасәу кьәтәхьи. А Лгәпшгә зыфәлощтыгъә гъукІә Іәзә бләкІыгъәу, ынәмә алгәгъурәр зыІәкІә зышыщтыгъәм ыл щыщ тә тлгәпкьы

кыхэхьагъэу ары зэраторэр. Арары тлэкъуаццн Гьуклэллыкъоу зыфыщытыр. Ори, сиклал, гьуклэ фазэ ухъу-мэ сигопэшт. Угьуклэмэ пшлэрэр пстэуми алыгъушт, къэулэжырэп орыккэ хьалэлэу, фашлэ илэ хъушт, гьуклэ сэнэхьатыр хэпхымэ — уклэгущлужьышт, ар уина-сыпи илэмэиджи хъушт».

Гушысэм хэтэу нэф зышыштыннм хэчъыгъ ыккн пкыхь дахи ылтэгъугъ. Ллэшлэгъуныккэ хьазырым кыккюццл зэккэ лъашьохэу, пхьэлэшэхэу феккэлыгъэхэр дышъэ самэу зэтелъых. Къуаджэм цыфэу дэхэр ини цыккун ылапэ къаубытымэ ашлэонгъоу зым зыр ыужэу илэгу кыдахьэх, шъхьаджи дышъэ сыхьат кыфешэн.

... Тыгъэр хьазырэу кыдэккюгъэу Гьучлыпсэ къэу-щыжыгъ. Псынккэу зифапи, тлэки хали дэккынэу ежъагъ:

— Тэ уежъагъа? — ныор къэджагъ.

— Ккыщым сэклл

— Сыда ащ къэншлэшттыр? Гьуклэ фэнатлэр зэрэун-мылэжырэп пщыгъушшагъа, пенсием тыгъуасэ уагъэккю-тэжыгъа, — Чабэ зэ-тлэ лъыджагъ, ау ллэжырым кы-гъэзагъэл.

Лэгум кыдэккн сыхьатныккэ фэдиз къэккюагъэу сыджтэо маккэу ккыщым кычлэлуккыгъэр зызэхехым, Гьучлыпсэ ыгу нахь къэчэфыжыгъ. Ккыщым нахь пэ-благъэ зэхъум шлэмыккн машлэом илугъуамэ ккылуи хьагъ. Ар ыгуккэ ыгъатхъэу, мыдэ умышлэмэ къэгъэгъэмэ фэшлэ дэд плонэу, ишгъыпккэу ыжэккн ыпэккн зылу-щэцтыгъэ. Ккыщым члэмыхъэу ар зытлэ-зыщэ хъураеу ккыккюхьы, ялэгу кыдэхьажыгъ.

Джащтэу пчэдыжъ ккэс Гьучлыпсэ ялэгу кыдэккн-мэ ккыщым илэгъо-блэгъу ккыккюхъэу шэнэу ккыштагъ. Ныом ар ккызешлэм, ллэжырым ецлэцлагъ:

— Арэл о ллэжырым пшлэрэр емьккю. Ккыщэу уккы-зылуккыжыгъэр угу пымыккырэп фэдэу, уилэнатлэ ккэ-рыккэу уклэнэцкыжы плонэу сыдэуштэу зыбгъэнсыра? Пшлэн умышлэу озэщымэ тилэгу шыупккэу, ащ фэфэу дэлъыр бэ. Ккэлапчтэр мэккыккы, чыгъыми ятлахьыгъо хъугъ.

Гьучлыпсэ ныом ккылуагъэр дэгъоу зэхихыгъэ, ау ыгу рыхыгъэ шлагъол, мыщ дэжыым ежъ-ежырэу егул-шысагъ: «Сэ сыгу ихьккырэп о, ныор, пшлагъэмэ, зы умылоу рэхьатэу ушысыныгъа. Ущ фэдиз илгъэс пчъа-гъэм гьуккэу фэфэу пшлагъэу, шлэфхэр мафэ ккэс ккып-

фаехэу шытыгъэу джи утлэсыжыныр фэшлэхккэ огугъа! Узэсагъэу шлу пльэгъурэ фэфэу феккыб пшлэжыныр бэу ккын, умышлэрэмэ пшлэрэп нахь... Сэ непэ клэхэр зыгорэм емьлэхэмэ, зы онтэгъу горэ амылэтымэ, клэгу-шъохэр мэхъух, зыгорэ ккысщыкклагъэм фэдэу сыхэт...»

Зимыгъэзэщыннм пае иньо зыфилэгъэ ккэлапчтэри ыгъэцккэжыгъ, пккышъхьэ-мышъхьэ чыгъхэри ккы-тлэхьагъ, ныор ыгъэрэзэн ылуи чэтэщым ышъхьы клэры-ккэу ыбгъэжыгъ, ккхнэмрэ унэшхомрэ азыфагу илгъоу цыккюри мыжъоккэ ыпклагъ. Гьучлыпсэ нэмыккн фаджи фэгум шиллагъ. Ау уллэжъ чан хъумэ ащи уккы-шыуццштэл. Арары Гьучлыпсэ ышлэрэри. Шлэхьаф ашлэмэ ренэу ахэлажъэ, ккэлэцккылухэу яслэм шалыгъ-хэм апае рыджэгунхэу къазгъыр цыккюхэр, шэлэжыне-хэр ыккн нэмыккхэр афилыгъэх. А зэпстэум пае Гьуч-члыпсэ ыцлэ дахэккэ джыри къуаджэм шылугъ.

— О ллэжырым пенсием узэрэщылээ, уцуи тлэси уилэп, мы чылэмэ ядыгъэу упшъырэба сэло? — загъо-рэ Гьучлыпсэ ежъ илэгъумэ ккырафэу ккыхэккыштыгъэ. Ахэмэ нахьыбэмккэ зы джэуап аритыжыштыгъэр:

— Сэ егъашлэм гьуккэу фэфэу сшлагъэ. Уатэмрэ сы-джымрэ клэлыпцэхэр апсыхьагъэх, сызэрэллэжыны джыри клэпккы-лэпккыхэр пытэх, зы узырэ схэтэл. Зы-горэ сымышлэмэ, сшлуагъэ ккэсымыгъаккэомэ сызэрэзэ-щырэп имьзаккэу гуапэм сырехьыжъэ, сымэджэ шъып-ккэуи сэхъу...

Аузэ Гьуккэллыккэ Гьучлыпсэ шлу ылтэгъурэ фэфэу ккылуагъэи пенсием зыккюагъэм мэзищ тешлагъ. А уахътэм ккыккюццл фэфэу жъгъэй зэфэшъхьафэу Гьучлыпсэ зэшлуи хыгъэр бэ, ау ахэмэ ыгуккэ агъэрэзагъэл. А мэ-зищым ккыккюццл ицккюгъом ккыщегъэжъагъэу шлу ылтэгъурэ пылуи ылтэныккэуи бэрэ зыригъахьыгъ, цнэпккыхэм адэжъ футэу ыгу щизэу, ыбгъэ дизэу жыы къащицагъ; ыгуккэ бэшлагъэу иккэсэ мээу Ккылыбы-щышхэккэ заджэхэрэми заулэрэ ккун зыккышлэ-хьагъ. Ащ чы цынэ цыккюхэу ккыхиупккыгъэхэм ахи-шлэкли, иньо пае ккэсыхьлэ ышлэыгъ. Ахэм аужы ышыпккэу ккэоджэ чыжъэм шылэри ккун ккызэригъэ-лгъэгъугъ, ишъэогъужыхэу зэккэлэм псалыхьэ зыда-ккюццтыгъэхэу ккэоджэгъумэ ащылэхэми хьаккэу афэ-ккюагъ. Ау сыд ышлагъэми, тыдэ ккюагъэми ыгу загъэ-щтыгъэл, ыгуккэ тхэщтыгъэл.

Иныо ыпашъхъэ нмыкыхъэу нахъыбэмкIэ унэм зэрис зэпътри ежъ Гъучыпсэ къыригъэкIуштыгъэп. Ioф ымышлэжъэу гъукIэ IэнатIэм къызылукIыжыгъэм къыщыу-благъэу ныом ишэни нахъ къыззэгъагъ. ЫпекIэ гушлубзныоу къыпэгъокIыштыгъэ Чабэ ымакъэ нахъ Iэтыгъэу лыжъым къыдэгущыIэу, нахъыбэрэ лажэ иIэм нмыIэм кьецIацIэу хъугъэ. Шхэгъу хъумэ Iанэр ежъ Гъучыпсэ зэрис унэм фимыхъжъэу «Мыдэ ушхэ пшIоигъомэ кухнэм къакIо», — ылоу ныор нахъыбэмкIэ къаджэу ыублагъ.

Зы мафэ сад чIэгъым Гъучыпсэ чIэсэу зигъэлсэфы-зэ лъэшэу фышъхъагъэ. Иныоу кухнэм исым ар къызе-лъэгъум, ымакъэ Iэтыгъэ хъазырэу къыIуагъ:

— О лыжъыр уфышъхъэзэ ужэлкъ къыкIэзышт. Мыдэ Iэгум дэкIыри лыжъэм ахахъ, тIэкIу къэкIухъ.

— Чэу лъапсэмэ арысхэу, блэкIыхэрэр зыубыхэрэм сыклоу сахэтIысхъэштэп, — Гъучыпсэ джэуап къыты-жыгъ.

— Мыхъуми жьы тIэкIу унэ кIэун, кIори ахэмэ ахэ-гушъи. О а чэулъапсэ рысмэ зи узэранахъ дэгъу шы-Iэп. Зэ Iэгум дэкIыри зыкъэплъахъ, бэрэщыс мэусэпы аIуагъ, — ныом дысы хъазырэу а гушыIэхэр къыдзы-гъэх.

«Бэрэщыс мэусэпы». А гушыIэхэр лыжъым ышъхъэ икIыштыгъэхэп. «Бэрэщыс мэусэпы», — етIани, ящани, а гушыIатIур ытхъакIумэ нэлус Iуаутыным фэдэу зэхы-штыгъэ.

ЯтIонэрэ мафэм жьы дэдэу Гъучыпсэ яIэгу къыдэ-кIи, кIышым зенкIабзэу кIуагъэ. Мэфэ реным кIэла-кIэу кIышым чIэтымэ гъусэ зафиши адэгъукIагъ. Пчэ-дыжъым щегъэжыагъэу пчыхъэ нэс зэгъукIэм пшыгъэ-ми зыдишIэжыгъэп, щиз къыхэхъуагъэм фэдэу ыгукIэ тхъагъэ.

ЯтIонэрэ мафэм Гъучыпсэ кIышым зэрэщыIагъэри, мэфэ реным ац Ioф зеришIагъэми икIэбар чылэм зэ-лъышIагъэ, колхоз тхъэматэми ар зэхихыгъэ. «Сеягъуе Гъучыпсэ зэщым еукIыкIэ, ац Ioф горэ етыгъэмэ, гуа-пэ щыхъунэу сшIошы», — егулшысагъ.

Мафэ горэм тхъэматэр Гъучыпсэ зытес урамымкIэ блэкIызэ, къэуцуи, иIэгу дэхъагъ. НэбгыригIур бэрэ зэ-дэгущыIагъэх.

— Зы къызгурыгъау, тхъэмэтэ маф, — къыIоштыгъэ Гъучыпсэ, — кIышым сыIумыгъэхъэжынкIэ уфаемэ,

сиIэнэтIагъэми цIыф Iухъэгъахэу зыщытыкIэ, нэмыкI Ioф горэм сыфэгъаз. Ау къэрэгъулэ ськIоштэп, ты-нмужъ пIонэу сэ сызэтесэу сыщысын слъэкIыштэп. Ац Iыжъ шъхъахынэ шъхъаукъуалэ горэ фэгъаз. Сэ джы-ри, тхъам зериIонэу, сыпсау, лыжъы хъакъ-сакъ хъу-гъэмэ сахэмылъыт.

— Адэ ащыгъум колхозым исадлэжъ бригадэ хахъ, е хэташIэмэ гъусэ уафэсэшIы, — къыIуагъ тхъэматэм.

— Яз-язи сыфаеп, — джэуап къытыжыгъ, — сэ зы морад сшыгъэ. ТыгъэлыкIэ еджэхэу губгъо уцупIэм дэжъ чIыгу дэгъу гектар зытIу хъунэу щыIэ. Ар гъогу дэхы ашIи машинэрэ курэ зэгорэм аубагъ. ЧIыгу хъа-зынэр илъэс заулэ хъугъэу мэхъаолые. Трактористмэ ащыц ар дэгъоу сэ зэрэсIоу сфегъажъори колхозым пае натрыф шысылэжышты. КIуачIэ сыфэмыхъумэ къы-сIэпыIэн сэ къызгъотышт, ау ац илэжъын сэ сыфэгъэ-загъ. УкIэсымыгъэу кIытэжынкIэу гушыIэ осэты.

Гъучыпсэ зыфилорэ чIыпIэр тхъэматэм дэгъоу ышIэштыгъэ, нэмыкI чIыгу бзыхъаф Iаджи джаш фэдэу хэдэ-надэз ашIыгъэхэу уарехыIлэ. А пстэури алэжы-мэ хэтыкIи фэдэ хъушты. Гъучыпсэ гум ранэжыгъэ чIы-гур лэжыгъээн зэрэфаем гу зэрэлъынтагъэр лъэшэу тхъа-матэм иголагъ.

— Уилъэлэу пфэзгъэцкIэнэу гушыIэ осэты, Гъу-чыпсэ, ау мыщ фэдизэу улэжъэнэу узыкIыфаер къыса-пIомэ сшIоигъу.

— Сэ сшыкIи икIуни цыгъыни къысэлыкIэу зэсэ-гъотылIэжы, — къыригъэжыагъ Гъучыпсэ, — сиуна-гъокIэ зи фэныкIуагъэ сIэлэп. Сиунэ анахъ шыкIашIу, унэгъо IэпIэ къабзи сиI, радио сиунэ ит, телевизор дэ-гъуи сшэфыгъэ, пенсиеу къысатырэри макIэп. Ioф сшIэ-нэу сызыкIыфаер, ац сыныбжъ, сщегъэгъушшэ, сизэщ-стырегъэу, цIыфмэ фэдэ къафэсхъэу слъэгъумэ, ар гу-шIуагъоу сшэхъу. ЕтIани илъэсыбэрэ пIэлышхэр Io-фым ыгъэлытагъэу, ар зыбгъэIылыжыкIэ, пIэлышхэ-хэри къэланлэ, бэлэрэгъыныгъэ къыпхафэ, нахъ чыяп-хэуи, узыгъэлэуи охъу. Гур зыгорэм лымыгуIэу, ац фэмыгъэблыгъэмэ, шыIэныгъэри гъэшIэгъон хъурэп. Ац нэмыкIэу, зыми емыIон хъумэ, зы шъэф ышъхъэ къыпфисхын. Сэ жьы сыхъугъ ылоу пэсащэу зи зымы-шIэу тIысыжыхэрэр адырэ дунайм нахъ псынкIэу игъо-гу техъэх, агъэшIэжырэ щыIэп. ЗыуутIэрэхъэу зи умы-

шлэу ньюмэ апашъхэ уитысхьяжымэ, ахэри нахь нэ-
лаеклэ кыюллыхэу мэхъух.

— Зэрэпорэмклэ, Гьучыпс, о бэрэ джыри ушылэ
пшюигьу, — кылуагь тхэматэм.

— Сыщылэ сшюигьу адэ, нелэрэ тищылэкхэ-псэуклэ
шлагьу бэрэ цыфыр шылэным намалхэр кьетых. Ля-
ныггэм жьыггэхэр зыщыклэхьонсыщтыггэ зэман лаеу,
зэман хьылбаер бэшлаггэу кызаэтынэклыггэ. Нахьыпэм
пенсие зыфалори зыфэдэр тшлэщтыггэп. Джы сьмаджэ
ухьумэ анахь доктор лазэм уфашэ, курорт уфаемэ, ари
тлэ кыфэнэу тыхьуггэ. Мыщ фэдэ шхын сыфай плэмэ,
ари улажьэмэ уиланэ теплэггьощт. Шыгын шьолурыл-
хьяггэу пчьаггэ цыфмэ ялэ хьуггэ, зыггэхьыхьахэу угу
зылтылэсырэм плэ лъэлэсы. Цукурэ шыкурэ ачылплэ ма-
шинэхэр тилэ хьуггэ, лъэсэу лъэбэкьу итчыжьырэп, тэ-
дэ зыггэзаггэми машин, машин. Тикьуаджэ дышъэ сы-
хьат илэу нахьыпэм зы нэбгыри дэсыггэп, тыжьын сы-
хьат зиджыбэ илэу дэсыггэр анахьыбэмэ нэбгы-
рищ. Джы дышъэ сыхьат илэу тикьуаджэ дэсыр зыфэ-
дизыр кьэслытэн лори ухэпчээкьон. Сыда джыри ащ
нахьыбэу цыфыр зыфаер?

— Цыфыр зыфаеми, ащ ищыклаггэми гьунэ илэп, —
джэуап кытыжьыггэ тхэматэм, — ау сыд фэдиз ар
фаеми, ищыклаггэми тапэклэ джыри нахьыбэу зэриггэ-
тылэжы хьущт, — кылуи тхэматэр ежьэжьыггэ.

Тхэмафэ нахь темьшлаггэу Гьуклэллыкьо Гьучыпс
сэ мурадэу ышлыггэм икьэбар кьуаджэм цыклуи ини
дэсым зэхакыггэ. Ышъхьэклэ члыгу хьасэу колхозым фи-
лэжыныу кьалихыггэр лыпллэзэ ариггэжьуаггэ, ари-
ггэулгэшьоуггэ. Анахь натырыф чылэпхэ дэггумэ
ащыщ зэриггэггэоти, илалэ кызэсым хилъхьяггэ.

Гьуклэллыкьо Гьучыпсэ ишлушлаггэ шысэ тырахы-
мэ ашюиггэу лыжъ куп колхоз правлением зымафэ
кьуаггэ. А кьэбарыр лыжыым кылтызггэлэсыжыггэ-
ри иньюу Чаб ары. А кьэбар гушлуаггэр джы нелэ нат-
рыф лэжыным зыфэзггэзэггэ лыжыым зызэхехым,
ищагу узыщыдэхьаным урамым тетхэггэ гушылэхэу
«Заслуженнэ колхозникэу Гьуклэллыкьо Гьучыпсэ мы
урамым щэпсэу» зыфилорэр ыгу кыггэклыжьыггэ.

Чэщ хьужыггэу кьурт-щырт риггалоээ, тракторис-
тэу Чатибэ унэм кыхьяжыггэ. Зыгорэхэр зылулэу шы-
сыггэ бысымгуащэу Чабэ кьэтэджи, илэ пэггьоклыггэ,
ушлэ дыхэтэу рилуаггэ:

— Ащ фэдизэу шьунизлуклэ щышъулуаггэр сшлэрэп
нахь, бэу бэрэ непи шьузэхэсыггэ. Джы зэлуклэхэр нахь
маклэрэ шьушлэныхэу, нахь псынклэу шьуууынхэ фаеу,
ащ фэдиз уахьти гушылэным ешъумыггэхьыжьыныу зы
мафэ ишъухьухьяггэу плоггэаггэба? Сыда джыри шэ-
ныжьым шьутехьяжыггэи ара?

— Нахь псынклэу зэлуклэхэр тыухызэ тшлэныу пло-
ггэаггэр шьыпккэ, ау непи бэрэ тызэхэсын фаеу хьуггэ:
лофыггэ ин мызггэгуми тызытегушылаггэр, — джэуап
кытыжьыггэ Чатибэ.

— Лофыггэ цыккы паеклэ зэлуклэ сэ шьушлыггэу
кьэсшлэжьырэп. Зэмклэ чылапхэм илоф шьуеггэгумэ-
ккы, зэмклэ лэжьыггэмэ зияггэ языггэклырэ удыжъхэм
яггэклодын цыфхэр зэккэ кыфэлэтыггэн фаеу шьоло.

— Нелэ тызыфызэлуклэггэаггэм тиколхоз ищылэккэ-
псэуклэккэ мэхьэншхо илэ — механизатормэ яггэхьазы-
рын, яеггэджен илоф ары... Шьао силаггэмэ, зи есымы-
ггалоу сэщ фэдэу трактористэу зггэсэщтггэаггэ. Меха-
низаторхэр зэримыкьурэм няггэккэ трактор кьочлэшхо-
хэм зы мафэм кыккьоллэ сыхьатие нахь лоф ядггэшлэн
тлэккырэп. Тракторхэм зи амышлэжыу чэщ-зымафэм
кыккьоллэ сыхьат пшыккыггэ зэрэщытхэрэм няггэккэ зи-
чэзыу лофшлэныу зэшлохыггэн фаеу тилэхэр мэгуужьох,
щыклаггэу тфэхьури бэ, зэрарэу тшлэри маккэп.

— Зи тракторист тиунэ исмэ икьуггэ, шьао тилаггэ-
мэ, ар ощ фэдэу механизаторэу бггэсэн плэу уфежья-
ггэмэ, ар пфэсыдэныггэккэ умыггэ, — кылуаггэ Чабэ.

— Сыд пае аущтэу плора? Сыда сэ дэу лоф сшла-
ггэ е сэшла?.. Хьауми цыфмэ лытэныггэ кысфамы-
шла? Сепллымэ, сэ кьэзггэхьэрэр ары легкой маши-
нэми, мы тиупаккы, унэггэ ланлэу арыти, шубэ дахэхэу
ори уилшашыи шьузэрэкьэу шьушыггэхьэми кьэккыуа-
плэу афэхьуггэхэр.

— Ар сьуаггэп, слонэуи сыгу кьэккыггэп, — гулэзэ
Чатибэ ишъхьяггэсэ бзылфьыггэ джэуап кытыжьыу
кыублаггэ, — механизатор лэнатлэр сэ дэн слорэп; Ахэр
ары хэггэгум цыфэу исхэм ящыккэггэщт гьомылапхэр

зекI пiоми хуиуэу кызылэжыер. Ау сэ хульфыгэ клалэ сифагэмэ, трактористым нахы врач сэнэхьатыр хезгэхыщтыгэ. Сыд пае ауштэу пiорэ пiоу укыкIэуп-чIэмэ, ащ иджеуаи кыстыжын, Узы хылтэ кызы-сэуалIэм, лIэныгэм сыкыIэпызыхыжыгэр врач. Уврачэу цыфмэ уяIэзэныр зымыуасэ щыIап. Ар насы-пыгы!

— Адэ ащ фэдизэу врач сэнэхьатыр уикIасэмэ, уилшашгэ мары шIэхэу гурыт еджапIэр кыухыш-тыш, ащ арачэу зиггэсэнэу еу.

— А типшашгэ врачэу зиггэсэщтыми сшIэрэп, ау чылэмэ зэралорэмкIэ, уыфаем фэдэу механизаторэу хуиуиIэ сенегуе, — кIэнэклэлэгэ тIэкли хэлэу ным кылуагы.

— Адэ дэгуба типшашгэ механизатор хумэ, — ыгукIэ зэрэтхэрэр кыэлшIэнэу ятэ кыуисэлгыгэ, — ар сэркIэ помощник дэгэу хушчI!

— Арэп о, лIыр, уиакыыл уиужыба сэлэ. Ащ фэдэ цыф еуа? Пшгэшэжыер тракторист пшIыни чылэр кыддэбгэхьащхышт, арыба? Утрактористыныр бзыль-фыгэ сэнэхьатэп. Ар типшашгэ зэхемыггэх, механи-затор Iофым сыолгэу темыггэушIухьанкIэ. Тихэу за-кэо тракторист хумэ фэагын гыуамэ кыпыоу аIони амыщэжыэу кытлэхэнэшт...

— КыпIохэрэр, о бзыльфыгэр, мышэо-мылэу сэ-лытэ. Уай-уай языггэлэгэ тракторист цIэрылоштыггэ-хэу Паша Ангелинар, узбечкэу Турсуна Ахуновар, тихэ-ку щышэу ЗэхэIыкыо Хьаджэт бзыльфыггэх умышIэ-рэмэ сшIэрэп нахь. Джыри ахэмэ ялгэуж дахэ макIап бзыльфыггэ шIагэоу рыкIорэр...

Янэрэ ятэрэ зекIэ зэралуаггэр япшашгэу адырэ унэм чIэсэу урокхэр зыггэхьазырырэ Зулейкэ зэхихы-ггэ. Пчгэу Iухыггэаггэр кыриггэсэжыи, Зулейкэ егул-шысэу ыублагэ: «Сыд шIуа утрактористыныр, умеха-низаторыныр хульфыггэ IэнатIэу, ар хульфыггэмэ язакыоу атэтхэггэ шыпккэм фэдэу зыкIалытэрэр? Адэ ащ афэдэхэба бзыльфыггэхэр? Сэ мары тятэ илг-ковой машине зэрэепфэшт шIыкIэр ащ фэдизэу кын дэдэ сщымыхыоу зэггэшIаггэ. Тигурыт еджапIэ шед-джэрэ кIалэхэм апае тракторым изэггэшIэнкIэ кружо-кэу зэхашаггэм зыхязгьатхи, ари мыдэуу кысыухыггэ. Ау ащ сыщеджэ зэхум сэ пшгэшгэ закыор кIалэмэ сырагысэу хульфыггэхэр зыфэггээзэггэ тракторым

иIоф сызэрэджэрэм пае сипшгэшгэггумэ ащышчхэр лгэшэу кыздэхьащхыггэх. Ау сэнэхьат лые зэрэмыхыу-рэр, ахэмэ загурисэггалоу хьазырэу язэггэушгэфыггэ. Кружокыр кысыух зэхум, трактор зэфэнымкIэ кIэлэ-ггэджэм анахь кIэлэ Iазэмэ афэдэу тфы сфиггэуцуггэ. Тракторыр зесфэн сыфитэу тхыль шIэхэуи кысатышчт».

Зулейкэ сэнэхьатэу хихыщтымкIэ янэу Чабэ ана-хьэу гумэкIэу зиублаггэр газетым кырадазаггэмэ ащы-шэу радиом ныпчэдыжь кытыггэр ары. Ар адыгэ пшгэшэжыеу, гурыт еджапIэм шеджэрэ Хьэсээщэкэо Зулейкэ ытхи, газетым кыхариггэутыггэм ехылылаггэ. «Зы мафэ хэти ежь сэнэхьатэу шIу ылтэггурэм ехы-лаггэу таггэтхаггэ, — кылоштыггэ Зулейкэ истатгыя. — Сэ сятэ исэнэхьат шIу зэрэслэггурэр, ащ фэдэу лэжыэ-кIо дэггэу сыхумэ зэрэсшIоиггэр кысIотыкIыггэ. Сятэ тракторист кызырыкIу. Сыда а сэнэхьатыр сэ шIу зы-кIэслэггурэр? Цыф жгуггэмэ гыомылэ афэхьушт лэжыггэ зэфэшхьафхэр хьоеу кыбггэкIыным уиIахь хэпшIыхьаныр насыпыггэу сэлгытэ. ГушIуаггэо-мэ анахь гушIоггэожыэу сэ слытэрэр убзыльфыггэу хульфыггэмэ афэдэу шыкIочIишгэ зигэ машинэшхор зи емыггалоу бггэлорышIэныр ары. Джары сэ тракто-ристэу зыггэсэнэу мурад пытэ зыкIэсшIыггэр. Сыда шьэ ащ кыешуIуалIэрэр?»

— Чылэмэ ащ сэ кыраIолIэщтыр сшIэрэп, сисас, ау морадэу о пшIыггэр зэрэфэсымыдэхэщтыр осэлэ, — Чабэ зыгIо-зытэ зыфIоожыггэ.

Радиом кытыггэ кыэбарыр зэхэзыхыггэ гыунэггэу шгэузитIу нэрэ-Iэрэ кыагу Чабэ дэжь кыэсыхи, ыгу зэ-рэплгырэм нахы нахь кыхаггэхьаггэ.

— Ал, Чаб, мы уилшгэшгэжыеу иакыыл иужыба сэлэ, лIы IэнатIэ имыIэмэ мыхуныкIэ уцуггэ, — зым кылуагы.

— КIэлэхумэ афэдэу тракторыр ппхэу ипшыпккэу зэрэггашIэ залом, сшIошгы хгуггэаггэл, ау радиом сы-эдэлум, ар гыогу пхэндж зэрэтэхьаггэр кызыгурылуагы. Тэ типшгэшгэжыехэр ащ кIырылIыныхьш, бгыныкIо-ды тиггэкIодышчт, — ятIонэрэ шгэузым жьы кыфэмы-щэжыэу мышIэр кыIушIыкIыштыггэ.

Зулейкэ еджапIэм кыкIыжыи ядэжь кызэкIожыым, янэ нэпсыр рилгэкIэхээ, рилуаггэр бэ.

— А, нынэ, мы узыпыхьаггэм ыуж икI, ар орыкIэ Iофы хушчтэпышш хэггэкI, мары кысепIогаггэ пIо-

жын, укIэгъожьын. О уилэгъу пшъэшъжъемэ афэдэу кыюкIушт сэнэхъат горэм зыфэгъас. Мыхъужьыхэ хъумэ, кIо, пшэрэхъэкIо дэгъоу зыгъас. Ар бзылъфыгъэ IэнтIэ шъыпкъ...

ТхъэмэфитIо кIымэфэ каникулэм загъэпсэфынэу еджакIохэр кызатIупщхэм Зулэйкэ иныбджэгъухэр экскурсие чIыпIэ горэм зыкыщапIыхъанэу кIуагъэх. Ежъ Зулэйкэ квалэм яншыпхъоу дэсым дэжъ кIуи, ащ есыфэ легковой машинэмэ яхыллэгъэ тхылъыр зэ дэгъоу щыкIиджыкIыжыгъ. Нэужым зыми римыгъашIэу машинэхэр зепфэн уфитгъу тхылъхэр кызыщаратырэ чIыпIэу квалэм дэтым кIуагъэ. Упшъэшъэ хъупхъ кыраIозэ, экзаменхэр ытыгъ, машинэ зэрифэн фитгъу тхылъи ыныбжъ зэрикъугъэм тетгъу кыратынэу кыраIуагъ. Зулэйкэ чэфым зэрихъэу, ыIупшIэхэр зетемыхъажъэу ядэжъ къекIожьыгъ. Ар еджапIэм кызыкIыжыкIэ тхылъ зэфэшъхъафэу ыджыхэрэмэ машинэхэм, анахъэу тракторхэм яхыллагъэхэр нахыбэрэ кхафэхэу ыублагъ. Ятэ ар ыгу рихъыщтыгъэ, ау янэ ымыдэу ыIощтыгъэ: «А нынэ, мы гъучIыжъымэ яхыллэгъэ тхылъхэм апыкI, лIы сэнэхъат хэлхынэу узэрэпыхъагъэм шIу кIэрыпхыщтэп...»

Ау ным ыIохэрэр Зулэйкэ зыкIи ытхыакIумэ ригъэхъанэу фэятгъэл: «О уилон Iо, сэ сишIэн сишIэгът», — ыгукIэ зэриложьыщтыгъэ. Янэ ымышIэу Зулэйкэ ятэ елъэIуи, зэ-тIо губгъом IофышIэ дэкIуагъ. Тракторым иIофшIэн нахъ нэIуасэ фэхъунымкIэ пшъашъэм ащ макIэп ишIуагъэу къекIыгъэр. Зы мафэ шIыхъафышхо шыIэу Зулэйкэ ятэ игъусэу губгъом дэжIуагъэу ошIэ-дэмышIэу трактористмэ ащыщ сымаджэ хъугъэ. Трактор кIоцIэшхор зезыфэн нэмылэкIэ кыагъэушугъ. Зулэйкэ ятэрэ бригадирымрэ тракторым тырагъэтIысхъанэу ялъэIугъ. Хъунэп-къэхъужьынэл аIуи шъхъае трактор кружокыр кызэриухыгъэ тхылъыр аригъэлгэгъузэ ажэхъагъ, тракторыр зэрэзэрифэшъуштыр ашIошты ыгъэхъугъ. Зулэйкэ ятэ игъусэу нэрэ-Iэрэ кыагу тракторыр зэхигъэнагъэ, хъасэм ятэ дытесэу хэхъагъ. Ыпхъу итрактор зефакIэ ятэ зельгъум, ыгукIэ зэриложьыгъэ: «А слъэгъурэр зилофшIакIэм кIалэмэ ащыщ тракторист Iаджи кычIыгъэплъынэп...»

Сымаджэ хъугъэ трактористым ычIышIэ Зулэйкэ Iоф зэришIагъэм икъэбар чылэм хиз хъугъэ, яни ар лъыIэ-сыгъ. «Ая-на-сын мыш ышIагъэр, мыш ышIагъэр», —

губжыгъэу ным ыIощтыгъ. Ау ятэрэ ыпхъурэ гушIохэу, чэфым зэрихъэхэу Iэгум кыдэхъажьхэу зельгъум, зыфэшIыр о кыашIэ, ыгу нахъ Iасэжыгъэ. Ауми Зулэйкэ уиэм кызехъажьым, ным ыжэрэ ыжашъорэ сыхъат псаум зэнимыгъэсэу бэ ыпхъу рIуагъэр. «Сэ уасIорэм укъемыдэлунэу, о пшъхъэ кыхъэрэм нэмыкI умышIэнэу дунаим укытехъуагъ», — зыфилорэ гушыIэхэмкIэ ным игубж ыухыгъ.

Гурыт еджапIэр Зулэйкэ кызеухым, ятэ ишIэ хэлъэу тракторнэ бригадэм Iоф сишIэнэу зыхаригъэтхэгъ, заочнэу мэкъумэщхозыяственнэ институтым агрономэу зышIымэ шIоигъоу чIэхъагъ.

Адыгэ пшъашъэм ятэ игъусэу трактористгъу Iоф шыIэу зэриублагъэм икъэбар ежъ деджагъэхэм ямызакъоу бэмэ зэхыхыгъэ. Трактор кIоцIэшхом Iоф зыри-

гъашлэрэр мэиш нахь мыхъугъэу Зудейкэ ищытхъу чыжьэу лугъэ. Тракторым зытесыр илэсырэ ныкхорэ зэхъум исурэти илофшлэжлэшлун газет зауэмэ кыхъау-тыгъ. Анахьыбэрэ игугъу зэрашыштыгъэр иснауштыгъ, ичаныгъ, илэлэсэныгъ. Игъусэмэ анахьыжьэу иофшлэ-ныр регъажьэ, кыдыримыгъэщэу куоу мажъо. Чылэл-хъэ еутыным фэлэзэ хъугъэ. Сыд фэдэ иоф фагъэзагъэ-ми илшъэрълъхэр шысэтехыплэу егъэцаклэ, инормэхэм кызэраригъэхъурэм имызакъоу фэтагынуэ ыгъэстын фаем шыши кыгъэнэжың елъэкы. Ятэ илэпылэгъоу трактор клочлэшхоу зытесыр къэбзэ-лъабзэу сыхъатым фэдэу ылыгъ.

Бэмьшлэу хэкум илэжьэкыо пэрытхэм язэлуклэшхоу шылагъэм Зудейкэ ащэгъагъ ыкыи апэрэмэ ащыщэу ащ кыщагъэгущылагъ.

— Сэ бэрэ кысэупчлэхъу кыхэкы, — ащ кыщи-луагъ Зудейкэ, — улшъашъэу трактористэу иоф пшлэ-ныр хылтэ кыпфэхъурэба, сьдэуштэу о пшъэшъэ лэп-лэпэ цыкълум машинэшхом клочлэгъу уфэхъура? Шыпкхэр къэлон хъумэ, кыи, кысфэхъу, ау кыи умыхъоу узыфаер кыбдэхъуштэп. Етланэ шъослоштыр ары, хульфыгъэхэм машинэхэр, анахъуи машинэ клочлэшхохэр зэрэраферэм рылагэхэу бэрэ зэрэслэ-гъурэм сыгу ыгъэплъэу кыхэкыгъ. Джи ахэмэ анахь мыдэу сэри тракторыр зэзгъэшлагъэ. Машинэ клочлэш-хори хульфыгъэхэм афэдэу бзыльфыгъэхэми алэ кы-рагъэхъанхэ алэкынуэ хъугъэх. Сыдрэ машини бзыль-фыгъэ лэ шъабэр къеклушт. Пюлэн хъумэ, бзыльфы-гъэм фэдэу машинэм зи кыдеклокыи бгъотыштэп. Ащ нэмыкылу хульфыгъэхэм афэдэу тэ тутын тешъоу, удрэ-мыдрэ тлоу уахътер пкленчъэу дгъаклорэп. Хуль-фыгъэхэм ащыщэм, лы зырызхэм афэдэу тэ тытхъау-сыхалэл, ешъоными тыпыщагъэл. Ари Иофын шыщ.

Зудейкэ кылорэм заклэхэри ашлогъэшлэгъонэу едэ-луштыгъэх. Ылушлэмэ шхыпцыр къячъагъэу игушылэ кыпидзэжьыгъ:

— Мы зэлуклэшхом лышхъэхэр хэсыхэу сэлъэ-гъушъ, зи иоф игугъу къэсшлэшт. Ар зылъагъэлэсы-кыи фаер ежьымэ ашлэн. Мы лъэхъаным тракторэу кыдагъэкыхэрэм яклорыгъэкли якърарукли зи яло-лэнэп. Ау ащ сэ ошлэшлэклэ зы дагъо я! — якабинэ-хэр хульфыгъэмэ нахь атегъэлсыхъагъэ нахь зыкли бзыльфыгъэхэмклэ лэрыфэгъоу шытэп. Ар тракторхэр

кызыгушпысыхэрэм яшъуложь. Пшъэшъэ тракторист-хэм якабинэхэр нахь шъэбэн, нахь нэфынэн фае, ары-лаклошъ, зылъэныкыоклэ гъунджэ итыми зи фэлуагъэл. Телъымэ миллицэм хэт бзыльфыгъэхэм, авиацием иоф шызышлэрэ бзыльфыгъэхэм шъошэ дахэхэр афарагъэ-шыгъэу ашыгъых. Сыд пае бзыльфыгъэ тракторист-хэм, механизаторхэм шъошэ дахэхэр къяклухэу ямы-лэштха? Ари зигъо хъугъэ иоф. Шъошэ дынхэр зылэ илэ-лэшхъэтетхэм джырэклэ тызэрафэмыразэгор ятэло. Зи фэлуагъэл ахэр тэ тищыклагъэмэ къадеплъыхэмэ. Тра-кторым уеплымэ, ащ исыр зэрэбзыльфыгъэр къэпшлэн плэкынуэ бгъэпсын фае. Ар хэтрэмкли дэхагъэ...

Зудейкэ иоф зышлэрэр илэситлу фэдиэ хъугъэу, ащ ежъ фэдэ пшъашъэ тракторыр зэрифэнэу ыгъэсэнэу му-рад ышлыгъ. Ар лъэшэу яти, тракторнэ бригадэм ибри-гадири гуапэу ащыхъугъ.

Зудейкэ Иофышлэ кызыкыжыкыкыкы пшъэшъэ шыгъын-клэ зефанэ. Сыда плэмэ псэлъыхъо жъугъэу кыфыкыо-кыгъэхэу, ипчъэлупэ зыубэхэрэмэ лаеу зыкъраригъэлъэ-гъумэ шлонгъол. Ащ ипшъэшъэ шыгъын клэраклэхэу, гъэшлэгъонэу ыпкъ закълужь къэшлэжыгъэхэр зызыши-лэу, ицокъэ лъэдэкъэ лъагэмэ зарыуцожыкыкы, идэха-гъэ пае уеплэу ушысыным фэд. Гохы дэдэу къэзы-шлэрэр ынэхэмрэ шхъомчышъо зылэ ышъхъац клахы-рэ арых. Лэдым фэдэу ышъхъац кыхъэ благъэу ыкы-быклэ къедзыхыгъэм узеплэыкыкы, ащ пэз пытым фэдэу кыпцэхъу. Ренэу ылэхэмэ лэбыцохэр апылэу иоф зэ-ришлэрэм ишлуагъэклэ, ахэмэ яшъэбагъи ядэхагъи зи кышыкылагъэл.

Мэфэкли мафэмэ ащыщ ехъулэу хэку газетэу кыде-кыгъэм ит Указыр кызылэблэсым Зудейкэ гушлогъа-лэ. А Указыр хэкум ицыф пэрытмэ ягъусэу Зудейкэ орден кызэраратыгъэм ехыллэгъагъ.

Мэфэкли мафэхэр зытекыи Зудейкэ зичэзыу экза-менхэр ытынуэ макъумэщ институтым клонэу зигъэхъа-зырыгъ. Бэрэ къэтмэ гъомылэ фэхъун ылуи янэ къу-рамбий, шэлэмэ лэшлу сыд зыфэллоштхэр лалъмэкыи изэу ыпхъу фигъэхъазырыгъэх.

Зудейкэ дахэу фэпагъэу, ордэ клилуклэу гъунджэм лутэу шыт пэтэе янэ гушлэзэ клэрыхыи, ыпхъу рилуагъ:

— А, сисас, къалэм экзаменхэр птынуэ уклон хъумэ, гъомылапхъэу пфэзгъэхъазырыгъэхэр зыдаштэх.

— Хьун, нан, хьун, — гушхуагъэ хэлъэу Зулейкэ джэуап кытыжыгъ.

— Нан, изын кысэптымэ, кьалэм Бэчыкьомэ я Ки-мэ имашинэкэ сишэнэу ыуагъ.

— А уипчъэлупэ лумыкырэмэ ащыц механизатор кэлэ зикъэмыщэу Ким ара зыфаллорэр?

— Ары, нан, ары...

— Узэрэфай, сисас.

Джауштэу чэфэу, ишлугъоу нелэрэ шылакэм дыри-гъаштэу адыгэ пшъэшъэ механизаторэу Хьэсэзэщэкъо Зулейкэ мэлсэу.

Дэхэсунэ ихьакI

Гъатхэр игъогу теуцуагъ, Псыхъохэм анэ кьекIы. Чы шъхъашъом зэфэдэу шышхъонтIарым. Гъэхъунэмэ узарыхъэкIэ, кошэ-куашэу уц кьэгъэгъэ бынэу арытхэр апэу нэм кьыкIедзэх. Ахэмэ алырэгъу кIэракIэр угу кьагъэкIы. Гъэтхэ жы кьабзэу зэрехъэрэм илэшлугъэ гъунэнчъэшъ, гучIэм лыIэсэу уегъатхэ. Чыгымэ апыс бзыу цыкIухэр гъэтхэ мэфэ дахэм ежыух. Ахэмэ ама-къэ укIэдэлукIымэ, орэд кьалоу кыпщэхъу:

Мэзым тырихъакIэу
Ушыри кьытфэкIы,
Тыгъэри кьытфепсы,
Псыхъоми тынэсы...

А лэхъаныр ары Украинэ чыжъэм кьикIи, тикъуа-дже хьакIэу зы бзылфыгъэ кызыкIогъагъэр. Ащ На-талья НиколаевнакIэ еджэщтыгъэх. Ар ежъ IофкIэ зы-пылтыгъэр адыгэ тхыпхъэ-бзылхъэхэр, идэгъэ-хэдыкIхэр ары. Ахэр зэрэшIыгъэхэм яплъыштыгъэ, сурэтхэр аты-рихыштыгъэх. А тхыпхъэ, хэдыкI зыфэллоштхэм ишты-пкIэу илъэс заулэ хъугъэу зыкIапылтыр, ахэр тхыль-шъхъафэу кыдигъэкIынхэм пай. Адыгэхэм и ащ фэдэ тхыпхъэхэр бэу зэрIэхэр зэхихыгъэти ары а бзылфы-гъэр Адыгэ хэкум кызыкIэкуагъэр. А Iофым изакъол бзылфыгъэр зыгъэгумэкIыштыгъэр, ау ащ ышъхъэ джыдэдэм кьитхынгоп, игъо тыфифэжышцт.

Украинэм кьикIыгъэ хьакIэм иморадхэр къуаджэм ипашэхэм кьызафелуатэхэм, ар Дэхэсунэ дэжъ арагъэ-щагъ. Ауштэу зыкIашыгъэр кыгурылогъуаеп: Дэхэсу-нэ дэн-бзэн Iофымэ хэшIыкI ии афыриI, хэдыкIынкIи сыджIи Iазэ. Ащ нэмыкI шIогъэ Iаджи Дэхэсунэ хэлъ: хьакIэкIэ шлу, бэшIагъэу бысым дэгъоу ыцIэ Iугъэ, ухэтми уигъээщышцтэп, бэу кыуиIон ешIэ.

Дэхэсунэ Украинэм кьикIыгъэ бзылфыгъэм чэфэу пэгъокIыгъ, ыпхъу класэ фэдэу кыфэгушлоу унэм ри-гъэблэгъагъ. Гъогу кыытекIыгъэ хьакIэм Дэхэсунэ игу-шлубзыугъэ зельэгъум, мы лъэныкIом кьежъэн зэхъум кыраIогъагъэхэр ыгу кьэкIыжыгъэх: адыгэхэм егъа-шIи хьакIэр якIас, хьакIэ кьафакIомэ, насыпышлуагъэу зыфалъэгъужы...

Щэджагъом рагъажыи чэщыгу хъуи, аужырэ атакъэ-хэр кьэлIофэ Дэхэсунэрэ бзылфыгъэ хьакIэмрэ шысы-гъэх. БэшIагъэу зэрэшIэщтыгъэхэу, зэнэлосэжъхэм фэ-дэу зэфалотагъэр бэ, кьэбаркIэ зынэмысыгъэх и шыIэп.

— Сэ силI зэошхоу кIуагъэм шыфэхыгъ, лъэсыдзэм хэтыгъ, — Дэхэсунэ кылуагъ, — лIым фэзгыотыгъэу зы кьорэ зы лхъурэ сиIэх, Скъо врач хъугъэу райцент-рэм Iоф шешIэ, спхъу унагъо ихъагъэу кьоджэ чыжъэ щэпсэу. ТIуми сакIэрысынэу фаех, сащэжыынэу кызы-сэлъэлухэрэр бэшIагъэ, ау сафеуцуалIэрэп. ХэлIэжыыр сыгу пыкIэрэп, сесагъ. Скъорэ спхъурэ илъэс кьэс зы-тIо-зыщэ садэжъ кьакIохэшъ щэлэх, гъэмафэри яшъэ-жыехэр раникулым кыскIэрысых. Ахэмэ сапылъ, сы-кьадекIокIы сшIошIызэ, зэщыгъо симыфэу уахътэри-сы-мышIахэу макIо. КIымэфэ чэц кIыхъэхэм сэдэ, сэбзэ, хэдыкIхэр сэшIых...

— Сэри, — кыыригъэжъагъ Украинэм кьикIыгъэ бзылфыгъэ хьакIэу Наталья Николаевнам. — Сятэ Отчественнэ зэошхом хэклодагъ, икIлодыкIэу хъугъэри зыщыкIодыгъэри тэрзэу сшIэрэп. Письмэу кыгъахы-гъагъэмэ ащыщэу зы кьэнагъ. Ар лъэшэу згъашлоу кьэ-сэхъакIы. А лисьмэм фашистхэр Темыр Кавказым нэсы-гъэхэу, Адыгэ хэкум ыныкIуи аубытыгъэу кылошты-гъэ.

— ЗэрэIорэмкIэ, — кьэуипчIагъ Дэхэсунэ, — уятэ тыхэкIу шызэуагъ. Арыба?

— Ары, ары, шызэуагъ, — джэуап кытыжыгъ На-талья Николаевнам, — сятэ шыуалъэныкIо фашист-мэ щязэозэ шыфэхыгъэнкIи мэхъу. Сыкызэжъэм ащ

буж сфынэу сяни лъэшэу кысэлъэуагъ. Къоджабэ-мэ сэдэхьагъ, сыкIэупчIагъ, ау сэ лъэкъуацIэу кыса-гуагъэхэм, мыжъосынмэ атетэу слъэгъугъэхэм сятэ ылъэкъуацIэ къахэфагъэп.

ЯтIонэрэ мафэм Дэхэсунэ адыгэ шхын Iэшлүхэр ыгъэхъазырхи, хьакIэм ыпашъхэ кыыригъэуцауагъэх. Ахэмэ хьакIэр зырысэу ахэIагъ, лъэшэу къашытхъугъ. Ащ нэужым Дэхэсунэ илэшIэгъэ-идагъэхэм бзылфыгъэ хьакIэр яшлэу ыублагъ. Зым адрэр нахь шIогъэшIэгъо-нэу дышъэ е тыжын идагъэхэр зилэ сыхъатылгъэхэр, жьыфхэр хьакIэм зэпилтыхъэщтыгъэх. IэшIагъэ лэпчъ бэрэ зэрэплгырэм имызакъоу телэщтыгъэ.

— ТыхьакIэ бэу уишъыпкъэу мы тхыпхъэхэм уяплты, мыщ афэдэ ныбжыи плъэгъугъэба? — фэмышыIэу къэупчIагъ Дэхэсунэ.

Наталья Николаевна тIэкиу ыгъашIи, мыгузажъоу джэуап къытыжыгъ:

— Сэ дышъэ е тыжын идагъэу слъэгъугъэр бэ, ау мыхэр сищыпэлъэгъу, мыщ афэдэу дахэу идыкI бэрэ салэ къифагъэп. ОшIа тхыпхъэмэ Iофы зызгъэшIыгъэу сызкIапылгыр? Ахэмэ бэ ямэхъанэ, Ащ пае цыф лъэлкъ ээфэшъафхэм ятхыпхъэхэр зэгъэуIугъэхэу, тхылъ шъхъафэу къыдэзгъэкIын сыгу хэлъ. Тхыпхъэ лэпчъ акъылымрэ гумрэ бэу къарауатэ. Ары пакIошъ, тхыпхъэхэмкIэ цыф лъэлкъ лэпчъ ишыIэки-псэукIэ зы-фэдагъэр хъазырэу къэпшIэн олзэкIы, плонэн хъумэ, идыкI-хэдыкIхэр тарихым зы кIылъэныкIокIэ хэхъэх...

— Мы сыхъатылгъэм тет тхыпхъэу кIужым фэдэр гум итамыгъ. Мы къэтэбэ бгырыпхым тет хэдыкI кIыхъэ шIыкIлүхэр бзыу тамыгъэм яхыщырых. Мыщ фэдэ тамэ-хэр сIагъэмэ, кIасэм дэжъ сыбыбыныгъи зыфэплоныр къекIы... — Дэхэсунэ ипхъуангэ дэлъ идагъэхэмрэ хэ-дыкIхэмрэ къыдихыхэмэ хьакIэм ригъэлъэгъузэ, чаны-лэ хьэрэ-пIарэ горэ къахэфагъ. А чанылгъэу хэдыкI дахэхэр зилэм чычыбжэ фыжъ зыкIэ телъ чанзэдэлъ пшъхъапэ лъэгъупхъэу къищыщтыгъэ. Ар Дэхэсунэ къы-зештэм, лъэшэу хэхъапшыкIыгъ, Iэ шифи, ыбгъукIэ ыгъэлъылыгъ.

— Мы чаныр уиIахьыл благъэ горэм иен фае, сыдэу шъэжъыелгъэ даха зэрылгыри, — кыIуагъ бзылфыгъэ хьакIэм, Дэхэсунэ ыгу жьы дигъэкIэу хэсурымкIи, кыыригъэжыагъ:

— А чаным макIэп хышгъэу пылгыр. Ар анахь эгъэ-

лъэпIарэ пкыыгъоу мы унэм илгъымэ ащыщ. Пелэн ды-шъэкIи, мы дунаем мылькоу тетымкIи зыми сфетыштэл.

— Ар гъэшIэгъоны, ащ фэдизэу, а чаныр сыда зы-кIэбгъэлъапIэрэр? — ишъыпкъэу къэупчIагъ Наталья Николаевнар.

— Гъэмэфагъэ, Жьоркыгъ, — кыыригъэжыагъ Дэхэсунэ, — фашистхэр ашъэ икIыгъэу тичылэ чэщэу кы-теуагъэх. Тидзэхэр а лъэхъаным зэкIэкIонгохэ фаеу хъугъагъэ. Ахэмэ IашэкIэ нахь зыкъауэзэндьни бэрэ пэ-мытэу къагъэзэжыныу шыгыгъ. Тидзэхэу къэзгъэзэ-жыыщтхэу голэн IофкIэ къуаджэр зыбгынэхэрэм ащы-щэу зы нэбгырэ хылыгъэу уIагъэу шъэфкIэ сиунэ кыра-гъэгъолъхъэгъагъ. Ар фашистхэр тикъуаджэ кыдэзы-мыгъэхъан зыхысап полкым хэтэу лхъашэу зэуагъэ. Къауи кыызэхэфэфэ нэс Iашэр ытIупшыгъэп. Хылыгъэу уIэгъэлIыр зэрэкрасноармейцэр ымышIэным пае зэкIэ ищыгъынхэр нэмыкI шыгъын кыызэрыкIокIэ псынкIэу зэблэтхъугъэ, зы тхыгъэ лъэпкыи, документи иджыбэ игъусагъэмэ кыранагъэп. ЗэкIэмкIи иджыбэ кырана-гъэр мы чан зэдэлгъэу тапашъхэ илгыр ары. Ащ шъэ-жыыалэ фэсшыгъ. Фашистмэ тиунэхэр зэпырагъазэу тыхъалыхъоу кыхэкIыгъ. Мы пIэм хэупчIагъэу хэ-лыр хэта алуи зэ кызкIэупчIэхэм, ар сэ шы, зыфкIэ мэсымаджэ сIуагъ, «Тиф» гушыIэр фашистмэ зызэхэ-хыкIэ, ащ лыпытэу мэшIотэным тетых плонэу зым зыр ыужэу илгъэтыжыщтыгъэх. Ар икIэнакIэу красноармей-цэу уIэгъэ хылыгъэ зытелгыр къэзгъэнагъ, ау аджалыщэ къытефагъэу хъуи, ащ илIыкIыгъ.

— Ар хэтыгъа? Хэт шыщыгъа? — гуIэу къэупчIагъ Наталья Николаевнар.

— Ар тэри зэдгъашIэ тшIонгъуагъ, ау зыкIи амалэу тыфэхъугъэп, — джэуап къытыжыгъ Дэхэсунэ, — ко-мандирым советскэ дзэкIо уIагъэр къызытлгъэхенэм, ар гушыIэщтыгъэп, лагъымэ ыпашъхэ кыызшэом, дэгу-псыгу ышIыгъ, ыбзи ыубытыгъ, щэ къутафэри ыжъагъэ щызэбгырыкIыгъ, ащ кысылогъагъ. Бэу уIагъэм сэ сшъхэкIэ сыкъыдекIокIыгъ, тигъунэгъухэри гумэкIы-гъэх, Iазэу къуаджэм дэсмэ анахь дэгъури къедгъэо-лагъ, ау хъужыгъэп. Непэ кызынэсыгъэм зышышы-гъэри кыздикIыгъэри тшIэрэл, ау зэрэкрасноармейцэр тшIэщтыгъэ. Иджыбэ чанэу кыраыхыжыгъэр мары, ар илгъэс щэкIым кхэхъугъэу згъашIоу сIыгъ.

— Сеплгы хьушта? — къэупчлагъ Наталья Николаевнар.

— Сыдзу мыхъоу, ма еплъ, ащ хьарыфищи тетхагъ, — чаныр Дэхэсунэ къыщэй, бзыльфыгъэ хьаклэм ригыгъ. Чаным ыкIэ телъ чыныбжъэ фыжым тедзэгъэ хьарыфищыр Наталья Николаевнам зельэгъум, ышъо къылыччи, зэрымыр хьугъэу зауэрэ шытыгъ, етланэ ахъ гуц ылуи къызэхэфагъ, Дэхэсунэ хьугъэр ымышIэу ыгу елэжыгъ, псыр бзыльфыгъэ хьаклэм Iуегъафэ, ышъхъэ Iэ шефэ, мэгумэкIы:

— Сыд къыохвуллагъэр, сыд уилажъ... Къыомызгын гьомлапхъэ горэ озгъэшхыгъа? Хьауми угу къэ-мэклагъа?..

— Джыдэдэм нахышIоу сыкъэхъужьышт, — ерагъэу къызэпигъафэзэ къылуагъ Наталья Николаевнам, — олзэгъуа мы чаныкIэм тетхагъэр Н.Ф.Н. къеджэлъ.

— Сэлъэгъу сыкъеджэм Н.Ф.Н. — ылоу тетхагъ, — джэуап къытыжыгъ Дэхэсунэ.

— Н.Ф.Н. — зыфиорэр Николай Феофанович Наливайко. Ар сэ сят. СыцIыкIоу а чаныр сятэ зэриIыгыгъэри къэсшIэжыгъ. А сятэ гъамакI!

Тури IаплIыкIэ зэрэIыгыхъу бэрэ зафэмылажэу гыгъгъэх, пыхъагъэх, Наталья Николаевнам ятэ ичан IэкIэ зэрэцэсырэр шIомакIэу ебэуштыгъэ, бэрэ къылоштыгъэ:

— А сятэ гупсэу, сятэ нэф клас, умакъэ зэхэсхырэм фэд...

— Гу лыптагъа адэ сятэ исэмэгулэ лъэныкIо илэхъомбэжыкIэ ызыныкIо зэрэлымытыгъэм? — Наталья Николаевнам нахъ гу къызызылэпешIыхъажым, Дэхэсунэ къэупчIыгъ.

— Ары, ары, исэмэгулэ пыт Iэхъомбэжыер пэкуагъэ. Ар дэгъоу къэсэшIэжы...

Дэхэсунэ игъунэгъу ныо къыхъагъ. Дэхэсунэрэ Наталья Николаевнамрэ нэлсым ишIуагъэхIэ анэхэр пIыжы зэрэхъугъэхэр зельэгъум, хьугъэмкIэ алуупчIыхъэу ригъэжыагъ. Ари Iофым зыщагъэгъуазэм, фэмыщылэу къыщиутагъ, псынкIэу къэбарэу шыIэр хьаблэм хэсмэ арилуагъ. Бзыльфыгъэ хьакIэу Дэхэсунэ дэжъ исым нэрэ-Iэрэ къагу цIыфыбэ къыфэсыгъ. Зым пытэу ыIапэ къыубытыштыгъэ, адырэм IаплI къырицэкIыштыгъэ, ящэнэрэм ыдэжъ хьакIэу ригъэблагъэмэ шIоигъоу къелэIуштыгъэ...

ЗэкIэ бысыми, хьакIи, гъунэгъоу къэсыгъэхэи зэрэзэхэтхэу къоджэ гъунэм дэжъ шыт чыгъэжым фаузэнкIыгъ. Ащ дэжъ ары Наталья Николаевнам ятэ игъашIэ зеухым нэмыкIхэм ягъусэу зыщагъэIылтыгъэр. Ащ зэ-къошхэм якъэкIэ еджагъэх. ЦIыфымэ ащ къэгъагъэхэр къыздахыхи тыралъхъагъэх. Ятлонэрэ мафэм нэмыкIрэ цIыфхэу зэошхом хэклодагъэхэм алъэкъуацIэмэ афэдэу Николай Феофанович Наливайко ылъэкъуацIи дышъэлскIэ къоджэдэсмэ зэкъошмэ якъэ тыратхагъ. Наталья Николаевнар зэрэщытэу, ащ зэхихэу цIыфыбэмэ псалъэ къашIыгъ.

А хьугъэ-шлагъэм икъэбар бэрэ къуаджэм шалотагъ, ар нэмыкI чыплэхэми алъылэсыгъ. Сэри ар зэрэзэхэ-хыгъэм тетэу къэстхыжыгъ. Джаш фэдэ хьугъэ-шлагъэ-хэр арын фае зыфэдэ мыхъурэ шыIэл цIыфымэ зыкIа-Iорэр. Ау джыри сигушыIэ къыхэзгъэхъожы шIоигъу. Бзыльфыгъэ хьакIэу Наталья Николаевнам иIоф зэпигъэугуи, шIэхэу янэ макъэ ригъэлунэу, ТекIоныгъэм имэфэки ехъуллэу адыгэ къуаджэм къыздицэни ятэ зычIэ-лбыр ригъэлъэгъунэу ядэжъ кIэбжыгъэ.

Дэхэсуни зэрэкъуаджэуи ащ зыфагъэхъазыры. Къэгъэгъэ дахэхэр зым къэгъэкIы, адырэр заом хэклода-гъэм ибын пагъохышт цыгъу-пIастэр ыгъэхъазырыным фагъэзэнэу къыкIэлъэлэу, ящэнэрэр псалъэу къышIыштыгъэ.

Дунаир зэфэдэу рэхъат, дахэ: къэгъагъэхэр тыгъэ нэбзыймэ зэлъагъэпскIых, чыгъ къутамэмэ атес бзыу цIыкIухэм загъэшIэгъожыэу яорэдхэр къало. Ошъо къаргъом пцэ фыжэу итхэр псыхъо чъагъомэ гъун-джэм фэдэу къарэщы. Тисабый насыпшIохэу-тижъо-гъо цIыкIухэр дахэу фэпагъэхэу мэцхык, нахыжъхэри ашъокIи агукIи матхъэхэшъ, чэфым зэрехъэх.

Чыгум ыбгъапэ гъэбэжъур шэлүшашъэ, тилэжъэ-кIо хьалэлхэр тимамыр машинэхэм атесых. Ары, ду-наир рэхъат, ау а рэхъатныгъэр бэу лъапIэу къытфы-дэкIыгъ...

Темыркъанрэ телевизорымрэ

Унагъом исымэ Темыркъан анахыжъ, ары унагъом ышъхъэри. Темыркъан шылэныгъэм хэшъыкI ин зэрэфы-рилэм пае кылохэрэр унагъом исымэ дэх имылау агъэ-цакIэ. АмыгъэцакIэ хъуна нэбгырэ пэлчъ ишъуагъэ екIынэу, ышъхъэлэн шэхъу римиорэмэ. Ары паклошъ, хъабди чыли акылэгъу афэхъу. «Темыркъан ылауагъ» залокIэ, ащ зыми зи римиуаллау егъэцакIэ.

Унагъом зыгорэ ыщэфын хъумэ, Темыркъан зэкIэри еупчIыжъы. Ащ емыупчIыжъхэми хъушт, ау аущтэу зы-кIашIырэр лIыжъым нахъ игопэн алошъ ары. «Гъунджэ хэтэу шифоньер тIщэфынэу тIло, тятI» зыраIом, бэу дэгъу, ар унакIэм къекIушт, къариIожыгъ. — «Диван къекъэжъгъакIэм (мафэрэ зытесыхэу чэщырэ пIэктор ашIыжырэм) фэди тIщэфына?» — алуи зеупчIыхэм, «адэ чылэмэ ауж зыкIидгъэнэна, терэI ари», — ылуи, ари къаригъэщэфыгъ. ЕтIани еупчIыжъхи, зэрэгыкIэхэрэ машинакIи, холодильники ащэфыгъэх.

Унагъом бэ ишыкIагъэр. Ащ хэти шыгъуаз. ТIэкIу шIагъэу унагъом исхэм телевизор щэфыгъэн зэрэфаем игугъу ашIы хъугъэ, ау Темыркъан мызэгъэгум зиудэ-гугъ. «О уи-уиу зэ шъууцужъы хъуштыба шыу, икъунба шъушщэфыгъэ заулэр. Унэмэ унэгъо IапIэхэр башцэу зэ-рарытым шэхъу хэмылэу защыдгъээжъын тIэкIы-рэп», — зытIо-зыщэ ыкъуи, иныси, иныоу Къэлэхъани зехаригъэхэу кыIуагъ. Ау унагъом исхэр Темыркъанэ жэхэхэштыгъэх. Анахъэу телевизор ащэфыным кIэдао-штыгъэхэр Темыркъан ыкIо ипшъэшъэжъыеу яхэнэрэ классым ис Сарэтрэ ащ ыш IыкIлоу ятфэнэрэ классым кIорэ Бэчрэ арыгъэх. «Тэтэжъ, сыд пае телевизор ямы-гъэщэфыра? Ащ киноуи нэмыкI гъэшIэгъонхэри къекъэжъгъэх. Ащ ори унгъээштыштэп, укъыддеплъызэ пшIышт»...

Ащ фэдэ гушыIэхэм ауж тэтэжъым ынэгу зэхигъа-хъэштыгъэ:

— Сыкъэшъумыудэгу! ШъуIуки адэ. Радиоприемник дэгъу тIи. Хэт фикъун оред дахи, тарихъи бэу кIело. Телевизор кыызашэфыкIэ, чэци мафи шъукIэрысызэ, шъуидестэхэр игъом жъугъэхъазырыштэп, арымырми дэу шъуеджэ. Шъош фэдэп телевизор кыызфашэфырэр.

Мазэ нахыбэ блэмыкIыгъэу тэтэжъым лъэIоныр даублэжыгъ.

— Тэтэжъ, а тэтэжъ, — Сарэтрэ Бэчырэ тэтэжъ ыуж имыкIыхэу раIоштыгъэ, — телевизор тIягъэщэфы, дэгъурэ дэгъу дэдэрэкIэ теджэнэу гушыIэ отэгы.

— Хъау, а делагъэр шыIэп, — джэуап кытыжъыгъ тэтэжъым ымакIэ нахъ шъабэу, — телевизор шъуфэтщэфыштыгъэм тIшэшт ыпэ рапшIэу пIырэ тIфырэкIэ шъуеджэу зышъуублэкIэ. Шъуитетрадхэмрэ дневникымрэ ахэмэ анэмыкI оценкэхэр адэмытхэгъэу зыслъэгъукIэ Iофым сегупшысэшт...

ГъэшIэгъонба, мэзишым кыкIлодI пшъэшъэжъыемрэ шъэожъыемрэ пIы хъатэ хэмытэу оценкэу яIэхэр тIфызакIэу ашIыгъ. Ащ пае Къадыр апэ зэритэу унагъом ис птэури гушIоштыгъэх. Школым чIэт радиоузлэм зы мафэ кыIуагъ: «Механизатор анахыжъэу БылмыгъотыкIо Къадыр кунагъо кыкIырэ еджакIохэр хъупхъэхэу кычIэкIыгъэх, яоценкэхэр пIэлъэ кIэкIыкIэ агъэтэрэзыжыгъ. Ахэмэ ясурэтхэр щытхъу пхъэмбгъоу тишкол иIэм непэ кырагъэхъагъэх».

— Тэтэжъ, а тэтэжъ, — зэпагъодзызэ Сарэтрэ Бэчырэ Къадыр раIоштыгъэ, — дэгъоу ыкIи дэгъу дэдэу тызэреджэрэр непэ тишкол ирадио кыIуагъ, щытхъу пхъэмбгъуми тит. Тэ тIуагъэ дгъэцэкIэжыгъэ, джы телевизор тIягъэщэфынэу кыптефэ. ОшIэжыба гушыIэу кытэлтыгъагъэр?

Тэтэжъыр гъумыгъузэ макIэу кыхиIукIыгъ:

— Дэгъоу ыкIи дэгъу дэдэу шъуеджэу шъуублэмэ теплъын слогъагъэ нахъ, сэ телевизор шъуфэсщэфышт слогъагъэл.

Мыщ дэжъым пшъэшъэжъыемрэ кIэлэцIыкIумрэ тэтэжъ иджэуап рымыразэхэу гынагъэхэу аублагъ. Темыркъан ишъхъэгъусэу цы зыджэу шысыгъэ Къэлэхъанэ ар зельэгъум, хъазырэу илIыжъ тегыяхыгъ:

— Арэп, зи слонэп слугагъэкIэ, уижышъхъэм деле ухъужыгъа сэлэ. КIэлэцIыкIухэм кыангъэбылэ уадешIа? Егугъухэу дэгъоу еджэ хъумэ телевизор афягъэщэфынэу пIуагъэшъ, гъэцэкIэжы! Тэри мы унагъом тыщыш; умышIэрэмэ сшIэрэп нахъ, тэ тIо гори кыпхэзагъэ хъушт.

Темыркъан зи кымыIоу шысыгъ: иныо ащ фэдэу лъэшэу цIацIэ хъумэ, ащыгъум шIу зэрэщымыIэр ешIэ. ШъыпкIэ, ащ фэдэу иныо зыкыфыричэу илъэсым кы-зэрэхэкIырэр загъорэ дэд ныIэп, ау Iофым иныо кызы-хэхэкIэ, ащ ыIорэр ымыгъэцэкIэнэу амал иIагъэл.

Амырмэ тхэмафэм кыкЮц! лЫжЫм икЛэсэ хуун-шкынхэм анэмык! Ианэм кытехэщтыгъэ.

— Зэхэоха, лЫжЫ! — Къэлэхъан етИани кыборэм кыхигъэхуагъ, — а тцэфыгъэ заулэм а телевизорэу зыфалорэри къахэкууКыщтэ! ТеллЫмэ тИунагъо итвот шЮ, ори сэри пенсие къытаты тинысэ чэмЫщ пэрыт, ти-шбао колхозым нанахь механизатор дэгъумэ ащыщ. Тшхыни тцыгъыни къытэхъоеклы тызыфаер зэкЛэ зэтэ-гъотыллэжы...

Ньом игушылэхэм ауж Къадыр хъатэу ылъэдакъэ ригъэнэжыгъэп. Ау телевизорыр къызашэфкЛэ, шэмбэт ыкИ тхэумэфэ пчыхъэ шэхъукЛэ клалэхэр емыплыи-хэу афигъэпытагъ. КЛалэхэри дэпкИаехэмэ гушлэхээ «хуун, хуун!» — алуагъ.

Темыркъанэ раймагым къащэгъэ телевизорхэм хуун ахимыгъуатэу къалэм клуагъэ. Анахышлюу къэзгъэ-лъагъорэр къыщэфыгъ, етИани ар телевизорым хэшЫкИ ин физилэ специалист зытлушмэ аригъэлъэгъугъ, ари-гъэуплъэклугъ.

Телевизорыр къызэгъэсым тхэумэфэ мэфагъ. Уна-гъор гушлощтыгъэ. Анахъэу къахэщэу чэфым зэрихъэ-щтыгъэхэр Сарэтрэ Бэчырэ. Нэнэжымыи зэригуапэр къэпшлэнэу ынэмэ шхыр атекЫштыгъэп, ахэмэ «укъед-гъэуцоллагъ, лЫжЫ» къалорэм фэдагъ. Зытлушэ Те-мыркъанэ къызэрэрагъэлъэгъугъэу телевизорым хигъэ-нагъ, ау зэфэдэу ар къызэлъынэфыгъэ нахь, зи кыгъэ-лъэгъуагъэп. Ащ лъэшэу Темыркъан кыгъэгумэкИыгъ: «Сыд пае зи мыщ кымыгъэлъагъорэ сэлэ, тыгъолчы-хъэ къэсщэфы зэхъум дэгъу дэдэу юф ышлэщтыгъэ...»

— А, тят, сыхъатитлукЛэ телевизорым къыридзэу ыублэщт нылэп, джыри жыло, — кылуагъ унэм къы-хъажыгъэ ыкьо механизаторым. А гушылэхэм Темыр-къан ыгу нахь къагъэчэфыжыгъ.

ЦыкИуи нии унагъом исыр телевизорым нэшлукЛэ еплыхъэш шысых. Сыхъатитлур мэфитлу икИыхагъэ фэдэу къащэхъу. ТэкИу шлэ къэсми сыхъатэу адрэ унэм пьлбагъэм клэлэцЫкЛухэр клэлъырэлъадэхэш эзэрэ-гъэплых.

Аузэ уахъгэр къэси телевизорым Темыркъан хигъэ-нагъ. Такыкь заулэ нахь темышлэгъэу телевизорыр къызэлъынэфыгъ, ащ лыпытэу икЛэтэ-лъатэхэу псы-псыхэр къахъухыгъэхэу пшъэшэ куп къэлъэгъуагъ. Бзылфыгъэу зыкИышъохэр кыххэщыхэу фэпагъэхэр

кЛэлэцЫкЛухэри шысхэу алэрэу телевизорым къызэрэ-ридзэгъэхэр Темыркъанэ ыгу рыхыгъэп фаеп: лаби те-левизорыр псынкЛэу пыхыгъ. «Джынэха сэлэ мыщ кы-гъэлъагъохэрэр, ащ фэдэ нэмылэмэ къыридзэщтхэр, ащыгъум хъаолыеу сщэфыгъэ», — ыгукЛэ Темыркъан зэриОжыгъэ.

— Хэгъэнэжъ тэтэжъ, тегъэллэ, — алуи пшъэшэ-жыемрэ шъэоЖыемрэ къэлъаОхэу аублагъ.

— Зэтешфулъхь, шгузэлъыплцэоу!

Мызыгъэгум лЫжЫм ишхъэгъусэ ньоу Къэлэхъа-нэ зи кылуагъэп, зиушъэфи, тэкИу шхыпцЫзэ адрэ унэм чЛэхъажыгъ. Ари егушшысэщтыгъэ: «Шыпкъэм-кЛэ, телевизор аОзэ тызфаудэгугъэм ащ нэмыкИ кы-мыгъэлъэгъоштмэ, ар дэи. А къыридзэгъэ бзылфыгъэ-хэми яджанэхэр сыдэу плуакЛэх, кЛакох ыкИ ямышы-кЛэх. Сэ силЫжъ кымыкЛухэнхэу, ылъэгъу мыхъухэрэр ары ащ къыридзэгъэхэр».

ПсынкЛэу зыфапи Темыркъан пныбджэгъу лЫжЫу Хъазэрталэ дэжъ клуагъэ, ипчъэлу ебэкъогъэ кьодыеу къыригъэжыагъ:

— Хъазэртал, тИунагъо цЫкИуи нии исхэм сыщамы-гъэлэжъ хуун телевизор горэ пхъонтэ иным фэдизэу къэсщэфыгъ. О илъэс хъугъэу унунэ итым яхыщыр хъа-зыр. Кыгъэлъагъорэм сеплЫгъэ шхъае зыкИи сыгу елугъэп.

— Сыда ащ фэдизэу угу римыхыиэу кыгъэлъэ-гъуагъэр? — къэупчлагъ Хъазэрталэ.

Унэм зыгорэ исымэ ылуи зиллбахыи, ежъ нэбгыри-тлумэ зэрязакъор ышлэщт зэхъум, Темыркъан джэуап къытыжыгъ:

— Синуи, синиси, клэлэцЫкЛухэри къэзэрэугъои-гъэхэу унэм исхэу телевизорыр зыхэсгъанэм пшъэшэ куп къыридзэгъ. Ахэмэ щыгъыи ащыгъи ащымыгъи фэ-дагъ. АкИышъохэр зэфэдэу кыххэщэу псылсы бзыхъаф цЫкЛухэр уепшэмэ атезын фэдэу атэхъогъэ кьодые ны-лэп, шхъапцлагъэх, лъэпцлагъэх. КЮ, хуна ауштэу къэбгъэлъагъоу! Ащыгъум ным къызэрильфыгъэм тэтэу къытырарэгъахы ерэжэжыых.

Мыщ дэжыым зыфемышлэжыэу Хъазэрталэ кылууну-ти къэщхыгъ ыкИи гушлэзэ кылуагъ:

— Ар, о пшлэрэп нахь, Темыркъан, балет зыфалорэр ары. Сыдэу адэ дунаем зи хэмышлЫкИхэра, шылэны-гъэм чыжъэу ыуж укъинагъа.

— Сыд фэдэки ащ едж фаеми, сыд фэдэки фэус еблэми сэримэ ащтэу бэульфыгъэхэр къэзгъэлъэгъоштэл, — джэуап къытыжыщтыгъэ Темыркъан, — къэмыгъэлъагъо мыхъуштмэ тэрэзэу фэпагъэу къэгъэ-лъагъу.

— О Темыркъан, ар пшоу цыф зэхемыгъэх, арым-рымэ кыбдэхъащхыщтых. Балетым нэмыкIэу телевизорым киноуи, къашъохэри, фэшъхъаф Iаджхэри бэу гъэшIэгъонэу къэгъэ-лъагъох. Марыба сэ сиунэ ит телевизорым джы кыгъэ-лъагъорэм и теллъынба!

Хъазэрталэ телевизорэу зэхигъэнагъэм бэ темышIэу кышъокIо куп кыридзагъ. Ахэр Кавказ цыф лъэпкы-гъэхэ фае, адыгъ шъошэ къабзэхэр ащыгъыгъэх, цые, къамэ зыфэпIощтхэмкIэ лъэшэу зэтэгъэпсыхъагъэх. Зэдырагъаштэу пшъашыи кIалл хъарзэм фэдэу дахэу зыб-лырагъэхыщтыгъэ, илыягъэу дэлкIаехэрэл.

— Джар хъун, джаш фэдэ къэбгъэлъагъомэ хэти ыгу рыхыи, — ишъыпкъэу Темыркъанэ кылуагъ, — сэри тадэжь псынIкIэу зэзгъахыжыныи телевизорыкIэр хэзгъэнэн, тиунагъокIэ а кышъокIо шIагъохэм тIал-лын.

Лъэтемытэу Темыркъан къэсыжыи телевизорыкIэр хигъэнагъ. Унагъом исхэр къеIыстIагъэх. Кавказ къашъохэу телевизорым кыгъэлъэгъуагъэм ашIогъэ-шIэгъонэу пстэури еплъыгъэх. Ащ нэужым щыгъачъэм ехыылIэгъэ кинофильмэ телевизорым кыгъэлъэгъуагъ.

— Неуш еджакIо шъуклон фае, — алуи, Сарэтрэ Бэчырэ ашIонгъоджэ дэдэу лыгъэкIэ агъэгъолъыжы-гъэх. Чэщыр хэкиотэфэ нэс нэжъ-Iужъхэр телевизорым кIэрысыгъэх. «Чэщ рэхъат кышъокIу, типрограммэ тыухыгъэ», — дикторым кызелэ нэужыр ары нIэлп яостыгъэ бынымэ загъэкIосэжыгъэр.

Зыгъолъыжыгъэм сыхъат фэдиз тешIагъэ нахь мы-шIэми, Темыркъан чъые къекIуштыгъэп, гулшысэмэ ахэ-тыгъ. Анахъэу ащ ышъхъэ имыкIыштыгъэр телевизорыр ары. «ШылакIэр мафэ къэси нахь гушIуагъо мэхъу зэ-пыт. Тадэжыи тисэу Москва кышаIорэр, радиом-кIэ зэхэтэхы Iомэ дгъэшIагъозэ, джы ащ кышагъэ-лъагъорэр тапашъхъэ ит фэдэу телевизорым кыредзэ. Уиунэ уисэу, столым улусэу, плъакъо зэтэдзагъэу шае уешъозэ, дунаим щыхъуи-щыши, киноуи сыди телеви-зорым уегъэлъэгъу. Къало ар мыпсэолъэ шIагъомэ. Ду-нэе хъалэмэт сижъышъхъэм къэслъэгъужыгъэр, Бэ

дгъэшIагъэ, ау джыри нахыбэ дгъашIэмэ тшIонгъу. Цыфым ыгъашIэрэр шIомэкIэ зэпытышт, ыпэкIэ цахь гушIогъуабэ къэты зыхъукIэ.

БылымгъотыкIомэ телевизор защэфыгъэмэ къазы-фагу Темыркъан нахь макIэрэ урамым кытехэу ху-гъэ. Илэгъу лыжымысэмэ сэмэркъэу зырагъэшIэу бэрэ кы-ралэу зэхэпхышт: «Темыркъан, унэм укъимыкIыжыныу Къэлэхъан судкIэ уилоф ылуагъэмэ тшIэрэп нахь укъыт-хэжыжыхэрэп. Хъауми телевизорымкIэ тыпхъожыгъ ара?»

Ежыри Темыркъан а кыралэхэрэм япэгъокIэу ари-Iожыштыгъэ: «Шъо лыжыжхэмкIэ сыда сышъукIэрыс-кIэ кышъулонэу шъушIэрэр, а зыр ары ренэу шъуипшы-нэ кыижугъэкIырэр. Телевизорыр арымэ зыфашъуло-рэр, ащ сымышIэщтыгъэу бэ сигъэшIагъэр, ныбжыи сы-мылъэгъугъэу гъэшIэгъоныбэ сегъэлъэгъу. Тигъэунэ-жыгъ а телевизорыр къэзыугупшысыгъэм, мыхъуми ти-зэщ тырегъэу. Дэн закъоу иIэр адыгабзэкIэ кызэрэмы-гушыIэрэр ары. Ари шIэхэу адыгабзэкIэ къэгущыIэу ыублэнкIэ сэгугъэ».

Къуаджэм дэсмэ кызэралорэмкIэ Темыркъанэ теле-визорым бэкIэ нахь Iушы ехъулагъ. Тэ тихэгъэгуи нэ-мыкIырэ хэгъэгухэми яхыылIэгъэ къэбарыкIэхэр ренэу ешIэх, балет зыфалорэр ыпэкIэ тыгъужымыи ымышIэ-щтыгъэмэ, ащи джы дэгъоу щыгъуазэ хъугъэ. Футбол е хоккей щыIэнэу зыхъукIэ, ахэр блимыгъэкIыхэу яплъэу шэн кыштагъ. Темыркъан футболыр шыгъачъэм фе-гъадэ, хоккейми чынэ гъачъэкIэ еджэ.

Пстэуми анахь Iоф хэтыр Темыркъан ишъхъагъусэ ныоу Къэлэхъан ары. Телевизорым Темыркъан кIэры-сызэ, шхэгъур блегъэкIы, икIэрыкIэу щеджэгъуашхи пчыхъэшъхъашхи заулэрэ Къэлэхъан ыгъэстырыжыи фаеу мэхъу, ащ пае мэнIацIэ. «Мы лыжыыр телеви-зорым елIылIэшт», — бэрэ еIо.

А гушыIэхэм япэгъокIэу Темыркъанэ джэуап къэты-жыи: «Оры телевизор тэшэфыфэ тызымыгъэгупсэфы-гъэр, джы уфай уфэмыми шыIэ, ныу!»

Пыйкыо игукъау

Бжихъ кѣхагъ, Къуаджэм цыфэу дэсымэ къафа-нэрэ шымылэу юфшѣнхэр зѣлафэгъэхагъ, А уахътэм тегъафэгъэу къуаджэм икѣу къалэм клорэ гъоуклэу ашгыгъэм зэлалдыжыгъэу автобус дахи тыратлупщыагъ, Ащ кѣлакѣхэм ямызакъоу нэжъ-лужъхэри мафэ къэс къалэм рыклоштыгъэх. Зы мафэ къуаджэм дэс анахъ алъытэрэ лыжымымэ ащышэу Лыбэжыкыо Пыйкыо гъоуклэмрэ машинэ зетегъэлсыхыагъэмрэ якъэбар егулшысагъ: «Арэп сѣло мы чылэмэ афэдэу сыда сѣри къалэм зѣгорэм сыклоу сыкызыкѣмыплъэщтыр?! Ащ сѣла-нэ зыдэсымыдзагъэри хъазыр шѣагъэ. Армырми тиныуи Іаджхэри къэсщэфын фаеу къысэлъѣузэпыт. Сыкызыр-решэфэн тимиѣп, адырэл...».

Пыйкыо къэлэклон тугъур къызыхегъэпсым, ишъхыа-гъусэ ныоу Кокой къэсщэфыгъэн фаеу къылытагъэр бѣ-кѣае мэхъу. Мыр тищыкѣагъ, модрэр тищыкѣагъ Кокой къылорэм пѣпчъ «ари сапэ къыфэмэ къэсщэфын» ылоты, Пыйкыо мыгумэкѣхэу джэуап къытыжыштыгъэ.

Зы пчэдыжы Пыйкыо жъэу къэтэджи автобус къэу-цуплэм екѣугъ, Ащ зѣрихабзэу, къежкыным къыпэу къэб-зѣ-лѣабзэу зызѣклиупсыхыагъ, ыпакѣхэри дыдыпэм фѣ-дэу ыгъэщыгъэх, ищыгъын нахъ дэгъухэр зыщылъагъ, ибѣщ шъхыахъутѣмэу ежъ ылэшъхытлукѣ ышыгъэри къыштагъ, Пыйкыо ежъ яхыщырба пѣнэу ибѣщышъхъэ пакѣ дэжъ лыжышъхъэ сурэт тетыгъ. А сурэтэри чан-ныпэкѣ бѣщым хэзыулукѣгъагъэри ежыр ары. Пхъэм чаныпэкѣ сурэт зѣфэшъхыафхэр гъэшѣгъонэу тыришѣ-хъанхэм ищыкѣлугъом щегъэжыагъэу фэзыгъэсагъэр, ежъ къызѣрилотэжырэмкѣ, ятэжъэу пхъэшѣ Іазэщтыгъэр ары. Лыжышъхъэ сурэтэу бѣщым тетым ухэтими уналэ тѣмыдзэн плъэкѣштыгъэл: арэу узѣпищэу лъэгъулхъа-гъэ. Бѣщышъхъэм тет сурэтэм цыфхэр яшгыпкыэу къе-зѣрэгъэплъыхэ хъумэ, ар цыкѣу-цыкѣлоу лыргъужъ хъу-жыгъэ Іэ лэжъэкѣлжыкѣ ыгъэбылгыштыгъэ. Бѣ-щышъхъэм тет Лыжы сурэтэм Пыйкыо фэдэу пакѣи те-тыгъ, адыгэ лауи шыгыгъ.

Пыйкыо машинэ къэуцуплэм лѣтэуми апэу жы дѣдэу къэкѣуагъэу зѣрѣлутыр иныбджэгъу лыжымымэ ащыш къызелъэгъум блэкѣзэ, къыриѣуагъ:

— О, лыжыр уныо укырифыгъэмэ сшѣрѣп нахъ бѣу жъэу шыуиѣгу пшъхъэ къыдѣпхыгъ.

— Ащ сѣ джыри сиѣф нэсыгъэн, Ау сенегуе ауштэу ар озгъалорэм зыгорэ хѣлкъѣ, — сѣмэркъэу зыригъэ-шѣу къыложыгъ Пыйкыо.

— Сѣ жъэу сыкызыфѣтэджыгъэр къалэм сыклон сѣлошъ ары. Зѣ ащ сѣри сыкѣэллѣэн сыгу хѣлъ. Етѣани автобусым нахъ жылоу уземыкѣуалѣкѣ утѣсынэу чы-пѣ ибгъотѣштѣп. Ошѣлабэ джырэ клалэхэм ягъэлсыкѣ зыфѣдэр — уапэу къэсынхъэшъ жыи кѣи ямылэу къыо-лѣргухэмэ, къылоукѣхэзэ автобусым изѣрэгъэбѣнѣштых. О ахэмэ ашъхыагъ уитэу, уяплъызе уклѣшт. Тѣыс, тят, о тѣщ нахъи бѣкѣ унахыжъ къыуиѣнэу зыгорэ къахѣ-кѣымэ гушѣло... «Тѣри автобус уасѣ ттыгъэ», — аѣу, анѣ-хэр мыуцакоу шысыхэу къыоплѣых, умышѣрэмэ авто-бус уасѣм нахъи цыфыгъэр нахъ пыут пѣнэу.

Автобус клѣраклѣр къэсп, Пыйкыуи цыфмэ ягъусэу, ащ итѣысхыи ежыагъ. Машинэр зѣрѣшъабэмрэ гъогур зѣрѣдэгъумрэ Пыйкыо рагъэгуишысагъ: «Сыдэу адѣ уахътѣри псынкѣу быбыра? Ащ фѣдизэу бѣшѣагъэн ныла цукумэ тарысэу гъогу иутыгъэ, гъогууанэмэ татѣ-тэу пчэдыжыым тыдѣкѣымэ пчыхъашъхъэм нѣс ерагъэу къалэм тызынэсыштыгъэр?! Псыхъоу тызѣрыкѣлрэм джы лѣмыджъ лытѣ телъ. Нахыпэм ащ паромыжъ скыжъ цыкѣлоу тетыгъэм тыгу-тыгътѣ тѣоз тикѣшты-гъэ. Етѣанэ ащ сѣд фѣдиз хъѣл-балыкѣ пылыгъ. Цу-хэм алъакъохэр паром пхъэмбгъухэм адѣчъхэмэ къадѣт-хыжъэу, кум пхъэ тѣкѣлоу илѣым ыныкѣуи тшѣуитѣкѣу-жъэу макѣлп къызѣрѣхѣкѣыгъэр. Джыры зылѣкѣ фѣшъ-хъаф шъылкѣ тищылакѣ.

Блѣкѣыгъэ дунѣежыым икѣинырѣ джырэ дунѣякѣлэм итхыагъорѣ Пыйкыо зѣригъапшѣхэмэ, ягулшысѣзэ, ошѣ-дѣмышѣлэу зѣрыс автобусыр къалэм къэсыгъ. «Пчыхъэм сыхыатыр хым дгъэзѣжышты. Кѣлжынэу фаем зыщѣрѣ-мыгъэгъупш!» — автобусым икѣынхэм къыпэу шоферым лѣтэуми ариѣуагъ.

Пыйкыо илѣэс тѣокѣиплѣ Іѣпѣ-цылѣ зѣриныбжыым емылытыгъэу, анахъ лыи зишлугъом фѣдэу къалэм ичѣыпѣабѣ къызѣпигъэцыужъэу къыкѣлухыагъ, Іаджхэри ныор ыгъѣразэмэ шѣонгъоу къысщэфыгъ. Цыфмэ зы-щѣагъэлсѣфырѣ паркым дахыи, ащи зыкыщыплъыхыагъ ыкѣи тѣкѣлурѣ дэсыгъ. Щѣджагъо хъугъэти, шхалѣ го-рѣм чѣхъан морад иѣу Пыйкыо паркым къыдѣкѣжыын-кѣе ежыагъэу клѣлащытлукѣ горэм булкѣ фыжъ ныкѣоу

къелыжыгъэр ыгъэжъажьи сапэм зэрэхидзагъэр ылъэгъутъ. Пыикъо ащ лъэшэу къыгъэгубжыгъ: «Хъалыгъур, ары паклошъ, лэжыгъацэр къызымыдзэхэрэр, ар зыгъэпшутэу изытэкъуахыхэрэр ылъэгъу хъуштыгъэл. Хэт шыщми мыхамелыр ипхъахъ-итэкъу ышшърэм езонэу хъазырыгъ, ащ филъыти зыфыричыштыгъэ, ецлэцлэн-ецлэцлэни аужым рилоштыгъэ: «Хъалыгъум зыгу фэмыгъурэр — мыгъо».

Клэлэцлыклоу хъалыгъу такъырышхор ягъэ лонэу сапэм хэзыдзагъэм лъежьи, ар къыубытыгъ ыкли ытхъаклумашъо ылыгъэу булкэ ныкъоу чидзыгъэм рицалли къыригъэштэжыгъ.

— Джыдэдэм слъэгъузэ, а хъалыгъоу члэудзыгъэм ебэури мыдэ хъыри чыгы тлауклэм дэгъан. Ар о къыолжыжыгъэмэ бзымэ лус афэхъушт. Ори — о, напэ зым! Арара хъалыгъоу цыфыр шызыгъалэрэм зэрэдзеклохэрэр! Уагъэутэшъуагъ, — надыгабзи иурысыбзи зэхэлхъагъэу Пыикъо шъэожъыем лъэшэу ецлэцлагъ. Клэлэцлыклом ыгучлэ изыгъэу, зынэхэр шлоркъы хъугъэ Пыикъо къеплшыштыгъэ.

— Ащ нахъыбэрэ сплэжыштытэп тэтэжъ, сытлупшыжъ, — клэлэцлыклом къылуагъ.

— Тапэклэ ауштэу бзеджагъэклэ хъалыгъум удзекломэ сэ укъэслъэгъушт ыкли укъэзгъотышт. Ар зэгъащлэ! — Пыикъо ибэщ клэлэцлыклом фигъэсысызэ, клэлэйджагъ. Мыщ дэжыым, а клэлэ шъхъэлаем ятэрэ янэрэ Пыикъо ыгъотэу адэгущылэнклэ ышлагъэмэ зыпэ къымыштэн цылагъэл. Ахэмэ яклалэ тэрэзыджэу зрапурэр агуригъалоштыгъэ.

Къэлэ урамэмэ ашыщ тет анахъ шхэллэ тэрэзэу шлоршърэм клии Пыикъо члэхъагъ. Зэклэмэ афэдэу ланэ къаригъахъи дэхэ-дахэу шхэу ыублагъ. Ау зэ-тло нахъ хэмылагъэу шхэныр элигъэуи ыбгъуклэ шыс клэлэ шъхъацкларым ышлэрэр шлогъэшлэгъонэу еплшыштыгъэ. Клэлэ шъхъацкларыр лагъэм илъ хъалыгъу хъушэм хэлаби, зы бзыгъэ къыхихи, такъыр цыккыу къыгуитхъи, адрэр борщ ныкъошхым къуипшъхъэжъ плонэу хидзи луигъэклотыгъ. Тлэккыу шлагъэу клэлэ шъхъацкларым етлани хъалыгъу бзыгъэ псау къышти фэе-фэмыяшъоу едакъи зы лулхъэ гуичи, адрэ къэнагъэр лэккэ ыштыт-ыштытлэ, лэгуао фэдэу хъураеу ышли, шхаллэм шцынэ еохэу члэхэм альэныкъоккэ ыдзыгъ. Пыикъо клэлэ шъхъацкларыр хъалыгъум зыкли зэрэшъхъа-

мысырэм ыкли ащ зэрэрыджэгурэм къызэккыгъэплгы-хъагъэу шысыгъ. «Сыдэу мы слъэгъурэр ышъэ иккыгъап шыгу, сыдэу хъайонэ шъыпкъ. Бэу уимыцфыгъгъэ зеккыуаккэклэ мы бэщыр птхыцлэ шыгъэдджэгупхъэм, ау мы цыфы куартэу члэхэмэ сыкъаубыты нахъ», — Пыикъо ыгуккэ зэриложыгъэ. Клэлэ шъхъацкларыр ащи къыгъэудугъэл. Ящани лагъэм хэлаби, хъалыгъу бзыгъэшхо къыхихи, бэшэрэбым итыгъэ псымккэ ыгъэуцлэни, хъураеу ыпши, етлани ыдзыгъ. Пыикъо фэщылэжыгъэл, Ибэщ къышти, клэлэ шъхъацкларыр зыккларысыгъэ ланэм зэрэфэлэккэу еуагъ. Лагъэу тетыгъэхэри цаци сыди къыгъэлъэтагъэх, ау зи къутагъэл, къефэхыгъэл.

— Сыд пшлэрэр, лыжъ битэмал, сыда къыохъуллагъэр, узэккотыгъа? — Клэлэ шъхъацкларым къызыуипхъоти, цтагъэу къылуагъ.

— Зэккотыгъэр сэ озгъэлъэгъушт! Зэккотыгъэр сэ озгъэлъэгъушт, — ылозэ, Пыикъо ибэщ къылэтыгъэу ыгъэсысыштыгъэ. Бырысырым цыфхэр къезэрэгъэккыгъэх.

— Лыжъым зи илажъэл, лажъэ зытефагъэр хъалыгъум рыджэгъоу ланэм лус клэлэ шъхъацкларыр ары, — къылуагъ гъомлапхъэхэр къэзыхырэ официанткэм, — мафэ къэс джауштэу хъалыгъумккэ маошъ члэх. Ауштэу умышы, хъалыгъум урымыджэгу зылоккэ, уилоф хэлъэл, ар сэ снахъщэккэ сцэфыгъэ, сыд ешлэщтыми сыфит ело.

— Ауштэу ело лолъ. — Нахъи нахъ къэгубжыгъ Пыикъо, — а хъалыгъур ежъ ылэшъхитлуккэ къыгъэккыгъэмэ, ауштэу зеккотыгъэл, хъалыгъур ланэм къытехъэфэ нэс ащ гъогоу къыккыурэр зэрэккыныр ышлэщтыгъэмэ, а ерыуаджэм хъалыгъум уасэ фишлэщтыгъэ, зы фыгуккэ климыгъээу клиугъоештыгъэ, хъалыгъум мыхъунккэ дзекклохэу ылъэгъумэ, ащ ыл фэузыштыгъэ. Ешлорэм мэутагъошъ клэккыжы, ау хъалыгъум ыгъэутэшъуагъэр лэтэуи анахъ дэй, анахъ шынагъу.

Шхаллэм цыфэу члэхэм ашыщхэм Пыикъо дырагъаштэу клэлэ шъхъацкларым шлэхъаджэу ышлагъэм пае жэхэхъагъэх, «Хъалыгъу зыхашыккырэ лэжыгъэм иккыгъэккыны уипккэнтлэпс шыщ къыфебгъэхыгъэмэ, арэуштэу мыхъунккэ удзеккотыгъэл, — зым ылуагъ, «о цыфы ухъушт ылуи укъэзылыфыгъэр бэу хэуккыо-клаеу хэукъуагъ», — адырэм къытырипчъагъ. Клэлэ

шъхьацкырым зыгорэхэр кылонхэу фежьи шъхаем, хьалыгъур джэгуалъэ зеришлыгъэр зылъэгъугъэхэр нахь кызызэрэгъэбырысырхэм, псыжъо зытыраклагъэм фэдэу къэубэрэпщыгъ, ау знушъэфыгъ. Пыикъо лъэшэу кылоштыгъэ:

— Джырэ кынеужкIэ ащ фэдэу цыфмэ аклуацIэ зыхэлъ хьалыгъум жьбалымагъэкIэ удемызекIожь. Унэ лы кIэлъэу, цыф афэдэ укыыхэкIыгъэмэ щыIэныгъэ лъапсэр, къарыу къэклуацIэр гъэлъапIэ, ащ уасэ фэшI. О хьалыгъоу шхалIэм непэ щиптэкъухъагъэхэр гушыIэ-щтыгъэхэмэ, кыуалоштыгъэр ошIа? «Хьалыгъу Iульхъэ зэрагъэшхырэмэ уафэдэл, ощ фэдэр арэп лэжыгъэ кызыфагъэкIырэр, хьалыгъур зыфагъажъэрэр», — кыуа-лоштыгъэ.

Пыикъо ылъэгъугъэр гукъао щыхъоу, гуапэм зэлъи-штагъэу квалэм кызыэрэклагъэмкIэ ыгу зэбгъэжъэу кыгъээзэжьи, къуаджэм къэкложыгъ. ЯIэгу кыздэхъа-жым, иныо гушIозэ кыплэгъокIыгъ, ау лыжъым ынэгу зыклапIэм, шIу зэрэщымыIэр кышIагъ.

— Бэу, о лыжъыр, унэ-пау, квалэм узэклэм сы-маджэ укъэхъугъа сэлэ? — Кокой къэупчIагъ.

— Умысымаджэми а непэ сэ слъэгъугъэм ухэтми сы-маджэ уишын, — ыIуи Пыикъо зэкIэ къэхъулагъэр иныо кыфиIотагъ.

Ащ илэгъокIэу Кокой лыжъым рIуагъ:

— Квалэм дэсыр о уигъэсэнэп. Адэ хьалыгъу та-къыр гори цыфмэ алэпызын, иакъыл темыфэу зыгорэ-ми чIидзын. Ащ фэдизэу Iофы екъуа арI?

— А ныу, ори сыкъэмьгъэгубжи нахьышIу, — кы-ригъэжъагъ Пыикъо.

— Хьалыгъу такъырэп, зы фыгукIэри Iофы екъу, ары сэлэ, Iофы екъу. Нэбгырэ пэпчъ ащ фэдэу чылэ хьа-лыгъум, хэгъэгум ихьалыгъу дэзекIо хъумэ, тэ унагъо тшIэжъынэп, бышыкIодэу тыкIодын, абырагъу зэречъ-хыгъэу течъэхын. Цыф ныкъохэу хьалыгъур кызымы-дзэхэу, ихъахъ-итэкъу зышIырэ нэбгырэ пэпчъ тыкъе-ждэлэи, зедгъэшIэжъын фае. «ФыгукIэр лъэклапIэ» цыфым зыфиуагъэм бэ имэхъанэр умышIэрэмэ сшIэ-рэп нахь.

— А лыжъ, зыфапIорэр зэкIэ тэрэз, ау сыд пае сэ хьалыгъум уасэ фэсымышIы плонэу гъэсэпэтхыдэ укыыс-феджэра сэлэ, — Кокой кыуагъ.

— О ныор, укыыслэпымыоу къэлоштыр къэсэгъэух.

Хьалыгъур чапыч заулакIэ тучаным кыщашэфы, ау ар пелэн дышъэ ыуас. Дышъэ дзыо, ары пакIошъ, дышъэ самэ уилэкли пщэфын лэжыгъэ е хьалыгъу щымыIэ хъумэ, ащ фэдиз дышъэри — гъучIыжъ, КIэлэ зэе-тIуаеу хьалыгъум лъапекIэ еохэрэр тлъэгъухэмэ, ахэмэ зи ятымыIозэ, гъэсэхъуджае тшIыгъэх. Хьалыгъу ышхын икъун ымыгъотэу бэ а дунаним цыфэу ежыжыгъэр. Джы гъомылапхъэр тыхъои нахь мышIэми, пэклэипхы лшIы хъуцтэл, Ар, нэбгырэ пэпчъ гурыгъэлогъэн фае. Хьалыгъур Iанэм кытехъаным пае, ащ Iофыбэу, уахъ-тэу ищыклагъэр пстэуми загъорэ агу къэдгъэкIыжъэу тшIымэ, изэрар къэклоштэл.

ИлIыжъ кыуагъэмэ ягушшыси, Кокой кыуапсэ-лъыгъ:

— О лыжъыр, ослоштыр ары. ЗэкIэ хьалыгъум ехьылIагъэу, а къэплогъэ пстэури, джыри къэпIонэу къэ-нагъэри радиом тхи къягъаIу, газетыми кыыхягъэут.

— Ар дэгъоу угу къэкIыгъ, ныу! Арэу сшIыцт. Хьа-лыгъум икъэбарэу кыфэсIотагъэр зэхакымэ, Iаджхэри ригъэгупшысэнкIи мэхъу, — ыIуи, Пыикъо тIыси, мы зэпстэур ытхыгъ.

Хьашъом шъоу изы хъумэ зэгоуты

МэфэклI мафэм тегъэфагъэу райцентрэм шыгъачъэ щыIэщтэу аIуагъэти тикъуаджэ щыщэу лыжъ заулэ ащ кIонэу рахъухъагъ. Тигъунэгъу лыжъэу Бахъчэрые ахэ-мэ гъусэ зафишIынэу ыгу къэкIыгъ. «Шыгъачъэр сицIы-кIугъом кыщегъэжъагъэу шIу сэлъэгъу, силэгъу лы-жъымэ сыргъусэу сыкIони сыкбелIтын», — ыгукIэ Бахъчэрые зериIожыгъэ. Иныуи лыжъым иморад зы-фэдэр кыызгурэлэм, гушIозэ кыуагъ: «Ар дэгъоу угу къэкIыгъ, мыхъуми унэ жы тIэкIу кIэун, пкъоу рай-центрэм дэсыми ищыIэклэ-псэукIэ зыфэдэр къэплъэгъун, мары тэмамэу илтэситIу мэхъушъ нахь IэнэтIэ ин кы-зыратыгъэр, ыдэжъ зэ укIуагъэл. «Сэ илъэсым тIо-щэ сыкъакIо, шъо садэжъ зэ нэмыIэми шъукъыдэхъагъэл» Iуи зымафэ пкъо тхъаусхагъэ...».

Шыгъачъэр гъэшIэгъонэу кIуагъэ. Бахъчэрые иныб-

джэгъу лъыжмэ ахэсэу ыгукIэ тхъэжъу шыгъачтэм еплъыгъ. Якъуаджэ щыщ «Iалэу къатечыгътэм апэрэ шухъафтыныр къызэрэратыгътэм Бахъчэрые ыгъэгъу-шуагъ, щиз къыхигъэхъуагътэм фэдагъ.

Шыгъачтэр рагъэжъэным къыпи, ар заух ужьым Бахъчэрые иньбджэгъухэр игъусэу ыкIо ригъэблагъэхь, къыхъэкIагъэх. Лъыжхэр къызежъэжхэм Бахъчэрые ыкIоу райцентрэм дэс Чэлэмэт фэразэхэу иунагъуи ежыри афэхъохъугъэх.

— Бахъчэрий, — алуагъ лъыжхэр Iанэм жьыпакIыжхэзэ, — о ськъэуцун Iомэ, мыр иунагъо, оц тыфэдагъэмэ, тыкIожьынымн тыдэгъIэнып, тэ тежъэжьып.

— ШъыпкъэмкIэ, тят, къэуцун тхъамафэ горэм шы, укызэрэуцугъэмкIэ уигъусэмэ тянэ макъэ рагъэлу-жьын, — ишъыпкъэу къылуагъ Чэлэмэт.

— Къэуцу, къэуцу, а уилэгужьы иуныожьы псау-хэу укылуагъыжьын, — Бахъчэрые иньбджэгъумэ зэдъ-рагъаштэу къылуагъ.

— КIо, арэу шъоломэ ськъэуцун, — ылуи, Бахъчэрые къезэгъыгъ. Ау ыкIо иунэ къызыхъэгъэ апэрэ сьхъатым къыщегъэжъагъэу джы къызнэсыгътэм зыгорэ ышъхъэ имыкIэу, ащ ыгукIэ ыгъэгумэкIэу егупшысэ: «Сеплъымэ, мы ськIо ащ фэдизэу ахъщэ бэдэдэ лэжъапкIэу къыратырэл, тинысн къыгъэхъэрэ шлагъо шылэп. Иунэ IэлIэ къабзэу илъым ухегъэллъыхъэ, хъакъу-шыкIу закIоу шызэрахъэрэм дышъэлпсыр къыпэкIуты-кIы, тыгъуаси непи иIанэ шъоныр хэмытэу хъун-шхынэу къытехъагъэр сомишътэм нахъ мыбэмэ, ащ къыщыжIэ-нэл. Тыдэ къырихыра мыщ фэдызыр? ЕтIани IэнатIэ къырати мыщ къызашъэжыгъэмэ ащ фэдизэу бэ тешла-гъэп. Хъауми сэ сьхъукIомэ сшIэрэп...»

— Джары тищыIакIэ, тят, тхъэмафэрэ е мазэ горэм тадэжъ ущыIэн, зыбгъэлпсэфын. Угу къытэIумэ, о укIо-жымэ тyani къэбгъэкIонышъ, ари къытэзэщыфэ щыдгъэ-Iэн...

Бахъчэрые а гущыIэхэу ыкIоу Чэлэмэт къылуагъэжъ ядэлузэ, етIани емыгупшысэн ылъэкIыгъэл: «Ищы шхакIэу машхэ, пачыхъэм фэдэу иунэ алрэгъукIэ пкIагъэ. ителевизор фэдэр зырыз, ипианино Iонышъ, анахъ лъа-пIэмэ ащыщ...»

— А сикIал, мьемыкIумэ, зы унчIэ пфысиI. Илъэс-Iум къыкIоцI мыщ фэдиз унэгъо IапIи былыми сьдэу-

штэу зэбгъэулугъа? Сеплъымэ уиIанэ тетыр къэлъытэ-гъуай, темытыр къэлэгъуай. ЛоторейкIэ сомэ мин пчъа-гъэ къэпхыгъа хъаури ахъщэ чIэнагъэ дзыом илъэу къэбгъотыгъа?

— Ари къэтэгъоты, тят, джы щыIакIэр нахъышIу хъугъэ.

— КIо, пкIуачIэкIэ къэолэжымэ дэгъу, сикIал, ор-орэу пкIантIэ къыохызэ къэблэжырэр пстэуми анахъ IэшIу, анахъ фашIэ иI, нахъ угу кIеубытэ.

Ятэрэ ыкIорэ зэдэгущыIэхэзэ, Iанэм хъалыгъу бзы-гъэ псаоу телыхэри, лы такыр инхэри бысымгуащэм зехиугъуаехи, щэлъэжъ горэм пхъэ улсафэм фэдэу ри-такъохи, унэм ригъэуцукIыгъэх. Бахъчэрые ылъэгъу-гъэр ыгъэшIэгъуагъ, фэмыщыIэу лъэшэу хэжъапкъы-кIыгъ: «Слъэгъурэр сьд хъалэмэта, пкIыхъа хъауми иэфаIа?! Сьдэу мы бьныр шъом икIыгъ! Хэта мыщ фэдэу мыхъамелыр Iум-пэм зышIырэр, емыкIуба зыб-гъэшхэжIыгъэ паекIэ хъалыгъурэ лырэ илтэкъунхэр!»

— Мы щэлъэшхоу нысэм ригъэуцукIыгътэм сьда фышгъуихъысапыр? — фэмыщыIэжъэу къэупчIагъ Бахъ-чэрые.

— ХэкIыхэр дэзыщырэ машинэр къылухъащтышъ, ащ ратэкъошт, — джэуап къытыжыгъ Чэлэмэт.

— Мафэ къэс джауштэу шъошIы, арба?

— Адэ, тыдэ тэбгъахыщта мы къытэлыжырэ зау-лэр?

Бахъчэрые ыкIо къышIыгъэ гущыIэхэр зызэхехым, ыгу нахъ шIыкIу хъугъэ, фэмыхъукIа зиутыIугъ, ышъо къыхихэу губжи шъхъае зищIагъ. «Ащ нэмыкI мы-хъун Iаджи мыщ щыслъэгъункIэ сенэгъуе, къэхъурэм джыри сьпэллэныгу», ыгукIэ зериIожыгъэ.

— Тят, о щыс, сэ IофшIэ ськIошт, — ылуи ыкIо икIыгъ.

IофшIэныр чылэмэ сьхъатыр бгъум рагъэжъагъ, ау ежъ ыкIо шIыым ныкIокIэ дэхыгъэу икIулыкIу шIа-пIэ кIуагъэ. СьхъатныкIо «Волгэр» къекъу унэ пчъэлу-лэм Iутыгъ. «Волгэр» зехъэм, ар зыдакIорэм Бахъчэ-рые лъыплъагъ. Ау инэпллэгъу итызэ, чыжъэ дэдэу мы-кIуагъэу машинэр къэуцугъ. Ащ ыкIо къикIа, унэшхо-мэ ащыщ чIэхъагъ. «УитIумэ азыфагу лъэсэу мыкIоу машинэкIэ зарегъащэ. Къыздэхъу еIошъ, хъабыхъохъоу мэуцу», — ыгукIэ зериIожыгъэ.

Бахъчэрые тутын ешъоу щысызэ, зыгорэ пчъэм къы-

теуагъ. Пчър зылуехым, зы лы ящыкитурэ дзыорэ ушьагъэу унэм кыыригъэууагъэх.

— Мыхэр сыдыха, хэт паеха? — Бахчэрые унэм кыхыагъэм еупчыгъ.

— Бахчэрые пае алуи кысагъэщагъэх, нунэ игъэу-цохи кыгъэзэжъ кысагуагъ, — кылуи хылыбэхэр кызыхыгъэр унэм икхыжыгъ. Бахчэрые ящыкмэ задалъэм, шьон лъэпкъ зэфэшъхьафхэр, мыларьсэхэр, лимонхэр, апельсинхэр адэубагъэу адэлъыгъэх, дзыом укыгъахэхэу мэли тхачэт пцэритлуи илыгъ.

Юфшэныр бухи Чэлэмэт унэм кыхыажыгъ, ящыкхэмрэ дзыомрэ яплъи, чэфэу кылуагъ: — Ари дэгъу, зэкIэ а пстэури унагъом ищыкIагъэх, кышъхьапэщтых.

— Хэта мыхэр кыпфязгъэщагъэр, шыкIал?

— Ахэр кысфязгъэщагъэхэр лы шыпкъэх, шыпкъагъэ зилэх. Шу сызылгъэгурэ цыфых...

— Адэ мы заулэр кыпфэзыщагъэм зи ыкIи ышъхы елтыщтыба? Сыд ауаса мыхэм?

— Ащ ауасэ, тят, ар кызыщагъэмэ ашIэ. Ахэмэ сэри зыгорэ афэшагъ. Зым машинакIэ кыщэфыным пае сылэпылагъ, адырэм псэолъалхэ, е сэшIа нэмыкI, чэзыум есымыгъажэу IэкIэхъанымкIэ сишуагъэ езгъэ-кIыгъ. Джи бэ цыфхэр зыфаер.

— О слэгъури узыфаер бэ, бачэ,— кыыригъэжыагъ, ымакIэ зазэзэ, Бахчэрые, — мы мэфэ зытлушэу уадэжъ сызышыIэм сыгу пIантIэр кытыребгъэкIагъ, лъыри сшъхэ кыдэбгъэкIуаеу сыгу хэбгъэкIыгъ.

— Шохэрэр сшIэрэп джи, тят, сыда мы цыфымэ ялыгъэу угу сырыхэуIэнэу мыхъунэу кысэплгъэгуллэгъэр?

— Бэ, бэу бэ. — ымакIэ Iэтыгъэу игушыIэ кыындзэжыгъ Бахчэрые, — о нэмыкI мы унэм зи исыгон. Зыми зэхимыхэу сыгу кыдихыагъэр зэкIэ кыносIощт, кыбгурыIомэ дэгъу, кыбгурымыIомэ, оры зызэрарэу хъуштыр. Ужэ цыс кыдэмыгъэкIэу зэкIэ кыносIощтыр угу нубыт, псалъэ кыбдэзышIэрэр сэ сизакъоп, уяни сигъусэшъ, ар зэгъашIэ. КъулыкъушIапIэу узылутым ипшъэрылхэр, ипланхэр мыдэу егъэахIэх. Ащ икъэбар газетхэми кыхауты, радиноми кветышъ тигуапэ. Ау ащ угу ебгъэпсэфылагъэу сэ фэхъугъэ сиI пIуи абыкъохъушэу ууцоу уублагъэ. УизекIуакIи уиуцукIи сыгу ялурэп. Ахэр нахышIум тетэу зэблэмыхъумэ, укIонн пэкIэ уяутэкIышт. Мыщ фэдиз гъомлэпхэ хъазынэу ма-

фэ къэс кымолыжъэу иптэкъурэр зыгорэм къелзэгъу. Сэ мыхъамелым шъузэрэдзекIоу слэгъугъэр ыщэлэнэу зы мэкъумэщышIи къэхъугъэп ыкIи къэхъунэп. Хъалыгъу бзыгъэ псаухэр шъоц фэдэу изытэкъурэр мэкъумэщышIэм ыгу хэуIэ. Тыгъоспчыхэ зыгорэ кыпфаеу телефонкIэ кызытеом, ошIэжъа ащ дысэу узэрэдэгущылагъэр? «Мыр юфышIапIэп унэ нахъ», — пIуи утекууагъ. ГумэкIэу кыбуихыллэрэ цыфыр кыызэрэпшыгугъырэр унэ лы кIэлъымэ зыщымыгъэгъуш. Сэ згъэшIагъорэмэ анахъ згъэшIагъорэр шоферэу чэщи мафи ымылоу уезыщэрэм ыгу кыдищэенэу гушыIэ дахэ зэремыIорэр ары. Ар шыгъачъэм уимажинэкIэ тызощэм слэгъугъэ. Аужым пчэдыжкым жъэу уадэжъ кызылохъэм, сэлам епхыгъэп. О зыдэпшIэжъырэп нахъ шъом уикIыгъ. Цыфым сэщ нахъ IэнэтIэ цыкIу иI пIокIэ уемыпэбжъау. Пхъэ упсафэри цыкIу, ау хым фычIэгъэбырэп. Ар акъыл уиIэмэ кыбгурыIощт.

Цыфымэ цыхэ кыпфашIэу IэнэтIэ кыуатымэ, апэ урагъэуцомэ, ар насыптыгъ. Ау ар пшыгъушIэмэ шу уIукIэщтэп. Илыгъэу зымыгъэшIэгъожыш, ули умыIэты, уашIомышIэу узышIомышIыжъ. Сэ уасIорэр, шыкIал, о кыпшышынэхэми е кыпшыуикIытэхэми укъэзыуцухъарэ цыфхэм кыуаумыIонкIи мэхъу. Ау сэ сыуятэшъ; слы ушышышъ зэкIэри ослон фэе, ослонэу кыстэфэ. Уипшъэшъ еджакIо тыжын сыхъат дэгъу иIэпэтэе тыгъуасэ дышъэ сыхъат кыфэлщэфыгъ. Ари лыгъэу сэлъытэ. Дачэу ябгъэшIыгъэм къэралыгъо машинэмкIэ окIо... УиIыфыным фэд, утхъамэтэныри кIин, IэшIэхэл. КъууасIомэ сшIоигъор пшъо кыызэрэщымыгъэкIэным узэрэпылтым фэдэу, уиIыфыгъэ зекIуакIи кыызэрэкIемыгъэчыным уишъыпкъэу фэбан...

...Бахчэрые нэфIыагъом жы дэдэу къэтэджи, макъэ ымыгъэлоу ыкIо иунэ кыкIыжыи якъоджэ гъогу кытехъажыгъ. ЫкIо изекIокIэ-шыкIэхэу ылгъэгъэгъэхэм рээаджэ ашIыгъэу яIэгу кыдэхъажыгъ. ЗэкIэ ыкIо иунэ кыщылгъэгъугъи кышчызэхихыгъи ишъхъагъусэ ныо зырилтэжыгъэм мэзих нахъ темшылагъэу къэбар гомылу райцентрэм кырахыгъ — Бахчэрыекъо Чэлэмэт иIэнэтIэ Iуащыгъ. Ятэ а къэбарыр зызэхехым ыгукIэ зериIожыгъэ: «Хъашъом шъоу изы хъумэ зэгъоуты».

Гъогубгъум Iут саугъэтыр

Фэбагъэ, Мэлахъом тыгъэнэстырым кыхифыхи мэлхэр жъаум чигъэзыхъагъэх. Ежыри чыг цыкы горэм чэтисхъагъ. Тэри гъогум тыдэхи, а мэлэхъо лыжыым дэжъ зыдгъэпсэфынэу тытисыгъ.

Тыплэмэ, гъогубгъум дэжрэ бгы цыкыум мыжъо фыжым хэшкыкыгъэу саугъэт тет. Тэкыу зызытэгъэлсэфым, тылухы теплыгъ.

— Мы мыжъо пкъэу фыжыыр зыфагъэуцугъэр шъушэнэу шъуфай арба? — мэлахъом кырицэжъагъ. — Сэ къэбар къэлотаклэм сыфэлэзэл, ау сижабзэ кызырихъэу шъузгъэгъозэн...

— Цыфыр кызыфэхъугъэр ау сыдыми уашъом Iугъо кигъэоныр арэп, дунаим зыгорэ цигъэхъэн, цыфымэ шушлагъэ горэ къафышинэн фае. Цыф шъыпкъэм сыд фэдэ лэхъанми лыгъэ зерихъэу хабзэ. Ащ фэдэм цыфхэр нэшуклэ еплых, дахэклэ игугъуи ашы, шымылэжъми шысэ афэхъужы, шци тхыльхэм ахатхэ, оредми къахэнэжы...

Къэбарыр къезыгъэжъагъэм игушыIапэ тигъэса-кыгъ, лыжыым тыхэпщэ макъэ зэхихэу тызэредэу-рэр, тызэрэзылэкиубытэгъапэм гу зылъетэм кыригъэ-жъэжыгъ:

— Зигугъу къэсшышт пшъэшъэжынем ыгъэшIэгъэ хъатэ шыIэп, зэо мыгъоу, блэкигъэр кызежъэм яблэнэрэ классыр кыухыгъэ къодыягъ ныIэп, Ятэ заом ащи, изакъоу янэ кылтэхэнэгъагъ. Ипшъэшъэгъумэ афэдэу къэгъагъхэр шу ылъэгъуштыгъэх, тхаркьохэр иклэса-гъэх, ахэр ыгъашхэхэу апылгыштыгъэ. Шэн гъэшIэ-гъон хэлгыгъ. Зэклэ тхыльэу кылэклахъэрэмэ оредэу адэтыр езбырэу зэригъашIэштыгъэ. Ащ пае «орэдыло пшъэшъэжыер» аIоти еджэштыгъэх. Школым пчыхъэ-зэхыхъэ горэ щашIмэ е къоджэ клубым зыгорэ кыша-гъэлъагъомэ, оредхэр ащ апэу кырагъаIоштыгъэ. Адыгэ лыхъужыхэм, адыгэ бзылфыгъэ бланэхэм яхы-лэгъэ оредхэмрэ гыбзэхэмрэ хэти фэдэу кылошты-гъэх.

Фашист техаклохэм къуаджэр аубыти, хьэкIэ-къо-клэгъэ Iофхэр шызэрахъэхэ зэхъум, пным пэуцужыгъэ-нымкIэ ишIуагъэ кызырегъэкIоным ар пылгыгъ.

Чэщым сыхъатыр пшы ужым хэти унэм кыкIыи фимытэу фашистмэ къуаджэм унашъо щатыгъагъ. Фа-

шистхэр шынэштыгъэх: къуаджэм пэгъунэгъу мэзым партизанхэр хэсыгъэх. Пчъагъэрэ ахэр фашистмэ къа-тебэнагъэх, пый солдат пчъагъэ аужкыгъ.

Пчыхъэ горэм пшъэшъэжынем янэ ащ фэдизэу чэ-щыр хэклотакъэми ымышIэу, ягъунэгъумэ адэжъ псы-хъэ ежъагъ. Бзылфыгъэр урамым зэпырыкI пэтзэ, нэ-мыц часовой автоматкIэ къеуи кыуукыгъ. Куо макъэм цыфхэр къекIунхэкIэ щтагъэх. Пшъэшъэжынем чэщ-реным янэ ыгъэягъ, нэф зэштым бзылфыгъэ укыгъэр агъэIылыгъ...

Мыщ дэжыым мэлахъом ымакъэ зыгорэу къэхъугъ, ау кызыхимыгъэщ шIоигъоу, кыIорэр зэпимыгъэоу, кытIупллыхъэзэ, кыддэгъушыIэштыгъ.

— Пшъэшъэжынеу зыгу плыгъэм морад пьтэ-нышIыгъ: адэлэпыIэшт партизанхэм. Лэджэным гыкIын-хэр рилъхъэхи, мэзым ылъэныкьокIэ ежъагъ. Фашист горэм кызегъэуцум, мээ гъунэм реклокIырэ псыхъом гыкIакIо маклоу рилуи Iэклэкигъ. Мэзым зынэсым оред кыIоу ригъэжъагъ. «Тхъа ыIуагъэми ащ зыгорэ хэсмэ сапэ къифэн», — ыгукIэ пшъэшъэжынем зериIожышты-гъэ. Хъазырэу мээ гузэгъу зэхъум, пшъэшъэжынем ма-къэ горэ зэхихыгъэ. Тэкыу тешIагъэу зэхэугуфикыгъэу ытхакIумэ кыридзагъ: «Зулифат! Зулифат! Орыба? УмакъэкIэ укъэсшIэжыгъ». Пшъэшъэжынем иклэлэ-гъаджэ зэхэлыхъагъэу, автоматыр шIохэлъагъэу кыб-гъодэхъагъ, партизанмэ зэрашыщыр кыригъэшIагъ.

Пшъэшъэжынем чэфэу кыпэгъокIыгъэх, янэ пае кыфэгъаусыхагъэх, ылыи ашIэжынеу кыраIуагъ. «Сэри пным сыжъудебэнышт, сишIуагъэ къэзгъэ-кIошт», — джахэр Зулифатэ партизанмэ ариIуагъ. «Дэ-гъу, утфэгыкIон, утфэлщэрыхан», — кыраIуагъ Зулифа-тэ. ИшIуагъэ кыгъэкIон зэрилъэкIыштым, партизан-хэр кызыэрэфчэфхэм ыгу къалэтыгъ. Мэзым партизан-мэ щашIыгъэ псынэм апэрэ мафэм Iууцуи, дэгъоу афэ-гыкIагъ, афэдэжыгъ. Аузэ пшъэшъэжыер ясагъ, ежы-ри цыхъэ кыфашыгъ.

Партизанхэр къуаджэм дэс фашистхэм атебэнэ-хэшъ, Iашэхэр кыатыраханэу рахъухъагъ. Ащ пае пным изэрэщыт, ыкIуачIэ зыфэдизыр зэгъэшIэгъэн фэягъэ, партизанхэм якомандир къеджи, пшъэшъэжынем пшъэ-рыл кыфишIыгъ. Лэджэным гыкIыгъэхэр рилъхъан-хэшъ, ар ыIыгъэу къуаджэм мафэ нэфэу дэхъан, мафэ-нэфэу кыдэкIыжынеу кыфигъэпытагъ. Зулифат арэу

ышыгы. Мэзырэ псыхьомрэ кызэринэкихи, кьуаджэм фиуээнкыгы. Кьуаджэм зыщынэсыным дэжэ нэмыц часовоим кыгыэуцугь.

— Шьуунэ удымыгыкыэу сыда псыхьом гыкыакло узкыаклорэр?

— Псынэпсым урыгыкыэнкыэ дэи, псыхьопсыкыэ бгы кырэр нахь кьабзэ мэхьу, — нэмыцым жэхаплэвэзэ риложыгы.

Командирым пшэзырлыэу кьыфишыгыэр ыгьэцакыагы, кьуаджэм инэмыкырэ цыпэкыэ дэки, ятлонэрэ мафэм мэзым фиуээнкыгы. «Хэтми сапэ кыфэрэм тыгыуасэ нэс тичэм закыо кьэтэу, ащ сылгыхьоу еслон, сыгыэу зезгьэлэгыун», — пшэшыгьэжыем тыриубытагы. А гушпысэм хэтэу кыозэ, ошлэ-дэмышлэу мотоциклэм тесэу полицай горэ кьыкыолыэтыгы. «Тыдэ уежыагы, сыд мы бэлахышхом узымыгыэуцурэр?» — кьеупчыгы. Пшэшыгьэжыер гынагыэзэ чэмым зэрэлгыхьурэр рилоуагы. Полицаим пшэшыгьэжыем гуцэфэ хьатэ фимышлэу блигыэкыгы.

Псыхьор зепичи мэзым хэбьажыгы. Пулеметхэр зыдэщытхэр, ялчыагыэ зыфэдизыр, шэ-гынхэр зычлэлэ складыр зыдэщытыр, солдат пчыагыэр зыфэдизыр зэкыэ кьызэригыэшлэагыэх, партизанмэ ишлогыэшхо аригыэкыгы. Чэшым партизанхэм яшлэн ашлэагы. Фашистмэ шээфэу кьатэбанэхи, хьалэч рашыкыагыэх.

Зы мафэ командирым пшэшыгьэжыем кьеджи кьырилоуагы:

«Фашистмэ яштаб зычлэтыгыэ унэм кьычлэхьыи нэмыкы унэ ахыгы. Ар зыдахьыжыгыэр кьызэгьашы. Неушчэщ сыхьатыр тлум ехьуллэу кьэгьээжэ, чыгыгьэжыым дэжэ тыехэр кьыщыоужэщтых».

Зулифат чэщныкыо ужым зыми кьымышлэу дэхьагы. Яунэ екыуалыи, цыкылу-цыкылоу пчыэр луихи ихьагы. Тэкылу зыгьэпсэфынэу зыригыэкыгы. Пшэшыгьэжыем кьылыиылгэрэ полицаир кыашьом тесыгы. Зулифат ыгужьуакыэ кыэрахьор кьызэрэдихыгыэр, зэриплгыкыагыэр кьылыгьэугы, ау зиушыэфыщтыгы. Пшэшыгьэжыер кьэтэджи урамым кьызытехьэм, зыкыыримыгыашлэу полицаир ыуж кыкыагы. Урамхэр кьыкылухьэмэ зэпикылу хьажызэ, штабыр зыдэщылэр зэригыэшлэагыэ. Кьыгыгьээжыи унэм кьэкыоужызэ, полицаир кьыкылахьы, командэ кьыритыгы: «Кьэуцу, зымыгыэсыс, а угужьуакыэ дэлэ лашэр кьыдэхи кьэгьэтылы». Пшэшыгьэжыер кьыгыгьээ

фэдэу кьызэтеуцуагы. Командэу кьыратыгыэр ыгьэцакыэ фэдэу, ошлэ-дэмышлэу полицаим еуи хыгыэфэагы.

Полицаир зышаукыгыэ чыплэм псынкыэу нэмыцхэр кьэсыгыэх, партизанкэр аубытыгы.

Мэлэхьу лыжыым пкыантылэр ынатлэ тырилгыкыкыгы, куоу хэбьапщыкыи, кьылорэм лидзэжыгы.

— Тульхьэ рамытэу пшэшыгьэжыер унэ нэкыым тхьэмафэ рагыэсыгы, партизанхэм ялчыагыэ, ахэмэ ялащэ ыцлэрэ ылыэкыуацлэрэ кьырагыэлонэу, зыхэс чыплэхэм щыгыгьэгозэнхэу бэрэ еупчыгыэх, ау зи кьафилуагыэп. Фашист офицерыр еупчыныэу партизанкэм дэжэ ихьэ кьэсми, пшэшыгьэжыем ежэ ыгу рыхьырэ ордэмэ ащыц горэ кьылощтыгыэ нахь, зи ыжэ нэмыкы кьыдэкыштыгыэп. «Сыд цыф шыу, сыд бзылыгыгыа мыр кьэзылыгыгыэр», — ылоты, нэмыц офицерыр губжыгыэу кьэкыоужыщтыгыэ.

Партизанкэм ыцэхэр луагыгыэх, ылэбжыэнэ члэгьэмэ мастэкыэ ачлэпыджэагыэх, апч кьуотагыэм льяпцлэу хыгыэуцуагы. Хьэкыэ-кьокылагыэу рамышлэжыгыэ шылэп, ау зи кьафилуагыэп. Цыфмэ янэрылыгьэгоу аукыгы.

Советскэ Армием исолдатхэр бэрэ пэмытэу кьэсыжыгыэх.

Мы шьудлэгыурэ лэшхьэ льягэм а зыгугьу кьэсшыгыгьэ пшэшыгьэжыер члэлэ. Джары мыжыо сыным хэшыкыгыэ саугьэтыр зыфагыэуцугыэр.

— Ар сэ сисабынгь, — мэкыэ дэдэу кьыложыгы.

Тэ зи тымылоу тлэкыурэ тыщысыгы. Нэужым тытэджи кьэгьагыэхэр кьэтыугьоигьэх, бгы льягэм тет саугьэтым кьедгыэтылылэкыгыэх.

Гьэшлэ кыкыхь

Кьалэм кьыкылыжырэ машинэмэ кьадакылуи зы мафэ тикьуаджэ лы горэ кьыдэхьагы. Ащ шыпэ апэрэу тикьуаджэ кьызэригыгьэзагыэм изекыокыэ-шыкыэкыэ гу лыпытэщтыгыэ: ыпэ кыфэрэ цыфхэм акыларыхьэти зыгорэхэмкыэ яупчыщтыгыэ. Лыым ыжэкыэ-пакылэхэр лужьугыэх, ахэмэ фыжэ куашэхэр кьахэщыщтыгыэ, ынатыи зэлыгьэбабэ илэагы; лок псынкылагыэ зэрэзэшлуимыкыэрэм фэшыхьатэу ылэгушьомэ лыргьужыхэр кьатэщыщтыгыэ. Ежэ итеплэкыэ лы тлурьсэ хэкыотагыэштыгыэмэи, ынат

хэм джыри бэу машло кьакIхыштыгъэ, бэрчэтыгъи акIэлъыгъ, ахэр шхызи кьыоплъыштыгъэ. Сэ а лIыр урамым сапэ кьышифи, зэрэслъэгъугъэм тетэу сыгукIэ сIуагъэ: «Мыш фэдэу бэрчэтэу плъэрэр цIыфышIун фае».

— О слъэгъурэр мы кьуаджэм апэрэу укьыдэхъэгъэи фае, сьызэрэоплъырэмкIэ лъэгъун гори уиIэнкIэ сенегуе. Сэ мы кьуаджэм сыщыц, узгъэгумэки горэ шыIэмэ, IэпыIэгъу сыпфэхъун слъэкIышт, — сIуи, лIыр гушыIэгъу сшIыгъэ.

— Ары, кьызфэлIуагъэр шъыпкэ, лъэгъун сIэу шъуйкьуаджэ сыкьэкIуагъ. Зы адыгэлI горэм сыфаеу кьоджэ зайлэ кьэскIухъагъ, ау згъотыгъэп. СьызкIэупIэм, сэ лIэу сызыфаер мы шъуйкьуаджэ шыщэу ары кьызэрсалIуагъэр.

— Хэтмэ ащыца, сыда ыцIэри ылъэкьуацIэри?—сеупчIыгъ.

— Къэншъаокьо Якъуб! — хьакIэм лIэу зылъыхъурэм ыцIи ылъэкьуацIи кьыриIуагъ.

«Къаншъаокьо Якъуб Iолъ узыфаер», — сыгукIэ зыфэсIожьызе, сегупшысагъ, — ышIэгущэрэп а лIым кьэхъуллагъэр... Ар сфелощунэп...

— Ары, а лIыр тэ тикьоджэ шъыпкэ, кьыозыIуагъэм тьогу тэрэз укьытыригъэхъагъ. А лIыр джыдэдэм плъэгъунэу щытэп... Тэ тадэжэ мо уплъэмэ, мары олъэгъу, еблагъи, тIэкIу зыгъэлсэфын. Ащ нэужым Къаншъаокьо Якъубэдыхэм яунэ усщэн.

Къуаджэм кьыдэхъэгъэ лIыр хэлшыкIэу сигушыIэхэм кьагъэчэфыгъ, тадэжэ кьызысэгъэсым, тIэкIурэ шысыгъ нэмыIэу мыдэ умышIэрэмэ егъашIэм синэлосэжыгъэм фэдэу кьызфэкиIогъэлIым икьэбар кьыригъэхъагъ:

— Къаншъаокьо Якъубэрэ сэрэрэ мы зэошхоу блэкигъэм зыдзэ тыхэтэу тыздэзэуагъ, илъэситIо тызэкигъугъ, тIуми дэгъу дэдэу тызэрэшIагъ. Зымафэ горэм лIыхэр экIэтфагъэхэу, окопым тыдэлъэу тIэкIу зыдгъэлсэфызе, «кьалэм пэмычыжъэу тиадыгэ къуаджэ шыс, Кубань лъэныкьо сыкьекIы» кьысIогагъ. Сигъэгущон, сигъэгущон ыIоти, гушыIэ фабэхэр бэрэ кьысIощтыгъэ, гушыIэхэу джырэ нэс сцымыгъупшагъэхэу Якъубэ кьысIогагъэхэр пытэу сыгу кьинэжыгъэх: «А заори тыухыгъэу, а пий мэхъаджэми тытекIуагъэу, ох-ох тIожыгъэу кьэплъэгъужьын, сикъошэу Василь».

ХьакIэ тызэфакIоу, хъырыбжъэхэр зэдэтIэтэу мэфэ гушIуагъохэр кьытэкIуштышъ, ащ уемыхъырэхъыш. Гургъэпытэ, синьбджэгъужы!». Зэо бырысырым, хьэлэбалькьышхо гумэкигъом тыхэтэзе, тIуми тиадресхэр зэIытхынхэу хъугъэп, нэпэ-неушым тыхэтэзе тызэшIокIодыгъ. Боу а тхьамыкIэжъыр силъэгъумэ гушIощт, сэри ащ фэдэу сыгушIощтышъ, ащ Iо хэллэп. Къэншъаокьо Якъуб мыхъугъэмэ, сэ мы дунэе нэфыр зысыбгынэщтыгъэр бэшIагъэ, ТекIоньгъэм имэфэки кьэслъэгъужьыштыгъэп. Фашистхэм тязоозэ, хьылъэу сыкьызаулэм, ащ ыкIыбышъо сыкьыригъэгъуалъхьы, щынэгъуапIэм сыкьырихи, осыр бгъэкIэ ытхъузэ, ыпсэ ихъафэу чэщ реным сыкьыхьыгъ.

Врачэу сызыIэкигъэхъагъэхэм, ар икьэсэу а лIым укьымыгъэсыгъэмэ, уиIоф кIогъахэщтыгъ кьысалуагъ. Сянэ укьылгъыгъэ сшым уфэд, сыщэлэфэ усщыгъупшэ-нэп, олсэу, Къаншъаокьо Якъуб», — сIуи кьызэресIуагъэр кьэсэшIэжы. Апэрэ IэпыIэгъу врачэ кьысати, шэу схэлъыхэр псынкIэу سخахынэу сагъэмэхэ сабагъ. Ежэ ащ лъыпытэу ыгъэзэжы, фронтым Iухъажыгъ, сэ сагъэхъужьынуу сэщ фэдэу хьылъэу уIагъэмэ сырягъусэу чыжъэу сацагъ. Джащ нэуж тызэлукIэжынуу хъугъэп. Мы лIыр псаоу шыIэмэ зэ сылумыкIэжъэу сыуцулэл сIуи сыкьэжъагъ. Къалэм пэмычыжъэу шыс адыгэ кьоджишIымэ садэхъагъ, синасыпкIэ адыгэ лIы горэм къалэм сыщыIукIи силъэгъун зыфэдэр зэсэIом, шъуйкьуаджэ сыкьыгъэкIуагъ.

— ЗэрэпIорэмкIэ, Къаншъаокьо Якъубэрэ орырэ шъузэрэшIэщтыгъ, — хьакIэм есIуагъ, икIэрыкIэуи сегулшысагъ: «Ар зэрэщымыIэжъыр сэ сфелощунэп, а кьэбар гомыIур нэмыкI горэм ыпкэ кьикIэу ерэшI, сыд пае ыгу сыхъуIона?»

— А лIырэ сэрэрэ тызэрэшIэ кьодыеп, — етIани игушыIэ кьыпидзэжыгъ хьакIэм, — арырэ сэрэрэ зы Iулъхэр тизэфэдэу, зыны тыкьылгъыгъэм фэдэу шIу тызэрэлъэгъоу; тIуми тызэкъош Iахьыл благъэм тыфэдагъ. Къэншъаокьо Якъубэрэ сэрэрэ окопым тыдэлъыми тыдэ тыкIоми тызэрэзэгъусэзэпытырэр командирым зилъэгъукIэ, «зэшитIу — бгъуитIуцIэхэр, сыдэу Iофхэр хъухэра?» — ыIоти кьытэсэмэркъэуштыгъэ. Тэри ар тигопагъ. Арымэ симыушъэфэу зы кьыосIожьын. Сиадыгэ ныбджэгъу сэщ нахьы нахьылIуагъ, нахь лIы-

гъи хэлъыгъ. Ащ пае ащ сехъуапсэщтыгъэ. Ежъ пхъэ-
шлэ лэзагъ, сэрн гъуклэ сэнэхъатыр схэлъыти, тлуми нахъ
тызэгурьлощтыгъэ. Чыунэхэр тыхэ зыхъуклэ, ащ ахэ-
лъыщт шъхьангъуапчъэ цыкълухэр нэрэ-лэрэ къагу ыгъэ-
чъыщтыгъэ...

— О тыдэрэ лъэныкъо укыкълъра, сыда пцлэри?
Мыемыклумэ къысадох, — сеулчыгъ хъаклэм.

— Сэ слъэпкъыккэ сыурыс, Калугэ лъэныкъо сыхъе-
кы, Орлов Василькэ къысэджэх. Къуи пхъуи силэп,
синыорэ сэрэрэ нахъ тыхъурэп. Нахъыпалоуи снадыгэ
ныбджэгъу зээгъэлъэгъун фэягъэ, ар сэ бэри сыгуи къэ-
кыгъ, ау Юфы-дэлъы слозэ, илъэсхэр блэкыгъэх. Мы
шъуалъэныкъоккэ сыхъызэрэклощтым игугъу шлэу тй-
бысымгуанэ зыэхыхккэ, загъорэ къысилощтыгъэ: «А
уэдэклощтылым ыпэ рапшлэу писъмэ фэтх, умышлэрэмэ
сшлэрэп нахъ, тлуми шъуапэхэр зыээжъугъэубытыжъы-
гъэм къагу илъэс щэклым ехъу тешлагъ. А лыр шы-
жъа-шымылэжъа!»

— Ащ фэдэ цыф лъэшыр, арэу зыгу шлугъэр шлэ-
хэу лэн ылъэкышцтэл. Ар щы! Етланэ ащ сэ писъмэ
фэтхын слуагъэкли, надрыс тэрээзу сшлэрэп, — слоти,
сншъхъагъусэ бзылъфыгъэ игушылэмэ язгъэгъээжъыти,
хъазырэу сыгубжыгъэу сытехъупккэщтыгъэ.

«Сыд хъуштыми орэхъу, мы урыс хъаклэм бэ шлэн,
маклэ шлэн хъугъэ шъыпкъэр ышлэщт», сэ сыд фэдизырэ
Юфым зезгъэуклэхъыгъэми, пккэ илэп, — слуи цыкълу-
цыкълуоу къэбарэу шылар къыфыхэзгъэлсынэу мурад
сшлыгъэ.

— Ау, тыхъаклэу Василь, уишъхъагъусэ бзылъфыгъэ
къыуилощтыгъэхэмккэ, ащ фэдизэу зыфипчэу утекъур-
тыхъан фэягъап. Ащ къыуилощтыгъэхэм шъыпкъэ ахэ-
мылэу плон пкъэкышцтэл.

— Сыд шъыпкъа, сыд шъыпкъа ахэлъыр?! Сыда
аушцгэу зыккэлорэр? — Василий гуцафэ горэ къышлэу
псынклэу упчлэхэр къысфигъэуцугъэх.

— А лыр шылэжъа, шымылэжъа? — ылуи уишъхъа-
гъусэ къыуилогъагъэр ары зыфаслорэр... — зэхэпхы къо-
дыеу сыжэ къыджыгъ.

— Шылэжъап Юль... игъашлэ. ыухыгъ. Ары ащ илэгу
заккэу сызыкълэдымыщагъэр, къэууджыхъ-ууджыхъа-
жъы зэхъум, шлу зэрэщымылэм сыгу цапккэ слыгъэу
сегуишысагъ, — пцэшло онтэгъу фэдэу ерагъэу Васи-
лий, а гушылэхэр къылуи къызэхэтисхъагъ, ымышлахэу

хъульфыгъэ нэпс хъурдитлу ынэмэ къашлуклэзи, иджэ-
набгъэ къытефагъэх. Тлэкли тешли нахъ гу зыкъызлэпе-
шлахыжъым, мэккэ-маклэу Василий хэгурьмыкыгъэ
къылуагъ:

— Мы аджал мыгъори. Къаншъаоккэ Якубэ фэдэ-
лныхэр игъонэмыс зэрэхъухэрэр гукъэошху. Ащ пыймэ
язоозэ шылэныгъэмрэ нэфынэмрэ шлуцклым щихъума-
гъэх, ау ежъ дунэе нэфыр ыбгынэн фаеу хъугъэ...

— Адэ, Василь, цыфыр шылээпытыщтэл, аджалыр
яжъэм пэщыхъагъэм фэд. Ар къыздизыщтыр къэшлэ-
гъуае, — ытамэ шъабэу сытелээ, Василий еслуагъ.

— Сыдигъуа етланэ ар зыхъугъэр? — къысеулчыгъ
Василий.

— Ар зыхъугъэм илъэсигу фэдиз хъазыр тешлагъ.
Ккэлэцыкълу садым пае пхъэ хъэреныр мафэм ышлыгъа-
хэу, ащ идэхагъэ шыгушлукыгъэ, обзэгъур къылэклэзи
къызэхэфагъ. Ыгу ары узыщтыгъэр.

Сыхъат фэдизырэ джэхашъор риклуккэ-къыриклуккы-
жъи, Василий тутыныбжъэ хигъани, Къаншъаоккэ
Якубэ шыщэу къэнагъэмккэ къыслуупчыхъэу ыуб-
лагъ. Иныо заккэ фэштъхъаф илэгу зэрэдэмысыр, ипхъо-
рэлъф пшэшъэжъые горэ чыжъэу еджаккэ зэрэщылар
къыфаслотагъэх. Тлэкли тешлагъэу Къаншъаоккэ Якубэ
ишъхъагъусэ дэжэ сшэнэу хъаккэр къысэлъэлугъ.

Лэгоу тызыдэхъагъэр къэбзэ-лъэбзагъ, унэу дэтыри
къэгущылэщтым фэдэу клэрэклагъэ. Якубэ зэрэпхъэ-
шлэ лэзэщтыгъэр илэгурэ нунэрэкли къэошлэ. Ныо лэжъ-
лэжъ цыкълуоу унэм кыккыгъэр гушлээ кытпэгъо-
кыгъ.

— Шъукъаккэ, шъукыккэ, къылуи, унэм тыжыгъэб-
лэгъагъ. Хъульфыгъэшхунтлум маккы сыди етымыгъэ-
лоу, ошлэ-дэмышлэу тыкъызэрэккэозыгъэм ныо цыкълур
тлэкли гумэкли хидзагъэ фэдэу алэрэм къысщыхъугъ, ау
ыужым къызэккэклэжъи, нахъ гушхуагъэ хэлъэу къыд-
дэгущылэу ыублагъ.

Цыкълу-цыкълуоу къезгъажъи, къэбарэу шылэм ныор
щызгъэгъозагъ. Ащ нэужым клэрыккэу къэтэджыжъи,
гушломрэ гъымрэ зэхэтэу урысыем кыккыгъэллым лалл
рищэккыгъ, ынэгущыуи ыгъашлээ лэ шифагъ...

— Бэрэ Якубэ дахэккэ уигугъу ышлэу сэлугъэ. Шу
уилъэгъуштыгъэ. Укъызэрэтфэклауагъэр дэгъоу пшлагъэ,
сигуапэ, — къылуагъ ныо цыкклум.

Къэбарэу шылар гъунэгъумэ языгъэшлагъэр о къа-

шлэ, зэклэм цыфыр унэм изы кьэхьугь, Ахэмэ хьаклэм ылапэ пытэу аубытыгь, ащышхэми ар кьызфэклогьэ-лым фэгьэхьыгьэу гушылэ фабэу кьауагьэр бэ:

— Якьубэ бэу лы дэгьугь, цыфыгьэклэ ащ клэ-хьан зи тхэтэл. Цыф Иэпымылагьэу кьэнагьэл. Дахэ румыуагьэу мы хьаблэм зы цыф хэсэл, хьаблэр сыд, зэрэкьуаджэуи кьыдэмыкьынэу тшлэшлы...

— Ары, Якьубэ Иофшэныр ыпэ итэу, ар ыгу илгы-зэпытэу, ышгьхэ имыкьыхэу игьашлэ дахэу кьыхьыгь.

— Щэлэфэ анахьэу зишуагьэ зэригьэкьыгьэхэр шьузабэхэр ары. Ыпкьи ышгьхьи хэмьылэу зым иунаш-хьэ фигьэцэкьлэжыгь е кьэлапчэу жьы хьугьэр нахь клэклэ фьзэблихьугь, адырэм иунэ льэгу фьридзэ-жыгь, ящэнэрэм илэгу пэолгьаклэ горэ фьдишыхьагь.

— Ар шьыпкьэ, сыд пае чьжэу уклэжыи, сэ сиунэ шгьхангьупчэхэр сфьгузыльхьажыгьэхэр Якьуб ары, — кьыуагь кьихьагьэмэ ащыщэу акьогьу дэдэклэ щысыгьэ гьунэгьу шьузыи.

— Непэ зыгорэ ымыгьэгьушлюу, зыгорэм ишуагьэ римыгьэкьлэу, ар гупсэфыщтыгьэл...

Джащ фэдээ Якьубэ ищытхэу кьауагьэр бэ мэхьу. Анахьэу зэрыгушхохэу Якьубэ фэгьэхьыгьэу иныб-джэгьу лыжь гьунэгьумэ кьауагьэр, ар кьуаджэм зэ-рипчэшлэ пэщагьэр ары. Ащ ыпкьэ кьикьыклэ кьуа-джэм илэжыгьэ гьэлыльыплэхэр нахь инэу, нахь дэ-гьоу ашыгь, Отечественнэ зэошхом лыгьэ хэлэу шь-фэхыгьэхэм ясаугьэт дахи кьоджэгум щагьэуцугь. Илгьэсийшлыкьлэ узэклэбэжымы, кьуаджэм илэжьакло-хэм апае губгьэ унэ учуплэм игьэлсыни ар анахь чанэу хэлэжьагь. А Иофым ежь фэдэ лыжьхэр фигьэцэфы-гьэх. Джы а губгьо учуплэм зигьэлсэфыиунэу кьыщыуц-хэрэмэ, ар шыгьэным хэлэжьагьэхэм Якьуби зэрэхэтэу дахэклэ ягьугьу ашы.

— Василь, о кьыбдэзэогьэ Якьубэ ишушлагьэ пае непэ цыфымэ, ар псаоу ахэтэм фэдэу игьугьу ашы, агу имыкьлэу илгь. Цыфымэ дахэу фалорэмклэ, ар мылэгьа-хэми фэд, — урыс хьаклэм еслюагь.

— Ары шьыпкьэ. Сэ а лыр заом сылотыфэ зэрэси-гьусагьэм сызегупшжэжыкьлэ, ащ икьлэрыкьлэу сыкьлэгу-шлужьы. Ащ сэ дахэу кьысиуагьэмрэ шлюу кьысфьишлэ-гьэмрэ сыщэлэфэ сщымыгьупшэжыыхэу сыгу илгыщт.

— Шьушлэм шлю факло ауагь цыфымэ, — Василь

дезгьэштагь, — цыф шьыпкьэ пэлчэ ишушлагьэрэ илгьэуж дахэрэ клодыхэрэл.

— Зыгорэклэ сышхольэлушт, ар кьысфэшшлэнэуи сыфай, — кьыуагь Василий, — адыгэ ныбджэгьу дэ-гьоу слагьэм икьэ сэжьугьэллэгьунэу сыфай.

Пчыхэ хьазыр хьугьэти, кьэклошт мафэм ар фэд-гьэцэкьлэнэу урысылыр дгьэругьагьэ. Пшгьшэжыыхэу Иэгум джэгоу дэтыгьэхэм кьяджи, ахэмэ ялгьэлуи кьэ-гьагьэ Иэрамхэр пчьагьэ хьухэу Василий кьаригьэхьы-гьэх. Ахэр Василий кьызэригьыльэкьыхи, пшгьшэ-жыыхэр илэпылэгьоу кьэгьэгьэ блэр ышлэ, хьалы-жыиешхом фэдэу зэпишлэжыыгьэ. Ятлонэрэ мафэм сэ-ри сырягьусэу нэбгырэ куп тыхьоу Василий иныбджэ-гьужь зычлэлгы чьыллэм тцагьэ. Ащ кьэгьагьышхоу венокьлэ заджэхэу ышлэгьэр тыделээ, Якьубэ икьэ ты-рилгьхьи, ипаго щыхыгьэу такьикь зауэрэ зи кьымылоу щытыгь, «Рэхьатэу чьые, синыбджэгьу хьалэл», — зэ-хэпхы кьодыеу Василий кьылуи тигьусэу тьжэжэ-жыгь.

— Мыщ мычыжэ дэдэу кьуаджэм имузей бэ мы-шлэу кьыщызэлуахыгь. Ащ уиадыгэ ныбджэгьу исурэт ини, сеплэын плэмэ, члагьэуцагь, — Василий еслюагь.

— Ащ Ио хэлэ, бэу сигуанэу сеплэын!

Кьоджэ музении тьзычлэхьэм, алэ дэдэу Кьаншгьао-кьо Якьубэ исурэт нэмыкьлэ цыф пэрытмэ ахэтэу тьнэгьу кьыкьлэдагь. «Шьукьэблагьэх, шьукьэблагьэх, ори, Василь, тькьуаджэмэ урягьуса сэлэ, сэлэм фабэ осэ-хы», — Якьубэ кьылорэм фэдагь. Василий ащ дэжэ щы-тэу бэрэ еплгыгь, ыгьашлюуи сурэтгьр зьдэт рамьы Иэ шифагь. Заом кьышихыгьэ орденхэм анэмыкьлэу ма-мырныгьэ илгьэхэм кьыратыгьэ орденитлуи Якьубэ ыбгьэгьу кьызэрэхэщырэм Василэ ыгьэгьушлюагь, ар лгьэ-шэуи игопагь.

«Шьуишлэ цлэрыломэ афэдэу Якьубэ исурэти шьуи-музей зэрэчлэжьугьэуцагьэмклэ хьулхэу шьукьычлэ-кьыгь, аферэм шьосэлэ, шгьолсэух! Хэт ихьатырми, а лым ищылэныгьэ непэ лгьэкьуатэ. Ар зыгьашлэ кьыхэ хьугьэ цыф, — ылуи, кьоджэ музении тхылгьэу члэлгьым егьугьузэ Василий дгьхи, клэтхэжыгь: Советокэ Союзым и Героеу Орлов Василий».

Чэшыгу хъазыр хъугъэу Іэгум хъэ пцлэу макъэ кы-
щылугъ. А макъэр ары Нурсэн Асиет хэчъыежыгъэ нэ-
мылэу къээгъэушыгъэр. Етлани тлэклу тешлагъэу ипэу-
рэм нахы нахъ лъэшэу тхыцлэм чъылэр кырыгъачъэу,
гур ыгъэузэу хъэ пцлэу макъэ къэлугъ.

«Хъунэп мыр, Іэгум сиклыни сыкъэплтэн нахъ, а
хъэр хымахъеми, зыгорэм лъэшэу егъэгумэклын фае.
Іэпылэгъу ищыклагъэми сшлэрэп», — ыгуклэ зэриложьы-
зэ зифапи, Іэгум дэхъагъ. Плэмэ, ынэхэр кыжъыу-
клэу хъэ къэрэ цыклу пцымамэу чыг лъапсэм ис, Ар
гулээ, ылэрэ джабгъу лъакъоу лыулэрэклыхырэр ыбзэ-
гуклэ ебзэхъэ. Хъэ цыклым Асиет кызелъэгъум, ыклэ
ыгъэллэгъэраоу сабий цыклым фэдэу къеплтыгъ: «Къин
сифагъэшъ, унэшлу кысщэф, улумыкыжъэу кыслэ-
пыл», — ынэхэм къалорэм фэдагъ.

— Плъакъо шъобж телъ гуш, лъэшэу мэузын
фае, — Асиет кылуи, хъэм нахъ благъэу екллагъ,
ытхыцлэ шъабэу Іэ шифагъ. Гъэшлэгъонба Асиет мы
хъэр хымахъ, кысэцэжъэн ылуагъэл. Хъэхэри къин зы-
хафэхэклэ, ахэми залажэу яхабзэн фае. Чыплэу узэры-
фэрэм елытыгъ узэрэеклоштри. Асиет фэсакъзэ, хъэу зы-
лъакъо зэпыкыгъэр кышти, сабыим фэдэу ыбгъэ кы-
гъэгъуалъхы, унэм кырыхъагъ, ащ лыпытэу хъэм
гъэшлуабзэхэр рилозэ, ылъакъоу лыр кызэрыкырэм
уцхэр шифагъэх, ар пхъэ цыклухэм Іадэм фэдэу фэса-
къызэ адилъхы, пытэу ылхыгъ. Ежъ Асиет хъэм дэгъоу
зэрелзэшурэм ыгуклэ рычэфыштыгъэ: «Сыдэу дэгъуа
медсестра сэнэхатыр зэрэхэлтыр...»

Мазэ фэдиз хъазыр Асиет хъэм ылъакъо игъэхъу-
жыи пылтыгъ. Ар хъэ цыклым цыфым фэдэу Іофы
зыригъэшлыгъэу кызэрэдеклокырэр гъунэгъумэ ямыза-
къоу зэфэдэуи чылэми зэхыхыгъэ.

— Кю, джы шъуадэжъ ошлэжъымэ кложъ, плъакъуи
хъужыгъэ, — ылуи, Асиет хъэ цыклуэр зэ-тло ытлупшы-
жыгъ, Ары шъхъаклэ Іэгум дэжлыныр хэгъэжыри, пчъэ-
лупэм Іуکلын ыдэрэп. Дзыом е Іалъмэктым ригъэтлэ-
хъэу чыжъэу дихэу зитлупшыжыккэ, Асиет лъэбэкту
кымыдзыжыгъэу ыуж къехъажы. Загъорэ хъэ цы-
клым Асиет ецлалэмэ, цыфым фэдэу лъэшэу ыгу хэ-
кы, ынэпсхэр кыккэкы: «Сэ узэсынэклэу, усыбгынэу
сыздэклон шылэп, ар зэгъашлэ, оры сэ псаоу сыкъээгъэ-

нэжыгъэри, слъакъо
сытеэгъэуцожы гъэ-
ри», — хъэм гуфаплгъэу
уеплтымэ, ахэр ынэмэ
къалорэм фэд.

— Мы хъэжъ цы-
клоу мыщ фэдизэу узы-
пылтыр хъэлэлыми
пшлэрэп, мыдэ еори дэ-
фи ежъэжъ, хъэр хъэу
къэнэжы, — гъунэгъу-
мэ ашыщ набгырэ зы-
тлу Нурсэн Асиет кыралуагъ, ау ядэлугъап.

— Зи хъэм илажъэл! Сэ сшъхъэклэ ветеринарнэ вра-
чым езгъэлъэгъугъ, а хъэ цыклым шъо зешъумыгъэгъап:
шъорэп ащ кыдеклокырэри, шъорэп ащ фэулэрэри, —
ылоту Асиет хъэ цыклуэр зыгу темфэу зылорэм джеуап
аритыжыштыгъэ.

Мэфэ заулэ тешлагъэу Асиет пхъашлэ горэ. кыщи,
иунэ пчъэлэу дэжъ пэблагъэу хъэм пае хъэщ хъэрэ-пкларэ
аригъэшлыгъ. Хъэкъошъо цыклуи шхалыи къэбзэ-
лубзэу ыпашъхъэ ыгъэуцугъэх; хъэ цыклури пшъэрылъ
дахэ ыпшъэ рилъхыи рилхыгъ.

Мафэ горэм Асиет Іофышлэ кыкыжыкызэ, хъажъу
къолэн цыклу горэ ынэ цыклухэр шыгъыжъыем фэдэу
кыжыукулэу чыг лъапсэм исэу ылгъэгъугъ. Асиет клэ-
рыхыи гъэшлуабзэккэ дэгущылагъ, хъалыгъу такъыр ри-
тыгъ. Сабий цыклым фэдэу хъэ шыр цыклуэр гушлэзэ,
ыпэшло лъакъохэмккэ къэуцуи, Асиет къеплтыгъ, чэфэу
«шъуадэжъ сыздащ» кырыгъэклэу къэхъакыгъ.

— Хъэ инэу слыгъым, а цыклури гъусэ фэсшын, тлу
хъухэу эклыгъухэмэ, нахъ зэрэгъээщынхэл, нахъ чэфэу
уахътэр агъэклон, — ылуи; Нурсэн Асиет хъэжъур ядэжъ
кыздихыгъэ.

Гъунэгъумэ ашыщхэм хъэ иным ыуж хъэжъур за-
лгъэгъум бэ алуагъэр, ау ащ пае Асиет хъэхэм кызэра-
деклокырэм, шлу зэрилгъэгъухэрэм зи къашигъэклэгъэл
аримыгъэхъугъэмэ. «Шъо шъулон зыфашъулорэм шъу-
фит, сэ сшлэн сэшлэ. Сэ луагъэу силэр сэгъэцэккэ-
жы», — ыгуклэ зэриложыштыгъэ.

Пчыхъэ хъазыр хъугъэу Асиет хъэмэ Іус къафихы-
гъэу гъунэгъу лыжъэу Къарбэч кылухъагъ.

— Асиет, — ылуагъ ащ, — мыемыклымэ, зы улчлэ

пфиси, — сыда мыщ фэдизэу уафэгумэклэу уишьпыкхэу хьэхэм узкIапылбыр? Ухьульфыгьагьэми зыгорэм фэд. СызэрэнэгуерэмкIэ, мы Iофым зыгорэ хэлъын фае.

Мыгумэклыхэу хьэхэм Iус афырилъхьн, Асыет кы-
ригьэжьагь:

— Сэ хьэхэр шIу зыкIэслъэгьухэрэм шьэф горэ хэлэу кыпшIошы. Ар шьыпкхэ, хэлъ. Уфаеми ащ ышьхэ кыпфисхын. Отечественнэ ззошхом илэхъанэ сэщ фэдэ бзыльфыгьабэмэ сырягьусэу сэ медсестрау фронтым сылуыгь. Бэ сынитIукIэ кьинэу слъэгьугьэр, бэ сэ сшъхьэкли кьинэу сщэчыгьэри. Чьылэ лыгьулыстышхоу улагьэхэр окопымэ кьадэтхыхэти тыгу-тыбгьэ тIозэ, медсанбатым кьынадгьэсыщтыгьэх. Ары кьэсми апэрэ Iээгьур солдат улагьэм еттым пае ищыкIэгьэщтыр ытхы ипхагьэу хьэхэр ткIыгьугьэх. Медсестрахэм ямызакьоу, а хьэхэм яшIуагьэклэ тидзэклэ улагьэ пчъагьэ хьадэгьум кьылэклэтхыжыгь. Сэ сшъхьэклэ лъыбэ скIэклигьэу улагьэ хьылэ сызэхьум, апэу сыкьыхэзыгьэшыгьагьэри, игьом Iэпылэгьу кьысатынымкли зышIогьэшхо кьэклиагьэри санитарнэ хьэ Iуш. А хьэу цыфым фэдэу кIымэфэ чьылэм ыбзэгупэклэ сиулагьэ кьэзыгьэфабэзэ медсанбатым сынэсыфэ нэс гуIэу, шIымамэу кьыскIыгьугьэр нелэ кьызнэсыгьэм сынэгу клэт. А мафэм щегьэжьагьэу сэ сыгу исыубытагь ыкли Iогьэ пытэ сшIыгьэ: чьылэ кьин ифагьэу хьэ лъэлкь сылукIэмэ сылэпыIэнэу, хьэм ыгу хэзыгьэклирэ слъэгьумэ, ащ сыпэуцужьынэу... Тэрэза мытэрэза, тят, нэузырэу зытеслэхьажыгьэр?

Кьарбэч ыгу кьыделэу кьылуагь:

— Iуагьэу шIыгьэри тэрэз, уишIушIагьн ины. Убзыльфыгьэ хьуонхэ, мыщ фэдизэу шIолофэу, цыфыгьэ ин икхэлэу хьэхэм унаIэ зрэтэбгьэтырэм пае олсэу осэлэ, сыпфэразэуи пытэу пIапэ сзубыты. Нелэ щегьэжьагьэу о кьыохьылIагьэу уилае зыIорэм сэ сыфэгьэзагь. Сыщыф аIоу, цыфышьо яIэу, ау агукIэ тыгьужьэу нэбгырэ зэе-тIуаехэр гукьао нахь мышIэми шыIэх. Ахэр цыфым ыгу хагьэклимэ, агукIэ матхьэх. Зыхьэ дэгьу ишIуагьэу кьэклиагьэм фэдиз ишIуагьэ кьэмькIуагьэу, а дунаем сыщыф ылоу Iаджи тет. Цыф дэим фапшIэрэр мэкIоды, хьэм фапшIэрэр ньбжьн клэдырэл алуагь.

— Ары, — тят, кьылуагь Асиет, — хьэр сыдигьокли цыфым иньбджэгьушIу. Хьэм егьашIэм цыфым игуапэ зэришIэным пылэ. Отечественнэ ззошхом илэхъанэ

зэуапIэм лыгьэ щызезыхьагьэу, пным езаозэ фэхьгьэмэ саугьэтхэр афагьэуцух. Сэ сыфитмэ санитарнэ хьэ шIагьохэу тидзакIомэ яIэпылэгьушIгьэхэмэ памятник афэзгьэуцущт. Ар сэ лъапсэ горэ имыIэу кьасIорэл. Санитарнэ хьэхэм яшIуагьэклэ дээлуIагьэхэм ащыщыбэмэ игьом Iэпылэгьуи агьотыгь, псаоуи кьэнэжьыгьэх. ЗзошIын IофымкIэ мэхьэнэ ин зилэ тхыль тхыгьэхэр, картхэр хьэхэм апшъэ шIэу, цапэклэ алыгьэхэу штабхэмрэ партизан отрядхэм япашэхэмрэ псынIэу алакIэ гьахьэщтыгьэ. Аужыпкьэрашъхьэм пным танкэхэр-жьугьэу кьызытетIупщхэм, ахэр кьызэтэгьэудогьэиэхэмкли хьэхэмэ бэ яшIуагьэу кьэклиагьэр. Ахэмэ алшгьэхэм гранатхэр арылэу фашист танкэхэм зачIадзэхэти, ахэр кьагьаощтыгьэх. Сэ ошъхьэклэ пый танкэ 30 ахэм кьагьауи кьагьэуцугьэу слъэгьугьэ.

— ЗыфапIорэм, Асиет, сшъхьэрэ спкьиплIырэклэ кьыдесэгьаштэ, — кьылуагь Кьарбэчи, — саугьэт ин пстэуми альэгьунэу санитарнэ хьэмэ афагьэуцупхь.

— Адэ джары сэри сызыфаер! Джары сэри сызыфаер, — кьылуагь Нурсэн Асиеты.

Псынэ

Тхьаумэфэ пчэдыжьым кьоджэ клубым зэлукIэшхо шыIагь. Ар кьуаджэм ищыIэклэ-псэукIэклэ мэхьанэ зилэ Iофыгьом тегушыIагь: урам зэжьухэр нахь шьуамбгьоу, нахь игьэклотыгьэхэу шIыгьэнхэ фэягьэ. Алц пае унэгьэ бэклиаемэ яIэгү чэухэу зэрфаехэу, зыми емьупчIыжыкьхэу кьырагьэклотыгьагьэхэр нахь зэкIахьэжьынкхэ фаеу зэлукIэм унашэо ыштагь. Алц нэбгырэ заулэ кьыгьэплэжьгьэиыгь, ау зэлукIэм хэтыгьэхэм янахьыбэхэм алуагьэр кьырауыжьын альэклигьэл.

Кьуаджэм изэтэгьэпсыхьан кьытегушыIэрэ докладчикым кьыклигьэтхьызэ ишьыпкьэу кьылуагь:

— О уипсэупIэ узэрэфэгумэклирэм елгытыгь ащ ителлэ нахь дахэу шIыгьэныри. Шъхьадж зытес урамьм ичIынатIэу зыгорэм кьыреIофэ емьжэу машэхэр ыгьэсэмэ, такьэу телхьэр ыкьутэмэ, тигьогухэр нахь дэгьу хьушт, ахэр нахь дэгьу хьумэ, кьызфалгьэгуштыр

тэры, тэ тшъхэкIэ тифедэ. Унагъо пэпчъ къэлапчъэ иI. Къэлапчъэм пэмычыжъэу пхъэнтIэкIу зыгъэпсэфыиIэ пстэуми щашымэ, ари цыфхэмкIэ дэгъу, къуаджэр къээгъэкIэрэкIэщтмэ ари зыкIэ ащыц. Ащ фэшъхьафэу тщыгъушэ мыхъуштыр, унагъо пэпчъ иIэгу дигъэтIыс-хьэрэм фэшъхьафэу чыгыхэр урамыбгъухэм ащигъэ-тIысхьаныр ары. Джащыгъум тикъуаджэ нахъ теллэу иIэу, шхъонтIэрымэр тырихэу хъушц.

ШIэгъэн фаеу докладчыкым хигъэунэфыкIыгъэр бэ. Ащ игушыIэ къызыщухыным къыIуагъ:

— Непэ-неушэу водопроводэу тикъуаджэ щашырэр атIушщыцт. ШIэхэу Iэгухэм псыхэр къызэрыкIорэ кран-хэр адэдгъэушщт, унэ кIоцIхэм арытщэцт. Ау зыхъу-кIэ шъуипсынэхэр жъугъэсэнжынкхэм шъуфежъэ хъушц, ахэр шъуишыкIэгъэжышщтхэл.

ЧэтыуныкIо Чэлэмэт дыдыкIэ къыхэпыджагъэхэм фэдэу къэлъэтагъ, зыгорэхэр къыломэ шIоигъоу къыри-гъажыи шъхьаем, къуаджэм изытегъэпсыхьан ехьылIа-гъэу къэгущыIэрэ докладчыкым Iэпыоныр ыдагъэп. КIа-лэм къыIорэм едэу-едэуи, ежъ-ежъырэу ышъхьэкIэ зэ-риложыгъэ: «Уятэжъым ыпс ар, водопровод ашы сIо-кIэ а тилсынэ бэрчэтыжъ сымыгъэсэннымэ, ащ хэти щэ-рэмыгугI! Отчественнэ зэошхом сыхэлажъэу фашист техакIохэм сэзэозэ сыкъызауIэм, алэу сыгу къэкIыгъа-гъэр тилсынэпс чыI. Чыгъхэри урамыр къагъэкIэрэкIэ-нэу тезгъэтIысхьан, ау водопроводилшI иIэгу къыдэт-шэцт аIуагъэкIи а силсынэ нашхъо зэщызгъэкъон зы-шIошIырэр хэделыхъэ, ар адрэ псынэу агъэсэнжышщтмэ ахарэмылгыт!»

Мазэ фэдиз тешIагъэу Iэгухэм водпроводхэр адаша-гъэх, бэмэ япсынэжъхэр агъэсэнжыгъэх, ау ЧэтыунэкIо Къэлэмэт ахэмэ захигъэфагъэп.

— Адэ, Къэлэмэт, чылэмэ япсынэхэр агъэсэнжы-гъэх, о уипсынэ зи емыIоу къэбгъэнагъ. Водопровод иIэгу къыдашагъэу сьд о псынэм епшIэжышщта? — Iаджхэри мызэу-мытIоу лIыжъым къеупчIышщтыгъэх.

Къэлэмэт джэуалэу аритыжышщтыгъэр зы:

— Сэ силсынэ сымыхъутэу къызэрэзгъэнэжыгъэм шъо ащ фэдизэу зешъумыгъэгъап, ащ нахъ Iоф Iаджи урыгушылэнэу, зэшIохыгъэн фаеу къуаджэм ыпэ илъ.

ЧэтыуныкIо Къэлэмэт ипсынэ ымыгъэсэнжыкымэ мы-хъунэу къэзыIохэрэм ягуао пIонэу ышIагъэр бэ. Ипсынэ

ыкIоцI икIэрыкIэу мыжъо ридзэжыгъ; уеплынкIэ хъопсагъоу хъурэябзэу пшэхъо-мыжъо зэхэлъ къыритэ-къокIыгъ, мыжъокIэ пкIагъэу гъогу дахи екIоу ышIыгъ. Псынэшъхъэ теулубэу жъы хъугъэри пахыкIэкIэ зэбли-хъугъэ.

Зы мафэ Къэлэмэт ишъхьагъусэу Курако джэгум къыкIыжыи шагум къыдэхъажыгъ, унэм ихъажыи, ищы-гъын кIыIутелъхэр зыщыхыгъэх. Такыкъ заулэ нахъ къимытэу къыкIи, псынэм упхъоу Iут лIыжъым дэжъ кIуагъэ. Къэлэмэт ныоу зыIупшIэхэр хъублаблэрэм къеплъ-къеплIи къеупчIыгъ:

— Сьд, ныу, джэгоу уздэщыIагъэр дэгъугъа?

— Джэгур сэ сшIоIофыжыгъэп, — къызуипхъо-тыгъ ышъо къыхыхэу Кураку, — тумы хъун типсынэжъ икъэбар нэмыкI джэгоу сьздэщыIагъэм хэлтыгъэп. «УилIыжъ псынэр афигъэсэирэп аIуагъ, ар шъыл-къа?» — аIозэ, ныо пчъагъэ къыщысэупчIыгъ. Зы ныо горэ ыбзэгу кIыхъэ дэдэу ахэтыти шхызэ, «ЧэтыунэкIо-мэ япсынэ чылэ псынэмэ афэмыдэу шъоупсырэ зэнзэ-ныпсырэ къырахы, ар бгъэсэн хъуна!» — ыIуи, зэкIэмэ зэхэхэу къыскIэнэжIагъ.

— Арэп, сьдэу адэ мы типсынэ нэбгырабэ ыгъапэ-ра сэл! Хэти ыIо шIоигъор ыIоным фит, — къыIуагъ Къэлэмэт, ау типсынэ згъэсэн ыIоу зи орэмыгугъэ. Илъэс 70-м ащ къыкIырэпсым сешъуагъ, джыри сабым ным ибыдзыщэ зэрэшIолэшIум фэдэу сшIолэшIоу се-шъошцт. Типсынэпс нашхъо, чыIэ, гохы, къушъхьэпс чъагъом фэдэу ущызэбгырэпIы, пхъэныIубжъэм, ибгъахъомэ, гъунджэм фэдэу укъешы. СэрыкIэ типсы-нэпс сэнэпсэу, Iээгъупсым фэдэу къысщэхъу, сьд фэ-дизыпс типсынэ щыщэу ишъугъэми сыгу слехы, ащ се-сагъ.

Ныомрэ лIыжъымрэ зэдэгущыIэхэу щытхээ, гъунэ-гъу пшъашъэмэ ащыц шалэ ыIыгъэу къыIухъагъ.

— Сянэжъ водопроводым къыкIырэпсым сешъоныго слъэкIырэп, ЧэтыуныкIомэ япсынэ щыц къысфахы ыIуи сыкынгъэкIуагъ.

Гъунэгъу пшъашъэм а гушыIэу къыщIыгъэмэ Къэлэ-мэт къагъэчэфыгъ, нэгущIоу псыхъэ къэкIуагъэм пэгъо-кIыгъ. «Псы уфэе хъумэ, къэкIо зэлыт, сисас. Типсынэ псэу къыкIырэр джырэ нэсыфэкIэ зыми ыубыгъэп».

Кураку IукIыжыкIэ егушшысагъ: «ШъыпкъэмкIэ, сь-да мы чылэмэ типсынэ быракъ зыкIашIыгъэр? Илъэс

минырэ ар тилэгу дэрэт фаеми, силыжъ чылэмэ псынэм пае кырагорэр имыкыоу сэри сыклуи юфым сыхэхьяжыгы, ыгу хэзгэякыгээн фае».

Тэгухэми унэхэми водопроводхэр кызырацагэхэм мээзытыу нахь темышлагэу хьугээр гэшилэггоны. Ары сэри зигугу кьэсшыме шлоигьор. Чэщныкыо уж хьугэу шшыгыэ хьазырэу Чэлэмэт гьолтыжыгыгэ. Ынаплэ зэтырилхьагэ нэмылэу пкыыххэр зым зыр ыужэу ыльэгьухэу ыублагь. Нэфшьэгэо ужым пкыыхэу ыльэгьугээр ары анахь зыгэгумэкынуэу хьугээр. Сыд фэда а пкыыхэр? Гьунэгьухэм ямызакыоу чылакэм кыкыгыгэ нэбгыраби псынэлум гунзэу гутых. Умышлэмэ зэрэ Шапсыгэ кьуаджэу псынэлум дэжъ кьекыужыгыгэм фэдагь. Ахэмэ еуудэфэжъ ылоу губжыгыаеу мыжбуи, чырбыши, ятли кьалэклахьэрэр ратакыозэ, етлупшыгыэу псынэр агьэсэи. Ар имыкыоу етлани макьэхэр кьахэлукы: «Сыда чылэмэ ялыгыэу, Чэтыуныкыом ипсынэ кынафигьэнэн фаер, ащ тэ ышлэрэ шылэмэ кьедгьэ-лошт».

Тыгэм ышыпэ кызышыльэггоным ыгу пкыантлэр кытыриклагэу, ытыкыын зыгорэм жьы кырымыгыащэу пытэу ылыгыгыгэм фэдэу Чэлэмэт кьэушыжыгыгэ. Ыльэгьугээр зэрэпкыыхэм клэгушлэ, ох-ох ылуи плэклорыгум кьитысхьн, шьхьангьупчэм ыльэныкыоклэ кызэплэм, ипсынэ чылэр гутэу, псэу кырахьэрэр етлупшыгыэу шалэмэ арагыахыоу ыльэгьугь. Псынклэу зыкыифаши кыкыи хьурэр зыфэдэр зэригьэшагэ. Псыр кьыдэзыщэрэ насосым хэкьутыкыгыгэ горэ фэхьугь, ащ нягьэклэ водопроводмэ зы псылуб сыхьатих хьугээш кьарыкыжьэрэп. Ар пчыхэ нэс агьэцэклэжыын-амыгьэцэклэжыын. Цыфхэр псы фаехэу Чэтыуныкыо Чэлэмэт илэгу дэт псынэм кьэзэрэфыгыгэ.

— Тыгулаши тилсынэхэр дгьэсэижыгыгэ.

— Чэлэмэт дэгьоу ышлагь ипсынэ кызэрригьэнагьэм-клэ...

Джахэр цыфэу псыхэ кьэклагьэмэ алоштыгыгэ.

Цыфхэм гулэхэу псынэм псы кызыэрэрахьэрэри алохэрэри Чэтыуныкыо Чэлэмэт ыгьэшилэгьуагьэл. Ипсынэ цыфхэр зэрэфаехэр зельэгьум ыгуклэ иголагь, ипсынэ емылэу кызэрригьэнажыгыгэм джыри зэ клэгушлужыгыгэ.

Чылэм шымыщэу нэмыкырэ кьуаджэ кыкыгыгэу, ау бэшагэу Кьэлэмэт ышлэу зы лыжъ горэ зы мафэ

хьаклэу Чэтыуныкыомэ кьафэклагь. А хьаклэм псынэм икьэбар зэхихыгэу шытыти Кьэлэмэт ащ ехьыллагэу кьыдэгущылагь:

— О Кьэлэмэт, сыоплышь, чылэмэ япсынэхэр загьэсэижыым, о уилэгу дэгым уафэлагьэл. Цыфмэ шылэныгьэм ыуж укынагь кьыуалон. Сэри водопроводыр алэу тилэгу кьыадащэм, ащ фэдизэу кьысыдзэгьагьэл, пхьэтэпэмыхь шшыгыагьэ, алорэм семыдэлоу тилэгу дэт псынэм кырахьэрэм нэмыкы сафемышыоу шлуклаерэ сыхэтыгы. Ау артизаныпсэу чыгум икууплэ зэпымыоу кьычлащырэм псынэм ренэу итылсымрэ зэфэдэ хьунха! Нэужым артизаныпсэу водопроводклэ тиунэ гэгу кьыдащэгээр шлогохьэуи хьугэ. Етланэ артизаныпсыр нахь кьабз, псауныгьэмклэ псынэтысым нахь бэклэ нахь дэгьу. Сэ кьысэдэлуи, Кьэлэмэт, уипсынэжъ гьэсэи. А зымклэ зысэгьэгалцл.

Кьэлэмэт ышхэ ыгьэсысыгы, тлэклурэ егупшыси кьыригьэжыагь:

— Шылэныгьэр ыпэклэ лэяклотэ зэпыт. Ар мафэ кьэсми тинэрыльэгьоу нахьшылу мэхьу. Нахьшлэрэ унэжъ цыкылухэу чыгум кьытемышыщытыгыгэхэм ачыплэклэ кьэлэ унэ дахэхэр тикьуаджэмэ адашлыхьагьэх, сымэджэщхэр, еджэлэ нэфынэхэр клэу кьышыцэлуахьыгьэх. Тиурамхэр мыжьоклэ алкылэхэу рагьэжыагь, газыри шлэхэу кьолжэ унэ пстэуми арыт хьушц. Мары водопроводхэр тилэгухэмрэ тиунэхэмрэ кьаращллагь. Ау тэ тилэгу дэты псынэр сымыгьэклэды шлоигьу. Ар ибэнахьыбэу сымыгьэсэмэ зыкысшлоигьор кьыослон. Тиклэлаклэу кьыткылэхьухьэхэрэм шылакэу джы тэ непэ тилэр мыщ фэдэу дэгьу зэпытыгыгэу зышлэшыхьэрэр ахэт. Ахэр шылэклэ тхьагьом кызыэрэхэхьухьагьэхэм, ар ренэу анэгу зэрэклэт зэпытым ишыагьэклэ, блэкыгыгэ шылэклэжъ кыныр зыфэдагьэр ашлэрэп. Гушылэжьклэ цыфымэ зэралоу, е зымыльэгьугьэм шлур зыфэдэр ышлэрэп. Псынэу тилэгу дэгьы зэрэщытым тетэу кьанэмэ, кьуаджэм нахьыпэм итеплгэ зыфэдагьэр, кьыткылэхьухьэрэ ныбжыкылэмэ нахь ялотэгьошлу хьушц. Кымафэрэ цыфмэ алэхэр пыжыыхэзэ, псыр псынэм кызыэрэрахьыщыгыгээр, зы мотори водопроводи зэрэщымылагьэр ныбжыкылэмэ ятуатэзэ тшыме, зи ишыагьэ нэмыкы нягьэ кьэклонэп. Тиадыгэ унэжъ цыкылуи гьореклопэгьэ зэрэскьутэжыгыгэм, непэ кьызнэсыгьэм сырыклэгьожы. Ар музейм фэдэу цыфэу тикьуаджэ кьыдахьэ-

хэри нѳбжыкѳу кыдэхъухъэхэри еплъынхэу кыэзгъэнэн фэягъ. Мары джы тикъуаджэ улъыхъуагъэкѳи ижбырэ адыгэ унэжъ онджэкѳи иѳу, етѳэбай итэу дэб-гъотэжынап. Нахыпэрэ адыгэ унэжъ цѳыкѳу горэ алъэгъумэ ашѳонгъоу Москва кѳыкѳыгъэ цѳыф гъэсагъэхэри тикъуаджэ кѳэкѳогъагъэх. Етѳани сэ сищыѳэныгъэ имызакътоу мы псынэр сѳати сѳатэжѳи япхыгъ. Ар саугъэтѳым фэдэу тиѳэгу кыданэ сѳѳонгъу. А псынэр къуаджэм ихѳищъэ изы тамыгъэу къэрэнэжъ!

Къэлэмэт игухэлъхэм джауштэу лъапсэ аѳишѳыгъ, цѳыфми ашѳошъ ыгъэхъугъ, илсыни ыгъэсѳижыгъгъэл.

Нысэр укѳытаплэ иѳагъ

Нѳфсэт ащ ыѳѳэр. Бынмэ япшъэшъэ закъоти, лъэшэу агъэшѳуагъ. Хъакум ѳухъэу нѳбжѳи кѳингъэстыгъгъэл, пщэрыхъагъгъэл, ѳоѳи-дэлъи рамыгъашѳэу, ылэ псы чъылэ хырамыгъаѳэу аѳыгъыгъ.

Пшъашъэм ишѳэн закъоу кыѳанэщтыгъгъэр гъунджэм иплъэу щысыныр, шхэгъу хъумэ ѳанэм лъыстэныр, джэгу хъумэ кыщышъоныр арыгъэ. Ащ фэшъхъафэу бынмэ япшъэшъэ гъэшѳуагъэ зыпылыгъгъэр модэу кѳежъэрэм дыригъэштэныр, ащыкѳэ апэрэ чѳышѳэр къуаджэм щѳыгъыныр арыгъэ. Нѳфсэт ылэхэр зэрэфыжыым, ынэгу тыгъэм зэримыстыгъгъэм рыкъэищтыгъэ.

Пшъэшъэ гъэшѳуагъэм псэлъыхъо кыѳыкъоки, нэмыкѳырэ чылэ ащагъ. Иныхъумэ яунагъу ар зэрыхъагъгъэр. Нысэу къаѳащагъгъэр еѳолапѳэ имыѳэу дэхагъэ. Бэ къаѳэгушѳуагъгъэри.

— Нысэ силэ хъугъэмэ зызгъэлсэфыжыгъ, кѳалэми фэлщэрыхъан, фэгыкѳэн, — Куращэ гушѳом зэлъиштагъэу ылэ кѳифэрэм къэбар риѳуатэщтыгъэ.

Апэрэ тхъамафэм джэгур: аухыфэ, нысэм зи рагъэ-шѳагъгъэл, агъашѳоу нысэунэм рагъэсыгъ.

Джэгур аухи, нысэр кызрщыжыым, шъхъадж иѳоф пыхъажыгъ. Мафэ горэм Иныхъумэ янысакѳэ апэрэу пщэрыхъанэу хъугъэ. Лѳым чэтѳым ыншъхъэ кышѳуишъэгъэ-чѳи, щагум дэкѳыгъ. Нысэм чэтѳыр унэм рихъагъ, ау рѳишѳэщтыр ымышѳэу ынэхэр тедыагъэу еплъэу уцугъэ.

Щыт-щыти, ягъунэгъу нысэу «зыгорэм уѳае хъумэ, умыукѳыт, садэжъ къакѳозэ шѳы, умышѳэрэмкѳэ ѳэпылэ-гъу сѳыкыпфэхъун», — къэзыѳогъагъэм дэжъ чъагъэ.

— Унэшѳу кысщэф, ситуашъэ тигъунэгъу къуаджэм гушѳуакѳо кѳуагъэу къэт, къэкѳожыѳэ къакѳори чэтщыпс сфэшѳ, сэ зи хэсшѳыкѳырэп, егъашии сыпщэрыхъагъэл.

Гъунэгъу нысэр къакѳуи, чэтщыпс ѳэшѳуи, иѳэстэ дэгъун кыѳишѳи кѳожыгъэ.

Гуащэри къэсыжыи инысакѳэ «ышѳыгъэ» чэтщыпсым хэѳагъ. Ыгукѳэ лъэшэу разэ хъугъэ. Анахъэу гуащэр зыгъэгушѳуагъгъэр нысэм чэтщыпс ѳэшѳуи ышѳын зэрилъэкѳыгъгъэр ары. Адыгэ унагъом чэтщыпс дэгъу щашѳы хъумэ, ар зымыуасэ щыѳлэп ныѳа!

Ятѳоэрэ мафэм Иныхъумэ яныо ягъунэгъу нысэр псыхъэ кѳо лэтээ кыгъэгъуцуи, къэбар риѳотагъ:

— Нысэмкѳэ сыунэжыгъ, пщэрыхъанымкѳэ ѳазэ, хъупхъэ. Ащ тыгъуасэ зы чэтщыпс ышѳыгъгъэу сшхыгъэшъ, ѳум етѳѳухъэ. Сэри шѳукѳаеу сѳпщэрыхъэ фэд, ау ащ фэдэ щыпс джы нэс сфэшѳыгъгъэл.

Чэтщыпсэу зыщытхъурэр зышѳыгъгъэр ары къэбар зыѳиѳуатэрэр.

— Дэгъу, ситуанэ, уинысэ ихъяр олъэгъу, — ыѳуагъ гъунэгъу шъузым.

Бэрэксхѳо мѳагъ. Нысакѳэм ичэтщыпс джыри ышхы шѳонгъоу гуащэм ыгу къэкѳыгъ. Чэт къаукѳыѳэ нысакѳэр егулшысагъ: «Сыдэу адэ мы ситуашъэ чэтщыпс мыгъор икѳэсэ дэда? Сыд сшѳэхэн, сыкъашѳэмэ емыкѳу сыхъун...»

Адрэ унэм чѳахыи ылэ шъэжъыекѳэ ыуѳэжыгъэ фэдэу хъэдэн фыжъ кытырипхагъ. Нысэм ылэ «зэриуѳэжыгъгъэр» зелъэгъум гуащэм ыгу къеуагъ. «Ащ нахы-бэрэ шъэжъыер илъын ѳѳоу уфемыжъ, кѳалэм ерэлъ» ыѳуагъ ащ. А мафэм чэтщыпсыр ным ышѳын ѳаеу хъугъэ.

Нѳфсэт пщэрыхъакѳэ зэримышѳэрэм ыгъэнэшхъэй-гъэу унэр рѳикѳукѳэу итызэ, лъыр кыихъажыгъ. Шъузыр зыгорэм зэригъэгумэкѳырэп гу лъитагъ, ылэ зэрэпхыгъэри ылъэгъугъ.

— Сыда иѳэ къехъулаѳагъгъэр, Нѳфсэт?

— Сыуѳэжыгъгъэ...

— А хъэдэн шѳоир техи, чэсэй тепх, — ыѳуи, лъыр адрэ унэм чѳахыи, бинт кычѳихыгъ.

Нэфсэт ышлагъэм лъэшэу рыкIэгъожьыгъэу ыгуи зэхъагъэу шытыти, фэмышыIэжъэу къэгъыгъ.

— Ащ фэдизэу инэу ууIэжыгъа сэлэ? Мыдэ зэ сэгъэплъ, — Нэфсэт ылэ хъэдэнэу телхагъэр къытырихы-нэу лIыр фежъагъ.

...Нэфсэт къехъулаIагъэр зэкIэ зи химыушыафэу лIым рилотагъ, фэмыфэу къызэрэчIэкиIэгъэм еуцолIэжыгъ, шъхьакIо щыхъугъ.

— Ащ фэдизэу ар Iофэл, — ыIуагъ лIым, — пщэры-хъакIэ зэрэмышIэрэр... ащ фэдизэу узфэгъын Iофэу шы-тэл. Неуц снылхъу шысынэу къэкIошти, пщэрыхъакIи уигъэшIэн...

Нэфсэт гу къызIэпишIыхъажьы, ынэхэр къигушIу-кIыгъэх. Кураци нысэм ылэ зыхъужьыкIэ чэтшылэ IэшIу ригъэшIыни ышхынэу ежэшI шыс.

Дэхэмае къехъулаIагъэр

Къоджэ радиоуэлэм мэкъэгъэлухэр къетых: «Неуц тхъаумэфэ мафэм тижъуаджэ илъэсишъэ мэхъу. Ащ ехылаIагъэу клубым джэгущо шыIэшт. КъэшъокIо кIалэхэмрэ пшъашъэхэмрэ етэгъэблагъэх...»

А гуцыIэхэр гъунджэм Iут пшъэшъэ зидэкIогъум зэхихыгъэх. Ащ быныр «НэфынэкиIэ» еджэштыгъэ, ау янэжъ «Сищашэр» къытригъэнагъэу шытыгъ. Пшъашъэм ыцIэ шылкъэр Дэхэмай. Неушырэ джэгум дахэр къыцыхы шлонгъоу пшъашъэм гъэлэклаеу зегъалэ, гу-шIом хэтэу мэлъэтэ-пкIатэ, зы чIыпIэ изагъэрэл.

Дэхэмае ышъхъац зэлыхыкIэкIэ къуаджэм дэс пшъэшъэ пстэуми атеклонэу мурад ышIыгъ. Пцантхъэм ылапэхэр хигъаозэ ышъхъац щифагъ, етIанэ мажъэр къышти, жьыхъарээм рилхъыхъэгъэ мэкъу Iатэм фэдэу ышъхъац ышIыгъ. ЗымышIэрэм пшъашъэм шъхьатIу шIотым фэдэу къыцыхъуштыгъ. Дэхэмае гъунджэм кIэ-рыпкIагъэм фэдэу кIэрытыгъ. «Джар хъушт, ащ фэдэу ышъхъац шIыгъэу зи а джэгум къемыкIолIэнкIэ сэгугъэ», — ыгукIэ зэриложьы, янэжъ зычIэс унэм чIэхъагъ. Ныор пшъашъэм бэрэ къеплIыи жьымышIэжъэу къы-Iуагъ:

— А нынэ, ухэтэ о, хэтэ уилъэгъуныри?

— СыкъэпшIэжьырэба сэлэ, нэнэжъ, ар сэры, уищаш ары.

— Ал, ора сэлэ, умакъэкIэ укъэспIэжыгъэ нахъ, укъэмыгушылаIагъэмэ пшъхъэ игъэлсыкIэкIэ нибжьи оры пфэлоньел, — янэжъ къыригъэжъагъ. — Пшъхъэ сьд мата тебгъэуцуагъэр?

Джэгум ипIалъэ къэси, Дэхэмае кIуагъэ. Джэгур зы-рагъажьэм, нахъ зыкътарыгъэлъэгъун ыIуи, пшъашъэмэ алэкIэ учугъэ. Зым зыр ыуж итэу ипшъэшъэгъухэр ты-ращээ къагъэшъуагъэх, ау Дэхэмае кIалэ гори къыдэ-шъонэу фэагъэл.

Джэгур аухи ыгу кIодыгъапэу пшъашъэр къежъэ-жыгъ, епэгъогъохэу къэкIожьызэ, ядэжъ къэсыжыгъа-хэу хъэ гъогурыкIо горэ ыужкIэ къикIи, ошIэ-дэмышIэу ыльэкIапIэ къетхъуагъ. Дэхэмае икуо макъэ шыфхэр къечъагъэх, ыблыпкъ кIэтхэу яунэ къашъэжыгъ. ШIэхэу врачыр къагъэси ылъакъо апыгъ.

Янэжъ ары унагъом исмэ ащыцэу Дэхэмае къехъу-лаIагъэм апае анахъэу гуIагъэр, зыгу узыгъэр.

— А сищаш, сьдэуштэу хъэ мыгъор пIтэкIапIэ къе-цэкъэнэу хъугъа? — ыIоти, Дэхэмае ышъхъэ Iэ щифэ-щтыгъ.

— Ар зэрэхъугъэри, — къыригъэжъагъ Дэхэмае, — тадэжъ сыкъэсыжыгъахэу саужкIэ къикIи, шъэф-шъэ-фэу тум хъун хъэ Iэежъыр слъакъо къетхъуагъ.

— Тара джанэу пщыгъыгъэр, нынэ, хъэр къызыоца-къэм? — нэнэжъыр къеупчIыгъ.

— ДжэнакIэу, кIэко дэдэу, а моднэу - къежъагъэмэ афэд сщыгъыгъэр, — джэуал къытыжыгъ Дэхэмай.

— Адэ гушэ, сищаш ащ фэдизэу кIэкуаеу джанэ лъэкIапIэри ымыгъэбылтэу пщыгъымэ, хъэхэр къыоце-къэнкIэ гъэшIэгъонэл. КIышъо пцIанэр хъэмкIэ нэцIаб-гэ аIо. Уиджанэ нахъ кIыхъэIуагъэмэ, а хъэри къыомы-цэкъэнэкии мэхъу. «Мод-жъод» аIозэ джанэхэр джырэ пшъашъэмэ ащыщхэм агъэкIодых, кIэко дэдэу арагъэ-дых, яукIыти зьдэхъугъэр сшIэрэл.

— Армэ, нэнэжъ, — къыригъэжъагъ Дэхэмае, — сэ джыри зы джанэ мыдырэм нахъи нахъ кIакоу сьдынэу сыгу хэлъ.

— Ащыгъум, сищаш, зи зыщымылIахи укъэнэ-жыгъ, — ымакъэ нахъ Iэтыгъэу нэнэжъым пшъашъэм къыриIуагъ.

Къантатэ зыфиорэр

Мафэ горэм унэм шыупхьуагъэу тэкIу зигъэпсэфыни, хьалыгъухъэ тучаным кIонэу зигъэхьазырызэ, Къантатэ пчъэшъхьаIум елъэпауи, ылъашъхъэ зэрыуагъэ.

Къехъулаагъэр гукъас шыхъоу, ылъакъо теуцон ымылъэкIэу, IэбылъэбыкIэ Къантатэ диваным екIуи, зыригъэкIыгъ.

— Сыдэу игъуаджэу охъуа! Сыдэу пчъэшъхьаIум себакъо зэхъум тэрзэу семейлтыя! Сыд пае анахъ зыщымыхъуным сьлъэпауи! — ыгу зэбгъэжъэу Къантатэ ыгукIэ зериложьыщтыгъ. Унэм хьалыгъу имылъэу лIыр къэкIожьымэ, сыда кысилоштыр? Ащ фэдэ джырэ нэс, тызызэкIыгъур илъэс пчъагъэ мэхъушъ, кыхэкIыгъэп. Хэт хьалыгъухъэ тучаным слофьтэн, тигъунэгъу кIалэхэри еджакIо шыIэх.

Къантатэ лIыр къэмыкIожьызэ джыри хьалыгъу кыхъымэ шIонгъоу къэтэджын ылуи шъхъае, ылъакъо зыкIи тыригъэуцонэу амал фигъотыгъэл, кыгъэщэIоу кызэхигъэIысхьагъ.

Къантатэ гушшысэ-гумэкIымэ ахэтзэ, лIыр IофышIэ кынкIыжьи, унэм кыхъажьыгъ. Къантатэ ынэхэр чэрэзэу диваным исыгъ. Ишъхьагъусэ бзылъфыгъэ кыпэмыгъокIэу, зимыгъэхъыяхэу диваным зэрысыр лIым лъэшэу ыгъэшIэгъуагъ, ащ фэдэу джырэ нэсыфэ кыхэкIыгъэп. ЛIым ылъэгъурэр зыфихъын ымышIэу, ымакъэ Iэтыгъэу кыригъэжъагъ:

— Арэл пчыхъэл, пчэдыжъэл, сыда диваным уигъэкIэжыгъэу узкIисыр, мыхъамел гори зыIутлхъэ тшIонгъу, непэрзымафэм тынэгъу зы фыгукIэ ифагъэл.

Къантатэ къэгумэкIыгъ, лIым игушыIэхэр мастэу кыхъэуагъэх.

— ПчъэшъхьаIум селъэпауи, слъапшъэ зэрыуагъэ, хьалыгъухъи сыкIон слъэкIыгъэл, — плъыжыбзэ хъугъэу кыIуагъ Къантатэ, — зыкIэ сьолъэлушт: о лIыр, тучанэу къоджэгум итым кIуи, хьалыгъу къэщэф.

— ЕгъашIэм сымыхъэжынкIи, сыадыгэлIэу мафэм хьалыгъу къэсхъэу язгъэлъэгъунэл. Ащ ыпэу сьлэжыр къэсэштэ. Арэл, сьлэлэп шIошIа сэлI! Хьалыгъу къэзыхъын фаер бзылъфыгъэр ары. Хьалыгъу къэхъынри бэдзэр кIоньри зиIофыр бзылъфыгъэр ары.

Къантатэ кызэкIэнагъ:

— Орырэ сэрырэ тызызэкIыгъур илъэс пчъагъэ мэ-

хъушъ, зэ нэмыIэми хьалыгъухъэ кIо ослуагъэл, Iалъмэкъ плыгъэу бэдзэрым укIоуи цIыф ылъэгъугъэл. ОшIэ-дэмышIэу слъакъо зэрэузыгъэм пае, мызгъэгум хьалыгъухъэ кIо сIуи сIуагъэ, апэрэу сьолъэлугъ. Сыда хьалыгъоу о пшхыщтыр къэхъыжIэ, ащ губгъэнэу хэлъыр?

— КIо, сэ слоштыр слогахэ, хьалыгъу къэсхъэу цIыфмэ язгъэлъэгъуштэл, — зэпыщызэ ишъыпкъэу кыIуагъ ыкIи хьалыгъу кIымыгъоу къодыуе лэпсым ешъуагъ, лыгъэжъагъэри ышхыгъ.

Къантатэ лIым кыIуагъэхэр лъэшэу ыгу кызэрэуагъэр къэпшIэнэу зэкIэм ышъо кыпызыгъ, ау ыгу зыгъэIыкIугъэр лIыр сыдэу плъакъо шыта, лъэшэу мэуза, зыгорэм уфая, врач къязгъэщэна ыIоу кызэрэмыупчIыгъэр ары.

— Ащыгъум, — кыригъэжъагъ еIани Къантатэ, — мэфэ пэфэу хьалыгъу къэпхъэу алъэгъу мыхъуштымэ, тIэкIу пчыхъэ хъумэ, кIори хьалыгъу къэщэфы, газетым кыкIошIыщыхъи кыхъ.

Ыпэрэм анахъэу а гушыIэхэм лIыр къагъэгубжылагъ:

— О бзылъфыгъэр, сIуагъэр зэхэлхыгъэба сэлIо. Сэ чэщыкIи мафэки хьалыгъу къэсхъэу язгъэлъэгъуштэл. Орэд кысфябгъэусы пшIонгъоу угу къэкIыгъа? Джома-лыжыи икIул хьалыгъу къэсхъэу арэлъэгъуи, сызхало-жынэл.

Къантатэ ныбжыи джырэ нэсыфэжIэ ащ фэдэу ымакъэ Iэтыгъэу гушыIэу цIыф зэхихыгъэл:

— О лIыр, — ыIуагъ ащ, — хьалыгъу къэпхъэу алъэгъукIэ, уипаIо пшахэу шъуз кыуалоштэл. Хьалыгъу къэхъыкIэ, ар зыми емыкIу кыпшIэлъэгъуштэл. Ащ нахъ емыкIу ори ош фэдэ Iаджми ашIэ. Адэ бэшэрэбыр уиджыбэ кыуцукIэу къэпхъэу алъэгъумэ, ар къеогъэкIуи. Ащ сыд пае ушымыукIытыхъэра. Аркъ бэшэрэбыр ублыгу чIэтэу алъэгъумэ, ар укIытагъол, ар лIыгъэ, арыба? Хьалыгъу плыгъэу къэпхъымэ, ар лIыгъэл. Сэ зыкIи кызгурылон сымылъэкIырэр ош фэдэхэу непэ кызнэсыгъэм лIышъо кызтэзгъаохэу, лIыгъэм тегушыIэхэу, ау лIыгъэ кызэхэзымыгъафэхэрэр ары. Уишъхьагъусэу сымаджэ хъугъэм хьалыгъухъэ кIо ыIоу кыолъэIумэ, ащ уфэмькIоньр цIыфыгъэңчъэу сэлъытэ.

ЛIым зи джэуап кыгыжыгъэл, тIэкIу гъумы-тIы-ми, адрэ унэм чIэхьагъ.

Чэщ хъун зэгъолыжьыми, лыр чыен ылъэлыгъэп, бэрэ зызэпыригъазэмэ-зыккызэригъээзэклижьэу, егулшы-сэу лIэм хэлъыгъ.

ШъыпккъэмкIэ, сьд пае лIым хьалыгъу кыыхьы мьхьуцта, сьд пае бэдзэрми мькIошта? Сьд пае ежь ишъхагъусэу егъашIэм зыкIыгъуштми ылъэклирэмкIэ дэмылэпылэшта?

Лъэтэгъэуцу

ЛIыбэжъукъохэр аIоу тикъуаджэ зы унагъо щэлсэу. ШъыпккъэмкIи ахэмэ алъэкъуацIэ фэд яунагъуи: ЛIыбэжъукъохэр анахь унэгъошхоу, унэгъо Iужъоу тикъуаджэ дэсмэ ащыщ. А унагъом лIыбэ ис: зы тэтэжъ, а тэтэжъым къуиш иI, къуишымэ анахьыжьым къыщагъ, тIур къэзымыщэгъу. А зы унагъом къыкIырэ хьулъфыгъэ ку-пыр зэгъусэхэу IофышIэ е шIыхьаф горэм кIохэ зыхъу-кIэ, ащ чылэр яхъуапсэ.

Къэзыщагъэм унэ чIэхьажь зилагъэр мэзигIу нахь мьхьуцгъэу мэкъуоныгъом шъао къыфэхьугъ. Мэкъуо-ныгъом бынмэ шъао къызэрафэхьугъэм цIыфмэ Iаджи раIолIагъ:

— Мэкъуоныгъом, а шъаор къэхьугъэшъ, лэжьэкIо дэгъу хъушт, — зым ыIуагъ.

— Хъау, мэкъуоныгъом шъаоу къэхьурэм сьдигъун былымьр фэбагъоу хабзэ, — адрэм къыупсэлъыгъ.

— Арымэ, зи ащ хэшъушыкIырэ шыIэп, мэкъуоны-гъом кIалэу къэхьугъэм игъэхэр гъэшъэлэу, ыгу зылъы-Iэсырэм ыIэ лыIэсэу хъушт, — ящэнэрэм ишъыпккъэу цIыфмэ агуригъэлонэу пылъыгъ.

Шъаоу къэхьугъэм ехьылIагъэу цIыфмэ алорэм икIэбар ЛIыбэжъукъомэ яныоу Гоцэнэф зыфаIорэм къызнэсыжьым илIыжъ зэхьуригъэхэу ыIуагъ:

— Ятэпсымэ тишъао зэрэхьушттым сьд пае ащ фэди-зэу мы чылэр ыгъэгумэкIыра сэлэ! Сыда ащ Iофэу ды-ряIэр?! — Гоцэнэф цIацIэ фэдэу зыригъэшIыштыгъэ.— А тишъао цIыкIоу, тинаныу гупэ зэрэхьуштыр нафэ.— лIы гъэсэгъэшху! ЦIэрыIоу зыхъукIэ упчIэжьэгъу къа-шIэу, акъылэгъу къызыфагъэхъоу, къэралыгъо Iофхэр

ыпшгъэ ралъхъэхэу фэжьэшт. О сьд ащ епIуалIэра лIыжъ?

— Ащ сэ къесIуалIэрэр ары, — джэуап ритыжьыгъ лIыжьым ишъхагъусэ ныо. — ТиунагъокIэ къытфэхьу-гъэ тишъао гъукIэ Iазэ хъушт. ГъукIэ Iазэм сьдигъокIи цIыфыбэ егъэразэ.

— ГъукIэ оIуя! — Гоцэнэф кыыхихэу лIыжьым джэуап ритыжьыгъ. — Сыфаеп сикIалэ гъукIэ хъунэу. ШIомыкI Iугъом ытхьалэу, уатэм ыIэдакъэ кIиутыжьы-гъэу. О узэрэгъукIагъэм пае ари гъукIэ пшIы пшIоигъу ара? Ащ ушымыгугъ лIыжъ. Зи а гъукIэным о фэдэу къыпфыхьыгъэу сэ сшIэрэм пае, о пкъом ыкъожь уигъо-гу теуцон пIоу унапцэ умыгъэгъушIо!

— Е ныу, ухэукъо! Сэ сьзэрэгъукIагъэм шIуагъэ нэ-мыкI зэрар зи къыпфыхьыгъэу сшIэрэп. ГъукIэным на-сып къытфыхьыгъ, унагъо тшIагъэ, цIыфмэ дахэкIэ тIэ раригъэIуагъ. Араы орден къызыфысатыгъэри. А ти-шъао цIыкIу гъукIэ дэгъу хъугъэу къэтлэгъужьыгъо-ти, бэу, сэ тэтэжъым, сиплэожъ дэсыдзыени...

ЛIыжьым къыIуагъэмэ Гоцэнэф зи ариIолIэн ышIа-гъэп. ТIэкIурэ гъумы-тIыми нэужым зыфигъэзи рилуагъ:

— Тишъао цIыкIу зэрэхьуштыр ори сэри тшIэрэп. Нахь лIыIо хъоу лъэтэгъэуцо фэгъышмэ, ащ сэнэхьатэу хихьштыр зыфэдэр тIэгъун...

Уахътэр псынкIэу макIо, ЛIыбэжъукъохэм яшъэ-жьыеу Аслъан зыфаусыгъэр нахь ины хъуи, зы мафэ горэм апэрэ лъэбэкъухэр ыдзыгъ. Ар унагъом игушIо-гъошхуагъ. Анахъэу шъэожъыем апэрэ лъэбэкъур зери-дзыгъэр гуапэ зыщыхьугъэр янэу Мерэм ары, шъэ-ожъыем ятэу Асхьади зэригъэгъушIуагъэм фэшыхьатэу ыIупшIэхэр зэтэхьажьыштыгъэп.

ЛIыбэжъукъомэ яшъэо цIыкIоу Аслъан, адыгэмэ зэряхабзэу, лъэтэгъэуцо фашIынэу рахъухьагъ. АщкIэ шъэожъыем сэнэхьатэу хихьштыр, IэнатIэу фэхьуштыр бынымэ псынкIэу зэрэшIэштым дэгъулэштыгъэх ыкIи кIэгъушIуштыгъэх. ЗыфаIогъэ мафэм Iанэр унэ гупчэм рагъэуцони, ащ ыгузэгъу пкъыгъо зэфэшъхьафхэр ты-ралъхьаштых. А пкъыгъохэр зэхьылэгъэштхэр бэ: чIы-гу лэжьыныр, псэоллэ шIыныр, гъукIэныр, гъэсэнэгъэ-еджэныгъэр, Iээныр, былымыхьуныр, кIэлзегъэдже-ныр... А пкъыгъохэм кIалэр аращэлэни апэу ежь къы-штэрэмкIэ сэнэхьатэу хихьштыр агъэуцэфышты.

Аслъан цIыкIум ыпашъхъэ ралъхьаным пае унагъом

исхэм джэгольэ эфэшъхьафхэу, пкыгъо зэмылэужыгъохэм ятамыгъэхэу, хьап-шыпыхэу къашэфыгъэр бэ: тэтэжъым отэ цыкълурэ сьджырэ зэгъусэу кыхьыгъ, о ар кыздихыгъэр къашлэ; нэнэжъым тхылъыжъые ыкышшо дышъэпс егъэшъуагъэу къалэм кыраригъэхыгъ; Аслъан янэ врачхэр цыфмэ зэрядэлурэ трубка цыкълу ыгъэхъазырыгъ; Аслъан ятэу джырэнэсыфэклэ зи зымыуагъэми лъэтэгъэуцо мафэм трактор цыкълу гъучыым хэшъыкыгъэу кыштэнэу кызлэклыгъэхьагъ. Аслъан ятэ анахь тракторист пэрытэу къуаджэм дэсыр ары, ащ икълэлэгъум кышъудлагъэу механизацияе юфыр шлу елгъэу, ащ ыгу етыгъ. Арарын фае ащ ыкыо цыкълуу кыфэхъугъэм тракторист сэнэхъатыр хихы шлоигъоу трактор сурэтыр кызыкыфищэфыгъэр. Аслъаны ятэш нахьыжъым чэм сурэт, ятэш нахьыкълэм пщынэ цыкълу къалэм зэкълэхэм кыздырахыгъ.

Тхьамафэ тешлагъэу Лыбэжъукъохэр анахь унэ-шхоу ялэм якълалэ лъэтэгъэуцо шыфашыным пае кышъызэрэуэгъонгъэх. Лыбэжъукъомэ анэмыкълэу мы юфым кырихьыллагъэхэу ягъунэгъумэ ащышхэри, хьакълэу нэбгыритлун шысыгъэх. Анахь мэфэкл мэфэшхо горэм фэдэу Лыбэжъукъохэм Іэнэ шыгъэу агъэхъазырыгъэм цыфхэр хагъэлагъэх. Іанэм ыпашгъэхэу унагъоми сабийми афэгъахыгъэу хьохъу дэгъоу бэ кышъауагъэр. Бысымыри хьакълэхэри эфэрэзагъэх.

Зэшхахэхэм Іэнэ хъураер пчэгум кырагъэуцуагъ. Ащ зэкълэ унагъом исымэ къашэфыгъэ джэгуалъэхэр, хьап-шыпхэр дахэу зэгъэфагъэу телыгъэх. Ар зэгъэфагъэр нэнэжъ арыти, ежъ кышъэфыгъэ тхылъыжъыеу зыкышшо дышъэпс егъэшъуагъэр агъунэ шыпкъэ кыгъэылымгъ. Ар шъэожъыем пстэуми апэу кыштэмэ лъэшэу нэнэжъ шлоигъуагъ. Тэтэжъ Іэнэ хъураем телыгъэмэ захаплэм, сьджымрэ отэ цыкълумрэ пкыгъо пстэуми апэчыжъэу агузэгу илгъэу ылгъэгъугъ. «Олгъэгуа мы ныом ышлагъэр, ежъ кышъэфыгъэ тхылъ цыкълур агъунэкълэ ыгъэылын, сз шъэожъыем ыналэ зытрезгъадзэ сшлонгъо сьджыжъыемрэ отэ цыкълумрэ нахь чыжъэу ыгъэылыгъэх», — тэтэжъым ыгукълэ зериложыгъэ, — мы бзылфыгъэхэри! Ежъхэр зыфаехэр сьдигъоклы кызэрэрагъэклыным пылтых. Ау сэгугъэ, о ныор, ухепчъэкъонклэ».

Іэнэ хъураеу лъэтэгъэуцо зыфашыгъэ клалэм пае агъэхъазырыгъэм шъхьаджы кырихьыллагъэр телыгъэмэ

темылгъымэ ышлэрэпынш ыгукълэ егъапэ. Ау зэкълэхэри телыгъх: мары трактор цыкълури зепэлдыжъы, пщынэжъыери ыныбэ цыкълу кыпшэу тет, врачымэ атхьакълумэ Іуалъхъээ сьмаджэхэм зэрядэлурэ трубка Іэрфэгъу цыкълури зепэжъужъэу кяхэщы, чэм къолэн цыкълур джыдэдэм къэбыуштым фэдэу зылгъэныкълэ шыт.

Мыдэ шъэожъыер Іанэм къешъушал! — ылуи тэтэжъым кылуагъ. Шъхьадж игутео макъи ихъэлщэ макъи зэхихыжъэу пстэуми заушъэфыгъ. Унагъом исы пэпчъ кырихьыллэгъэ пкыгъом шъэожъыем ыналэ тыридзэу, ар Іэкълэ елгъэу кыштэмэ шлонгъу. «Сыда шъулуа Аслъан апэу зынэсыштыр?» «Тара сэнэхъатэу фэхъуштыр?» — шъхьадж ыгукълэ ылоштыгъэ, ащ егупшысэштыгъэ.

Лыбэжъукъомэ янысэ Аслъан цыкълур адырэ унэм кычлыхи, пчэгум ит Іэнэ хъураем ылгъэныкълэ кыштупшыгъ.

Пстэуми нэнэжъыр кяхэкълоти кыхьидзагъ:

— Лъабы-лъабэу, лъабыжъый,
Къакълэ, къакълэ цыкълужъый:
Іэнэ цыкълур о кышлалгъэ,
Іэшлагъэмэ о ахаллы
Угу зэлур о къакълэ,
Зымылурэр кяхэмых.
Лъабы-лъабэу, лъабыжъый,
Къакълэ, къакълэ цыкълужъый...

Лыбэжъукъомэ яшъэожъые ынэ цыкълухэр жъыухэу, иджэнэ шыгъакълэ шыгушлукълэу Іэнэ хъураем кыфизэнкылыгъ. Джыри хъатэу кълукълэ зымышлэрэ сабий цыкълуу ылгъ теуцогъэ къодьер лъэлэрапэээ, Іэнэ хъураем нэси къэуцугъ.

— Тара шъулуа ыштэштыр?

Пстэури кыгъэм фэдэу, жъи пси къамышъэжъэу шытых. Тіекълу шлагъэу тхылъыжъые цыкълуу зыкышшо жъыурэм дэжъкълэ пшырылым фэдэу ылэ шъэбэжъыетхэр ышэиэгъэх. Нэнэжъ ынэхэр кылэпыкълэу, лъэлэпцыкълэу къэуцугъ, ыгуи кыдэлгъэтыным фэдэу псынклэу кытеоу ыублагъ. Ау сабым ылэ кызэкълыхъажъи, адырабгъукълэ Іэнэ хъураер кыкълухьи, трактор цыкълуу гъучыым хэшъыкыгъэу зепэжъужъыерэм дэжъ шыпкъэу удугъэ. Ятэ мэгушлэш-мэгушлэ, джыдэдэм ыкыо тракторыр кыштэштэу кышъэхъу. Ау еплдыгъэ нахь, Іэкълэ нэсыгъэп. ЕтІанэ ошлэ-дэмышлэу трактор сурэтым кыбгъо-

дэт чэм кьолэн цыклар кыпхьуати, пытэу ыбгъэ кӀиу-бытагъ. ЗэкӀэ шьэожьыем езэрэгъплъыштыгъэхэр Ӏэгу теуагъэх. Сабыи цыклар ар эи зыфихын ымышӀэу шта-гъэ, ятӀэм хэшыкыгъэ чэм кьолэн цыклар зериыгъэу янэ кӀэлъырыхъажьы, ыбгъэ пытэу зыкӀиубытагъ. Чэм кьолэн сурэтыр кьэзыхыгъэ Аслъан ятэш ыгукӀэ разэ хьугъэ, нэмыкырэхэм кьызыхамыгъэшы фэдэу зашӀы-ми агукӀэ рэзэджагъэх, Нэнэжьыми тэтэжьыми зыфаер къадэхьугъэп. Аслъан яни ыкӀо цыклар зэрэшыгугъы-гъэу кьычӀэкыгъэп, яти рэзаджэу кьэнагъ, ятэш на-хьыкӀи ары.

Льэтэгъэуцоу бынымэ яшъэожьые фашыгъэм кьы-рихьыллагъэмэ ашыцэу Гумзагъэ исмэ анахьыбэмэ анэ-гухэр зельэгъум, псалъэ кьышыгъ:

— Сиблагъэхэр, шьослоштыр ары. Непэ шыӀакӀэу тилэ кьугъэмкӀэ сэнэхьат пстэури дэгъу, непэ сэнэхьат дэй шыӀэжъэл. Шъуишъаоу, насыпышӀоу, бэгъашӀэу хьу-ным чэмыӀыгъ сэнэхьат хихымэ, ащ шъурыдаг, шъуры-гушху. Шъори зэхэшъухыгъэи фае, нахьыпэм «делэ шымыӀэу хэт чэмахъо кӀона», алоштыгъэ. А уахътери лъэхъанри икӀыжыгъэх. Джы тэ тимафэхэм, чэмахъоу, былымахъоу, былымыӀыгъэу тифермэмэ алутихэр кьуа-джэм апэрэ лэжъакӀоу дэсхэр ары, ахэр джы тицӀыф хэдзыгъэ депутатых. Анахь лэжъэкӀо дэгъоу, лэжъэкӀо чанэу, хьалэлэу тилэмэ ашыц хьугъэхэр тибылымахъо-хэр ары. ЕтӀани ахэр еджагъэхэу, гъэсагъэхэу шытых, шӀэныгъэ куухэри яӀэх, машинэхэри агъэлорышӀэх. Ти-былымахъохэр орэпсаух! Ахэр ары, непэ тызыпэсыгъэ Ӏанэри зэрахэтэу тиланэхэр кьэзыушъэхэрэри, хьун-шхынхэр нахь тыхъоу хьуным изылъэныкӀо икӀэшакӀо-хэри. Лыр кьытфарагъащэ, шэр псыхъоу кьытфагъачъэ, шатэм ишӀу кьытфашы, шъуи ци тыхъоиным фэбанэх. Тибылымэхъо шӀагъохэр мыхьугъагъэемэ бэу тхьаусыхэ зэхэпхыни! А тибылымэхъо лэрытымэ афэмышӀапхъэ шыӀэп, ахэмэ аферэм ятӀэло, пытэуи алапэ тэубыты!

Шъуишъао чэмыӀыгъ пащэу, анахь былымэхъо фер-мэ иным иӀэшхъэтетэу, былым хьубгъапхъэхэр зыща-Ӏыгъ совхозым ипащэу хьуштыми шъушӀэрэп. Ары па-кӀопышъ былымхьун ӀофымкӀэ профессорэу хьункӀи мэ-хьу. Ащ инасып джыри ыпекӀэ кьэт!

Ӏыбэжъукъохэм цыфэу кьафэкӀуагъэхэр зэбгыры-кӀыжъхи, ежъхэр кьызызэхэнэжъхэм Гумзагъэ кьыӀуа-гъэм кӀэрыкӀэу ригъэгупшысэжыгъэх. Нэнэжъи тэтэ-

жъи зэкӀэ унагъом исхэр сабым льэтэгъэуцо зэрэфа-шыгъэм кӀэгупшӀухэзэ зэфалотэжыштыгъэ:

— Псаоу лы орэхъуи, фаемэ былымэхъо сэнэхьати херэх. Убылымахъоу джырэ тишыӀэкӀэ-псаукӀэ уӀахы-шӀу хэшыхьэу ушыӀэныр шытхьугъ ыкӀи насыпыгъ!

Цыфыгъэр пщыгъупшэмэ

Ащ ыцӀэ шьыпкӀэр Алькьэс, янэ зэреджэрэр Алэ. Яцэнэрэ цӀи иӀ — Алеша, Яцэнэрэ цӀэмкӀэ кьеджэхэ-рэр ежъ фэдэ ныбджэгъухэр арых. Чыжъэу зыгорэм кӀо-ми, сыда пцӀэр алоу кьызеупчӀыхэкӀэ, «Алеша» елошъ, джэуап аретыжы. ЗыфэшӀыр о кьашӀэ, «Алеша» кьы-раломэ, ежъыри нахь игуап, нахь шӀодах.

Кьуаджэм шышӀэу гьогу техьаштыри, легкой ма-шинэхэр зилэхэу деталь е часть горэм фаехэри Алешэ бэрэ кьеупчӀыжыых. КьеупчӀыжыных аломэ, имашинэ-кӀэ ренэу гьогум тет зэлыт, зыгорэхэри ещэфых, зыго-рэхэри ещэжыых... Зи ежъ ышъхъэ нэмыкӀ шӀолофэп, ду-наим шыхъуи, шышӀи зыгъапэрэ шыӀэп, чэци мафи зы-гъэгумекӀэу зыпылтыр чапыч лые кьызхэкӀыштыр, кьин хьатэ ымылэгъоу, пкӀантӀи кьемыхэу илыягъэу фэдэ кьызэрэлэкӀэхьаштыр ары.

Зы мафэ чылэм кьэбарыкӀэ шызэхахыгъ: илӀэс зау-лэкӀэ узекӀэлэбэжъмэ легкой машинэ цыклароу ыщэ-фыгъагъэм ычӀыпӀэкӀэ Алешэ «Волга» зыфалорэм фэдэ машинэ кӀэпс кьыфи, яӀэгу кьыдигъэлъэдагъ. ГъэшӀэ-гъонба, бэу гушӀуакӀо кьыфэкӀон шӀошӀыгъ. Ау нэбгы-ритӀу ныӀэп «ихъяр олзэгъу» кьэзыуагъэр. Гьунэгъуи Ӏахьыли кьызэрэфэмыгушӀорэр Алешэ зельэгъум, ыг-кӀэ зериӀожыгъ: «кьысэшъугъух».

Алешэ машинакӀэ иӀэ зэрэхьугъэмкӀэ анахьэу кьы-фэгупшӀонкӀэ зышыгугъыгъэр ягьунэгъу лыжъэу Къэ-лэмэт ары. Ар Алешэ ятэу Хьаджэбирам иныбджэгъугъ, Отечественнэ зэошхом тӀури зэдыхэтыгъэу, игъашӀэ ыухынкӀэ мэфэ заулэ нахь кьэмынагъэу Хьаджэбирамы «Алькьэс уналэ тегъэтызэ шӀы, ош нахь хьулъфыгъэ тэрэз, Къэлэмэт, ащ гьунэгъу иӀэп», — кьызэрэриӀога-гъэри кьешӀэжъы.

Къэлэмэт игъунэгъу къалэм фэгущонэуи игуи къэ-
кыгъэп. Фэгущона, гъогу тэрэз тыригъэханэу, цыф-
мэ афэдэу кыгъахъэрэмкIэ, къуачIэкIэ къылджырэм-
кIэ щылэнэу зауэрэ зырелом къемыдIугъэмэ. «А
къал, — Къэлэмэт ишъыпкъэу рилоштыгъэ Алешэ, — мы
уищылакIэ сыгу елурэп. Чылэр зыгъэгумэкIырэм уимы-
гъэгумэкIэу, хэгъэгум илоф пшIомылофэу узэрэхэтыр
тэрэзэп. Уныбэрэ уиджыбэрэ щэхъу кърар уилэп, уятэу
заом къыздылутыгъэ лэжъэкIо къалэлыгъэм ынапэ тео-
хы. Ащ изакъоп къуаджэу узшыщми щытхъу къыфэл-
кхырэп...»

Алешэ а гушыIэхэр зыкIи ытхыакIумэ иханэу фэя-
гъэп «О уилон Iо, сэ сишIэн сэшIэ, шъхадж зэрэщылэ-
шъу, сызэрэтхъэщтым сыпылтыщт», ыгукIэ зериложы-
щтыгъэ.

Пчыхъэшхъэ хъазыр хъугъэу Къэлэмэт IофышIэ
кыкIыжьи, ядэжъ къэкIожыгъ, тIэкIу зещх нэужым
зигъэпсэфынэу зыригъэкIыгъ. Сыхъатныкъо фэдиз шIа-
гъэу, Къэлэмэт ыкIапшIэ лъэшэу къэузыгъ. Ащ ыпэкIэ а
чыплэр Къэлэмэт нибжьи мэузыми ышIагъэп. Ишъхъа-
гъусэу Сэфэрхъан унэм къызехъэм Къэлэмэт ышъо зэрэ-
чъэкIыгъэм гу лъытагъ. «Зыгорэ уилажъэмэ, шъо уилэ-
жъэп?» — къэупчIагъ Сэфэрхъан.

— Силэжъэ хъати щылэп, ау ошIэ-дэмышIэу скIап-
цIэ дэжъ къэузыгъ, — къылуагъ ерэгъэ дэдэу Къэлэмэт.

Сэфэрхъан къоджэ врачыр псынклэу къаригъэщагъ,
лIыжым ригъэпллыгъ.

— Сенэгуе кIэтIэйнэшъур арыкIэ зэкIэ зилажъэр, —
къылуагъ врачым. Псынклэу больницэм нэмыгъэсыгъэ
хъуцтэп. Ау тэ тимашинэ дэтэл, зы сымэджэ хылыгъ
горэ къалэм едгъэщагъ. Тхъэматэм илегковой тIонти, ари
зэлукIэм къуагъэу къэт. Псынклэу машинэ горэ къэгъо-
тыгъэн фае.

ГоIагъэ, егуишысагъ. Сэфэрхъан ягъунэгъу Алешэм
елъэунэу игу къэкIыгъ. Алешэ ятэрэ илIырэ зэшъо-
гъугъэх, Iулъхъэр тIу зэфашIыщтыгъэ, къышъукIы-
тэнба?

Чэщныкъо хъугъагъэ Сэфэрхъан Алешэ зэрылъ унэм
ишъхъангъупчъэ зытеом.

— Сыда хъугъэр, хэта чэщныкъом тызымыгъэчъые-
рэр? — ымакъэ унэ мээзахэм къилукIыгъ.

— Сэры ар, а си Алькъэс. Сэры, Къэлэмэт ягуащ

ары: Къэлэмэт илофхэр дэих, псынклэу больницэм нэ-
гъэсыгъэн фаеу врачым къысылуагъ.

Алешэ ерагъэу IушIыкIэу къылуагъ:

— Симашинэ къутагъэ, сщэн слъэкIыщтэл.

— ЫпкIэ остын, фаеми осятIу слых, тхъачети пфэ-
сыукIыжжын.

Алешэ къыпиупкIыгъ, пчъэр къыриутэки, гъолъы-
жыгъэ.

Врачым ичаныгъэкIэ Къэлэмэт къэлэ сымэджэщым
нагъэсыгъ, ащ псынклэу операцие щашIыгъ. Зыгъэсы-
мэджагъэр кIэтIэйнэшъур арэу къычIэкIыгъ. Ащ лъы-
пытэу нэмыгъэсыгъагъэмэ, Къэлэмэт илоф кIогъэха-
гъэ — джары операцие зышIыгъэ врачым къарилуагъэр.

ТхъэмэфитIукIэ сымэджэщым Къэлэмэт къычIатхы-
кIыжыгъ, бэрэ щымылъэу тэджыжыгъэ. Бынмэ ягу-
шIогъошхуагъ. Ау Къэлэмэти Сэфэрхъани гъунэгъу къа-
лэр къызэрадзекIуагъэр агу хэкIыгъ. Къуаджэми ащ
имыщыфыгъэ бэрэ-щырыгушыIагъэх.

— Адэ цыфыгъэр зыщыгъупшагъэм IэпыIэгъу
къыуитынкIэ ушыгугъ хъуна! — ылоштыгъэ зым.

— Цыфым ипсауныгъэ нахы зибылым нахы зышIо-
Iофым утефэкIэ зыгорэ къыпфишIэн къызшIомыгъэшI, —
ылоштыгъэ адрэм.

Пчыхъэ хъазыр хъугъэу Алешэ машинакIэм исэу къэ-
кIожыгъэ, якъоджэ лIыжъэу Ебэрыкъо, гъунэгъу къуа-
джэм кыкIыжырэм, къыкIэхъагъ. ЗеришIэжыгъэзэ
къебгъучъагъ, ау етIанэ къыригъэтIысхъанэу мурад
ышIи къэуцугъ.

— Упшыгъэн фае, мыдэ къитIысхъ, сэ псынклэу
унэзгъэсыжыщт, — къеджагъ Алешэ Ебэрыкъо лIы-
жым.

— О уимашинэ ситIысхъан нахы, слъакъо зэлэкIы-
фэ ськIоныр къэсэштэ! — къыложыгъ Ебэрыкъо.

— А тят, сыд пае ауштэу плора, сыд силажъэр!

— Уилажъэри? Зышъо раутырэм уфэд! — ымакъэ
нахы къыгъэлъэшыгъ Ебэрыкъо.

— Сыда мыхъунэу сшIагъэр, сышо рамыутымэ мы-
хъунэу?

— Ар о зыдэшIэжынын фае. Сыда зы чэщы-лIыжъ
сымэджэ хылыгъэр больницэм зыкIынэмыгъэсыгъэр?
КъысаIу мыдэ!

— Симашинэ къутэгъагъэти ары.

— Машинэр къэмыфызэ къутагъэ, ара! Адэ а чэщ

дэдэм шъузабэмэ къащыпщэфыгъэ хэтэрыкIхэр. уима-
шинэкIэ дэпщыгъэхи, къэрэгъулэ ськIозэ сьнитIукIэ
слъэгъугъэ.

Алешэ машинапчъэм къиплгъызэ къылуагъ:

— Зи сьзэрэмысэ щыIэп.

— ЩыI узэрэмысэ, щыI, — лъэшэу къылоштыгъэ
Ебэрыкъо — цыфыгъэзгъэу узэрэзекIуагъэмкIэ умыс!
Уятэ илэгъу лIыжъым нахь машинэм нахь угу зэрэгъу-
гъэмкIэ умыс! Чапыч паекIэ, былым паекIэ цыфыгъэр
зэрэIэунагъэмкIэ умыс!

— КIо, сьмысэмэ — сымыс, — къылуи, Алешэ къе-
жъэжыгъ. ЛIыжъым къырилуагъэхэр ышъхъэ ригъэки-
мэ шIоигъоу машинэм хэт приемникыри хигъэнагъ. Ау
«Умыс!, умыс!» зыфиIорэ гущылэр пстэуми акIылу къэ-
хъуштыгъэ, зыщигъэгъушшэн ылъэкIыштыгъэп.

Алешэ лъэмыджыр къызэринэки, машинэр уц къа-
шхъом хигъэуцагъ, псым хэхъанэу мурад ышIыгъ. Ау
пцэжъые ешэу псылум Iусыгъэ лIы пэкIэшхом къызэ-
шIэжъым, ынэхэр къыфыригъэкIызэ, къырилуагъ:

— Мыщ дэжым ухэхъэкъон, пцэжъыехэр бгъэштэ-
щтых. Нахь чыжаIоу IукIыри хахь. Санэлу уикIыпэм
нахьышIух. О узекIуакIэу сэ зэхэсхыгъэмкIэ, оц фэдэр
чылэ псыхъом хагъахъэрэп.

— Арэп, зэкIэми сышъульэгъу мыхъоу сыда шъос-
шIагъэр?

— ЗыкIи хъунэу узекIуагъэп ыкIи узекIорэп. ЛIыжъ
сымаджэр больницэм нэбгъэсыгъэмэ, уигъот къыщы-
кIэн пшIошIыгъа? Арара цыфыр чIыпIэ квин ифэмэ
уишIуагъэ зэрэбегъэкIыштыр? ГъэшIэгъоныр, уятэ цы-
фышIу дэдагъэу, о гукIэгъунчъэу уквызэрэтэджыгъэр
ары. О чIыпIэ квин уифагъэу, цыфмэ узфялъэлугъэр
къыпфамышIагъэмэ уигонэшта? Уигонэштэл! Цыфыгъэ
улэжыныу уфаеп, хъатыр пшIэныр, дахэ пIоныр уикIа-
сэп. ЗэгъашIэ, цыфыгъэр пщыгъушшэмэ, гъогу пхэндж
утехъэ...

Пцэжъыешэ пэкIэшхор тэджи IухIыжыгъ. Алеши
ипсыхахъэ щыгъушшэжыгъэу гущылэхэу «Цыфыгъэр
пщыгъушшэмэ, гъогу пхэндж утехъэ» — зыфиIохэрэр
ытхъакIумэ итыгъэх. Унэм къызэхъажыым, зигъэлсэфы-
нэу диваным итIысхъагъ. Ац дэжым ятэ икартэу пэ-
кIор шъхъагъым пылъагъэм инэплъэгъу тефагъ. Ыпэрэ
мафэхэм афэмыдэу ятэ нахь къеплгъэу ыкIи лъэшэу
къыдэгъушIэрэм фэдэу къыщыхъугъ: «А си Алькъэс,

цыфыгъэ пхэлгъэу лIы ухъун сшIошIыгъ. Ау гъогу
пхэндж утехъагъ. Анахь лъапIэу напэр къэзэгъэдэхэрэ
цыфыгъэр умылэжъэу, ар псынжъым хэуульэгъуагъ.
Арзуштэу узекIоныр сшIэгъахэп».

...ТIэкIу тешIагъэу Алешэ пцэдыжъ горэм Къэлэмэт
дэжъ кIуагъэ, ЗытIэкурэ зыриIонтIахъэу щыт-щыти
къыригъэжыагъ:

— Къэлэмэт, къысфэгъэгъу тэрэзыджэу сьзэрэзе-
кIуагъэр.

— Сыда ашкIэ къапIомэ пшIоигъор, Алькъэс? —
кIалэм къеупчIыгъ Къэлэмэт.

— Сятэ уриныбджэгъугъ, шIуи уилъэгъуштыгъ, зэо-
шхоу блэкIыгъэми шъузэгъусэу пным шъузэдэзэуагъ...

— Адэ ахэр пшIэщтыгъэба, синыо гузажъоу уадэжъ
лъэуакIо къызэкIом?

— СшIэштыгъ, ау ащыгъум... Сыхэукъуагъ... Къэз-
гъээзэжыфэр... Къэлэмэт кIалэм къыIорэр къырымь-
гъэухэу рилуагъ:

— Дэгъу. Сигуапэ акъыл къэбгъотыжыгъэмэ, цы-
фыгъэм уасэ зэриIэр къыбгъурылуагъэмэ. О пшъхъэ шIу
зэрэплъэгъужырэм фэдэу, зыгу шIу илэ пстэури шIу
лъэгъу, уигъунэгъухэр гумэкIыхэми адэгумэки, чылэм
иIоф ори уиIофэу лъытэ, цыфыбэмэ ашIэрэр адашI.
Уятэ зыфэзэуагъэм ыкIи а къыухъумагъэмэ уасэ афэшI.
Нэлсыягъэу пхэлгыгъэр зыхэгъэз. Сыдигъуи цыфыгъэ
дахэр зэрэулэжыным пылI!

— Хъун, хъун... — къезэгъыгъ Алькъэс ышъхъэ
еуфэхыгъэу.

Осмэн имэз

БэгъашIэу ЕреджыбэкIо Осмэн Шалсыгъэхъаблэ Iэ-
пIэсэныгъэрэ сэнэхъатрэ зыхэлгъэу дэсым ипчъагъэ зэ-
рэхэхъо зэпытрэм къыгъэчэфыштыгъэ.

— Бэу шыIэкIэ тхъагъо къэтлээгъужыгъ. Лъэшэу
сэ сшъхъэкIэ сыфэраз ар тфэзгъэпсыгъэ ти Коммуни-
стическэ партие, — ац ыIоу бэрэ зэхэпхыштыгъэ.

Осмэн зы ышъхъэ ригъэкIын ымылъэкIыхэу, нэмыкI
егуишсысэ ыIоми, щымыгъушпахэу мы аужырэ илгъэсхэм

гумэки хэт. А гупсэф кьезымытэу ышхъэ илтыр зыгорэм рилоныр кьыригъэкIурэп. Аужыпкъэм илзэс шъэныкъом кьехъоу зыкIыгъу инью Цацыуи ригъашIэрэп. ПшIэна ныом ылощтыр. Лыжым зыгорэ шьтэу кьыкIэнэкIэнкIи е гьунэгъу шьуз горэм рилотэнкIи мэхъу.

Хэкуатэ кьэсми Осмен ыгукIэ нахъ гумэклэу, чэщырэ кьэрэгъулагъэу МТФ-м кьыкIыжым мафэрэ дэу чыыу е мычъыхъуи кьыублагъ. Илзэс шъэныкъорэ зыкIыгъугъэ лыжыыр ыгукIэ зэрэмырэхъатырэм ныом гу лъитагъ, ау зи ылощтыгъэп. «Лыжым ыгу хэкикъомэ, зи слонгоп, — ныом ыгукIэ ылощтыгъэ, — сэ се-мыупчIэу кьылон ар зыгъэгумэкирэр».

Зы пчэдыжъ горэм Осмен кьэрэгъулэ кьыкIыжыи, чыенэу гьолыгъэ, ау чыен ылэкIырэп. ПшIорэу зытлыр кьыгъэцIацIэу зызырегъазэ, зызэрегъээкIы.

— О лыжыыр, кьыохъулагъэр сшIэрэп нахъ, чыеи уилэжыхэлп. Гугъуузы ухъугъа? Мы зы тхъамафи зэ тэрээу учыягъэп....

Осмен зэ шъхъаеи зиушгъэфи, чыерэм фэдэу зышыгъ. Ау етIани фэмыщыIэу пIэклорыр кIэрыкIэу кьыгъэцIацIэу зыкIыгъэчэрэгъугъ.

— О лыжыыр, уилажъэ шъыпкъэр кьысау. Техъагъу кьызтехъагъэм фэдэу пIэклорыр кьэогъэцIацIэшъ уилъ, учыерэп, — ныор губжыгъэу лыжым дэжъ кьычIэхъагъ.

— О ныу, сыушгъэфын, сшIээн сIуагъэ шъхъаеи, ащ нахъыбэ сфэлтэкIыжышътэп. Кьэрэгъулэн Iофым сы- IукIыжыни нэмыкI Iоф сыIухъашът.

— Мэтхъэжыи! Мыщ ыIорэр сьд гъэшIэгъона! УкыIуамыгъэкIэу уагъэкъэрэгъулэмэ езэгъ. Ащ нахъышIоу о сьд пфэшIэн. Сеплымэ угъукIэлп, улхъашIэн.

— Икьун, илзэс 18 сыкьэрэгъулагъ. Сезэщыгъ. Мы чылэхэр сьплъышъ, ыпэкIэ лъэкIуатэх, зыр садовод, адырэр агроном.

— Агроном оIуя. Унакьыл уия хъаури уимыя! УжакIэ кьэрабэ хъужыгъэу, илзэс 70-рэ уныбжыу ахэмэ уянэкьокъушъ ара? Шышгъхэр блэкIымэ, шыкIэм улнымIэбэжъ...

Ныом кьыуагъэм Осмен кьыгъэгубжыгъ. ПшIэм кьыхэлъэти, псынкIэу зифапээ, ымакъэ Iэтыгъэу инью рилуагъ:

— Къеплъ арымэ, ныу, сэ джыри лъэкIи кIуачIи зэрэсIэр озгъэлъэгъун. СышIокIынэп тхъаматэм IэнатIэу сэ сызыфаер кьысымытэу.

Пчъэр кьыриутэки, Осмен икIыгъ. Ныори ащ кIэ- лъыплъэжыгъэ, ылощтыгъэ: «Лыжыыр делэ дэдэ хъугъа...»

Осмен колхоз конторэм кIозэ, егупшысагъ: «Мэз шъолтыр ашIэшт, чыыг цыкIухэм якъэгъэкIын сыфарэгъаз, егъашIэм сятэ мэзпэсыгъ. Чыыг цыкIухэр кьыэрэгбгъэкIыштым сэ бэу дэгъоу сыфэнэуас, сыфэлаз. Сэ ар дэгъоу згъэпэкIэшъушт. СымышIэрэ кьыхэкIыми агрономмэ сьупчIыжыи, тхылъыми кьызгъэдэжэных...»

Правлением ичленхэри тхъаматэри кьыфэмыщэф шIагъохэу Осмен кьыпэгъокIыгъэх. Кьэрэгъулэ дэгъути зэбламыхъумэ ашIоигъуагъ. «Упшыгъэмэ зыгъэпсэф. УныбжыкIи IофшIэн кьыптефэжырэр. Бэу тиколхоз кьыпфэраз. ТицIыф анахъ пэрытымэ, уаышъ. Узгъэгумэкирэ шыIэмэ кьалозэ шы, колхозыр кьыбдэлэпы- Iэшт. Мэз питомникым о уфэтымыгъазэми, ар цIыфэу зылэжыи икьун тиI». Джахэр ары Осмен кьыраIуагъэхэр.

— Хъау, кьысэшъуIуагъэмэ сэ сагъэрэзэрэп. Илзэс 18 зычIыпIэ сызэрисыгъэр икьушт. Сэц нэмыкI кьэрэгъулэ жьугъэнафэ. Сэ колхозым ичыыг цыкIухэр кьэзгъэкIышт, сэри сапэ есэрэгъэху, — Осмен джахэр правлением ичленмэ ариIожыгъ. Кьызщэжэжыныи неущ джыри, а Iоф дэдэм пае кьызэрэкIощтыри ариIуагъ.

Осмен гухэлъэу рихъухъагъэр ашIогъэшIэгъонэу правлением ичленхэр рыгушыIагъэх. Лыжыыр гумзагъэ зэрэхъугъэр, нахъ Iоф хыллэ зэрэкIэдаорэр зептэуи агу рихыгъ.

Ау Осмен епэгъогъохэу ядэжъ кьэкIожыгъ. Ащ зыфаер кьызэрэфамышIагъэм псынкIэу ныом гу лъитагъ.

— Ы, укагъэрэзагъа, лыжъ? — ныор кьэупчIыгъ.

— Адэ, сыкьамыгъэрэз хъуна! Упшыгъэмэ шъунэ итIысхъажъ, колхозым уиыгышъушт кьысаIуагъ.

— Пфэшъошэ дэдэу кьыпэгъокIыгъэх. Ослуагъэба уицIыпIэ изагъ сIуи. КьыуаIуагъэр тэрэз, уижыпIэ итIысхъажыри, Iэгум щыупхъоу дэс.

— Щыупхъу о, сэ сызыщыупхъон фаер нэмыкI чIыпI, колхозыр ары. Iофэу сшIэрэм колхозымкIэ фэдэ ии кьыкIэмыкIоу, сэ гъэхъагъэу сшIырэр зэкIэми зэлымышIэу сыуцущтэп.

нэн ылъэкӳгъэхэп. Ау игъунэгъу клэлитӳмэ ешъоныр харигъэнагъ. Мафэ горэм анахъ ешъокӳожъэу къуаджэм къыдэнэжыгъэм зи рилон шыӳэу къыгъэнагъэп.

— Ешъонхэм пае аркъыр къызфыдагъэкӳгъэр, — къыжэхахъщтыгъэ ешъокӳожъыр ынэхэр мыушакӳоу, — олъэгъуба мафэ къэс тучаным аркъ бэшэрэбэу щачъ-фырэм нбагъэ.

— Шъонхэр къызфыдагъэкӳгъэрэр мэфэклӳ мафэхэм, гушӳогъо чэфыгъо лъэхъаным Іанэмэ атетыныр ары, — ымакъэ Іэтыгъэу Къадыр ешъокӳо пащэм гуригъало-щтыгъ. — Зы бжъэ гори, тӳу гори уипсауныгъэкӳэ къыо-кӳумэ мэфэклӳм е хъарым Іэты, хъохъу дахи къаӳоу, ау зымышӳэжыгъэкӳэ ешъу зыми ыӳорэп.

Джащ фэдэу макӳлп Къадыр шъоным зыпищэгъэмэ арилощтыгъэр. Ауэз мафэ горэм яунэкъошымэ джэгу яӳэу Къадыр къылъагъакӳохи, хъакӳэмэ ахэсынэу ашагъ. Шхэгъу зэхъум, Іэнэ зэгъэфэгъэ дэдэ хъакӳэмэ къафы-рахъагъ, Шхыныгъуиблэу Іанэм тетым фэшъхъафэу шъон земылӳужыгъохэр тетыгъэх. Къадыр ынэ ахэр къызыпэшӳафэхэм ынэжгъ зэӳигъэхъагъэ, бжъэу ыпашъхъэ къырагъэуцуагъэри чыжъэкӳлаеу Іуигъэкӳо-тыгъ. Хъакӳэхэр ащ нэбэ-набэу къеплӳыгъэх, Къадыри тӳэкӳу укӳытэжыгъэу шысыгъ. Хъакӳэхэм бжъэ зырыз аӳатыгъ, ау Къадыр афешъуагъэп. Егӳани, ячани бжъэ-хэр къызырагъахъохэм Къадыр къыӳэтын ыдагъэп.

— Сигъашӳми зыӳуслъхъагъэп, табыумэ, ащкӳэ сешъумыгъээ, — бжъэр къыфащэирэм къэс ариӳжы-щтыгъэ.

Хъакӳэхэр Іанэм зыщыпӳэкӳжынынхэм бжъэр ыӳыгъэу зыгорэ къыпӳэгъокӳыгъ:

— Мы унагъоу тыкъыздэкӳуагъэмэ нысэ яӳ. Ар къыз-фащагъэхэри къэзыщагъэри тхъэжынынхэу, агу зылъы-Іэсрэм аӳэ лъылэсэу шыӳэнхэу есӳуалӳэ. Ар алэрэ хъо-хъу. Мы унагъоу непэ тызихъакӳэм бэу Іахъыл иӳ, ахэмэ ащыпӳ лъытэныгъэ ин зыфэтшӳэу Къадыр. Ащ ипсауны-гъэ пытэнэу, зыфаем фэдиз ыгъэшӳэнэу, къэзыщагъэм ыкъом ыкъожъыр ыкоклӳ исэу ыгъэджэгъоу къылъэгъу-жынынэу есӳуалӳэ. Ар сятӳонэрэ хъохъу. Мы унагъор ордэ унэжъэу, цужъ укӳыпӳэу, гъомлапхъэм шымы-кӳэу, ыкӳырэм къырихъэу, кыхъэрэм къыринэу, зы фэ-напӳэм фэнэпишъэ кыкӳэу, фыгумрэ дахэмрэ ащы-мыкӳэу, яныси ягуаши зэгонэсэу шыӳэнэу есӳуалӳэ. Ар ящэнэрэ хъохъу. А зептэури нэрылъэгъоу тӳӳэгъуным

пае мы бжъэр къытфилӳтынэу тащыщ шъо шъуцӳэкӳэ лъэшэу селъӳумэ сшӳонгъу. Ар мы Іанэм Іус пстэуми анахъыжъэу, тэ къыддыщысынэу игъо зылъэгъуи къэ-кӳогъэ Къадыр ары.

— Игъу, тэрэз! — Іанэм пэс пстэуми зедырагъаштэу къаӳуагъ.

— Бжъэ лъапӳэу ащ фэдиз хъохъу зыраӳолӳагъэр къызэрэфэжъугъэшъошагъэмкӳэ шъопсэу шъосӳо. Сы-шъуфэраз, ау сэ сешъорэл, сихабзэп, — къыӳуагъ Къа-дыр.

— Ар тэ дэгъоу тэшӳэ, тят, ау тэри чыжъэу тыкъи-кӳыгъ, тыхъакӳ, мы бжъэр къэтӳуагъэм пае мы Іанэм щыс пстэуми ацӳэкӳэ пӳэтынэу тыолъӳэу.

Бжъэр къызафэщэгъэр лъэшэу егупшысагъ: «Сыдэу адэ чыпӳэ кыни сифагъа, мы слъэгъухэрэр сауж икӳыщтхэл. Зы бжъэ цыкӳу сӳэтымэ хъакӳэмэ ягопэщт-мэ, ар згъэцэкӳлэпэн...» Лыжъыр, тешынынхъапэээ, бжъэр ыдзыгъ. Ащ лъыпытэу Къадыр ынэпсыхэр къы-кӳифыгъэх, жыи къыщэжынын ымылӳэкӳэу такъикъ зау-лэ тешӳагъ.

Купыр зызэхэкӳжыным, Къадыр гъогуныхъор шӳу-кӳлаеу къыкӳлугъ. Егӳанэ лъэбэкъу пӳпчъ лъэпэрэпэу ри-гъэжыагъ. Уемыбэджы хъуна лшъхъэ уфимытыжымэ! «А делагъэр шыӳлп», ыӳуи, чэубжъэр ыубыти, ар ыӳы-гъэу ерагъэу игъогу хигъэкӳыщтыгъэ. Пкӳыхъэ Іае зы-лъэгъурэм фэдэу дунаир къыщыхъуштыгъэ. Егъашӳэм мазэу изакъоу огӳм итэу ылъэгъуштыгъэр тӳоу, щэ зэ-текӳы...

Къадыр икӳэкӳожыкӳэ ешъокӳо пащэу чылэм дэс-мэ ащыщ горэ шыгъуазэ хъугъэмэ, ордэ ышӳынгъи. Ау ынасыпкӳэ зи ыпэ къыфагъэп.

— Ошӳэ-дэмышӳэу хъэ хъакъу макъэ къэӳлугъ. Ар Къа-дыр иӳэгу дэлъ хъэм ымэкъагъ.

Унэм къызехъажыым, чэщныкӳо уж хъугъагъэ, Къа-дыр иныо зыгорэхэр ыдэу шысыти, лыжъым къыпӳэгъо-кӳи, цӳэцӳэныр къыдиублагъ:

— Ащ фэдизэу укъэмыты хъуштыгъэба! Урагъэзы-гъагъа сӳло! Джэгур зауыгъэр бэшӳагъэ. Сэ саужы чы-жъэкӳэ зыкъыбгъэнагъ, хъауми джэгу ужым зыгорэм ушыӳагъа?!

Лыжъым зи къыӳуагъэп.

Ныор гумэклэу ынэхэр лыжым тыригъэдыкыагъэх.

— О лыжыр, унакыл уия, хьауми уимыя?

— Си-а-кы-лы, си-а-кы-лы... — ащ нэмыкI зи лыжым кыложыи ылъэкIыщтыгъэп.

Ныом тхьэр ышIошъ хьути, зыгорэхэр кылозэ лыжым епщэщтыгъэ, ау ащ зи ишIуагъэ кьакIоштыгъэп.

— Псы! — Къадыр кылуагъ.

— Сыхъатмыгъо тежьи, лыжым ышъхэ зыгорэ шышыгъэн фая, — ныор гумэклэуэ, псы тасыр лыжым кырихьыллагъ, ау тасым кылылабэмэ блэлэ-быкIы, ынэхэр зетеллхьэшъ, тасыр тIоу елъэгъу.

Ныом зыгорэхэр кьепчых, лыжыр хьужыиэу тхьэм елъэгъу.

Сыдыми нэфшъагъо охьуфэклэ ныомрэ лыжымрэ зэрэкъудыхэу тIури гуэжъогъу хэтыгъэх. Нэфшъагъом лыжыр хэчъыгъ, ныори тIэклэу шъхьаукыагъэ.

Ныор лыжым ыпэу пчэдыжым кьэтэджыжи пщэ-рыхъагъэ. Лыжыри ныом муж кызэринэрэ хьатэ шымылэу кьэушыжыгъ. ТIэклэу ышъхэ узыщтыгъэ. Ау ащ игугъу ныом фишыгъэп. Къехъулагъэр зекIэлъы-кIоу ыгу кыгъэкIыжи, ежъ-ежырэу бэрэ зыдэхъашхь-жыгъ: «Шужъу кыпшышыгъ, хэт уригъэзыгъэкIэ цэнаутыпсым уешъуагъ».

ТIэклэу шIагъэу Къадыр губзыгъэу иныо дэгущыIэ-щтыгъэ, кьэбархэр рилотагъэх, къехъулагъэм шыщэу зы гушыи кыхигъэлсыгъэп, зи кызэмышъулIэгъахэм фэдагъ. Ныоми лыжым иакыл кызэригъотыжыгъгэр игушIогъошхоу шхынхэр Iанэм псынклэу фытыригъэу-цагъэх.

ЕмыкIоу къехъулагъэр, мыхъунэу кыпшышыгъгэр цыфмэ зэрамылэгъугъэм Къадыр лъэшэу клэгущы-жы. Ибэки имакIэки, хэт сыд кылуагъэкIи зы закъуи афемышъожыиэу тыриубытагъ, Iогъэ пытэ ышIыгъ.

Къадыр аркъашъохэр зыдэщылэ чIыпIэм иIэгъо-бла-гъо ныбжи пфихъажыщтэп. Ежыр Iоми зы шъон лъэлкьи иунэ рыуигъэхъащтэп, иланэ тебгъэуцоми ыдэ-щтэп.

— Аркъым фэдэ пылэу сэ сшIэрэп, — еIо Бэрэкъо-кьо Къадыр. — Ныбжи ар цыф рикIыгъэп. ЕгъашIэми ешъуакIом ищыIэныгъэ дахэкIэ ыухыгъэп.

Джэгур джэгущуагъ: чылэм цыкIуи ини кыдэмы-нагъэм фэдэу бэ цыфэу кьекIолIэгъагъэр. Хэкум зы пшынасу исыр кырагъэблэгъагъэу, ылъэжI кымыгъа-нэу пшынер кыгъэгущыIэщтыгъэ. ХьатыякIоу ащ игъу-сагъэр ары узэдэлункIэ тхьэгъуагъэр: гъэшIэгъонэу гу-шыIэ псаухэр кыIоти цыфхэр яшъыпкъэу едэлущты-гъэх. Джэгум кьекIолагъэхэр кызэдэшъонэу кыжэжIэ-лъэлугъэхэр пчэгум кытырашъонэм паче гушыIэу кыIо-хэрэр анахь усэ дэгъум фэдагъ: «О зиузыгъо лажьэр кIо-дынэу, гъэ мин зыгъэшIэнэу, сыдигъуи кьогъу кьомыхъа-жъэу, цыфыбэмэ апсэ фагъадэрэр, о мардж, плъэгу ты-кIэгъаплъ алошъ, укьэшъонэу чэзыр кыонэсыгъ, кьэ-гъаIу, джэгуакIу!».

ХьатыякIом ащ фэдэ гушыIэхэр кыуиIохэу, укьэ-шъонэу урегъэблагъэмэ зыгорэ ошIахэу, плъакъо зэблэ-охышъумэ укьэмышъон плъэкIына! Ащ паче хьатыякIом ипсалъэ зыфигъазэрэ пстэур фай-фэмыми, кьэшъокIэ тэрэз ашI-амышIэми пчэгум кьехъэх.

Пчэгум кызэрэщышъохэрэм, пшынаом ипшыиэ зэ-ригъэбзабзэрэм, хьатыякIом ижабзэ, Кызыу ыгу кьагъэ-бырысырыгъэу гушIогъащэшъ, ынэлсыхэр фэмыубыты-жъэу шыгъыжыиэцэм фэдэу, ынэмэ кьакIэпхьэпхы. ЕтIани Кызыу джэгу зыфашIырэ кIалэр ышым ыкъом ыкъожъэу зэрэщытым игушIуагъом гушIуагъо кыхигъэ-хъожыгъ. КIалэм институтыр кыухыгъ, къуаджэм вра-чэу Iоф шишIэнэу кьагъэкIуагъ, институтэу кыухыгъа-кIэм кычIици, ежъ исэнэхъат фэдэ иIэу пшгъэшъэ дэхэ дэдэ нэр пIэпихэу кыщагъ. Джэгу игъэкIотыгъэ зыфа-шIырэ ныбжыкIитIумэ янасып паче алуи зырагъэзыми, Кызыу ныбжи шъон гъуаткIо зылуимылъхъагъэ нахь мышIэми, бжи кьадиIэти, стаканым кыфырагъэхъо-гъэ сэнэпс хафэм ехъупыгъ. Ащ рилотагъэр бэ: кьэ-зэрэщагъэхэр насыпышIо хьунхэу, цыфмэ кьин кьафэ-мыкIожыиэу, тихэгъэгъу нахь баи хьунэу...

Кызыу бжэр ээрэрахьыллагъэр ишъхъагъусэ лы-жъэу Батмызэ кылызгъугъ ыкIи ыгъэшIэгъуагъ: «Мы тиньы ышIэрэр шIагъу: врачым угу мезы зыфэса-кыжъ, умыгушIуащ, бэрэ джэгум умыкIу, о угу зыте-тымкIэ нахь рэхъатыпIэмэ зят кьыриIуагъэ пэтызэ, ахэр ыгъэакиIэрэп. Ары пакIопышъ, ныбжи емышъуагъэуи бжэрэ кьадиIэтыгъ. Ар зэшъуагъэр ипсауныгъэкIэ кызэ-

ремыкүштыр ышларэба шыу. Тадэжы ар кложымэ, сэ ащ ышларэ шыэмэ кызгэлон, шлоу сегынн».

Кызы еж-ежырэу ядэж кыкложыштыгэп, зэр-гушлогыащэм шэху хэмыльэу игууз -кышчыхн, унэм кыашэжыи лэм хаггэгольхыаг. Гуныгту нохер кы-кыуаггэхэу тегулахэхэу ыдэж шысыггэх, зым псы кы-ретыштыгэ, адрэм хэдэн цынар ышхэ тырильхэщ-тыгэ. Лыжыр кыкыажы хыггэр зельэггум, иныо ецлэцэнэу зерилогыаггэр шыггуншэжыггэу, зэрэгулэ-рэр кызахимыггэщы ыкн цыфымэ кыдамышлэ шлои-гью ыгуклэ зериложыштыгэ: «А зэ орахыужыри, ащ сэ зы гушылэ дыс еслоу ыгу хэзгэкынэп».

Кызы мэфичэ зышэль нэуж илоф нах дэн хыггэ. Ыгу мо джыдэдэм кыдэлгэтыным фэдэу ыггэжэу кы-теощтыгэ, кэтэджыи тэклү тезэклухан зилоклэ, ышхэ чэрэгыштыгэ. Джащ фэдэу Кызы кыфыри-ггашлэу зэрэсымаджэм икэбар ышы ыкыом ыкыожь-кыалэу джэгу зыфашыггэм зэхихыггэ. Ар врачти Кы-зыу дэж кыаклун, ыгуи едэлун, зеплым кылуагг:

— Тятэшыпхыур, сенэгуе кыэлэ сымэджэщым зытлэ-кыгорэм учлэлтын фаеу хыунклэ: угу кыемыггэлэзэхэ хыуштэл..

А гушылэхэр Кызыу зыпарэкли ыгу рыхыггэхэп, адэ хэт сымэджэщым чифэ шлоигыона ыкн зэсэггэ шыла-клар зэблихыуным фэна? Етлани кыэлэ сымэджэщым защэккэ илыж хэт фэпщэрыхыащт ыкн хэт ыггэш-хэщт, хэт фэгуыклэщтыри, кыдеклоклыштыри. Ащ нэмы-кылэу ичэт кыуртэ быни, ихэтэжыеу кыоны, бжыны, шыбжыый зыфэплоштхэр кызышциггэклыхэрэри еж ылэ ахэмылтымэ кыдынхэу кышыхыуштыггэх.

Псауныггэм нах льяплэ зи зэрэщымылар, псауны-ггэр зерамышцэрэр, зерамышцэфырэр, ар амал зерилаккэ кызуухыумэн зэрэфаер Кызыу кыызгураггалаом, кыэлэ сымэджэщым члэггольхыанэу кыеуцоллагг.

Лыжымырэ иунэ лэгурэ ыгу кыфэггэуэ Кызыу кы-лэ сымэджэщым ащи члаггэгольхыаг. Ар кыалэм на-ггэсыфэ бэ зэгупшысаггэр. Адэ лэшлэхыккэ огугга илгэс 50 фэдизрэ узэрысыггэ унэу ыкн лэшлэггуныккэ узы-кыггэуэ лыжыэу узэсаггэр, уишылэныггэ шыщы хы-ггэхэр кыэубгыненхи, ныбжыи узычлэмылгыггэ сымэ-джэщым учлэггольхыаныр? Ар хэткн лэшлэхэп, зыми шлоиггонэп. Ар хыун, шлэхэу укычлэклыхынккэ шлэ-мэ. Кызыу анахыэу зыгу кыфэггэуо шагум кыдынаггэр

шхызэккэ лэакыуитлоу ишхыаггэуэ лыжыэу Батмыз ары. Сыдым кыыриггэклыи непэ зэ-тло зэцлэцэщтыггэ лыжыр сабий цыккыум фэдэу кышчыхыггэ. «Сэ — егушшысэщтыггэ Кызыу, — кыысэлэзэнхэу ыкн сыхыаггэ-хыужыинэу сымэджэщым сэкло шхыае, о хэт гушэ пфэп-щэрыхыащт, хэт ахэр ланэм кыыпфытыриггэуошт, хэт пфэгыккэн, пфэдэжыын... «Кызыу кыызежым Батмызэ рилоггэггэ гушылэхэр клэрыккэу ыгу кыэклыжыггэх: «О лыжыр, хатэми уналэ теггэт, чэтжыехэм бггэ-жыым зэримыхынхэу афэсаккэ, чэм цыккыур тиггунэггэу шгузэу Лашынэ кышчынэу селгэлуггэшт, ащ маккэ еггэлуггэ шлы, уишыггынхэри гыкыггэу пхыотэжыем дэлрых...» А гушылэхэм яджэуапэу лыжыым кытыжыы-ггэхэр Кызыу ышхэ ыкыштыггэхэп: «Угу рэхват шлы, зэклэхэри зэрэщытыггэхэу укыауккэжыыщт, псынклэу узэрэхыужыштыр шлолофэу врачымэ аlorэр ггэцаккэ, тэ тылофэп, тэри зыгорэу тыхыун, тынэнау цыккыоп».

Кызыу сымэджэщым мэфичэ нах члэмылгыггэу бэ-ккэ нахышлы хыггэ, игуузи нах хэжыуккыггэ, ыкыакыоу чыылэ зэпытыштыггэхэри кыэфэбэжыггэх. Уцэу зэра-ггэшхыаггэхэри, мастэу кыхыалуггэхэри кыеккыггэх, ащ яшлуаггэклэ тхыамафэклэ ылэ кытеуцожыггэ.

Мафэ горэм врачым сымэджэщыр, кыккылухыээ, Кы-зыу дэж кыэси кыеупчыггэ:

— Ы, ныо цыккыур, сыдэу шыта уилофхэр?

— Сызэрэщытыггэм дэжккэ сыхыужыгыали фэд, шыуилазэхэр тхыэеггэпсэу, зи кыатемынэу кыыздэулэу, сычлэптыккыжыымэ тадэжыи сыхложышт, — Кызыу шынапэзэ врачым рилуагг.

— Учлэттыккыжыын хыумэ тэ шлэщт. Тыолэзэныр гыублэггэ кыодыеу удггэклэжына! Тэ джыри бэу от-шыллэн фае, зынах мымаккэр шыэ фэдиз укол уг-шышт, уц дэггэуэ уядггэшшошт, шыуадэж уккыжыын лоф угу кыэмыггэклэ, ар шхыае, кымыггэхыггэу.

Врачыр палатэм зеккыжыым Кызыу лгэшэу хэщэты-кыггэ. Ихэщэтыккэ маккэ палатэм кыдэлчлэлт еж фэдэ ныо горэм зэхихыггэ ыкн ащ лыпытэу кылуагг:

— О слэггэурэ сымаджэр шыуадэж уккыжыи шлои-ггэу угу кыэклыггэн фае. Шлэхышэу узэщэу уублаггэ. Сэри апэрэ тхыамафэм унэжыыр сыгу изггэклын сымы-лгэклэу пкыхыэлгэу сфэхыужыггэу сыхыггэ. Ащ нэу-жым сымэджэщым нах сызэсэм, сыгу самбырыжыггэ. Мары сызычлэлтыр мазэм блэкли тлум ежыагг.

— Мазэрэ ащ сафычлэлъхэнэп, — Кызыу ылоштыгъэ, — тхьамэфитлуклэ сьчлатхыкыжыныу сэгугъэ. Ары сэлэ шъхьае, уколишъэр тхьамэфитлуклэ аухына?!

— Адэ уиунэ, уилэгугу фэдэ тыдэ кыкылы, — кырыргъэ-жыагъ нэмыкы бзылъфыгъэ сьмаджэу Кызыу кыбгъодэлымэ ащыщ горэм, — тилэгугу дэт уц къашхъом сыхъсы сшлонтгугу, ащ дэт чыгъмэ яжъау сьчлэсыныр сиклас...

А гушыгэхэм Кызыу икъоджэ дахи, иунэ-лэгугу зэкълэупкълэгъэ цыкылуи ынэлу кырагъэтэджагъэх, мы сыхъатым ар ялэгугу дэт сад цыкылум члэт пхъэнтлэклум тесэу шысынклэ ышлагъэмэ, дунаим зыпэ кымыштен шылэп. Ау сьд ышлэн, узэмызэгъын шылэп, улуклэмэ умышылэни шылэп. Кызыу зыкълэхъолсырэ уахъэр непэ мо джыдэдэм ылэ кыфэныгоу шытэп, ащ тлэклурэ уежэн фае.

Батмызи тхьамафэм зэм нахъ мымакълэу къуаджэм кыкылыти иноу зычлэлъ сьмэдждэщым къаклоштыгъэ. Батмызэ ащ ыпэклэ автобусхэр къалэм кызыкылохэрэ мафэхэми, ахэр гъогум сыхъат пчъагъэрэ зэрэтэгхэрэми хэшылкы хъатэ африлагъэп. Джы иноу лыпллэнэу къалэм къаклоу зэхъум кыщегъэжыагъэу автобусхэр зыщы-зеклорэ сыхъатхэри мафэхэри дэгъоу ышлэхэ хъугъэ.

Ишъхьагъусэ сьмэдждэщым зыщычлэфагъэм кы-щыублагъэу Батмызэ гъунэгъу шъузыхэр яшъыпкъэу фэпшэрыхъэ, зыфилорэ шхыныгъохэри фагъэхъазырых. Ау Батмызэ гъомлапхъэу гъунэгъу шъузымэ ашлыхэрэр хъатэу ыгу рихыхэрэп, яфашли нахъ макы. Кызыу ыгъэхъазырырэ гъомлапхъэхэм афэдэ зымы фэшлырэп: къонхъаджыгъэ икъоу хамылъхьа, хъаури лыр тэрэзэу амыгъажъа, сьдыми хьамалэмэ агъэхъазырырэм зы шы-клагъэ горэ илэ зэпыт. Пастэри учылыжыгъэу, шы-псыри дьыжыгъэу, ыгу рихырэ чэтыпкъыри тэрэзэу мыгъэстырыгъэу ланэм гъунэгъу шъузымэ ащыщ кызы-тырыгъэуцокылэ, ежъ-ежъырэу Батмызэ ыгукылэ зэрило-жыштыгъэ: «А зэ си Кызыу хъужьэу къэкложыгъэмэ, ащ сэ тэрэзэу е игъом упшэрыхъэрэп ныбжыи есложы-ныеп. Ащ игъомылэ шыгъэ кыслумыфэжъэ зэхъум зэ-хэсшлэпэу нахъ клочладжэуи, нахъ гъэретынчъэуи сы-хъугъ. Зи о уиньожъэ узэригъэшхэщтым, кызыэрэоугъу-щтым фэдэу зымы уигъэшхэщтэл ыкли кыноугъушчтэп...»

Батмызэ ащ фэдизэу иноу фэзэщынми ышлагъэп, Кызыуи лыжыым зэрэлъэхэмысыгъэр ащ фэдизэу ыгу-кылэ кьинэу кыщыхъуныр, зыгорэм кырылуагъэмэ ышлэш хъуныеп, фидэныеп.

— Кызыу, уадэжъ къэклуагъэх, — зыралокылэ хэл-шылжылэу къэчэфыштыгъэ. Ау сьмэджапллэ къэклуагъэр иллыжъ армырэу кызычлэклылэ, зэклэм нэшхъэй хъу-штыгъэ. Сьдыми ныом ынэгукылэ кыфэклуагъэр къэп-шлэнэу шытыгъ. Къэклуагъэр иллыжъ ары хъумэ, Кы-зыу сэмэркъэур кырыргъэбэклэу цыфмэ адэгущылы-штыгъэ... Ежъ Батмызэ зылэгъукылэ башэрэ ыдэжъ къа-кылу, зышъхьамысыжъэу, гъогум илыагъэу зытырымьу-кылыжажыныу зэхаригъэхэу рилоштыгъэ: «... О лы-жъыр, мыщ фэдизэ укъэмыкылу, зэ унэм зигъэзагъ. Сэ мыщ зымы сыцагакълэрэп, шхыи чылыи, шхыи стыри зэклэ кысаты. Таджхэри тикъуаджэ кыкылыи кысыфа-кылуагъэх, кысыфахыгъэри бэ. Ахэмэ опсэу ясэлэ. Шлэ-хэу сыкычлатхыкыжышчт, ащ нахыбэрэ укъэмыкыложь ыкли къэмыгъаклох».

Джауштэу Кызыу ренэу лыжыым рилоти, ыгъэкло-жыштыгъэ, ау къэмыкылоу тхьамафэ зытешлэклэ, ыгукылэ зэриложыштыгъэ: «Лыжъ битэмалэм тыщыгъушшэ-жыгъэмэ сшлэрэп нахъ, ышъхыи къэлъагъорэп, ымакыи къэлурэп».

Мафэ горэм Кызыу уцым рагъашъуи, ящэнэрэ уко-лыр зыратым, «сынаплэхэр зэтеслъхъанхи тлэклурэ сы-шъхъаукъэн» зэлом, пытэу хэчъыагъ, пкылыхъ гъэшлэгъон ыльэгъугъ. Ар мыщ фэд: Кызыу чыжъэу шылагъэу къуа-джэм кыдэхъажыгъ, цыкылуи ини кыфэгущылоу зэрэ-чылэу кыпнэгъокылыгъ, зым ланплэ кырешчэклы, адырэм пытэу къеубыты. Чэтыжыыу кырырыгъэщыгъэхэри джы иноу хъугъэхэу ахэр ыпашъхъэ быбатэхэу итых. Иллыжъэу Батмызи унэм алдырэгъухэр кырыкыгъэу Кызыу унэм кызышыкыжажышчт члэплэмкылэ гушлоу егъэлылтых.

А пкылыхъ лэшлоу Кызыу ыльэгъурэр нахъ кылыхъэ хъуштыгъэ, ау врачэу палатэм кыкыжагъэм ипчъэлух ма-кыэ кыгъэушыгъ. Ар Кызыу дэжъ кылыхыи, лущхып-цыкылызэ кылуагъ:

— Зэклэ отшыллэн фаер зи къэтымыгъанэу отшыл-лэгъахэ, угуи нахъ пытэ хъугъэ, уипсауныгъи нахы-шлум фэклуагъ. Неущ учлэттхыкыжынышъ гъогумаф отлонэу тэлэ.

Кызыу зэхихырэр пкылыхъэмэ е нэфанлэмэ ымышлэу зауэрэ кыгъэм фэдэу шылыгъ. Ау ыпкъ кытлыс-хыи, врачым ынэгугу зыкылапллэм, пкылыхъэ лощ зэрэщымы-лэм гу лъятагъ. «Пкылыхъ мэфэ, пкылыхъ хъяр непэ слъэ-

гьугьэр», — ыгуктэ зэриложьыгъэ, гушлогъо нэпсыхэр кышйлоктуагъ.

Зыфалогъэ мафэм Кызыу сымэджэщым кычлатхыктыжыи, зыфэзэщыгъэ яунэ дунаир фэмыхъужьэу кэкложыгъ.

Кызыу хъужыгъэу кызэкложьым кыфэгущлохэ зэхьум, ладжми сэмэркъэу дахэ кыдашыгъ. Анахъэу ащкэ квахэщыгъэр игъунэгъу ныо цыктыоу Кураш ары.

— Ащ нахыбэрэ, Кызыу, сымэджэщым учлэлъгъэмэ уилыжъ кэщакло ежъэщтыгъэ, — кытуагъ Курашэ, — жьым дэчэрэзэу, зэклэупсыхъажыгъэу, ищырыкыухэри гъэлыдыжыгъэу, анахъ пхъужъ дахэхэм загоригъэлъасэщтыгъэ.

— Къерэщ, сэц нахышу ыгъотыщтымэ, ар сыгу къеон пшоша. Сэ а лыжыыр зэрэспанэрэм фэдэу цыфмэ ашлэмэ бэу фыклаеу афын, — Кызыу ылотн сэмэркъэоу кыдашыгъэм ипэгъокл ариложыщтыгъэ.

Хъакъу-шыкыухэми, кыуае рихы хъумэ зытесырэ пхэнтлэктужыеми ылъэгъужыгъаклэхэм фэдэу ателэщтыгъэ, лэ ащифэщтыгъэ.

Хъапаные цыктыоу лэгум дэлъыр ары пцымамэзэ Кызыу кыдэзычыхъэщтыгъэр. Ари цыфмэ афэдэу Кызыу кызэрэкложыгъэм пае ыктэ ыгъэплетлэрасу гушлощтыгъэ, ныом ылъакъомэ захиъощтыгъэ.

Лыжыыри кызыкмыгъэщ шлоигъоу, иныо кызэрэкложыгъэм пае лъэшэу гушлощтыгъэ. «Зы цыфыр зы цыфым ищхэпс» зыфалуагъэр сыдэу шыпкъа», — ылотн ыгуктэ зэриложьэу сад члэгъым члэт пхэнтлэктужыем тесыгъ. Кызыу кухнэм кыджыкли, лыжыым кьеджагъ:

— Мыдэ къаклори къояжъэ шхы, щэджагъом о уиктэсэ чэтщылсыри пфэсшыщт!

Тхьаматэ

Цыктуи ини къуаджэм дэсыр тхьамафэм кыктыоцц зэругушылагъэр колхозым тхьэмэтаклэу фашыгъэр ары. Къэбар зэфэшъхьафэу къеклоктыщтыгъэр бэ:

— Теллын а тхьэмэтаклэм ишыгъэхушлакэ, адрэ

тылагъэмэ анахъ дэгъуми анахъ дэми шлэхэу къэтшэщт, — зым ылощтыгъэ.

— Итеплэккэ лы мытыр хъазыр, жэбзэ дэхэклае Луль, чылэшхор фэгъэдэлощтмэ сшлэрэп нахъ, — ятлонэрэм ылоу зэхэлхыщтыгъэ.

— Титхьэмэтаккэ тикъуаджэ кыщыхъугъ, ау бэшлагъэ зыдэмысыжыыр, цыфхэри нэмыккэ хъугъэх, шылакэми бэу зэхьоктыныгъэ фэхъугъ. Тхьамэтактор фызе-хъана фыземыхъана, ащ сыгу тектуадэ, — ящэнэрэм кыуупсэлъыщтыгъэ.

— Тэ тиколхоз ауж кынэныр шэны фэхъугъ, ар пэрытмэ ахэзгъэуоджыын тэ тхьэматэ тинасып кыыхына? — зылонхэри кэхъугъ.

Къэбарэу къуаджэм кыщеклоктыхэрэр тхьэмэтаккэу Аслъаныкыо Чэхъу кыдлылэсыжыщтыгъэх.

Апэрэ мафэу тхьэматэу Юф ышлэнэу зыригъэжыагъэм кышыублагъэу Аслъаныкыо Чэхъу лэжъэккэ анахыжъхэр улчлэжыгъо ышлыгъэх, чыгулэжынымрэ былымыхъунымрэ яспецалист анахъ дэгъухэр акылыгъу кызфигъэхъугъэх. Парторгыр игъэу колхозым чыгоу илэхэм язытет зыфэдэр, былым лъэпкыхэу фермэм тетхэм ядэгъугъэ-ядэигъэхэр ыуплэктугъэх. Бжыкхэ клэхэ хъуи губгъо Юфшлэнхэр нахъ зызэпэхэм, парторганизацием ипашэрэ ежыыррэ зэдэлэжъхэзэ, яшлэ зэхэлъэу цыф жъугъэмэ яегъэджэн рагъэжыагъ. Чыгулэжыным, былымхъуным, пхъэшъхъэ-мышъхъэ кээгъэ-кыным яхыллэгъэ Юфшлэкклэшлэхэр, ащкэ амал-кыулайхэу шылэхэр алэ кырагъэхъагъэх. Бригадирхэм, фермэхэм япашэхэр, звенэмэ ялэшъхэтетхэр пчъагъэрэ хозяйствэ пэрытхэм ежъ ышъхъэккэ ягъусэу ыгъэклауагъэх. Ктымэфэ мэищым колхозым ипашэ ыпкъ кыктыккэ Юфтхъэбзэбэ лэжъакломэ зэшлуахыгъэ: лэжъэккэ лэмэ-псымэхэр зэккэ зы чыплэ аригъэшлыгъэх, аригъэгъэцккэжыгъэх, шыфэхэри афаригъэшлыгъэх. Былымэхэу фермэм зэккэ ебзэу кытектырэр гъатхэр къэсыфэ емыжэу губгъом даригъэщыгъ, хэтэрыккэ пасэхэм ярассадхэр кышъагъэктыныхэу зышъхъэ хъогъэ фэбанлэхэр аригъэшлыгъэх. Бжыкхъуным фэлэзэу ащ илэсыбэрэ пылыгъэ нэжъ-лужъэу къуаджэм дэхэм адэгущыли, ахэр колхозым ибжыэхэм алъыплэнхэу, кымафэм зи ахэмыгъэккэдыктыгъэным иамалхэр зерахъанхэу ялэ-лугъ. Ар бжыкхъуным хэштыккэ физилэ нэжъ-лужъхэм лъэшэу ягопагъ.

— Мы титхэмэтаклэ кымафэми цыфмэ ашлэн икхун кьегъоты, енегуягъо, мы тиколхозэу ауж кьинэщтыгъэр зыгорэу хъужьынклэ, — лэжьэкло анахьыжъмэ алоштыгъэ.

Ау тхэмэтаклэм ыпэклэ тхэматэу тетыгъэхэми алон агъотыщтыгъ:

— Теплдын тэ тфызэшломыхыгъэр фызэшлохышгъу-мэ, тэ тфэмыгъэцклагъэр фэгъэцкклэшгъумэ, джы бэу цыфмэ Иоф адэшлэгъуай, зы илгъэ тетымэ бэ дэд...

Гъатхэр кьэмысызэ, ащ колхозыр зэрэфэхъазырыми правлениер мызэу-мытлоу тыригъэгъушылагъ. Правлением унашгъо ригъэшли, хульфыгъэ нэбгрэ 23-у конторэм счетнэ Иофышлэу члэсыгъэхэм, склад зэфэшхъафхэм афутыгъэхэм анахьыбэхэр бзылфыгъэхэмклэ зэбларигъэхъугъэх. «Хульфыгъэхэм губгъом, былымэхгъо фермэм Иофэу ашашлэн икхун щы. Бзылфыгъэхэр конторэм члэрэсых». — кыщиуагъ тхэматэм зэлуклэмэ ашыщ. Ар бзылфыгъэмэ лгъэшэу ягопагъ, ау жьаум члэсэу конторэм е кладовоим нахь мычыжъэу клозэ Иоф зышлэу есагъэхэм тхэмэтаклэм кырихьыжъагъэр хъатэу агу рихьыгъэп. Фэгубжынхэри, илае зылонхэри къахкыгъэх.

Бригадэхэми, фермэхэми япащэхэм ялофшлэклэ аплэ-кларплэи, ащыщэу шылэныгъэм ыуж кынагъэхэр ыкли зишлэныгъэ хэзымыгъахъохэрэр правлениерэ парторганизациерэ яшлэ хэлгъэу зэблихъугъэх, коммунист ыкли комсомольцэ пчъагъэхэр, ежъ яшлоигъоныгъэ деплгъызэ, лэшхъэтетэу аригъэгъэнэфагъэх.

Колхозым илэжьэкло анахьыжъмэ агу рихьыпагъэр тхэмэтаклэм ыпкь кыкыкыклэ гурыт еджаплэр кьэзыухыгъэхэр ыгъэдалохи, былымэхгъо фермэм зэрлуагъэхъагъэхэр ары. Дэгъоу Иоф зашлэклэ, общественнэ былымыхуным зыкызырагъэлэтыклэ, ащыщэу фаехэр колхозым имылкुकлэ апшэрэ еджаплэм ыгъэклонхи, щыригъэджэнхэу ыгъэгугъагъэх. Етлани ахэр зеджэхэклэ, ежъ яколхоз кьагъэзэжыныу луагъэ адишлыгъ. Клэлаклэхэу былымэхгъо фермэм Иоф щызышлэхэрэр гъэпсэфыгъо сыхъатынэрэ мыщ мызэщынхэм пае фермэм тет унэм радиоприемник зетегъэпсыхъагъэ радиолэ хэтэу афраригъэуцагъ. Ащ имызакъоу тхылгъэу зэджэштхэм фэдици аригъэгъотыгъ.

Колхозым ибайныгъэ зэрэхэхъощтым, ащ цыфэу шылажъэхэрэмэ ящылэклэ-псэуклэ нахьышлоу, нахьыбэ

зэрагъотыллэжьбэу шыгъэным мыпшыжъэу Аслъаны-кьо Чэхъу егушшысэ зэпыт, ащ иамал-кьулайхэри кьегъотых. Къуаджэм пэмычыжъэу Цутхьалэклэ еджэу псыутлэ ин горэ шыт, ащ кымафэм фэдэкъабзэу, гъэмафэри бэу псы итэу хабзэ. Ар лэжьэкло анахьыжъмэу къуаджэм дэсхэм адэгущыи, специалистхэр илэнылгъоу ыгъэфедэнэу тхэматэм ыгу кьэкыгъ. Ылэ рашлэу ащ пцэжъые хъубгъапхъэхэр щырыцкылухэу мин пчъагъэ хъоу харигъэтлупщхъагъэх. Нэужым тлэклэ тешлагъэу ащ псычэтэхгъо фермэ луаригъэшлхъагъ. Джы а псыутлэр агъэфедэзэ, пцэжъыехэри псычэтхэри шахъух. Илгъэсырэ ныкборэ зытешлэрэ нэуж пцэжъыемэ фэдэшхо кьатыгъ, илгъэс кьэс псыутлэм псычэт мин лчъагъэ шахъу.

Колхоз тхэматэм ыпкь кыкыкыклэ темэныжъэу лутлэн нэмыккызырэмыккыштыгъэр джы пындыжылэжыплэ ашлыгъ. Ащ илгъэс кьэсми колхозым лэжьыгъэу кыхьыжырэм ибагъэ кыхегъахъо, ащ ишлуагъэкли колхозым ибайныгъэ хэлшылкылу зыкьелэты.

Непэрэ пшгъэрылтхэм атетэу илофшлэнхэр ыгъэпсынхэу фэбанэзэ, зы клэ горэ фэдэ кыхьыныу зэрээрригъэшлэным пыл. Къэралыгъом имэзэу колхоз члыгумэ къаклэрылтым гектар 20 фэдиз пэнэпырапыцу нэмыккымытэу кыхыгъэщыгъ. Изын къалихи, ахэр тыраригъэуупкыли, гъэм нэшэ-хьырбыдэ шаригъэшлагъ.

Зы мафэ хэку зэлуклэу Мыекьуапэ шылагъэм кыкыжызызэ, чылэгум ит чыгъэшхом ычлэгъ жьаум члэсхэу зы Иоф горэм рыгушылэщтыгъэхэ лыжъ купмэ Чэхъу къахэхъагъ. Итутын кьэмланэ кышти, тутын ешгъорэмэ бжэ зырыз афигощыгъ ыкли сырныкыр кышти, афыхигъэнэжыгъ. Зи кымылоу тлэклурэ щыси, етланэ кыыригъэжъагъ:

— Тэтэхэр, губгъэны кысфэшгъумылгъэгъуштымэ, зыгорэ шыуасломэ шлоигъу.

— Бэу дэгъу, сиклал, тигуапэу тыкьедэлун, — кышлуагъ купым хэсыгъэмэ анахьыжъмэ.

— Шгуасло ешлоигъор зэхьыллагъэр къуаджэу тыздэсыр ары. Ащ итеплгъэ джы зэрэщытымклэ нахь дахэу шлыгъэн фае. Ар зылэ илгъыр тэры. Тиунэ лэгухэмклэ кьэтыублэн фае. Ащ хэклэу адэлъ шылэмэ адэщыгъэн, чэухэм кьэлапчэхэм яупкъужыгъэн фае, кьоджэ кыдэхъаплэм дэжъ телъ лгъэмыджри хъакъ-сакъ хъазыр хъугъэ. Тикъэхалыи чыгъхэр дэгъэтлгъысхъагъэхэмэ на-

хышлоу сэлъытэ. Ар икӱрӱкӱэу кӱэшӱхӱжыгыӱн фае. Ар зыгӱэцӱкӱжыын зылӱкӱышт пхӱэшӱлӱ ӱлӱлӱсӱхӱр шӱхӱхӱтых. Сыдми тилӱрӱ тишӱлӱрӱ зӱхӱлӱэу тӱшӱлӱ ифӱщтыр зӱшӱотӱжыугӱх. Ар тӱрки и фӱдӱ, кӱззылӱлӱгӱу-рӱмкӱи дахӱ.

Тхӱматӱм лӱжыӱхӱм кыдырагӱштагӱ ыкӱи ежы зыфӱлӱлӱгӱгӱм хагӱахӱоу пӱлӱлӱ кӱкӱыкӱлӱ кыуаджӱм ӱфӱтхӱабзабӱ шызӱшӱахыгӱ. Медпунктыр зычӱлт унӱр дӱгӱоу агӱэцӱкӱжыыгӱ, клубым идӱкӱояпӱлӱу зӱщыкӱо-гӱагӱгӱр зыпкӱ рагӱэуцожыыгӱ, ащ пхӱэнтӱкӱлоу чӱлӱтыгӱхӱм афӱшӱхӱафӱу заули кӱзу ашыгӱ, автобус кӱзу-цупӱм зыгӱлӱсӱфӱпӱлӱ-ежапӱлӱ цагӱлӱагӱ. Колхозым лӱжыӱу илӱсӱбӱрӱ ӱфӱ шызышӱагӱхӱм апкы кы-кыкӱлӱ, псыр унӱ ӱгӱхӱм арашӱлӱным пае трубӱхӱр зы-чӱлӱлӱхӱащтхӱр пӱлӱлӱ кӱкӱыкӱлӱ атӱыгӱх. Ащ имызакӱоуи гӱогумӱ атыратӱкӱошт мыжыуакӱлӱу куахӱ шӱит-фым кыехӱу кӱзим кыдашыгӱ.

Тхӱматӱм лытӱныгӱ ин цыфмӱ фашӱымӱ шӱхӱкӱлӱфагӱ рахыныр ыкӱи кырадзӱныр зӱлӱтыгӱгӱр ежыр, ежы изекӱокӱлӱ-шыкӱ ыкӱи игӱлӱсыкӱ. Ар Ас-лӱлӱныкӱо Чӱхӱу дӱгӱоу кыгӱурӱло, ышӱхӱкӱи ыгӱгӱу-нӱфыгӱ. Апӱу тхӱмӱтакӱлӱу зыхадзым, ежы нахыжыӱхӱм ишӱагӱгӱ кыӱкӱонӱу кыраӱагӱгӱр пытӱу ыгу рнубытагӱ. Анахӱу чӱщи мафи зыщимыгӱгӱушӱрӱр ятӱу шымы-ӱжыым иныбджӱгӱуштыгӱ лӱжыӱу Салымчӱрые кы-риӱогӱагӱхӱр ары: «А сикӱлӱл, уныбжыыкӱ, гӱогубӱ пкӱуи фаеу уапӱ илӱ, мары тхӱматӱуи ухадыгӱ. Ишӱагӱгӱ нӱмыкӱ иягӱ кыыомыкӱынӱу зыгорӱ кыуа-слӱмӱ сшӱоигӱу. Сыд фӱдӱ цыф гумӱкӱлӱу уадӱжы кы-чӱлӱхӱагӱми, ащ цыфыгӱкӱлӱ пӱгӱокӱ. Ар пчӱыпӱлӱ игӱ-тӱысхыи, о ащ ычӱыпӱлӱ унуцагӱгӱ фӱдӱу кызышыгӱгӱ-хыи ухӱукуӱохӱштӱп. Етӱанӱ гумӱкӱлӱу цыфӱу кыуунхы-лӱагӱгӱм ыгу ихыкӱырӱр дӱгӱоу кыыгурылошт. Сыд хыунокӱи сӱ сыд слӱми кыыздӱрӱхыу, алахы-алахы, сӱ сыт-хӱмат умыло, пӱорӱми пшӱлӱрӱми ягулшӱыс».

А лӱжыым игушыӱлӱхӱр ятӱ кыыриӱагӱгӱхӱм фӱдӱу Чӱхӱу елӱытӱ ыкӱи дӱх имыӱу амал зӱриӱкӱлӱ егӱэца-кӱлӱх. Легковой машинӱу кыфӱгӱгӱзагӱгӱр чылӱ ӱфӱ нӱ-мыкӱыкӱлӱ ыгӱфӱдӱрӱл, ежы ишӱхӱагӱуси ӱфӱ рӱгӱа-шӱлӱ. Ешхӱ-ешӱо кыуаджӱм дӱтӱу, ащ хӱсымӱ ашӱоигӱоу тхӱматӱм макӱ кызырагӱлӱкӱлӱ, зыдӱкӱошти, зыдӱ-мыкӱошти ешӱлӱ. Механизатор пащӱхӱм, былымӱхыӱ анахы дӱгӱхӱхӱм хыӱр ялӱ хыумӱ, зӱрилӱкӱлӱу ягушыӱагӱо

адегошы, кыи кыӱкӱлуми, цыфыгӱгӱ ин кызыхыгӱафӱзӱ, яхыатыр ешӱлӱ.

Зымафӱ колхозым пшӱӱрылӱу илӱхӱр зӱригӱгӱэцӱ-кӱлӱжыӱхӱрӱм ехышӱлагӱу хӱку газетым сводкӱ кыыри-дзагӱ. Ащ кыызӱригӱлӱлӱгӱагӱгӱмкӱлӱ, колхозыр хӱкум пӱрытӱу итымӱ зыкӱлӱ ахагӱгӱуцагӱ. Лӱжыыгӱгӱу планым-кӱлӱ кыыхыжыын фаем кыыригӱгӱхыгӱ, ибылымхӱр ша-шӱо хыугӱгӱх, былымхӱм фӱдӱу кыаригӱгӱтырӱмкӱлӱ апӱ ишыыгӱ. Гӱорекӱо елӱытыгӱмӱ, мыгӱ колхозым икас-сӱ ахышӱу кыыхыагӱгӱр зы миллионкӱлӱ нахыб.

Колхозым ищытхыу хӱку газетым кыызӱрӱхиутыгӱгӱр ыкӱи Адыгӱ радиом кыызӱритыгӱгӱр чылӱмӱ зашӱлӱм, мо-щтӱу аӱагӱгӱ:

— Титхӱматӱ — тхӱмӱтӱ ӱуш. Тхӱматӱмкӱлӱ тедгӱ-фӱжыыгӱ!

ДЭТХЭР

Алэджыкыо игъэсэпэтхыд	3
Лыхъузанэ тхьаклумашио зэрэхъужынгъэр	8
Гумылсэф	12
Елмызэ ибзыухэр	14
Е шишэу шу ушымыгугъ	17
Пшъэщъэжыкые хъушхъ	21
Мэджыкыом инэчыкыэ тхыкI	23
Бирамжбулэрэ пцэщхъо цыкIумрэ	28
Лалыхъу курортым зэрэщылагъэр	33
Лахъушыкыо икъэбарыц	40
Лаукъанрэ Лащынэрэ	47
Хъатыу кIэрыкIэу кызэрэхъужынгъэр	52
Мэкъэгъэу	60
ХъамхъутIэ ипцэжыкые ешакI	65
СекретарыкI	68
Лыгъур инэелсыягъэ зэрэхинэжынгъэр	73
ЗэкIэри зилэу эи зимылахэр	78
Бысымым зыкызыррищэфыжынгъэр	81
Талъэустэн бгъашхъом зэрэдэгущылагъэр	85
Нэнагъо ишъэф	93
Ихъэрамыгъэ узы фэхъужыкыгъ	95
Тым норден	98
Мэлахъомрэ оредымрэ	100
Укъэшонми кызышъуакIэ иI	103
Джамболэт исад	106
Гъучыпсэ	110
Ныор инисэ зэрэдэгущылагъэр	113
Тэтэжъ шIонгъор	114
ДжанкIутасэ Москва кыщехъулагъэхэр	117
Найдагъэ ыкыо зэрэлулагъэр	127
Джэгунэ чыгум риболлагъэр	132
ХъакIэр ыбзэгу зыфцэкъэжынгъэр	138
Хъэрам	140
Чэщдэс	143
Мэзым итхыд	150
Зэдытгий	154

Нахьдагъэ икыэгъагъэхэр	157
Билъэустэн къэхъулагъэр	159
Бысымгуащэм игушуагъу	160
Нэиэжъ ишIошIхэр	161
ГъукIэм инасып	164
Зулэйка	173
Дэхэсулэ икыакI	180
Темыркъанрэ телевизорымрэ	186
Пыикыо игукъау	192
Хъашхъом шъоу изы хъумэ зэгоуты	197
Гъогубгъум Iут саугъэтыр	202
ГъэшIэ кIыкы	205
Асиет	212
Псыиэ	215
Нысэр укIытапIэ ифагъ	220
Дэхэмае къэхъулагъэр	222
Къантатэ зыфиорэр	224
Лъэтэгъэуцу	226
Цыфыгъэр пщыгъушхэмэ	231
Осман имээ	235
Къадыр Iуагъэу ишIынгъэр	239
Кызыу ипкIыкы	243
Тхъаматэ	248

Жанэ Киримизе Хаджемусович
АУЛ ШАПСУГ И ЕГО ОКРЕСТНОСТИ.

Рассказы
На адыгейском языке

Редактор **К. И. Хут.**
Оформление художника **Г. Г. Барчо**
Художественный редактор **М. В. Евтушенко**
Технический редактор **М. Д. Шеуджен**
Корректор **С. К. Абрегова**

Сдано в набор 21. VI. 1977 г. Подписано к печати 8. IX. 1977 г. Бумага типографская № 3. Формат бумаги 84x108 1/32. Печ. ф. л. 8. Усл. печ. л. 13,44. Уч.-изд. л. 13,79. МО 11309. Заказ 0595. Тираж 2000.
Цена 1 руб.

Адыгейское отделение Краснодарского книжного издательства, Майкоп, ул. Голя, 8.

Адыгблполиграфобъединение управления издательств, полиграфии и книжной торговли Краснодарского крайисполкома, Майкоп, ул. Пионерская, 268.

УБ

ШКОЛА

1 сом.

КРАСНОДАРСКЭ
ТХЫЛЪ ТЕДЗАНІЗМ
И АДЫГЭ ОТДЕЛЕНИЕ

МЫЕКЪ УАПЭ 1977